

Сумський державний університет
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Інститут журналістики

Sumy State University
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Institute of Journalism

ISSN 2415-8496

ОБРАЗ

ОВРАЗ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

SCIENTIFIC JOURNAL

Випуск 3 (25) ' 2017

Issue 3 (25) ' 2017

Суми
Сумський державний університет

Sumy
Sumy State University

2017

Засновники:

Сумський державний університет,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Видавець: Сумський державний університет
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21240-11040ПР від 08.12.2014 р.)

Журнал занесено до Переліку наукових фахових видань Міністерства освіти і науки України, затвердженого Наказом № 747 від 13.07.2015 р., у яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт із соціальних комунікацій.

Усі права застережені.

Посилання на матеріали цього видання під час їх цитування обов'язкові.

Рекомендовано до друку

вченою радою Інституту журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 4 від 14 листопада 2017 р.)

Редакційна колегія журналу «Образ»

Голова редколегії

Володимир Різун, д-р філол. наук., Київ,
Україна

Головні редактори:

Наталя Сидоренко, д-р філол. наук, Київ,
Україна

Володимир Садівничий, д-р наук із соц.
комунік., Суми, Україна

Члени редколегії:

Томас Бауер, Dr. Habil., Відень, Австрія

Марина Бережная, д-р філол. наук, Санкт-
Петербург, Росія

Анастасія Волобуєва, канд. наук із соц.
комунік., Київ, Україна

Віта Гоян, д-р наук із соц. комунік., Київ,
Україна

Ірина Давидова, д-р наук із соц. комунік.,
Харків, Україна

Богуслава Добек-Островська, д-р соціо-
лог., Вроцлав, Польща

Андріас Петерсон, д-р соціолог., Рига,
Латвія

Людмила Теліженко, д-р філософських
наук, Суми, Україна

Василь Теремко, д-р наук із соц. комунік.,
Київ, Україна

Олена Ткаченко, д-р філол. наук, Суми,
Україна

Вікторія Шевченко, д-р наук із соц. кому-
нік., Київ, Україна

Образ : науковий журнал / за ред. Н. Сидоренко, В. Садівничого ; Сумський державний університет ; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – Суми ; Київ, 2017. – Вип. 3 (25). – 144 с.

У наукових статтях журналу розглядаються питання, що охоплюють усі сфери соціальної комунікації: історію, теорію, методологію журналістики, видавничої справи, реклами та з'язків із громадськістю, соціальних комунікацій, бібліотечної справи.

Видання розраховане на викладачів, науковців, докторантів, аспірантів, студентів, працівників сфер інформаційної та соціально-комунікаційної діяльності, журналістів-практиків.

Рецензованість журналу: матеріали, подані до редакції, проходять процедуру закритого рецензування.

Видання індексується Google Scholar.

WEB-сайт журналу: <http://obraz.sumdu.edu.ua>.

Про наукові та навчальні книги, надіслані до редакції, у найближчому номері друкується оголошення, відгук чи рецензія.

Електронна версія наукового фахового видання передана до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та для представлення на порталі наукової періодики України. Див.: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (Наукова періодика України).

Founders:

Sumy State University
Taras Shevchenko National University of Kyiv

The publisher: Sumy State University

(State Registration Certificate:

KB № 15451-4023 ПП (Ukraine), issued on 12.08.2014, the)

The journal is included to the List of scientific professional publications of the Ministry of education and science of Ukraine, approved by Order №747 on 13.07.2015, in which the main results of dissertation works in Social Communications can be published.

All rights are reserved.

Links to this release materials during their citation are obligatory.

It is recommended for publication by the
Academic Council of the Institute of Journalism of
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(transactions number 4 from the 14 November 2017)

Editorial Board of «Obraz»

Head editor

Volodymyr Rizun, D. Sc. (Philology), Kyiv, Ukraine

Editor-in-chief:

Nataliya Sydorenko, D. Sc. (Philology), Kyiv, Ukraine

Volodymyr Sadivnychyy, D. Sc. (Social Communications), Sumy, Ukraine

Members of the editorial board:

Thomas Bauer, Dr. Habil., Vienna, Austria

Marina Berezhnaya, D. Sc. (Philology), St. Petersburg, Russia

Anastasiya Volobueva, PhD (Social Communications), Kyiv, Ukraine

Vita Goyan, D. Sc. (Social Communications), Kyiv, Ukraine

Iryna Davydova, D. Sc. (Social Communications), Kharkiv, Ukraine

Boguslawa Dobek-Ostrowska, Dr. Habil., Wroclaw, Poland

Andris Petersons, PhD in Sociology, Riga, Latvia

Lyudmyla Telizhenko, D.Sc. (Philosophical), Sumy, Ukraine

Vasyl Teremko, D. Sc. (Social Communications), Kyiv, Ukraine

Olena Tkachenko, D. Sc. (Philology), Sumy, Ukraine

Viktoriya Shevchenko, D. Sc. (Social Communications), Kyiv, Ukraine

Obraz : scientific journal / edited by. N. Sydorenko, V. Sadivnychyy ; Sumy State University ; Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Sumy ; Kyiv, 2017. – Issue 3 (25). – 144 p.

In the scientific articles of the journal the issues, which cover all the areas of social communication are investigated: history, theory, methodology, journalism, publishing, advertising and RP, social communication, librarianship.

The publication is intended for teachers, researchers, doctoral students, post-graduate students and workers in information sphere and in socio-communicative activities, for practical journalists.

Reviewing of the journal: All the materials, which are submitted to the editorial board, undergo the closed reviewing.

The publication is indexed by Google Scholar.

WEB-site of the journal: <http://obraz.sumdu.edu.ua>

An Advertisement, a comment or a review about the the scientific and educational books, which are sent to the editorial board, is published in the next issue of the journal.

The electronic version of this scientific publication is referred to Vernadsky National Library of Ukraine for the depositary storage and for its presentation on the portal of scientific periodicals of Ukraine. Link: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (Scientific Periodicals of Ukraine).

ЗМІСТ / CONTENTS

Слово до читачів/Word to the readers	6
--	---

Соціокомунікативне середовище: теорія та історія / Socio-communicative Environment: Theory and History

Сидоренко Наталя/Sydorenko Natalya.

«Відродження душі народу»: національно-патріотична проблематика української регіональної преси 1917 року («Revival of the Soul of the People»: national-patriotic issues of the Ukrainian regional press of 1917)	7
--	---

Павлюк Ігор/Pavlyuk Ihor.

Інформаційна підтримка УНР західноукраїнською пресою (Information support of the Ukrainian People's Republic by the Western Ukrainian press) ...	16
---	----

Зикун Наталія/Zykun Nataliia.

Сатирична публіцистика періоду Української революції: еволюція проблемно-тематичних домінант (Satirical publicism of the period of the Ukrainian Revolution: the evolution of problem-thematic dominant)	27
---	----

Георгієвська Вікторія/Georgiievska Viktoriia.

Активізація партійної преси національних меншин в Україні (1917–1919) (Activation of the party press of national minorities in Ukraine in 1917–1918)	39
---	----

Садівничий Володимир/Sadivnychyy Volodymyr.

Спеціалізовані медичні видання, народжені Українською революцією 1917–1921 років (Medical Editions born by Ukrainian Revolution of 1917–1921)	47
---	----

Кобинець Алла/Kobynets' Alla.

Від української ідеї – до української революції (From the Ukrainian idea – to the Ukrainian revolution)	56
--	----

Бойко Алла/Boiko Alla.

Тіні забутих часописів: революція й особистість (за матеріалами журналу «Христианская мысль», 1916–1917) (Revolution and personality (on the publications of the periodical «Christianskaia mysl / Christian Thought» of 1916–1917))	70
---	----

Сніцарчук Лідія/Snitsarchuk Lidiya.

Назар Гнатюк: «Бути журналістами в тяжкий для пресової праці час» (1917–1921) (Nazar Hnatiuk: «To be a journalist in such difficult time for journalism» (1917–1921))	78
---	----

Герасимчук Надія/Herasymchuk Nadiya. Українська революція у публіцистиці М. Грушевського 1917–1918 років (The Ukrainian revolution in M. Hrushevsky's publicism (1917–1918))	88
Калантаєвська Ганна/Kalantaievska Hanna, Сипченко Інна/Sypchenko Inna. «А пресі... пресі теж смоленським шляхом іти доведеться» (радянська періодика і видавнича справа у «Щоденниках» Сергія Єфремова) («And press...the press will also have to go Smolenskiy way» (Soviet periodicals and publishing in Sergei Yefremov's Diaries)).....	94
Коваль Юлія/Koval Yuliia. Світоглядні принципи та орієнтири Пилипа Капельгородського періоду Директорії (Pylyp Kapelhorodskyi's worldview principles and guidelines during the period of Directory)	106
Семенко Світлана/Semenko Svitlana. Ідеологічні трансформації в публіцистичних виступах Юрія Косача про добу УНР (The ideological transformation in journalism of Yurii Kosach about events of the period of the UNR)	114
Попович Юлія/Popovych Julia. Суспільно-політичні публікації на сторінках чернівецької «Самостійної думки» (1931–1937) як джерело соборницьких ідей (Socio-political articles on the pages of Chernivtsi magazine «Samostiyna dumka» (1931–1937) as the source of ideas of unity)	120
Клішч Алла/Klishch Alla. Самостійницькі ідеї Симона Петлюри у публіцистичній візії Романа Рахманного (The idea of independence of Symon Petliura in journalistic vision of Roman Rakhmannyyu).....	127
Гіріна Тетяна/Hirina Tetyana. Аудіоподкастинг як новітня форма поглиблення історичних знань українців (Audiopodcasting as a new form of the historical knowledge deepening Ukrainian)	134

Рецензійні координати/Reviewing Coordinates

Школьна Олена/Shkolna Olena. Голос доби: Сергій Єфремов	141
---	-----

СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ / WORD TO THE READERS

Шановні науковці!

Випуск наукового фахового журналу із соціальних комунікацій «Образ», що його редакція репрезентує читачам, присвячений подіям Української революції 1917–1921 рр. На основі науково опрацьованого фактографічного матеріалу аналізуються видання, що в національний інформаційний простір влилась у той знаковий час. Зокрема з'ясовуються умови зародження та особливості функціонування тодішньої преси, простежуються проблемно-тематичні домінанти, фахові й типологічні ознаки, політичне спрямування, подаються невідомі та уточнені факти з біографій редакторів і видавців та багато інших фактів.

Сподіваємося, інформація розширить знання щодо становлення, розвитку, тематичної спрямованості газетно-журнальних видань, народжених Українською революцією 1917–1921 рр. Матеріали, певні, стануть у пригоді науковцям, студентам, журналістам-практикам.

Запрошуємо до співпраці з журналом «Образ»!

Редколегія

Dear researchers!

The following issue of scientific professional journal in social communications «Obraz», presented by the editorial board, views the events of Ukrainian revolution of 1917–1921. The editions are analyzed on the basis of factual material, which entered national information sphere at that momentous period. The origin and functioning peculiarities of the press of that period are defined. The problem and thematic dominants, professional and typological features and political orientation are investigated. The unknown and clarified biographical data of editors and publishers are provided.

We hope that the given issue of scientific journal will enlarge the knowledge of establishment and development, thematic orientation of newspapers and magazines born by Ukrainian revolution of 1917–1921. We are sure that the materials will be of interest for researchers, students, and practicing journalists.

We invite you to cooperate with «Obraz»!

The Editorial Board

УДК 007 : 304 : 070

«ВІДРОДЖЕННЯ ДУШІ НАРОДУ»: НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ 1917 РОКУ

СИДОРЕНКО Наталя,

д-р філол. наук, проф.,

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, Київ, 04119, Україна,
e-mail: n.m.sydorenko@gmail.com

Мета дослідження – визначити особливості національно-патріотичної проблематики, що висвітлювалася на шпальтах української преси 1917 р. Об'єкт цієї статті – регіональні газети на території Східної України періоду національно-визвольних змагань. Залучено передусім українськомовну періодику, що почала з'являтися в усіх місцевостях Наддніпрянщини, висвітлюючи сутнісні питання: майбутнє держави, рушійні сили, освіта й культура, мова й громадянські пріоритети тощо. Серед таких видань: народний український орган Одеської військової ради «Рідний курінь» (1917), політична та економічна газета «Українське слово» (Одеса, 1917), харківський тижневик «Рідне слово» (1917), щоденний орган Ради Слобідської України «Нова громада» (Харків, 1917–1918), газета Української партії соціалістів-революціонерів «Голос села» (Охтирка, 1917), херсонська газета «Дніпро» (1917–1918) та ін. Багатолітня пошукова робота в бібліотеках і архівах України та Росії дозволила нагромадити певний масив даних, що не потребують окремого моніторингу преси. Таким чином із особистих напрацювань обрано українськомовні (або двомовні) регіональні газети Східної України, передусім враховано Харківську і Херсонську губернії (включно з Харковом та Одесою). Використання загальнонаукових методів опису, аналізу, синтезу, порівняння дозволили відтворити проблемно-тематичні особливості патріотичної преси регіонального характеру.

Ключові слова: українська преса, національна єдність, національно-патріотична проблема-тика.

Вступ. 100-ліття Української революції 1917–1921 рр. стало для країни певним історичним уроком того, як завойовується державність, якими національно-політичними зусиллями її можна зберегти чи втратити. Невипадково інтернет-видання «Історична правда», заснувавши спеціальний проект «Революція 100» (тексти, відео, фото про «фундамент новітньої української державності»), поставило перед українцями сутнісні питання сьогодення: як зберегти націю, як здобути імунітет проти руйнівників і загарбників, зрештою, як критично переосмислити досвід минулого... [1]. До виконання цієї історичної місії долучилися тижневик «Дзеркало тижня», Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського, інтернет-проект «Лікбез. Історичний фронт» та ін. Така діяльність цілком відповідає низці заходів, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України щодо відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 рр. і вшанування пам'яті її учасників. Серед необхідних справ науково-просвітницького та патріотично-мистецького спрямування (конференції, виставки, літературні конкурси, публікація нових документів, дискусії тощо) звернена увага й на громадські проекти щодо створення «інформаційно-просвітницького інтернет-порталу “Українська революція 1917–1921 років”, а також мультимедійних та інших високотехнологічних проектів» [2].

У цьому руслі радіо Свобода підготувало добірку цікавих матеріалів, серед яких «50 найвизначніших подій Української революції. 1917–1921», «Десять «фронтменів» Української революції на початку 1917-го». ВВС Україна разом із провідними істориками визначила десять ключових діячів цього періоду, які найбільше вплинули на тодішні та майбутні події. Це М. Грушевський, С. Петлюра, В. Винничен-

ко, П. Скоропадський, Є. Коновалець, М. Омелянович-Павленко, Є. Петрушевич, П. Болбочан, Н. Махно, М. Міхновський [3]. Дискусійні питання сьогодні обговорюються в соціальних мережах – блоги істориків та активних громадян, фільми й сюжети на Youtube, віртуальні виставки й музеї тощо. Політично-національні й життєві реалії 1917–1921 рр. нині переосмислюються з погляду сучасності, суголосності державних кроків України у ХХІ ст.

Чимало оригінальної та правдивої інформації про минуле зберігають часописи, що функціонували в період національно-визвольних змагань початку ХХ ст. Ця преса досі вивчена лише фрагментами, без цілісного зв'язку з історичним контекстом, мережею преси на всіх українських територіях та поза ними, часто без розшифрування імен, заглиблення у контент і розуміння публіцистичної риторики «буремних літ». Дослідниками на цій ниві виступили історики (В. Солдатенко, Ю. Шаповал, В. Яневський, Т. Гунчак, М. Стахів та ін.), а також журналістикознавці (О. Мукомела, І. Крупський, І. Михайлин, І. Павлюк, О. Пархитко, В. Гадзюк та ін.). Так, у навчальному посібнику «На зламі віків: українська журналістика на початку ХХ ст.» О. Мукомели вперше українська преса політичного ґатунку, різнопартійних орієнтирів розглянута досить прискіпливо й об'єктивно [4]. У поле зору харківського дослідника професора І. Михайлина потрапили місцеві часописи від 1812 до 1917 р. [5]. В окремих наукових статтях простежуються огляди тих чи інших українських газет і журналів періоду 1917–1921 рр., що висвітлювали реалії поточного суспільного життя, намагаючись охопити різноманітні проблеми свого часу.

Мета цього дослідження – визначити особливості національно-патріотичної проблематики, що висвітлювалася на шпальтах української преси у 1917 р. **Об'єкт** статті – регіональні газети на території Східної України періоду національно-визвольних змагань. Залучено передусім українськомовну періодику, що почала з'являтися в усіх місцевостях Наддніпрянщини, висвітлюючи сутнісні питання: майбутнє держави, рушійні сили, освіта й культура, мова й громадянські пріоритети тощо. Серед таких видань: народний український орган Одеської військової ради «Рідний курінь» (1917), політична та економічна газета «Українське слово» (Одеса, 1917), харківський тижневик «Рідне слово» (1917), щоденний орган Ради Слобідської України «Нова громада» (Харків, 1917–1918), газета Української партії соціалістів-революціонерів «Голос села» (Охтирка, 1917), херсонська газета «Дніпро» (1917–1918) та ін.

Методи дослідження. Відсутність бібліографічних показників преси, що видавалась на території Східної України у ХІХ–ХХ ст., ускладнює завдання вибору джерел дослідження; кожному науковцеві доводиться самостійно знаходити й систематизувати часописи (скажімо, за географічними, хронологічними, мовними, тематичними ознаками). Багатолітня пошукова робота в бібліотеках та архівах України й Росії дозволила нагромадити певний масив даних, що не потребують окремого моніторингу. Таким чином із особистих напрацювань обрано газети національно-патріотичного забарвлення, що видавались українською мовою (або були двомовними) на території Східної України впродовж 1917 р. Передусім враховано Харківську і Херсонську губернії (включно з Харковом та Одесою). Використання загальнонаукових методів опису, аналізу, синтезу, порівняння дозволили відтворити проблемно-тематичні особливості патріотичної преси регіонального характеру.

Результати й обговорення. Політичні події лютого – березня 1917 р., зокрема акт про зречення монарха, формування Тимчасового уряду в Росії, створення Української Центральної ради на чолі з М. Грушевським, ініціювання автономії України, покликали до життя періодику нової формації – партійні органи національного спрямування та народну українську пресу, що виникали не лише у великих містах Наддніпрянщини – Києві, Харкові, Катеринославі, Одесі, а й в інших містах губернського підпорядкування (Прилуки, Ромни, Гадяч, Павлоград, Широке, ін.). Газети

в Херсоні, Миколаєві, Єлисаветграді, Чернігові, Борзні, Городні, Козельці, Ніжині, інших населених пунктах передруковували матеріали з київських газет («Нова Рада», «Робітничка газета», «Народна воля»), вводили рубрики «На Україні», подавали підбірки важливої інформації рідною мовою, створювали українські відділи (наприклад, «Український одділ» у газеті «Известия Херсонского губернского комитета спокойствия и безопасности» (колишні «Губернские ведомости»). Усе частіше на шпальтах місцевої преси з'являлися публікації на кшталт «Від Генерального секретаріату України», «Від Генерального секретаріату фінансів України», «До української людности», «До свідомого громадянства України», «Універсал УНР» і т.п. Так, уже з листопада 1917 р., після проголошення Української Народної Республіки, більша частина двомовної газети «Чернігівські губернські відомості» була відведена повідомленням, ухвалям, законам, циркулярам Генерального секретаріату, звітам про засідання Малої Ради тощо.

Найбільша кількість українськомовної преси в 1917 р. сформувалась у Київській губернії – 18 назв видань зафіксовано в різних джерелах. Це «Вільна думка», «Вільна Україна», «Канівські вісті», «Козацька думка», «Село», «Селянська думка», «Чигиринські вісті», «Школа і життя», що видавались у Смілі, Бердичеві, Умані, Каневі, Білій Церкві, Таращі, Чигирині та інших містечках.

Значний розголос отримала новонароджена українська преса в Харківській і Херсонській губерніях. Так, Бюро преси українського одеського громадянства уже 23 березня 1917 р. почало видавати політичну та економічну газету «Українське слово» з метою «мати свій вільний голос у перебудові старого рабського раду Російської держави на новий вільний» (№ 1). Редакційна колегія на чолі з В. Чеховським прагнула висвітлювати «всі події нового життя української нації», фіксувати майбутні перетворення, дбати про «повну автономію». З газетою співпрацювали відомі українські публіцисти й громадські діячі, серед яких і столичні та місцеві літератори: В. Самійленко, І. Стещенко, М. Шаповал, І. Майстренко, І. Липа, Ю. Липа, В. Мурський, Г. Комарова, С. Шелухін та ін. Статті, дописи, етюди, поезії, матеріали інших жанрів присвячувалися новим поглядам на національну школу й літературу, курси українознавства й професійні спілки, допомогу виселенцям та армії тощо. Нетривалий час в Одесі видавались двотижневий додаток «Солдатська думка» (№1–3) до однойменної російськомовної газети, а також політичний часопис виборців до міської думи «Український виборець» (№ 1–4).

Продовжувачем попередніх ідей виступила й одеська народна українська газета «Рідний курінь», що мала подбати про «об'єднання українського трудового люду, української народної інтелігенції, робітників, селян; освітлення подій біжучого життя...; пояснення ролі України в будучій великій федеративно-демократичній Російській республіці» (№ 1). Чимало кореспондентів «Українського слова» та «Солдатської думки» виявилися й тут «рицарями чемності в боротьбі за демократію» (№17), долаючи видавничо-поліграфічні та фінансові складнощі. Їхнім покликанням стало – «нести в народ знання, світло, аби будити любов до свого чудового рідного слова» (№ 20).

Мовою свого народу звернувся до читачів 12 квітня 1917 р. «Вістник Т-ва “Українська хата” в Херсоні». Рада зазначеного Товариства закликала свідомих громадян гуртуватися, спільно йти до «храму Правди й Волі», яким повинен був стати «новий, вільний храм держави російської», до якого б українці на правах автономії приєдналися «як вільні до вільних, як рівні до рівних» (ч. 1). Мова публікацій – проста та зрозуміла кожному, без зайвого офіціозу. В передовій статті «Чого плакали люде?» М. Чернявський писав: «16 квітня в Херсоні плакали люде. Плакали люде старі й молоді. Люде з порушеними нервами й люде з нервами міцними, залізними. Плакали на ясному святі народа українського... Плакали того, що зворушилась у їх душа до глибин і таємниць своїх. Плакали з радости, що побачили очі їх, як воскресає

Україна, плакали з жалю, що зжили вони весь вік свій у неволі й рабстві і що мало їм осталося жити на білому світі, коли зійшло сонце волі» (ч. 3).

Чітко й доступно співробітники газети намагалися пояснити широким масам політичні цілі (наприклад, що означає автономія України), висвітлити найпекучіші питання дня, показати суть національних змагань. Так, у публікації «До «Просвіт» уже з перших рядків розтлумачувалося значення цих культурно-просвітніх товариств: «Просвіти» – це ті огнища на селах, у котрих селяне здобувають зараз не тільки просвіту, знання, книжку, газету, а й політично виховуються. Вони одгукуються на всякі політичні події, гуртують коло себе найбільш інтелігентних, найбільш свідомих, політично зрілих людей свого села. «Просвіти» це є культурний і політичний нерв села, культурно-політичний центр села» (ч. 16). Невипадково автор наголошував на тому, що кожен повинен працювати задля майбутнього, адже лише своїми руками необхідно «кувати свою долю».

Як правило, кожне число відкривалося статтями настановного характеру («Чого ми хочемо Автономії?», «До «Просвіт»), офіційними матеріалами («Резолюції Українського військового з'їзду», Універсал Української Центральної Ради, Статут Товариства «Українська хата») тощо. Друкувалися кореспонденції й замітки, серед яких: «Український гурток», «Заснування товариства «Українська хата», «Українська маніфестація», «Вечір пам'яті Шевченка на селі» та ін. Чимало публікацій написано головою Товариства «Українська хата» письменником М. Чернявським (користувався також криптонімом М. Ч.), зокрема статті «Україна, автономія, федерація» (згодом вийшла в світ однойменна брошура), «Боротьба за народню свободу»; некролог («Степан Іванович Лоначевський-Петруняк»), а також вірші («Грім на Стоході», «Добра вість мов пташка з раю»).

Активно виявив себе на шпальтах українського часопису земський службовець Іван Челюк (криптонім І. Ч.). Його перу належали статті, огляди, кореспонденції, вірші, серед яких: «Як ми здобули собі автономію», «Якими національностями заселена Херсонщина», «Наречіє», «Федерація», «Заснування Херсонської спілки кредитових та ощадно-позичкових товариств», «Городський театр». Звертають на себе увагу й такі публікації, як «Голос галичанина» В. Я., «З спогадів про українську маніфестацію» М. Сидоренка, «Відчит про поїздку на села» Солухи, «До самодіяльності!» Сергія Чайки, «Український театр в Херсоні» Г. Шумського, «Сором вам...» Г. Троянівського. Зокрема останній автор звертався до вчителів і учительок, які ще не зрозуміли значення побудови національної школи й не записалися на курси українознавства.

Децо офіційний характер мали херсонські видання «Вістник Секретаріата Херсонщини» та «Вістник Секретаріата Херсонщини Української Народньої Республіки» (як продовження попереднього часопису). Правдиві народні почуття висловлені на шпальтах тижневика «Зоря» (орган видавництва «Просвіта» в м. Широкому Херсонської губернії) та газети «Дніпро», якою в Херсоні послідовно опікувалися товариства «Праця», «Дніпрова праця», «Думка». Цей останній часопис мав надзаголовок «В праці перемога» і подавав гасло: «Нехай живе Українська Демократична Республіка в Федеративній Росії!». У передовій статті редакція наголошувала: «Треба стрепенутись! Треба розшукати певний шлях до життя і уперто ним прямувати. Так переможуйте ж, товариші, всяку байдужість і енергійно берітеся кувати народнє щастя... Так сміло ж рушайте в дорогу! До праці!.. За щастя, братерство, за рівність, за землю, за волю!..» (№ 1). Такі ж тематичні наголоси зроблено в інших публікаціях («До праці» і «Як вирішити земельне питання» П. Мова, «Тільки на себе надіймося» Н. Літа, «Непослідовні» Н. Л., «До освіти» М. Слухая, «По якому праву» Я. Ленченка, «До самодіяльності» Ікса). Низка художніх творів – вірші, драматичні жарти, сатиричні оповідання, новели – належали Павлові Нескажухто (ймовірно, це один із псевдонімів редактора П. Молокова, який видавав свої твори окремими

книжками; псевдонім П. Мова теж може стосуватися цього ж автора). У «Дніпрі» літератор опублікував такі твори: «Муки, сльози...», «Раби проснулись...», «До менту», «В селі», «Подумала ... та й пішла», «Черга», «Посердилися», «Визначили», «Народник», «Забув», «Похвастав», «Невеличкий фельетон».

Українські демократичні починання відчувались упродовж 1917 – початку 1918 рр. і на Харківщині. З 30 березня 1917 р. почав видаватися орган Харківської організації Української соціал-демократичної партії (УСДРП) «Робітник» (№ 1–4), 27 травня місцевий комітет цієї ж партії випустив один номер «Виборчого листка до городської Думи». З квітня по жовтень видавнича спілка «Рідне слово» заснувала однойменну газету, а з кінця листопада 1917 р. почала функціонувати щоденна соціалістична газета «Нова громада» (орган Ради Слобідської України, до якої входили соціалісти різного забарвлення: демократи, федералісти і революціонери).

Звертаючись до читачів, редколегія «Рідного слова» підкреслювала: «Можемо бути людьми різних переконань, але нехай єднає нас одно – ми українці і хочемо добра Україні, добра усьому українському народу, як він єсть весь. Під сим гаслом піде «Рідне слово». Щоб як прийдуть вибори до Установчих зборів, – щоб стала Україна вся на оборону свого національного життя, на оборону рівності з другими народами». Висловлювалось також прохання збирати кошти на газетний фонд: «Тільки просвіта на рідній мові дасть рівність в культурній сім'ї народів: инша форма перетворює народ в матеріал для торжества чужої культури. Дайте ж, багаті люди, свою жертву, або краще сказати, віддайте свій довг українському народу в сю велику історичну хвилю» [6]. Редакція подала гасло: «Роби, що в твоїх силах, роби зверх своїх сил, або хоч грошима допоможи тим, хто робить... Допоможіть кувати долю українського народа!».

Серед авторитетних кореспондентів «Рідного слова» Г. Хоткевич, Х. Алчевська, О. Синявський, М. Плевако, А. Животко (на той час – член товариства «Просвіта» з Острогозького повіту на Воронежчині). Щодо подавалися матеріали про політичний та духовно-освітній розвиток українського народу – статті й кореспонденції «Українізація кооперативів», «Велика справа – націоналізація армії», «Політичні завдання українського народу» тощо. Короткі повідомлення й дописи публікувались у рубриках «Хроніка», «З українського життя Слобожанщини», «По Україні», «Українські часописи», «Дописи», «Всякі вісти», «Замітки за тиждень». Чимало публікацій висвітлювали шляхи розвитку національної школи («З'їзд педагогічний», «Доклад про школу» учителя Стороженка, «З шкільної справи» солдата І. Чаговця, «Московська школа на Україні» Д. Ткаченка, «Українознавство в середній школі» О. Галіна).

Не залишилися поза увагою редакційної комісії питання жіночої діяльності, зокрема друкувалися дописи про Харківський жіночий союз. Так, в одній із публікацій ставилося першочергове завдання виховання української дитини: «Поки закладуться університети, гімназії та другі школи на українській мові, жінка вже тепер виповнює своє діло, бо хто як не рідна мати навчить свою дитину рідної мови, серце кожної жінки-українки мимоволі диктує, що її рідна дитина має говорити по-українськи» (1917. – № 5). У повідомленні «Жінки-українки, єднайтесь!» мовилось про створення Української жіночої спілки (1917. – Ч. 3).

Український дух підтримувала й харківська газета «Нова громада» (в грудні 1917 р. вийшло також два екстрені вечірні випуски). Гаслом видання служили слова: «Хай живе вільна Українська Народня Республіка!», «Хай живе Українська Народна Республіка в Російській Федерації Республік!». Існували постійні рубрики: «Телеграми», «По Україні», «По Росії», «На Слобожанщині», «У Харкові», «З життя товариств і організацій», «З газет», «Дописи», «Лист до редакції» та ін. Подавалися повідомлення про музично-театральне життя, календар виборів, перебіг політичних подій у країні тощо. З різних місцевостей надходили дописи від громадських корес-

пондентів. Знадобився тут і літературний досвід Г. Михайличенка, А. Заливчого, М. Василенка, М. Плевака, Як. Довбищенка та ін.

До процесів українізації місцевої преси в 1917 р. прилучилися й такі харківські часописи, як щотижневий журнал «Вестник южных железных дорог», щоденна робітнича газета «Донецкий пролетарий», орган Харківського комітету Партії соціалістів-революціонерів «Земля и воля», орган Ради робітничих і солдатських депутатів «Известия юга», видання Харківського губернського земства «Народное дело», двомовна газета «Труд і воля» та ін. Скажімо, зазначений журнал опублікував українською мовою поетичний цикл С. Ф. Костенка «До братів-українців»; «Донецкий пролетарий» подавав повідомлення про політичні події на батьківщині («Українська республіка», «Українська конституція», «Українське питання»), рідною мовою в газету дописували два автори – Медвідев (так в оригіналі) та М. Орлик. Деякі матеріали на шпальтах «Земли и воли» вміщував Г. Михайличенко («Українство і війна», «Селянські союзи і Ради селянських депутатів»), у яких наголошував на «розростанні» українського національного руху, поширенні соціалістичних ідей, здатних згуртувати трудове селянство. Цей же публіцист, як і його політичні й творчі побратими (М. Петренко, М. Василенко, Я. Довбищенко, О. Соколовський та ін.), активно виступав на шпальтах щоденної харківської газети «Известия юга» (1917–1918), що мала революційно-демократичне (соціалістичне) спрямування. Публікації декого з названих вище авторів помітні й на сторінках двомовної газети «Труд і воля»: М. Василенко писав про «Організацію села», О. Соколовський (він також був редактором українського відділу) здебільшого висловлював міркування про політичну, економічну, культурно-духовну долю своєї землі («Українська демократія та її завдання в теперішній час», «Про український демократичний блок», «Волосне земство», «Темна історія», «Зраділи») та ін. Тож соціалістичний блок Харкова активно впроваджував національне питання на шпальтах своїх газет, прилучав читачів до рідної мови.

Невипадково єдина в 1917 р. українськомовна газета Харківщини – «Голос села» була органом Охтирської групи Української партії соціалістів-революціонерів. Із першого номера редакція закликала читачів: «Вчіться читати по-нашому!» і далі розгортала цю думку: «Стидно тому, хто вміє читати, і не читає українських газет і книжок!». Далі пояснювалося, як треба вимовляти окремі букви.

У вступній статті «Наша газета» розкривалася потреба за нових умов видавати часопис, у якому б висловлювали свої думки і писали «наші громадяни – селяне з хуторів, сел, слобід Охтирського уїзду, писали просто, як вони знають і уміють» [7]. Своє завдання редакція «Голосу села» вбачала в пояснення того, про що слід знати при виборі нового державного управління: про автономію України, Установчі збори, партійне гасло «Землі і волі!»; знати про тих, хто боронить насамперед інтереси селян.

Ще кілька часописів, що видавалися в Харківській губернії повітовими громадськими комітетами, долучилися до поширення рідного слова, хоча були двомовними: «Голос народа» (Куп'янськ, 1917–1918), «Змиевская общественная газета» (Зміїв, 1917), «Известия Валковского уездного общественного комитета» (Валки, 1917), а також «Лебединские известия» (Лебедин, 1917), земська газета «Право народа» (Вовчанськ, 1917–1918), соціалістичне видання «Революционное слово» (Богодухів, 1917), два журнали сільськогосподарської тематики – «Сельско-хозяйственная жизнь» (Валки, 1917) та «Известия по пчеловодству» (Богодухів, 1916–1917). Скажімо, значна частина кореспонденцій, заміток, оглядів, дописів, поезій на шпальтах «Голоса народа» подана українською мовою. Це не лише повідомлення в рубриці «По Україні», а й офіційні матеріали Українського уряду, окремі публікації Олени Киянки (фейлетони «Спасівські мухи» та «Як здобути у Куп'янську фунт сахарю»), С. Онищенка (звіт «Про з'їзд Слобожанщини» та огляд «Дикунство»), Михайла Сло-

божанця («Чого нам треба» («автономія, земля і воля»)) та «Українське життя в Харкові»), Ол. Курило («Перше волосне земське зібрання (вражіння»)), І. Остапенка (новела «Не могу вірити»)).

З Діючої армії та з Карпат надходили листи від національно свідомих фронтовиків. Один із них, Лука Шелест («З листа солдата-поета (українця»)) писав, що сумує за Україною «на Карпатській горі», всі його побратими хочуть автономії України. Він закликав: «Терпеливо кінчати почату роботу, щоб скоріш вийти на рівну дорогу!». Цьому ж авторові, «солдатові-артилеристові з Дієвої армії», належало й кілька поезій («Прощання з Україною», «Каска», «Могила», «На Карпатах», «Рідна мова», «Борцям»), де він прагнув зазирнути в майбутнє: «Батьків своїх достойні будем, – Вкраїна буде вільна знов! І, поєднавшись, все здобудем – І волю, й щастя, і любов!».

Низку матеріалів присвячено освіті й вихованню, зокрема й українському шкільництву. Це замітки, звіти, кореспонденції «З життя українських курсів» Михайла Останнього, «Закриття українських курсів» просвітянки Галини Жихаревої, «Українська школа» М. Зінкевича, замітка М. Возняка про рідну мову, «Про українізацію школи в Куп'янському повіті» Михася Костенка. Цієї ж теми стосувалася постанова повітового Громадського комітету 16 травня 1917 р. про національну шкільну справу (переклад здійснили Михайло Костенко та Ол. Жихаренко). Останній автор також подав огляд «Про складання кадрів українських учителів», «переповівши», як він зазначив, доповідь В. Дурдуківського на Київському учительському з'їзді в травні того ж року.

Активним кореспондентом газети був Олесь Жихаренко: подавав огляди «З газет» і «По Україні», окремі матеріали літературно-критичного ґатунку. Скажімо, в публікації «Сучасне становище українського письменства» наголошував на думці, що «велика будучина жде українську поезію»; в полеміці з кадетами аргументував поезією О. Олеся про рідну мову й закликав «За волю України!». Його перу належать вірші («Українському народові», «Україні», «Вечірній спів»), статті («Перемога революційного народу», «Наші дні»). Поезію пропонували редакційній колегії Василь Алешко («Вдихну, вдихну живої сили...», «Милий, любий, брате мій», «До молоді», «На руїнах»), селянин Гриць Пашенко («Братам-Українцям», «Прохання»), Павло Волобуєв та ін. Кореспонденції, дописи й листи надсилали агітатор Шутько, М. Вовк («Вісті з України»), В. Алешко («Українська вистава»), Василь Волинський (замітки з Вовчанська), Н. А. Г. (дописи з Нижньої Дуванки Куп'янського повіту) та ін.

Висновки та перспективи. Зі створенням Української Центральної Ради, проголошенням Української Народної Республіки почався активний процес українізації преси: виникали газети рідною мовою, російськомовні друкували офіційні матеріали, подавали дописи кореспондентів, вводили національні рубрики та відділи, загалом впроваджували двомовність чи згодом переходили на українськомовний варіант. Чимало новонароджених часописів на території Наддніпрянщини мали політичний характер (передусім сповідували соціалістичні ідеали), право нації на самовизначення було задекларовано у формі автономії (як перший етап до державної незалежності). Серед важливих питань, що відповідали духовному відродженню України в умовах національно-визвольної боротьби, залишалися єдність, патріотичні почуття, плекання засад рідної мови й культури.

Проблемно-тематичний зріз української преси періоду 1917–1921 рр. потребує подальшого скрупульозного дослідження, зокрема із залученням контент-аналізу. Адже від усвідомлення уроків минулого залежить і наше майбутнє.

1. *Про проект «Революція 100»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/themes/rev100/about/>. – Дата доступу: 15.07.2017.

2. *Про затвердження плану заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників на період до 2021 року* [Електронний

ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/777-2016-%D1%80>. – Дата доступа 27.06.2017.

3. 10 ключових діячів Української революції // <http://www.bbc.com/ukrainian/features-40118493>. – Дата доступа: 27.06.2017.

4. Мукомела О. На зламі віків: українська журналістика на початку ХХ ст. : навч. посіб. / Олександр Мукомела. – К. : Грамота, 2010. – 240 с.

5. Михайлин І. Л. Нарис історії журналістики Харківської губернії. 1812–1917 / І. Л. Михайлин. – Харків : Колорит, 2007. – 366 с. : іл.

6. Звернення // Рідне слово. – 1917. – 1 (13) квіт.

7. Наша газета // Голос села. – 1917. – 2 лип.

UDK 007 : 304 : 070

«Revival of the Soul of People»: national and patriotic range of issues of the Ukrainian regional press in 1917

Sydorenko Natalya,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, 36/1, Melnykova St., Kyiv, 004119, Ukraine, e-mail: n.m.sydorenko@gmail.com

The main objectives of the study are to define the features of national and patriotic range of issues, which was illuminated on the pages of the Ukrainian press in 1917. Regional newspapers on the territory of East Ukraine in the period of national liberation movements became the object of the article. Ukrainian-language periodicals that began to appear in all districts of Naddnyprianschyna are attracted foremost, lighting up essential issues of that time: the future of the state, motive forces, education and culture, language and civil priorities and others like that. People's Ukrainian organ of Odesa Military Council "Ridnyj kurin / Native hut" (1917), political and economic newspaper "Ukrainske slovo / Ukrainian Word" (Odesa, 1917), Kharkiv weekly "Ridne slovo / Native Word" (1917), daily organ of the Council of Slobidska Ukraine "Nova hromada / New Community" (Kharkiv, 1917–1918), newspaper of the Ukrainian Party of socialists-revolutionaries "Holos sela / The Voice of Village" (Ohtyrka, 1917), Kherson newspaper "Dnipro / Dnipter" (1917–1918), and others are among them. Long-term searching work in the libraries and archives of Ukraine and Russia allowed accumulating the certain array of data that does not need the separate monitoring of the press. Thus personal experience and study in the field of periodicals allowed to select the Ukrainian-language (or bilingual) regional newspapers of East Ukraine, primarily from Kharkiv and Kherson provinces (inclusive with Kharkiv and Odesa). The scientific methods of description, analysis, synthesis, and comparison allowed recreating the problem-thematic features of the patriotic press of regional character.

Key words: Ukrainian press, national unity, national and patriotic range of issues.

«Возрождение души народа»: национально-патриотическая проблематика на страницах украинской региональной прессы 1917 года

Сидоренко Наталья

Цель исследования – определить специфику национально-патриотической проблематики, которая освещалась на страницах украинской прессы 1917 г. Объектом этой статьи являются региональные газеты на территории Восточной Украины периода национально-освободительной борьбы. Внимание обращено прежде всего на украинскоязычную периодику, которая начала появляться во всех регионах Надднепрянщины, освещая сущностные вопросы: будущее государства, движущие силы, образование и культура, язык и гражданские приоритеты. Среди таких изданий: народный украинский орган Одесского военного совета «Рідний курінь» (1917), политическая и экономическая газета «Українське слово» (Одесса, 1917), харьковский еженедельник «Рідне слово» (1917), ежедневный орган Совета Слободской Украины «Нова громада» (Харьков, 1917–1918), газета Украинской партии социалистов-революционеров «Голос села» (Ахтырка, 1917), херсонская газета «Дніпро» (1917–1918) и др. Многолетняя поисковая работа в библиотеках и архивах Украины и России позволила накопить определенный массив данных, не требующих отдельно мониторинга прессы. Таким образом из личных наработок избраны украинскоязычные (или двуязычные) региональные газеты Восточной Украины, прежде всего учтены издания Харьковской и Херсонской губерний (включительно с Харьковом и Одессой). Использование общенаучных методов описания, анализа, синтеза, сравнения позволили отобразить проблемно-тематические особенности патриотической прессы регионального характера.

Ключевые слова: украинская пресса, национальное единство, национально-патриотическая проблематика.

1. About the project «Revolution 100», available on: <http://www.istpravda.com.ua/themes/rev100/about/> (accessed 15 July 2017).

2. On Approval of the Plan of Measures to Celebrate the 100th Anniversary of the Events of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 and to commemorate its participants on the period till 2021, available on: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/777-2016-%D1%80> (accessed 27 June 2017).

3. 10 key figures of the Ukrainian revolution, available on: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-40118493> (accessed 27 June 2017).

4. Mukomela, O. (2010), *Na zlami vikiv: ukrainska zhurnalistyka na pochatku XX st.* [On the fracture of centuries: Ukrainian journalism at the beginning of the XX century], Hramota, Kyiv, Ukraina.

5. Mychajlyn, I. L. (2007), *Narys istorii zhurnalistyky Kharkivskoi hubernii. 1812–1917* [Essay of history of journalism of the Kharkiv province. 1812–1917], Koloryt, Kharkiv, Ukraina.

6. Appeal (1917), *Ridne slovo* [Native word], 1 (13) April.

7. Our newspaper (1917), *Holos sela* [The voice of the village], 2 July.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2017

УДК 007 : 304 : 070

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА УНР ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЮ ПРЕСОЮ

ПАВЛЮК Ігор,

д-р наук із соц. комунік., проф.,

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, вул. Михайла Грушевського, 4, Київ-1, 01001, Україна, e-mail: admin@ilnan.gov.ua

У статті висвітлено рольові тенденції активної взаємодії суспільних інституцій та преси різних політичних напрямків та ангажувань (релігійної, освітньої, громадсько-політичної) у комунікаційному полі на межі переформатування фундаментальних засад українського етносу та формування самостійної української держави, спроби виходу її із колоніальної залежності, знаходження та утвердження нею свого оригінального і достойного місця у загальносвітовому суспільно-політичному контексті, де українські за мовними та ідеологічними ознаками часописи дискутували між собою та з ворожими засобами масової інформації, демонструючи різні шляхи та орієнтації до спільної мети: побудови України, а репрезентантами тих чи інших дискурсів були конкретні патріотичні особистості: священники, вчителі, письменники тощо, які з різних міркувань виступали у пресі під псевдонімами, маркуючи у різних журналістських жанрах проукраїнські ідеологеми, концепти, доктрини, сформовані власне у час УНР і традиційно продовжені у 1920–30 роках аж до нашого часу, події в якому через сто років розвиваються подібним чином.

Ключові слова: інформаційний простір, ідеологеми, державотворчість, газети, журнали, тоталітаризм, демократизм, комунікація.

Вступ. Давно підмічена циклічність історії спокушує, мотивує дослідників-гуманітаріїв вивчати закономірності одних історичних часопросторів і проєктувати їх на інші, знаходячи процесуальні тотожності, подібності, щоби прогнозувати, адекватно реагувати на них. Такі компаративістські паралелі однозначно напрошуються при вивченні культурно-інформаційного простору, зокрема функціонування україномовної та українськомовної преси західних областей України 1917–1920-х рр. і наших днів у контексті державотворення із символічною сотнею років посередині: між Українською Народною Республікою та сучасною Україною. І якщо радянська Україна переживала фізичний і духовний геноцид, організований більшовиками, то західні українські землі опинилися між двома вогнями: польським шовінізмом та російським більшовизмом. У цих умовах преса стала активно деформованим політичною («несвоєю») владою дзеркалом національного буття, через певні історичні обставини інтегрованого в інформаційний та географічний простір народів-сусідів. Часописи, які б обслуговували різні сфери суспільного життя рідною мовою, ставали об'єктивною, реальною потребою, трансформованим інстинктом самозбереження нації. Недаремно стосовно преси американський президент Т. Джефферсон (1743–1826) висловився, що він краще б жив у країні, де є часописи, а відсутні закони, ніж у країні, де є закони, а відсутні часописи. Англійський король Едвард VII бажав би бути редактором впливового часопису, якщо не був би королем [цит. за.: 1, с. 191].

Пресу називали «сьоомою великою державою», «четвертою владою». Однак усе це стосувалося преси націй державних, які справляли не лише інформаційний, але й соціально-політичний, економічний вплив на світову громадськість. А що можна сказати про періодичні друковані видання націй-колоній, недержавних, залежних народів, географічно різні частини яких належали до різних, часто ворогуючих між собою держав?

Чи не найхарактерніший приклад подібного етногенезу, географічного детермінізму «четвертої влади» – західна Україна 1917–1920-х рр., з одного боку на

© Павлюк І., 2017

яку тиснула «панська Польща», з іншого – імперська Росія зі своїми опозиційними та офіційними ЗМІ, які, у свою чергу, боролися між собою, як боролися між собою за право на істину в останній інстанції і проукраїнські часописи. Так під польською окупацією західноукраїнських земель закрили «Діло». Подальше існування української преси було надзвичайно утруднене заборонами, конфіскаціями, ув'язненнями редакторів. У особливо тяжких умовах перебувала преса на північно-західних землях, відмежованих польським урядом від галицько-великоукраїнських впливів так званим сокальським кордоном. Тому, приміром, преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя під владою польської держави характерна своєю несталістю, нестабільністю, квазіполітичною заангажованістю.

Боротьба за Україну активізовувалась. Так, Союз Визволення України у 1917 р. відкривав на Холмщині українські школи, відбувалися з'їзди холмщан (зокрема у Києві, 12 квітня 1917 р.), було зорганізовано Всехолмський з'їзд із кредо: «Геть з Польщею, ми є українці і хочемо належати до України й Києва», на якому був присутній холмщак за походженням Голова Центральної Ради Михайло Грушевський. Після цієї події Центральна Рада 27 листопада 1917 р. ухвалила резолюцію, згідно з якою Холмщина й Підляшшя стали складовою частиною Української Народної Республіки. Відповідно, за Берестейським договором від 9 лютого 1918 р. між Україною і союзом чотирьох держав, Холмщину й Підляшшя визнано складовою частиною УНР, а вже влітку 1920 р. Холмщина була тимчасово окупована більшовицькими військами. І знову у 1921 р. польський тиск на цих землях посилювався у всіх сферах соціально-політичного буття: ополячувались школи, окатоличувались православні храми.

Українці ж, у свою чергу, протидіяли цьому, заснувавши на цих історично українських теренах громадську організацію «Рідна хата», об'єднувались у кооперативи, що підпорядковувались Ревізійному Союзові українських кооперативів у Львові, відкривали філії та доми молитов, оскільки влада не дозволяла відкривати церков. Поляки ж ліквідували навіть назву «Україна», – у березні 1920 р. запроваджено назву «Малопольська». На історичній Волині, що також входила до складу Польщі, становище було дещо легшим. Із 1920-х рр. національним життям керувала група свідомої інтелігенції, пов'язаної з діячами Холмщини, Підляшшя й Галичини. Існували об'єднана репрезентація волинян у сеймі й сенаті, зв'язок волинських і галицьких політичних рухів, співпраця в діяльності «Просвіт», діяла група свідомих українських православних священиків, яка в межах православної церкви в Польщі розгорнула роботу навколо українзації єпархії, що була раніше об'єктом чорносотенної політики російського уряду.

Мета статті – визначення функціонально-структурних параметрів і змістових особливостей регіональної журналістики як структурної частини загальноукраїнського інформаційного простору у період творення держави – Української Народної Республіки. Комплексно аналізуючи друковані засоби масової інформації етнічних українських територій, що в різні періоди були підпорядковані державам із різними типами влади та управління (Російська імперія, Польща, СРСР, Україна), підтвердити гіпотезу про історичну стабільність і циклічну активізацію національних архетипів та роль преси окремого регіону як вирішального чинника залученості частини етносу до загальнонаціональних соціополітичних процесів.

Основні завдання дослідження: 1) аналіз масовокомунікаційних основ формування етнокультурної і політичної ідентичності регіону у зв'язку із динамікою становлення національної і державницької свідомості у загальноукраїнському масштабі; 2) характеристика домінантних етнокультурних вартостей публічного дискурсу на історично специфічній етнічній території; 3) вивчення форм відтворення змісту національної культури в умовах політичних системних змін, зокрема тенденцій до культурної резистентності чи, навпаки, посилення патогенних орієнтацій медіа в

умовах ідеологічного пресингу з боку чужонаціональних політичних режимів; 4) дослідження інтерпретацій історичних фактів у медіа з погляду різних політичних та суб'єктивно-авторських ідеологій, аналіз проблеми концептуальних нашарувань та ідеологічних фільтрів при використанні джерел дослідження теми; 5) розвиток теоретичних узагальнень і порівнянь у термінологічних рамках: тоталітаризм-демократизм, комунікація-квазікомунікація, правда-брехня – за методологією, що включає партійно-релігійно-національний та інші структурні принципи класифікації періодичних видань; визначення діапазону тематичної, жанрової, стильової розмаїтості преси, аналіз її формально-поліграфічних характеристик, що залежали від реалій часу, політичних та економічних умов, державного устрою тощо.

Методи дослідження. Тематично-хронологічний (часописи згруповані та проаналізовані за сферами буття – кооперативна преса, науково-мистецька, освітня тощо), проблемно-хронологічний (комплексно-аналітичне групування матеріалу на основі політичної заангажованості часописів). Загалом же пресу досліджено за максимального дотримання принципів безсторонності, об'єктивності, історизму. Застосовано комплексно-аналітичні, бібліографічно-описові, жанрово-видові ідеологічно незаангажовані методи вивчення публікацій західноукраїнської преси періоду існування УНР.

Результати й обговорення. У період формування української держави (УНР) закономірно активізувалася й українська преса на всьому історичному просторі потенційної України, зокрема на західних її територіях, першим репрезентантом якої в цей час був український волинський часопис «Громадянин» (1917), неофіційним продовженням якого стала «Волинська газета», а згодом – «Громада» (1920), адже зміна назв часописів (нестабільність) була у ті часи й у тих умовах явищем закономірним (надалі «Громада» перетворилась в «Українську громаду» (1926–1929). Динамічна нестійкість стану тодішнього суспільства відбивалася на його «дзеркалі», подекуди кривому, але частіше – об'єктивному.

Практично вся преса періоду УНР виходила у світ під «шапками»: «Хай живе Українська Народна Республіка!», «Хай живе й міцніє Українська Народна Армія!», «Газету не знищуйте, а передавайте з рук до рук!!!». Під час воєнних дій 1919 р. ці видання відігравали роль бойових листків, агіток у крапцюму розумінні цих слів.

«Необхідність Самостійної Української Народної Республіки повинна стати ясною і зрозумілою для кожного. Необхідно розвіяти той туман, ту мару, що напустили на очі народові нашому його закляті вороги москалі та поляки» [8], – наказує одне з багаточисельних звернень у часописах саме цієї типологічної групи, серед яких: «Громадянин» (1917), «Вістник Краєвого Комісаріату української народної республіки на Холмщину, Підляшшя й Полісся» (1918), «Вільна Україна» (1919. – 26 берез.), «Надія України» (1919. – 11 трав.), «Український козак» (1919), «Дзвін» (1919), «Вістки сірих» (1919). Ці часописи функціонували у справді екстремальних у формо- та змістоконтекстах творення держави в боротьбі з зовнішніми та внутрішніми її ворогами та опонентами.

У 1914–1918 рр. північно-західні українські землі зазнали великих втрат через воєнні дії на їх території. Чимало населення було евакуйовано. У Володимирі-Волинському, наприклад, під австрійською окупацією почалася культурно-освітня робота, організована групою українських січових стрільців. Революція 1917 р. принесла перші паростки національного відродження на Волинь. Губерніальним комісаром Центральної Ради в Житомирі став уродженець Волині А. В'язлов. Створена була мережа українських шкіл, «Просвіт» і кооперативів. З наступом більшовиків на Україну на північно-західних землях (зокрема, на Волині) тривали бої частин Центральної Ради з сьомою російською армією. В Житомирі у цей час продовжувала свою діяльність Центральна Рада [4, с. 92–110]. На Волині здійснювалися операції українських військ на протибільшовицькому фронті навесні 1919 р., коли Рівне ста-

ло тимчасовим осередком уряду УНР. Трохи пізніше відбувалися бої з поляками, які в травні 1919 р. окупували західну Волинь (відрізок отамана Осецького), згодом знову – боротьба з більшовиками, які в 1920 р. зайняли східну Волинь. У листопаді 1921 р. відбувся рейд волинської групи військ генерала Ю. Тютюнника. 359 українських вояків, що не змогли прорватись із оточення на заході, були розстріляні в Новому Базарі. Протибільшовицька боротьба у цей час проявлялася через численні повстання, доки за Ризьким миром 1921 р. УРСР і Польща не поділили північно-західні землі між собою [2, с. 307].

Отож, «газета політична, економічна та літературна» «Громадянин» (1917–1919), видавало яку в Житомирі товариство «Єднання» під редагуванням М. Луцкевича, була першою газетою досліджуваного нами періоду. «Хай живе українська народня республіка!» – під таким гаслом вийшли шосте (1918) та восьме (1919) числа газети. «Настрій населення гарний, бадьорий. Всі з великим довіррям відносяться до Директорії, як органу У.Н.Р. З козаками поводяться добре, постачають їм харчі, одіж. За грабіжництво розстріляно 3 чоловік. Мобілізація проходить дуже гарно», – зафіксовано в інформації на 4-й сторінці ч. 6 під заголовком «Настрій на селах». Це число – дзеркало перелому у соціально-політичному житті краю, тож у статті «Голос народа» за підписом Хв. Ст-кий повідомлялося: «Зі всіх кінців нашої Волині й цілої України несеться веселий та вдячний гомін визволення трудового люду з того тяжкого ярма, в якому він опинився через зрадника Скоропадського, який віддав був його на поталу поміщицько-бюрократичній реакції, на цілковите національне поневолення російським чорносотенцям та під німецьку «опіку»...».

Такими були політична позиція і платформа часопису, що під своїми рубриками «Телеграми», «Хроніка», «Об'ява», «Справочний відділ», «Ріжні вісти» друкує різножанрові матеріали на захист Директорії («Деклярація Директорії Укр. Нар. Республіки», «Країна сліз і горя», «Більше світла», «Пісня про ткача Катревича, що в усіх партіях був», «Про одну кооперативну книжку», «Приїзд галицьких депутатів» та ін.), зміст яких переважно зводиться до тези: «На долю Директорії випало велике щастя визволити Україну від ворогів, котрі чорною зграєю насунулись зо всіх сторін на наш чудовий рідний Край» («Країна сліз і горя». – 1918. – Ч. 6). У ч. 8 за 1919 р. – лозунгові посторінкові шапки: «Хай живе З'єднана Побідоносна Українська армія!», «Слава невтомним Українським Повстанцям – слава!», «Слава Українським Орлам-Січовикам – Слава!», «Хай живе Український Мойсей – Головний Отаман Симон Васильович Петлюра і Висока Директорія!».

Часопис констатує необхідність боротьби як із ворогом зовнішнім, так і з внутрішнім: «Після дев'ятимісячної нечуваної жорстокої боротьби з московськими окупантами-комуністами, українськими республіканськими військами, нарешті, здобуто столицю і колиску державности українського трудового народу – Київ» (1919. – Ч. 8). Судячи зі змісту, у 1919 р. газета стала більш оперативно-інформаційною, менш аналітичною. З'являються оголошення, реклама товарів побутового, господарського вжитку та накази Волинського губернського комісара.

У матеріалі «Зрадники України» за підписом (УКР) затавровано: «Ціла низка нікчемних люців заради власної користи зрадила рідному народу і пішла поруч з його гнобителями. Це – Коцюбинські, Лебединці, Полозови, Скрипники, Панаси Любченки, Мазуренки, Кас'яненки, Рафеси, Авдієнки, Ястржемські і інші... Це активні палачи-предателі і зрадники народу українського». Публікації такого типу нашоухують на думку про те, що газета «Громадянин» була свого роду «бойовим листком» нової української влади, її пропагандистом-організатором; односторонньо-емоційною із об'єктивних історичних причин: «Галичина й лівобережна Україна стогнуть під ярмом наглих чужинців. Мусимо в цей день глибоко усвідомити, що тільки міцною організацією всіх наших сил, систематичною й плановісною роботою на всіх царинах державно-національного будівництва ми зможемо закріпити

підвалини нашої незалежності і нашої народньої Республіки» (1919. – Ч. 8). Видання містить різнопланові оголошення. Серед підписів, які зустрічаються під матеріалами «Громадянина», – М. Денисенко, Згнанець, Сем. Далекозорий, Списав Онисько.

Продовженням «Громадянина» став «тижневик суспільно-політичного і економічно-громадського життя» «Громада» (1920) у Луцьку під редагуванням У. Піліпчака та Олени Левчанівської, сенатора М. Черкавського. Часопис мав 16 сторінок, подавав рубрики: «Хроніка (Україна, Польща, Московщина, Біларусь, Чехословаччина...)», «Останні новини», «Справочний відділ». Основну частину видання займають теоретичні матеріали на «суспільно-політичні та економічно-господарські» теми, серед яких: «Од Отамана Петлюри до українського народу» (ч. 1), «Маніфест Пилсудського до Українців» (ч. 1), «Українське життя поза-кордоном» (ч. 1), «Англія і Україна» (ч. 1), «Незалежна Україна і московський імперіалізм» (ч. 2), «Просвіта» (ч. 2).

Практично повністю ч. 3 присвячене польсько-українській конференції у Варшаві 9 червня 1920 р. Характерним є матеріал «Від редакції», де повідомлялося: «Три роки тяжкої боротьби, три роки крові кращих синів України, три тяжких роки голоду, холоду, страждань... І нарешті – незалежна Україна. Україна – без східної Галичини, Буковини, Бессарабщини, Закарпатської Русі, Холмщини, Підляшя, західного Полісся, шости повітів Волині, без цілої лівобережної України... Україна – живе тіло, – без рук, без ног, без голови... Умерла наша радість... Але мрія про кращу будуччину України – не вмерла...» (1920. – Ч. 3). Підписи під матеріалами видання такі: О. Чужий, А. Поплавський, Марко Луцкевич, Пилип М. Кравчук, Paterfamilias, Ж., Парафіянин, Громадянин.

У Бересті в 1918 і 1919 рр. виходив «Вістник Крайового Комісаріату української народної республіки на Холмщину, Підляшшя і Полісся», редактором якого був П. Базилевич. Видання ділиться на «урядову» й «неурядову» частини з відповідним змістом. Цікавими є матеріали «Про Директорію Української Народньої Республіки» (ч. 4), «Декларація Української Директорії»; деякі публікації підписані так: С. Романський, Лікар В. Дмитріук, В. Забродський.

26 березня 1919 р. у Рівному вийшло перше число «Вільної України» – «безпартійної демократичної газети», яку редагували С. І. Кордуба, М. Черкавський. Друкувався часопис у Польовій друкарні Штабу Північної Групи,» видавався «при участі українських діячів» (ч. 1) під шапкою «Нехай живе Українська Народня Республіка!». Обсяг – один аркуш, де подано рубрики: «По Україні», «За кордоном», «Хроніка», «Ріжні вісти», «Телеграми», «Оголошення», «Оперативний звіт Північної групи військ», «Офіційна частина», «Вісти з Києва». Окремо представлено передові статті, накази отамана Оскілка, звернення, вірші агітаційного змісту. Загалом «Вільна Україна» мала стиль інформаційно-оперативного (тактичного) видання.

Найприкметнішим є редакційне звернення до потенційних читачів, в якому зазначено: «Сама назва нашої газети вказує яка є наша програма. Наша газета може під теперішню хвилю мати тільки безпартійний характер: бо живемо в таких часі, серед таких обставин, де всякі партійні спори мусять зійти на другий план. Становище, в яким знаходиться молода наша держава, прямо трагічне: зі всіх боків напирють на нас вороги. З заходу Поляки, зі Сходу Московські большевики, а їхня ціль одна: недопустити до цього щоб український народ став хазяїном на власній землі. Тому звертаємось з гарячим проханням в першій мірі до нашої міської та сільської інтелігенції, щоб надсилала нам по змозі як найбільше дописей про політичне, культурне та економічне життя даного міста чи села» (1919.– Ч.1). Інформаційні матеріали віддзеркалюють дух часу, протягом якого часопис виходив у світ. Авторами публікацій виступали Б. Палащук, Я. Волиняк, Грицько Правденко та ін.

З ініціативи холмських делегатів Центральна Рада ухвалила 27 листопада 1917р. резолюцію, згідно з якою Холмщина й Підляшшя поставали складовою частиною УНР. Відповідно до цієї резолюції в Берестейському мирі 9 лютого 1918 р. між Україною і союзом чотирьох держав визнано Холмщину й Підляшшя складовою частиною УНР. Приєднання цих територій до УНР, звичайно, викликало польські протести. Після поразки центральних держав Холмщину й Підляшшя окупувало польське військо. Влітку 1920 р. вони були окуповані радянським військом. Під час бойових дій з'явилося багато біженців із цих земель у Росію. До 1922 р. більшість утікачів повернулися на Холмщину й Підляшшя, хоча польська влада утруднювала їх повернення, зокрема української інтелігенції. Тому частина холмчан і підляшан залишилася в СРСР. Вважається, що через переселення українці втратили до 120 000 осіб.

Але навіть у складних політичних умовах функціонувала «Надія України» (Рівне, 1919. – 11 трав.) – «народна демократична газета», що мала вже традиційне гасло «Нехай живе Українська Народня Республіка!». Часопис «живий», інформаційно насичений. Під рубриками «Війна з Московщиною», «Офіціальна частина», «Вісти з місць», «Радіо і телеграми», «Оголошення», «Огляд преси», «Бризки життя», «Вісти з Києва» друкувалися такі матеріали, як-от: «Наші герої» О. І. Познякова (ч. 1), «Маленький фейлетон» П. Городецького (ч. 1), вірш «Весна» О. Олеса, «Користування землею» (ч. 1), вірш «Ведмежий суд» Є. Гребінки (ч. 2), стаття «Дев'ятий вал» (ч. 5), «З старовини» («Суд в Запоріжській Січі») (ч. 5), «Наші герої» («Житомирська школа юнаків») (ч. 5), «Головний отаман на фронті» (ч. 6), «Чого хочуть Поляки?» (ч. 6) тощо. Серед підписів під публікаціями «Надії України» трапляються: отаман Осецький, отаман Мельник, П. Михайлович, С. Руданський, отаман Кованько, Українець, Іванович, С. Г., Старий козак, Правденко, К., Я. Савченко, Борозна, Х. Д., Правління та ін.

До цієї ж типологічної групи видань належить і «газета української народньої армії» «Український козак» (1919), що виходила в Нарневичах і Радзивилові. Це видання спеціальне, призначене для козаків Української Народної Армії. «Пиши до свого товариша «Українського Козака» про все, що тебе інтересує, пиши про своїх товаришів, як вони там з ворогом б'ються... Про все це твій товариш «Український Козак» надрукує і розкаже», – звертається редакція до своїх читачів у ч. 1. Тут же подано теоретично-ідеологічну статтю «Чого ми повинні боротись із большевиками-комуністами?», де дохідливо доводиться: «Большевики вже посадили раз нам гетьмана. Тепер вони дограються з своїм нерозумним «комунізмом» до того, що посадять і царя». Найхарактерніші рубрики часопису: «З газет», «По Україні», «За большевицьким фронтом», «Вісти з-за кордону», «Від Культурно-Освітньої Управи ГУГШ». Вони, як правило, розміщені на 3-й і 4-й сторінках, оскільки перші шпальти займають теоретично-лозунгові матеріали на кшталт «Федерація чи самостійність?» (ч. 25). В одній з публікацій зазначено: «Свідомий Козак розуміє, що тільки сильним і скорим ударом наше військо прожене комуністів і з'єднається з повстанцями, які б'ють большеака в спину» (ч. 3). Документальну основу газети підкріплюють дописи інформаційного Бюро Армії (Інф. Б. А.); теоретично-соціологічно-статистичні публікації на взірець «Як большевики дбають про Україну» (ч. 3). Симптоматичний матеріал «Козакові 3-го Гайдамацького полку, Іванові С. про погроми» («Козаки! Не забувайте, що євреї є населення нашої землі. Коли вони будуть на наших боці, то це для нас величезна допомога для вигнання московців і збудування Української незалежної республіки»). Публікації здебільшого криптонізовані: Н. Г., У.В., Тр. Ш., О. Телешівський.

З 9 лютого 1918 р. на західній Волині, Підляшші й Поліссі уряд УНР приступив до організації різних ділянок державної адміністрації. Для налагодження адміністрації уряд УНР створив губернський комісаріат Холмщини, західної Волині, Підляшшя та Полісся під проводом О. Скорописа-Йолтуховського з цен-

тром у Бересті. Комітет діяв до зайняття цих областей поляками, коли майже всіх урядовців його, як і вчителів, польська влада арештувала. Після репатріації з Росії вивезеної туди української інтелігенції, вона разом з суспільно-політичними діячами, які залишилися, взялася до розбудови національного життя на північно-західних землях [3, с. 558].

В таких умовах друкувався у Здолбунові «щоденник інформаційного Бюро Армії У.Н.Р.» під назвою «Дзвін» (1919), який редагував Комітет. Це була виразно пропетлюрівська, антибільшовицька інформаційно-оперативна газета, якість якої впливала на перебіг подій суцього дня («слово – на діло»). Для прикладу – короткий зміст одного випуску. Так, число 13 відкривалося закликом «Козаки-Стрільці! Бережіть набої і пістони! Збирайте гільзи і стакани і одсилайте їх до Штабу! Вони дуже потрібні!», далі йшла стаття Павла Мазюкевича «Що треба робити нашому урядові (четверта подача)», де автор писав: «Ледве чи не найтруднішим, а разом з тим і найважливішим питанням нашої державности є питання земельне». На другій сторінці Д. Б. в статті «Народне повстання в тилу большевицького фронту» резюмує: «Настрій населення міста і навіть більшості робітництва рішуче антибільшовицький, прихилений до Петлюри». Також у газеті подано інформаційні матеріали: «По Україні: оперативний звіт штабу дієвої армії; Постанови 1-го Дубенського Повітового Трудового Конгресу; З'їзд закарпатських українців». Під рубрикою «Вісти з-за кордону» представлено такі теми: «Інтернаціональна соціалістична конференція», «Про вхід Німеччини та Росії до союзу народів», «Про совітську систему» («Невдачна совітська система в Росії є винувницею повороту нового тамошнього мілітаризму і капіталізму»), «Поворот угорських монахинь до «цивілля».

Рубрика «Останні вісти» повідомляла зокрема: «... Сьогодні 5 травня у Рівне до Уряду прибув делегат від Українського Революційного Комітету повстанців проти Російських большевиків комуністів, який повідомив, що вся Полтавщина, Полтава, Васильків і інші місця в околицях Києва в руках повстанців. Військо повстанців підійшло вже на 7 верст до Києва. Російські большевики вивозять свої війська з України на Колчаківський фронт. Упр. П. і Інф.». Різноманітними були оголошення («Потрібні негайно монтери, машиністи...», «Негайно потрібно трьох грамотних ретельних хлопців на посади кур'єрів» і т.д.). Редакція прохала: «Газету не знищуйте, а передавайте з рук до рук!!!».

Об'єднуючим мотивом всіх чисел «Дзвону» було гасло на першій сторінці: «Нехай живе Українська Народна Республіка». Редакція часопису дбала про різноманітну жанрову палітру – від байки «Інтернаціональна рада», фейлетону (присвячений В. Оскілку, якого газета піддає критиці), публіцистичних віршів («Міжнародне положення», «Веселий кутик») до аналітичних матеріалів, публікації важливих наказів із коментарями і без них («Приказ Народного Комиссариата по Военным Делам Троцкого», привітання Головному Отаманові С. Петлюрі і т. п.). У часописі впорядковано рубрику «З газет» із відповідним оглядовим змістом. Особливістю технічного оформлення газети є її різношрифтовість, інтегральність у розміщенні рубрик. З-поміж дописувачів – С. Іванченко, О. Дац-ко, М. М., П. Михайлович, Павло Мазюкевич, (Н), (Стр.), О. Д., Д. К., Око. Дата виходу першого числа нам не відома, як і дата припинення випуску газети «Дзвін».

Філія «Інформбюро Армії У.Н.Р. при І-й козацько-стрілецькій (сірій) Дивізії» видавала у Луцьку неперіодичний часопис «Вістки сірих» (1919). Часопис мав основні гасла: «Хай живе Народня Українська Республіка», «Хай живе й міцніє Українська Народня Армія». Прикметним є оголошення: «Хто бажає вступити на службу до Першої Козацько-стрілецької (сірої) дивізії, той має звернутися по адресі: м. Луцьк, Волинь, Ріг Шосейної та Красної вулиці» (ч. 2). Загалом видання належить до типу бойових листків із закликом-проханням: «Сам прочитай і другому передавай! Із рук до рук, із хати до хати!».

Чимало матеріалів подавали перебіг політичних подій, як-от у статті «Антанта і Україна»: «Головний Отаман військ У.Н.Р. Петлюра відправив таку радіотелеграму українським послам в Бухаресті, Відні і Берліні: Молоде українське військо вже третій місяць веде уперту боротьбу з російськими більшовиками, захищаючи кожен клас рідної землі і зоставляючи її ворогові після упертих кривавих боїв» (ч. 2). Тут також уміщено публікації: «Звернення до селян», «Телеграми», «Бюлетень (Оперативний звіт Північної групи)», «В Луцьку» тощо. У ч.5 надрукована «Деклярація Луцької повітової трудової ради селянських і робітничих депутатів», «Військові події на Холмському фронті», «На злобу дня», «Лицарі-вояки», «Оголошення», «Нікрологи». Цікавим є аналітичний матеріал «Чи приходить Опанас без московських штанів, а Параска без запаски?». Деякі число загалом інформаційно насичені; наприклад, у ч. 14 опубліковано наказ Головного отамана Петлюри «Всім по колії козакам і старшинам», «Нота України мирній конференції», «Отаманові 1-ї сірої дивізії Абазі», «Де що про те, що кажуть взагалі і про те, що треба знати», «По Україні», «До громадянства Луцького повіту», «Луцьке Повітове Надзвичайне Земське Зібрання відбудеться 12 травня ц.р. з таким денним порядком», «Дайте хліба» («Москва. Світі комісарів звертається до селян з таким зазивом: Товариши крестьяне и рабочіе! К вам обращается красная армия с братским призывом прийти ей на помощь в минуты чрезвычайной ответственности перед лицом социалистической родины...»). Під публікаціями видання найчастіше стоять підписи: Інформбюро Волгубкома, Секретар Гольдберг, Росенко, Г. Д-ко, Гаркун, Сірій, Хома Б., М., УТА, ст. Скрипниченко.

Як бачимо, історичні обставини, в результаті яких Волинь, Полісся, Підляшшя та Холмщина були розділені між Польщею та Росією, завадили українським виданням періоду УНР трансформуватися в більш миролюбні – літературно-мистецькі, релігійно-церковні, шкільні та ін. Лише «Громадянина» (1917) продовжила «Громада» (1920, 1925, 1926), яка з листопада 1926 р. мала назву «Українська громада». Всі інші часописи – нововиниклі, тоді як «воєнні» (періоду УНР) як органи «краєвих комісаріатів», «української народної армії», «інформаційного Бюро Армії У.Н.Р.» припинили своє існування разом із поразкою визвольних змагань. Відстоювали українську самобутність в інформаційному просторі народів-сусідів уже видання інших типологічних груп, серед яких були українське дитяче видання «Сонечко» (1936–1939) і «двотижневик присвячений церковним і церковно-громадським справам» «Церква і нарід» (1935–1938) тощо.

У цей же час періодика активно боролася між собою, і ця боротьба, яка зав'язалася у 1917 р., тривала аж до 1939 р.

Політика як боротьба ідей, мистецтво – боротьба символів, знаків, образів, економіка – змагання еквівалентів, релігія – боротьба вір: все це так чи інакше задіяне у сферу ще однієї боротьби – інформаційної. І якщо засобом масової комунікації зводять пишні собори вищеназвані «влади» – це один бік медалі, а якщо вони самі як залежні чи незалежні від цих влад субстанції полемізують навколо глобальних чи локальних проблем за владу ілюзій – це вже другий бік медалі, на якому все одно, так чи інакше – кесар або герб. Бога немає.

Очевидна трьохаспектність теми: 1) українські часописи полемізують між собою; 2) політика польської та російської преси супроти української; 3) «українська преса на світовій виставці».

Ці полеміки часто проливають світло на причини «запечатання» тих чи інших українських часописів, на суто людські та політичні уподобання їх редакторів, хазяїв, якими часто є політичні партії, угруповання. Підводні рифи їх стосунків безпосередньо, емоційно дають про себе знати саме у листах одних до інших, тому й резонно виділити тему, пункт стосунків преси між собою, в таких от «пресових» умовах:

«Буржуазна демократія вписала на своїх прапорах в крикливій формі кличі про свободу слова і преси. Але мало цього. Кличі ті лягли в основу конституцій

всіх т. зв. демократичних республік і уважаються прямо першою заповіддю громадянських свобод в кожній такій республіці. На практиці толеранція преси кінчиться звичайно там, де преса перестає служити інтересам пануючої кляси, яка залюбки зве їх інтересами «святої» батьківщини, держави. Не инакше водиться і в польській т. зв. демократичній республіці, а навпаки польська пануюча кляса в переслідуванні всякої «нелюдяної» преси випередила далеко своїх побратимів поза межами Польщі. Переслідування ті прибрали застрашуючі форми головно з того часу, коли кермо держави перебрав в свої руки «не партійний», а наскрізь «діловий», «санаційний» уряд Грабського. Вся дійсно пролетарська преса, яка би ярко освічувала всі негативні сторінки «санаційного» експерименту п. Грабського, стала, само собою зрозуміле, для уряду п. Грабського невідгідною і тому рішив він її зовсім придушити. У першу чергу пішли всі українські робітничо-селянські часописи, як «Вперед», «Земля і Воля», «Нова Культура», «Селянська Доля», а там згодом змушено до мовчанки і польські робітничо-селянські часописи а між ними і «Трибуну робітничу». Мало однак того, що всі старі видавництва були закриті, в переслідуванні преси пішла польська влада так далеко, що не допускає більше до створення ні одного нового робітничого видавництва не тільки на українських землях під Польщею, головно в Сх. Галичині, але і в корінній Польщі. А коли видавництво не знаючи про завіщення своєї діяльності, випустить чергове число часопису, то це число опиняється в цілості під поліційними печатками. Так було з «Нашим Шляхом» і «Нашим Стягом». «Щасливішим» під тим зглядом був «Голос Праці», який довідався про своє завіщення своєчасно. Але і те, «щастя» завдячує він не точності тутешніх властей, а ... тутешньому польському шовіністичному органу «Жице Волиня», який, будучи правдоподібно органом Луцької прокуратури, довідався про завіщення «Голосу Праці»...» [6].

Звідси зрозуміло, наскільки нерівними були вагові категорії польської та української преси. За польською стояла політична влада, за українською – у кращому випадку духовний ентузіазм, хоча були й парадоксально справедливі ситуації на користь українських мас-медіа, до прикладу, гучний процес «Дзвону» з виданням «Gazeta Poranna» у Варшавському Окружному Суді 20 лютого 1924 р., що закінчився поразкою часопису «Gazeta Poranna», редактора якої – п. Трайдоса – заарештовано на два тижні за зневагу редактора «Дзвону» Володимира Оскілка у статті «Атаман Оскілко». Крім того п. Трайдос був зобов'язаний сплатити 500 злотих польських. Виняток, як підтвердження правила? Тут слід ще зважати на факт, що «Дзвін» (1923–1928) – газета виразно антибільшовицька, але м'яко пропольська.

Однонапрямкові видання рекламували одні одних під час передплатних кампаній. І все ж базовою рисою міжчасописних відносин залишається полеміка. «У той час, як посли з УНДО складають у Сеймі свої заяви і пробують в досить негідний спосіб звести порахунки, преса не ундівська переказує про життя на галицькому терені в досить сумних барвах. Тижневик «Батьківщина» у ч.4 від 2 лютого ось так свідчить про українське галицьке життя: «З краю приходять тривожні вісті. Місцева інтелігенція відтягається від усякої творчої культурно-освітньої і політичної роботи. Одна її частина шугає десь у воздухах, з презирством гледить на усяку творчу щоденну роботу <...> вони сплячуть самі в собі безплідним вогнем гарячого у чистім полі тернового куща» <...> [5, с. 2]. У ч. 5 «Нового села» за 1936 рік знаходимо інформаційний матеріал про те, як зустріла польська преса виступ посла Цілевича під час дискусії щодо бюджету міністерства освіти: «Дальше писав «Вок», що п. Цілевич складав заяву не від цілого українського народу, бо велика частина українців не одобрює політики УНДО». Не милує ундівців і радикальний «Громадський голос», котрий у статті «Міняють переконання як рукавички» (ч. 4) оцінює ундівців, як групу щодо «татальности держави». У цій статті «Громадський голос» розповідає про редактора ундівського «Шляху нації» п. Зенона Пеленського

і його нову орієнтацію проти народовладдя. «Отакі вони галицькі діла і галицька політика: крок вперед, два назад, спочатку вліво, потім вправо. Вчаться люди танцювати!», – резюмує П. П-ий в «Українській ниві».

Щодо комуністичної преси, то навіть на світовій виставці в Парижі її не було: «На стенді було представлено коло 150 назв з усіх країн світу, крім, розуміється, Сovitів. Відомості про пресу українську в Сovitах були подані лише в діарамах» [7, с. 23]. Подібна зовнішня «полеміка» природно детермінувала ставлення до видань лівої орієнтації з боку центральніших і правіших, пропольських чи націоналістичних щодо українських, релігійних, кооперативних тощо.

Висновки та перспективи. Підсумовуючи сказане, варто зауважити, що насправду інформаційний простір 1917–1920-х рр. і 2017 р. подібні між собою в цілому комплексі соціокомунікаційних характеристик. Одержані в результаті аналізу західноукраїнської преси періоду УНР та подальших десятиліть засвідчують регіональну самобутність і водночас загальнонаціональну інтегрованість засобів масової інформації, які від початків формування пресового профілю регіону слугували важливим чинником культурного самоусвідомлення і політичного єднання нації. Колоніальні варіанти авторитаризму, тоталітарного тиску на культуру були руйнівними для національної ідеї, зумовлювали явища концептуальних деформацій, ідеологічного сервілізму преси. Лише незалежна держава може претендувати на автентично, глибинно національні органи засобів масової інформації і створювати політичні передумови для інформаційної відкритості суспільства. Періодичні видання УНР – явище особливе в історії української журналістики і належить до найбільш характерних історично зумовлених форм преси, оскільки вони функціонували як органи «краєвих комісаріатів», «української народної армії», «Інформаційного Бюро У.Н.Р.» і припинили своє існування разом із поразкою визвольних змагань, трансформували, втілюючи свої ідеї у видання інших типологічних груп.

Основними центрами видання української преси Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя 20–30-х рр. ХХ ст. були Луцьк, Рівне, Холм, Кремінець, Дубно, Біла. Актуальними темами дискусій періодики між собою поставали: політика (антипольська, протипольська, відповідно – російська), релігія (мова богослуження, ієрархічна підпорядкованість церкви), культура, шкільна справа, кооперація, становище селянства – тобто всі сфери суспільного життя, репрезентантами, дзеркалами яких є засоби масової інформації. Позитивний досвід «преси боротьби» дозволяє «не винаходити велосипед» при створенні модерних українських мас-медіа, тому загальні висновки про результат взаємодії преси та державних формо- і змістотворчих інституцій формувати ще завчасно.

1. Бочковський О. Українська журналістика на тлі доби : Історія, демократичний досвід, нові завдання / Укр. техн.-госп. ін-т ; За ред. К. Костева, Г. Комаринського. – Мюнхен : [б. в.], 1993. – 205 с.

2. *Енциклопедія українознавства*: заг. частина / за ред. В. Кубійовича. – К., 1995. – Т. 1.

3. *Енциклопедія українознавства*: заг. частина / за ред. В. Кубійовича. – К., 1995. – Т. 2.

4. Мокрицький Г. П. Столиця України... Житомир, або Про невідомі факти з історії міста часів Української визвольної революції 1917–1920 років / Г. П. Мокрицький // Кожному мила своя сторона. – Житомир : Журфонд, 1997.

5. *Огляд преси* // Українська нива. – 1936. – Ч. 5.

6. *Свобода преси* // Праця. – 1924. – 28 верес.

7. *Українська преса на Світовій Виставі в Парижі* // Шлях. – 1938. – Ч. 1.

8. Яницький В. Час прокинутись!: лист до молоді / Василь Яницький // Волинське життя. – 1919. – Ч. 23.

UDC 007 : 304 : 070

Information support of the Ukrainian People's Republic by the Western Ukrainian press

Pavlyuk Ihor, D.Sc. (Social Communications),

Shevchenko Institute of the Literature of the NAS of Ukraine, 4 Grushevsky St., Kyiv, 01001, Ukraine,
e-mail: admin@ilnan.gov.ua

The article highlights the role of the active interaction of public institutions and the press of various political trends and engagements (religious, educational, socio-political) in the communication field on the verge of reformatting the fundamental foundations of the Ukrainian ethnos and the formation of an independent Ukrainian state, attempts to escape from colonial dependence, Approval of his original and worthy place in the global socio-political context, where the Ukrainian Linguistic and ideological features, the periodicals discussed among themselves and with hostile media outlets, demonstrating various ways and orientations towards a common goal: the building of Ukraine, and the repressants of certain discourses were specific patriotic personalities: priests, teachers, writers who for various reasons were in the press under pseudonyms, marking in various journalistic genres pro-Ukrainian ideologems, concepts, doctrines formed during the Ukrainian People's Republic and traditionally continued in the years 1920–30 to the present time, the event in which a hundred years later developed a similar manner.

Key words: information space, ideology, state, newspapers, magazines, totalitarianism, democracy, communication.

Информационная поддержка УНР западноукраинской прессой Павлюк Игорь

В статье освещены ролевые тенденции активного взаимодействия общественных институтов и прессы разных политических направлений и ангажирований (религиозной, образовательной, общественно-политической) в коммуникационном поле на грани переформатирования фундаментальных основ украинского этноса и формирования самостоятельного украинского государства, попытки выхода его из колониальной зависимости, нахождение и утверждения им своего оригинального и достойного места в общемировом общественно-политическом контексте, где украинские по языковым и идеологическим признакам периодические издания дискутировали между собой и с враждебными средствами массовой информации, демонстрируя различные пути и ориентации к общей цели: построения Украины, а репрезантами тех или иных дискурсов были конкретные патриотические личности: священники, учителя, писатели, которые по разным соображениям выступали в печати под псевдонимами, маркируя в различных журналистских жанрах проукраинские идеологемы, концепты, доктрины, сформированные собственно во время Украинской Народной Республики и традиционно продолжены в 1920–30 годах до нашего времени, события в котором через сто лет развиваются похожим образом.

Ключевые слова: информационное пространство, государственность, газеты, журналы, тоталитаризм, демократизм, коммуникация.

1. Bochkovsky, O., Siropolko, S. (1993), Ukrainian media on the background of day, Munich.
2. Kubyovych, V. (Ed.) (1995), Ukrainian Encyclopedia: Chapeau, Kyiv, vol. 1.
3. Kubyovych, V. (Ed.) (1995), Ukrainian Encyclopedia: Chapeau, Kyiv, vol. 2.
4. Mokritskiy, G. P. (1997), "The capital of Ukraine ... Zhytomyr, or unknown facts about the history of the city in the times of Ukrainian liberation revolution of 1917 – 1920", in *Everyone loves the little motherland*, Zhurfond, Zhytomyr.
5. "Press review" (1936), *Ukrains'ka nyva* [Ukrainian cornfield], is. 5.
6. "Freedom of the press" (1924), *Pratsya* [Work], September 28.
7. "Ukrainian press on the world exhibition in Paris" (1938), *Shliakh* [Way], is. 1.
8. Janicki, V. (1919), Time to wake up!: Letter to Youth, *Volyns'ke zhyttia* [Volhyn life], is. 23.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2017

УДК 82-7-92 : 070.41(477)«1917/1921»

САТИРИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНИХ ДОМІНАНТ

ЗИКУН Наталія,

д-р наук із соц. комунік., проф.,

Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь Київської обл., вул. Університетська, 31, 08200, Україна, e-mail: nzykun@ukr.net

Простежується еволюція проблемно-тематичних домінант української сатиричної публіцистики під впливом зміни суспільно-політичних орієнтирів українського революційного руху 1917–1921 рр. У науковий дискурс вводиться інформація про комплекс публікацій, що зафіксували розгортання Української революції на різних її етапах. Підтверджується, що система публіцистики розвивалася під впливом націєтворчих процесів, переформатування суспільної структури і внутрішньосистемних чинників. Констатується завершеність формування типу сатиричного журналу, визнається значення сатиричних публікацій у газетних виданнях. Виокремлюються тематичні напрями й найактуальніші проблеми національно-орієнтованих видань, досліджуються найпоширеніші жанрові формати. Доводиться роль сатиричної публіцистики як каталізатора революційних настроїв.

Ключові слова: сатирична публіцистика, сатиричний журнал, сатиричний жанр.

Вступ. Феномен української революції потребує не лише більш глибокого вивчення, а й значно чіткого визначення на рівні сучасного наукового дискурсу, що поступово звільняється від ідеологічних нашарувань попередніх історичних періодів. Це передбачає об'єднання зусиль істориків, політологів, журналістикознавців. Нині термін «українська революція» тільки набуває поширення в науковому дискурсі й співіснує із такими номінаціями, як період боротьби за українську державність, період національно-визвольних змагань, якими послуговувалися дослідники цього історичного відтинку в попередні періоди. Науковці Інституту української пам'яті так визначають хронологічні межі революції й події-маркери: березень 1917 р (створення Української Центральної Ради) – жовтень – листопад 1921-го (знекровлення повстанського антибільшовицького руху після поразки Другого Зимового походу армії УНР) [19]. Традиційно під ювілейні дати активізується науковий пошук, актуалізуються навчально-методичні матеріали, покликані сприяти утвердженню історичної правди й установленню достовірності тих чи тих оприлюднених фактів про досліджувані події. Схвально оцінюючи діяльність науковців згаданої інституції, дещо неповним вважаємо запропонований ними перелік інформаційних чинників, що стали каталізаторами розгортання українських революційних процесів. Так, серед знакових подій, що характеризували період революційного піднесення на українських землях, із інформаційно-комунікаційних здобутків вказується лише створення 26 березня 1918 року Українського телеграфного агентства (попередника нинішнього «Укрінформу»). У періоді, позначеному формуванням нових тенденцій у розвитку української культури 1917–1921 рр., відчутними здобутками в освітній, науковій, мистецькій, релігійній, інформаційній сферах та громадському житті, поряд зі створенням низки навчальних і наукових закладів (22 жовтня 1918 р. – Кам'янець-Подільського державного українського університету; липень 1921 р. – Таємного українського університету у Львові, 5 грудня 1917 р. – Української академії мистецтв, 14 листопада 1918 р – заснування Української академії наук), на нашу думку, варто відзначити й активізацію пресового розвитку, особли-

вий етап побутування сатиричних видань. Саме ЗМІ, що нині є важливим джерелом інформації про передумови, розгортання й результати революційної діяльності, у ті роки виконували й консолідаційну, організаційну функцію, формували стандарти суспільної поведінки.

Досліджуваний період є достатньо глибоко описаним як істориками (В. Верига, Д. Дорошенко, Г. Касьянов, П. Губа, В. Меша), так і журналістикознавцями (І. Крупський, І. Михайлин, М. Тимошик, П. Федоришин та ін.), однак потребує уточнення акцентів у зв'язку із залученням до аналізу нових друкованих видань, появу нових фактологічних даних, коригування певних історичних оцінок.

Метою статті є встановлення зв'язку між етапами революційного руху на українських землях у 1917–1921 рр. і визначальними проблемно-тематичними характеристиками сатиричної публіцистики, що реалізувалися у певних жанрових формах.

Методи дослідження. Історико-генетичний метод, аналітико-індуктивний за своєю сутністю й описовий за формою, використаний для простежування на основі узагальнення масиву даних, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей історичного розвитку динаміки проблемно-тематичних характеристик сатиричної публіцистики досліджуваного періоду в контексті соціальних процесів.

Метод контент-аналізу сприяв вивченню текстів різних авторів, надрукованих на сторінках як загальнополітичних, так і сатиричних друкованих періодичних видань, що дало змогу простежити вплив суспільно-політичних подій на формування тематичного діапазону сатиричної публіцистики.

Результати й обговорення. У визвольних процесах українського народу аж до початку революційних подій 1917 р. спостерігалось домінування культурницького напрямку: С. Єфремов у кореспонденції «На вершці національних досягнень (1917 рік на Україні)» зазначав, що на початку року національна свідомість виявляла себе «тільки в попиті на українську книжку, що враз спустошив полиці українських книгарень. У чомусь активному вона себе ще не виявляла». Він згадував мляве засідання Київського українського клубу в день Шевченкових роковин, коли не виходило серйозної й конкретної ділової розмови (Нова Рада. – № 220 – 31 грудня 1918 р. – С. 3).

1917 рік став переломним в історії України, народ якої вдався до третьої спроби побудувати незалежну державу.

У перші дні після лютневої російської революції в суспільстві панувала особлива атмосфера, настрої були близькими до ейфорії – в Україні тішилися з того, що тепер вона – «органічна, активна, жива, охоча частина єдиного цілого». 17 березня 1917 р. у Києві створено Центральну Раду, яка після повалення самодержавства прийняла на себе державну владу в Україні й проголосила низку демократичних свобод.

У промові голови Української Центральної Ради, проф. М. Грушевського до народу й Виконавчого комітету на площі біля Миської управи 19 березня 1917 року були озвучені надто оптимістичні сподівання на те, що «Україна ступає як свободний член в свободну спілку народів Російської Федеративної Республіки», «тепер можемо будувати нашу вільну автономну Україну» [15, с. 1].

Українська Центральна Рада, після завершення скликаного нею 6 квітня Всеукраїнського Національного Конгресу за участі 700 представників од селян, робітників, війська, духовенства задекларувала домагання українського народу: «територіально-національної автономії для України та федеративно-демократичної республіки для Росії, що має забезпечити щастя нашого народу» [10, с. 3].

Після отримання першої звістки про революційні події в Росії українці сподівалися, що «у вільній Росії буде задоволено всі законні права українського народу» [6, с. 59]. Власне, такі настрої були результатом продуманої й цілеспрямованої російської політики, яка по-своєму, достатньо вузько трактувала українську автономію. Підтвердження цьому знаходимо, зокрема, в одній із публікацій – у відозві «Од Тим-

часового Уряду до Українського народу» йдеться про те, що Тимчасовий Уряд вже почав реалізувати щодо всіх народів Росії «право культурного самовизначення», як бачимо, окреслюючи вузькі межі національної свободи [13, с. 6–7]. Лицемірно визнавався факт особливого пригнічення у попередній період саме українського народу та йшлося про нібито «розуміння обов'язку перед Українським народом» «загладити всі сліди пригнічення». Говорилося про підготовку переходу до того остаточного вільного ладу, який Україна, проте, «повинна одержати з рук Всенародніх Установчих зборів». Це також є свідченням нівелювання російським так званим центральним урядом значення революційних потуг і здобутків українців. Однак основним меседжем публікації були заклики до українців не йти «погибільним» шляхом «роздроблення сил визволеної Отчизни», «розколення загального війська» «у хвилину грізної небезпеки», не робити смертельного удара всій державі і самим собі», остаточне вирішення всіх основних питань лишити для Установчих зборів [13, с. 6–7].

Проте навіть у найсміливіших публіцистичних текстах українських авторів про повну автономію України спочатку не йшлося. Вимоги національної програми обмежувалися лише культурницькими. М. Грушевський у газеті «Нова Рада» 31 березня 1917 р. писав: «Широка автономія України в її етнографічних межах в федеративнім зв'язку з демократичною російською республікою. Се наша платформа, се гасло, з котрим підіймаються і стають безкінечні лави українського війська, селянства, робітництва, молоді, інтелігенції...» (Нова Рада. – № 5. – 31 березня 1917 р. – С. 1).

Та ситуація стрімко змінювалася. Українці усвідомлювали свою відповідальність за майбутнє рідної землі, реальну можливість незалежності від російської столиці. Так, у житомирській газеті «Громадянин», яку видавала Волинська Українська рада, у замітці про Українську Центральну Раду слово «центральна» у її назві пояснюється тим, що вона (Рада) створена в Києві, осередку, центрі, столиці України [3]. Це вже було важливим кроком уперед на шляху до усвідомлення своєї окремішності. Адже колоніальний статус України в Російській імперії зумовлював фактично відсутність столиці етнічного краю. З погляду центру (Санкт-Петербурга) досі Київ розглядався як одне із провінційних міст за своїм статусом [11, с. 50].

Розмах національного піднесення здивував навіть багатьох українців (Нова Рада. – № 220 – 31 грудня 1918 р. – С. 3). Починається період, позначений залученням до суспільного життя широких верств населення; формування національної самосвідомості; пробудження почуття гідності у народі, гордості за своє минуле й віри у майбутнє [8, с. 77].

Простежується спрямованість української революції на розвиток національного руху, на піднесення національне, що сприяло здобуванню одна за одною не лише власне революційних, а й національних позицій. Загалом же етап українського національного відродження, хоча й датується дослідниками по-різному, за характером основних тенденцій і подій визначається вже як політичний [5, с. 135], чому є багато причин: активізація національних українських партій; розширення кола залучених до участі у політичних заходах, зокрема і в роботі Державної Думи, представників інтелігенції та «неполітичного» селянства; поширення визвольних ідей, прагнення до автономії, а потім – і самостійності України.

Починається бурхлива діяльність, спрямована на відродження, творення національної культури: скрізь виникають нові українські установи, центри суспільно-політичного життя; спостерігається розвиток національної освіти; фіксується збільшення кількості видань, що відображали інтереси й політичні прагнення революції.

Проте вагомість українських ініціатив применшувалась і всіляким чином нівелювалася всією радянською історією, що відобразилося навіть у спотворенні офіційних назв державних органів української влади: так номінація Українська Центральна Рада, відображена всіма тогочасними газетними виданнями, у наукових джерелах радянської епохи змінена на Центральну Раду. У радянських дослідженнях опуска-

лося слово «український», хоча в тогочасній пресі цей державний орган послідовно відображався як Українська Центральна Рада.

Уже в червні 1917 р. приходиться розуміння справжньої мети більшовицького уряду щодо України, настрої в країні змінюються, що знайшло відображення в пресі. Так, «Нова Рада» у публікації про Перший Всеукраїнський Робітничий з'їзд 12 липня визнає обмеження російським урядом української автономії, звуження повноважень Центральної Ради, особливо в земельній і військовій сферах. Уже говориться навіть про можливість установа диктатури «Совету солдатських і робітничих депутатів» (Нова Рада. – № 87. – 13 липня 1917 р. – С. 2).

У № 3 журналу «Будяк» за 1917 р. надрукована карикатура, що відображала загальноросійські настрої: центр Російської держави живе за лозунгами – «Хай живе єдина неділима Большевикороссія!..», а периферія, що повернулася до нього спинами, – «Гей, часу не гаймо, кайдани зриваймо... рятуймо оселі свої» (Будяк. – 1917 р. – № 3. – С. 6).

У жовтні 1917 року відбувся більшовицький переворот, засуджений усією українською пресою. Перед українськими часописами постало нове завдання – викрити демагогію більшовиків [9, с. 151]. Відразу після перевороту й подальшого нападу більшовиків на Україну змінилися тон і стилістика пресових публікацій. Першими забили тривогу сатиричні журнали: «Гедз» відгукнувся віршем В. Самійленка «Спасенний винахід», у якому йшлося, що найпереконливіший аргумент Смольного – багнети, адже для того, аби загальмувати крамольні ідеї й змусити всіх мислити однаково, треба «голови стинати» (Гедз. – 1917. – № 5. – С. 6). У № 3 журналу «Будяк» (1917. – С. 8) у віршованому фейлетоні «У північній столиці» (автор – Сумний Грицько) знаходимо сатирично-дотепні характеристики різних політичних партій: російських есерів, російських есдеків-меншовиків, народних соціалістів. Роль більшовика є доволі лиховісною:

*«Я большевик, я большевик –
Збудую зараз гильотину...»;
Ні в чім не маю заборони
І визнаю лише одно:
Хто дужчий, той і пан,
Дери три шкури на жулан,
А хто не має сили,
Мовчи, аби не вбили».*

Після того, як III Універсал від 7 листопада 1917 р. виголосив, що «Україна стає Українською Народною Республікою» [20], національні друковані видання констатували, що «Україна вийшла далеко поза чесні устремління до автономії в межах російської республіки» [12]. Газета «Известия Совета рабочих и солдатских депутатов» вмістила замітку «Что случилось на Украйне?», у якій говорилося, «Центральна Рада (зауважимо: знову без слова «українська»! – Н. З.), призванна отстаивать национальные интересы украинского народа, выступила против Советского Правительства, первого, единственного Правительства въ Россіи, признавшего и обеспечившего право на полное самоопределение за украинскимъ народом», а також висловлювалося обурення, що «Съездъ Советовъ украинских рабочих, солдатъ и крестьянъ до сих пор не сместилъ Центральной Рады». Визнаючи помітну відмінність України від північної Росії, Україна, однак, характеризується як країна західноєвропейського типу із селом, що швидко капіталізується, із хуторними господарствами, укоріненим інститутом приватної власності, сильним класом середніх і малих власників-селян та помітно слабшими позиціями пролетаріату [22, с. 10].

Час ішов, а методи більшовицького режиму не змінювалися – і не менш дошкульні сатиричні вірші з'являлись у журналі «Реп'яхи»:

Тихий вечір. Стрілянина.

Брязкіт скла, нелюдський крик, –

Пречудова картина,

А художник – більшовик (Реп'яхи. – 1918. – № 2. – С. 4).

Підтримується такий образ більшовицької влади і газетними виданнями. На с. 4 у числі 69 газети «Нова Рада» від 27 (14) квітня 1918 року у замітці «Панування большевиків» читаємо: «Разстрелы поддерживают нашу власть», – кажуть большевики і правду кажуть. З цим девізом вони перейшли вже великий шмат землі». Грабіжництва в поєднанні з убивствами, пише автор, відбуваються все частіше. Однак большевики уже почуваються невпевнено, потрохи розбігаються з «керенками» в кишенях (Нова Рада. – № 69. – 27 (14) квітня 1918 р.). Щоденна безпартійна демократична газета «Відродження», що виходила в Києві у 1918–1919 рр., писала, що справа більшовиків в Україні цілком програна, однак вони намагаються довше затриматися, аби встигнути вивезти майно (Відродження – № 3. – 29 (16) березня 1918 р.).

Промовистою є й карикатура «З України три комісара» у журналі «Реп'яхи» – про втечу навантажених нехитрим скарбом жалюгідних більшовицьких комісарів з України (Реп'яхи – 1918. – № 2. – С. 3).

Схожими за змістом сатиричними публікаціями рясніли сторінки багатьох видань проукраїнського спрямування.

1918 року Центральна Рада почала втрачати прихильність населення України, яке розуміло її неспроможність забезпечити упорядковане життя, усвідомлювало утопічність її планів. У газеті «Відродження» уміщений промовистий фейлетон, підписаний криптонімом Л. С., «Полтавські малороси» – про українців, «гречкосіїв з Полтавщини, патріотів з Лубенщини», які не відчули й не зрозуміли процесів, що відбуваються в Україні, коли «40-мільйонний народ прокидається від вікового сну, встає з могили і починає жити кожною клітиною, кожною фіброю свого організму». Автор намагається захищати Центральну Раду, вважаючи заклики «Розігнати Центральну Раду! Розігнати земельні комітети! Прогнати міністрів-соціалістів!» розтоптуванням власних ідеалів, власних бажань і мрій. Усунення від влади власних українських органів, на його думку, неминуче приведе «до повернення Миколи II». (Відродження. – № 9. – 9 квітня (27 березня) 1918 р.).

У всіх сферах суспільного життя простежувалася незлагодженість дій. Поступово сформувалася ізолюваність Ради, відрив від населення. У регіонах панували хаос і безлад, уряд фактично визнав відсутність засобів для забезпечення порядку. Це засвідчила значна кількість і фейлетонних публікацій, присвячених викриттю безпорадності й безрезультатності діяльності Центральної Ради.

Вплив Центральної Ради в останній період її діяльності обмежувався лише Києвом. У регіонах поширюються сепаратистські настрої, української влади не визнають в Одесі, Могилеві, інших містах і містечках. Міський пролетаріат і частина інтелігенції почали підтримувати більшовиків, селянство ж виявляло пасивність, однак у питанні відстоювання приватної власності, будучи проти соціалізації землі, виступало проти Центральної Ради [7, с. 8]. Однак сподівань на те, що Центральна Рада втримається, не було. Це визнавали автори аналітичних і сатиричних публікацій у різних виданнях.

Усунення від влади Центральної Ради 29 квітня 1918 р. і встановлення гетьманату науковці розглядають як «пристосування традиційної форми української державності до тогочасної політичної ситуації» [23, с. 37]. Однак визнають, що гетьманат, як один із різновидів військово-політичного авторитарного режиму, характеризувався прагненням контролювати всі сфери громадського життя [21, с. 13], серед іншого – й інформаційний простір. Відразу відчутно змінюється і становище преси: уже другого дня після встановлення гетьманату в Києві вводиться тимчасова превенційна (попередня) цензура для газет – про це написало «Відродження» у ч. 95 від

25 липня 1918 р. Причому, окрім української влади, право на неї отримали австро-угорські й німецькі військові адміністрації [23, с. 37].

30 квітня було випущено й розклеєно по місту Києву грамоту нового гетьмана, у якій говорилося про розпуск Центральної Ради та Малої ради, всіх земельних комітетів, про звільнення міністрів і їхніх товаришів (Відродження. – № 33 – 9 травня (26 квітня) 1918 р. – С. 1).

У числі від 9 травня (26 квітня) 1918 р. у фейлетоні «На вулиці» автор (Л. С.) ходить по місту, приглядається до нового ладу, до нових порядків, адже «заснув в УНР, а прокинувся в Українській Державі». Крім розгубленості представників різних політичних партій, які втратили зрозумілі орієнтири, зовні ніби нічого не змінилося. Хоча «панські обличчя схудли, змарніли, але здоров'я прибуває... Замість загальноєвропейських комірців – суто українська вишивана сорочка. Штани сині і широкі, як море. На голові – сива шапка з добру макітру» (Відродження. – № 34 – 10 травня (27 квітня) 1918 р.).

Хоча в офіційному повідомленні нового уряду гетьманство визначалося як «здійснення ідей незалежної і вільної України в історичній національно-українській формі», а місія Гетьмана – як «відновлення і закріплення в народній свідомості думки про непорушність народних і козацьких свобод» (Відродження. – № 37. – 14 (1) травня 1918 р. – С. 1), зміну влади тогочасні газети спочатку називали державним переворотом (Нова Рада. – № 78. – 17 (4) травня 1918 р. – С. 1; Відродження. – № 33. – 9 травня (26 квітня) 1918 р. – с. 1).

Нова влада відразу почала встановлювати певний формат суспільного спілкування – гострі теми пресою обходилися, актуальна й неоднозначна інформація від широкого загалу приховувалася, демократичні завоювання поволі згорталися. Замовчувались факти про конфліктні моменти у спілкуванні з офіційними органами – так, «Нова Рада» 12 червня 1918 р. вийшла з білими плямами на місці матеріалу А. Ніковського «Гетьман і українське громадянство» (с. 1) й огляду преси (с. 2), інформації про зустріч співробітників міністерств із гетьманом (с. 3). «Винахід» редакторів – залишати хоча б назву публікації – був певним дороговказом у заборонених темах і найгостріших суспільних проблемах.

Надпартійна демократична часопись українських організацій «Січ» м. Олександрівська та його повіту 28 травня 1918 р. в огляді преси вказує, що свавілля панувало і за большевиків, а тепер воно «змело зі світа цілий ряд видань», «часописи світять білими цятками».

У газеті «Відродження» від 14 травня 1918 р. надрукований «Так собі фейлетон» Грицька Жартливого, який засвідчує загальну зміну атмосфери в Україні, коли фейлетоніст може писати лише про погоду (Відродження. – № 38. – 14 травня 1918 р.).

Через цензуру тематичне, жанрове наповнення газет збідніло, ставала прісною, простою, навіть примітивною мова публікацій, що не сприяло їх популярності, відштовхувало читачів. Багато газет українського орієнтування виходило тоді з пропускками на місці вилучених цензорами матеріалів, із так званими «більмами», як говорили журналісти газети «Відродження». «Більма» ще з кінця XIX ст. були своєрідним методом боротьби проти цензури. Але в період гетьманату і це було заборонено [4, с. 154]: міністр внутрішніх справ І. Кістяківський узяв із редакторів газет підписку про те, що вони заверстуватимуть усі вільні місця.

Часописи періоду гетьманату застерігали про небезпечність сходження зі шляху державного будівництва в Україні. Так, П. Стебницький вказував, що класова політика гетьманського уряду не повинна змінитися на класову політику республіканського уряду. Перед Україною, підкреслював він, стоять завдання, розв'язання яких потребує політики національної, у якій мають право і повинні бути задіяні всі класи й прошарки населення. Інакше, висновок автор, Україні загрожуватиме «жовто-блакитна совдепія» (Нова Рада – 2. – № 3. – 26 грудня 1918 р.).

Тема боротьби за утвердження державності України конкретизувалася в тогочасній демократично-націоналістичній пресі в таких тематичних напрямках: 1) захист української мови як державної (фейлетон «У трамваї», автор Микита Пазелко, газета «Відродження», 28 (15) квітня 1918 р.; кореспонденція «Урядова мова», газета «Відродження», 19 (6) травня 1918 р. тощо); 2) відродження української школи й української культури, церкви («Шкільні перспективи. Трагічний фейлетон», газета «Нова Рада», 10 серпня 1918 р.); 3) організація української армії («Ще до організації армії», газета «Відродження», 11 травня (28 квітня) 1918 р.); 4) формування української судової системи («Українські правники у Гетьмана», газета «Відродження», 18 (5) травня 1918 р. тощо).

Українській пресі доводилося виживати у важких умовах опору проросійської верхівки в уряді гетьманату, яка нерідко вдавалася до закриття часописів. Однак на зміну одному виданню приходило інше, змінювалися видавці й редактори, зовнішня форма часописів, але незмінною залишалась ідея – служіння українській справі. Вони зробили відчутний внесок у національно-культурне відродження українського суспільства, сприяли консолідації передової української громадськості, поширенню проукраїнських настроїв. Ставши на захист таких оберегів народу, як мова, школа, культура та церква, преса не полишала спроб об'єднати націю для подальшого процесу творення незалежної Української держави.

Після нетривалої відлиги в пореволюційний період в Україні знову запанувала реакція, що відразу ж позначилося на зменшенні кількості прогресивних газет і журналів. Київський тимчасовий комітет у справах друку та Київський особливий цензор із іноземної цензури, що підпорядковувалися Головному управлінню у справах преси та Центральному комітету з іноземної періодики в Міністерстві внутрішніх справ у Петербурзі, були наділені необмеженими повноваженнями щодо контролю за друкованим словом на території України. І вони ним скористалися сповна: відмовляли в реєстрації українськомовним виданням; вилучали з тексту слова, речення, а то й цілі абзаци; конфісковували окремі номери або й цілі наклади видань; вживали адміністративних, судових та поліцейських заходів проти небажаних періодичних органів [18, с. 114–117].

Однак цензурний тиск був дуже нерівномірним: особливо жорсткий – у Києві, Вінниці, Одесі, Мелітополі, та практично відсутній у Харкові, Чернігові, Херсоні. Але вже до кінця осені 1918 р. наслідком активізації діяльності опозиційних сил стала фактично ліквідація цензури [23, с. 38]. Тому критичність публікацій посилюється, сатиричні жанри розширюють коло відображуваних тем і об'єктів.

У статті П. Стебницького «Річниця» («Годовщина»), надрукованій газетою «Нова Рада» (2-ге видання), йшлося про те, що російська сусідка, «російська со-вдепія», не може пробачити Україні її відокремлення й не хоче допустити її самостійності. На думку автора публікації, перемога в протистоянні дісталася більшовикам через те, що їм вдалося розкласти українську армію і, таким чином, позбавити український уряд ґрунту під ногами. Попри сподівання на допомогу гетьманського уряду, той своєю реакційною політикою усі помітніше відходив від національних ідеалів і направлявся в бік «монархічної Росії» (Нова Рада–2. – № 3 – 26 грудня 1918 р.). Результатом політики гетьманату стало домінування російськомовних видань (до 70 %), що не були проукраїнськими й за змістовим наповненням.

Проте ті українські видання, що вціліли в регіонах, продовжували викривати антиукраїнський характер гетьманської влади. Щоденна політична, громадська і літературна газета «Лубенщина» практично в кожному номері вміщувала фейлетони П. Капельгородського. Цікавим є фейлетон «Оглашениі, ізидіте!» у № 1 від 1 січня 1919 р. на с. 1 про нікчемність уряду «Павлуші Скоропадського, який найнявся до хліборобів-власників за «гетьмана всея України» до нового року на хазяйських

харчах» та про геройство Симона Петлюри із січовиками, який всій чесній кумпанії поріг показав.

Період гетьманату став кроком назад у розвитку української преси, що виявлялось у втраті нею деяких здобутків попередніх періодів. На перший план виходить завдання викриття політики гетьманату, яка не схвалювалася суспільством. Українська преса майже в усіх регіонах демонструвала опозиційність до гетьманської влади, розвитку державотворчих ідей рідше приділялася увага на шпальтах газет і журналів.

Прихід до влади Директорії на чолі з С. Петлюрою поклав початок «нового «медового» місяця української преси» [2, с. 15]. Однак це не дуже допомагало в умовах обмеженості поширення влади УНР у 1919–1920 рр. лише на територію Поділля та Волині.

Починаючи з уряду гетьмана П. Скоропадського, через видання низки урядових документів 1917–1920 рр. відзначається втручання держави у видавничу діяльність, що не могло не вплинути на розвиток преси.

Триває жанрова еволюція під впливом внутрішньосистемних і зовнішніх чинників. Найбільше її наслідки помітні на одному із найпоширеніших тоді сатиричних жанрів – фейлетоні. В офіційних виданнях (зокрема, «Вістник Української Народної Республіки») все частіше фіксується модифікований фейлетон – із памфлетними ознаками, який краще відповідав відображуваним проблемам. Аналіз сатиричних мотивів у пресі засвідчив і часте обігрування назви й жанрових характеристик фейлетону, завдяки чому підсилювався сатиричний ефект: «Фейлетон... але не маленький» (Остап Вишня. – Народна воля. – 7 листопада. 1919); «Шкільні перспективи. Трагічний фейлетон» (Нова Рада. – 10 серпня. 1918).

1917–1918 рр. за основним змістом і результатами суспільних процесів називають національно-демократичним етапом української революції. Цей час позначений пробудженням національних настроїв і розгортанням національних рухів на всіх околицях царської імперії, активізацією боротьби проти національного пригнічення й поневолення, сформованістю прагнень до створення національних держав.

У 1919 р. всі регіони України були охоплені антибільшовицькими настроями. Не справдилися очікування селян на покращення життя, яке обіцяла більшовицька агітація й пропаганда. За наявності двох передумов – гострих проблем сучасності та достатньої кількості газет, що стояли на різних ідейно-політичних платформах, у яких працювали досвідчені публіцисти з активною громадською позицією, починає швидко розвиватись українська публіцистика високого гатунку [2, с. 8]. До неї ми відносимо памфлетні статті, статті-фейлетони, у яких органічно поєдналися чітка політична позиція автора, аналітична аргументованість і переконливість, володіння мовними засобами.

Однак уже незабаром розпочинається нова фаза суспільної активності – боротьби за соціалістичні цінності, радянську владу, що зумовило загострення класової боротьби й поширення соціалістичної преси [17, с. 97]. Так, Ю. Тернопільський говорить про видання ще у 1919 р. радянсько-більшовицьких, петлюрівських, російських монархічно-денікінських видань, що відображало заплутаність і складність класової боротьби й перебігу суспільного життя. Уже у 1920 р. система преси стає уніфікованою й чітко організованою, відображаючи монополізм більшовицького впливу на всі сфери життя українців. Після 1920 р. починається формування компартійної преси на Наддніпрянщині, хоча при цьому, як вказує В. Владимиров, неприйняття більшовизму як ідеології в Україні залишалося домінуючим. Тим паче, що силові методи розправи більшовиків із українськими виданнями та їхніми редакторами в Сумах, Полтаві, Харкові засвідчили неприйняття ними демократичних норм, схильність до насильства [2, с. 17], що не могло не насторожувати й не відштовхувати.

Із підписанням 18 березня 1921 р. Ризького договору та визнанням Польщею Радянської України завершилася героїчна доба визвольних змагань українського народу. Ризький договір був останнім зовнішньополітичним ударом по українській національно-політичній державності, завершенням ери УНР та фіксацією поділу українських земель між Польщею та Радянською Росією [1, с. 314]. Відтак починається історія України під владою окупантів, історія боротьби за національне «я», за свою національну культуру й свободу. Ризький договір завершив героїчну добу Визвольних Змагань, боротьби за волю України, за її державність і національні права. Хоча й тривав період лише чотири роки, однак мав неперехідне значення для розвитку національної самосвідомості, згуртованості й осмисленості подальшого шляху [14, с. 135].

Інший український історик Омелян Терлецький добу визвольної боротьби України окреслює березнем 1917 – березнем 1923 рр., вважаючи, що все, що відбувалось у цих хронологічних межах, так чи так мало значення для визволення України з-під чужого панування, для побудови Української держави [16, с. 360].

В Україні до 1921 р. більшовицькі ідеї не стали поширеною ідеологією, їхній вплив обмежувався лише невеликою частиною найбідніших українців.

Тематично сатирична журналістика 1917–1921 рр. відображала боротьбу проти більшовицької Росії; обстоювала необхідність надання українській мові статусу державної; критично відображала політику Української Центральної Ради у певні періоди, Директорії, гетьманату, діяльність уряду Західно-Української Народної Республіки; торкалася неузгодженої та суперечливої політики військово-політичних сил, недолугості та недалекоглядності представників вищого суспільного прошарку; невідповідності між обіцянним і зробленим; довірливості українського населення та ін.

Загалом період національно-визвольних змагань дійсно був особливим, адже, як справедливо визнавав Ю. Тернопільський, за свою 150-літню історію наша преса мала можливість висловлювати свої думки вільно тільки від 1905 до 1907 р. і від 1917 до 1921 р., та й то не на всій етнографічній території [17, с. 8].

Висновки та перспективи. Проведене дослідження дало підстави констатувати залежність проблемно-тематичних характеристик демократичної української преси, зокрема сатиричної публіцистики, періоду Української революції від магістральних суспільних рухів і процесів. На розвиток системи публіцистики впливали як націєтворчі процеси й переформатування суспільної структури, швидка зміна різних суспільно-політичних формацій (Центральна Рада, гетьманат, Директорія Української Народної Республіки), так і внутрішньосистемні чинники. Основним результатом розвитку української журналістики й публіцистики аналізованого періоду можна вважати сформованість до 1920 р. типологічно різноманітної системи періодичних видань, що піднялися до усвідомлення необхідності відображати інтереси всієї нації, а не окремих суспільних груп чи класів.

Фактично завершилося й оформлення сатиричного українського журналу як окремої типологічної групи, представленої виданнями «Гедз», «Реп'яхи», «Будяк». Однак основна боротьба проти ворогів українства розгорталася на сторінках газет, де були створені умови для формування жанрової системи сатиричної публіцистики.

Розгортання революційного руху на українських землях виявлялося насамперед у таких тематичних напрямках: 1) захист української мови як урядової або державної; 2) відродження української школи й української культури, церкви; 3) організація української армії; 4) формування української судової системи тощо.

Завдання мобілізації народу на боротьбу з ворогами української державності, допомога в орієнтуванні в поточній суспільній ситуації, розвінчування намірів більшовицького режиму реалізувались із використанням багатого жанрового арсеналу, у якому чільне місце належить сатиричним жанрам: фейлетону, карикатурі, сатиричній замітці, іншим. Простежується інтегрованість сатиричних елементів в інші жанрові форми.

Перспективним у вивченні проблеми є встановлення регіональних особливостей розвитку сатиричної публіцистики досліджуваного періоду; актуальним науковим завданням також буде вивчення тенденцій відродження і розвитку української сатиричної публіцистики кінця 50-х рр. ХХ ст.

1. *Верига В.* Визвольна боротьба в Україні 1914–1923 рр. : у 2 т. / В. Верига. – Рівне : Рівненська друкарня, 2005. – Т. 2. – 496 с.
2. *Владимиров В. М.* Історія української журналістики (1917–1991) : навч. посіб. / В. М. Владимиров. – Київ : МАУП, 2007. – 174 с.
3. *Г. Ж.* Українська Центральна Рада // Громадянин. – Житомир, 1917. – Ч. 14 (26 серпня ст. ст./8 вересня н. ст.). – С. 1, 2.
4. *Горбатюк М. В.* Андрій Ніковський – редактор газети «Нова Рада» / М. В. Горбатюк // Наукові записки Вінницького державного пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2006. – Вип. XI. – С. 150–159.
5. *Демуз І. О.* Політична історія Наддніпрянщини початку ХХ ст. у дореволюційній журнальній публіцистиці / І. О. Демуз // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – Черкаси, 2007. – Вип. 100. – С. 135–141.
6. *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. : в 2 т. : документально-наукове видання / Д. Дорошенко ; упорядн. К. Ю. Галушко. – Київ : Темпора, 2002. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – 320 с.
7. *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. : в 2 т. : документально-наукове видання / Д. Дорошенко ; упорядн. К. Ю. Галушко. – Київ : Темпора, 2002. – Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. – 352 с.
8. *Дорошук Н. О.* Роль української преси Наддніпрянщини в розвитку національно-визвольного руху в роки Першої світової війни / Н. О. Дорошук // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідом. Третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22–23 грудня 1995 р. ; ред. кол. : М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. – Львів, 1995. – 292 с.
9. *Крупський І. В.* Національно-патріотична журналістика України (друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.) / І. В. Крупський – Львів : Світ, 1995. – 184 с.
10. *Ловецький Ф.* Про Українську Центральну Раду // Вільна Україна. – Умань, 1917. – №7 (11 травня). – С. 3.
11. *Михайлин І. Л.* Нарис історії журналістики Харківської губернії 1812–1917 / І. Л. Михайлин. – Харків : Колорит, 2007. – 366 с.
12. *Незалежна Українська Республіка* // Буковина. – Відень, 1917. – Ч. 22 і 23 (15 груд.). – С. 1.
13. *Од Тимчасового Уряду до Українського народу* // Вільна Україна. – Умань, 1917. – №7 (11 травня). – С. 6–7
14. *Полонська-Василенко Н.* Історія України: 1900–1923 рр. / Н. Полонська-Василенко. – Київ : [б. в.], 1992. – 136 с.
15. *Свято вільної України 19 бересоля у Києві* // Гайдамаки. – Трентон, 1917. – №28 (12 липня). – С. 1.
16. *Терлецький О.* Історія України з багатьма образками та мапами / О. Терлецький – Львів : Накл. т-ва Просвіта, 1938.
17. *Тернопільський Ю.* Українська преса з перспективи 150-ліття / Ю. Тернопільський. – Джерсі-Сіт і: Вид-во М. Коця, 1974. – 176 с.
18. *Тимошик М.* Українська журналістика в лещатах московської цензури / М. Тимошик // Пам'ять століть. – 1997. – №2. – С. 114–117.
19. *Українська революція 1917–21* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.memo.gov.ua/page/ukrainska-revolutsiya-1917-21. – Дата доступу: 01.05.2017.
20. *Універсал Української Центральної Ради* // Наша спілка. – Ромен, 1917. – № 71 (14 листоп.). – С. 1. [ІІІ Універсал про автономію України]
21. *Федоришин П. С.* Українська журналістика періоду національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / П. С. Федоришин. – Київ, 1996. – 18 с.
22. *Что случилось на Украйне?* // Известия Совета рабочих и солдатских депутатов. – Петроград, 1917. – №250 (13 декабря). – С. 10.

23. Яременко О. І. Цензурна справа в Українській державі доби Гетьманату (квітень-грудень 1918 р.) / О. І. Яременко // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. другої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів – Житомир, 9–10 грудня 1994 р. ; ред. кол. М. М. Романюк (відп. ред.), М. А. Вальо, Л. І. Ільницька, В. А. Качкан та ін. – Львів ; Житомир, 1994. – С. 37–38.

UDC 82-7-92:070.41(477)"1917/1921"

Satirical publicism of the period of the Ukrainian Revolution: the evolution of problem-thematic dominant

Zykun Nataliia, D.Sc. (Social Communications), Professor,

University State Tax Service of Ukraine, Irpin, Kyiv Region, 31, Universytetska St., Ukraine, e-mail : nzykun@ukr.net

Traces the evolution of problem-thematic dominants of Ukrainian satire publicism under the influence of changing goalposts of Ukrainian revolution of 1917–1921. The information on the complex of publications fixing the development of Ukrainian revolution is introduced in scientific discourse. The paper proves that the system of publicism developed under the influence of both nation-creating processes and social structure reformatting, as well as under the influence of intersystem factors. The article states the complete formation of a satire journal type, the role of satire publications in newspapers. The author singles out the thematic directions and the most topical issues of the national oriented editions investigating the genre formats. The role of satire publicism as a catalyst of revolutionary sentiments is being proved.

Key words: satire publicism, satire journal, satire genre.

Сатирическая публицистика периода Украинской революции: эволюция проблемно-тематических доминант

Зыкун Наталия

Прослеживается эволюция проблемно-тематических доминант украинской сатирической публицистики под влиянием изменения ориентиров украинского революционного движения 1917–1921 гг. В научный дискурс вводится информация о публикациях, зафиксировавших развертывания Украинской революции. Подтверждается, что система публицистики развивалась под влиянием нацееобразующих процессов, переформатирования общественной структуры и внутрисистемных факторов. Констатируется завершенность формирования типа сатирического журнала, признается преимущественное значение сатирических публикаций в газетных изданиях. Выделяются тематические направления и проблемы национально-ориентированных изданий, исследуются жанровые форматы. Обосновывается роль сатирической публицистики как катализатора революционных настроений.

Ключевые слова: сатирическая публицистика, сатирический журнал, сатирический жанр.

1. Veryha, V. (2005), *Liberation Struggle in Ukraine of 1914–1923*, Rivnenska Drukarnia, Rivne, vol.2, 496 p.

2. Vladymyrov, V. M. (2007), *History of Ukrainian Journalism (1917 – 1991)*, MAUP, Kyiv, 174 p.

3. H. ZH., Ukrainan Central Council. (1917), *Citizen*, Zhytomyr, vol.2, pp. 1, 2.

4. Horbatiuk, M.V. (2006), "Andrii Nikovskii – editor of the "Nova Rada" newspaper", in Editor, Hryhorchuk, P.S. (Ed.), *Naukovi Zapysky Vinnytskoho Derzhavnoho Ped. U-tu Imeni Mykhaila Kotsiubynskoho [Scientific Notes of the Vinnytsia Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskui]*, Vinnutsia, vol. XI, pp. 150–159.

5. Demuz, I. O. (2007), "The Political History of Naddniprianschyna of Early XX Century in the Pre-revolution Journal Publicism", *Visnyk Cherkaskoho Universytetu. Istorychni Nauky [Bulletin of Cherkasy University. History Sciences]*, vol. 100, Cherkasy, pp. 135–141.

6. Doroshenko, D. (2002), *History of Ukraine of 1917–1923*, in Editor, Halushko, K. Yu., Tempora, Kyiv, vol. 1, 320 p.

7. Doroshenko, D. (2002), *History of Ukraine of 1917–1923*, in Editor, Halushko, K. Yu., Tempora, Kyiv, vol. 2, 352p.

8. Doroshchuk, N. O. (1995), "The Role of Ukrainian Press of Naddniprianschyna in the Development of National Liberation Movement in the years of the World War I", in Editor, Romaniuk, M.M. (Ed.), *Ukrainska Periodyka: Istiriia i Suchasnist [Ukrainian Periodicals: History and Modernity]*, Lviv, 292 p.

9. Krupskyi, I. V. (1995), *National and Patriotic Journalism of Ukraine (the second half of the XIX century - the first quarter of the XX century)*, Svit, Lviv, 184 p.
10. Lovetskyi, F. (1917), "About the Ukrainian Central Council", *Vilna Ukraina [Free Ukraine]*, Uman, vol. 7, p. 3.
11. Mykhailyn, I. L. (2007), *The Outline of the Journalism History of Kharkiv Province of 1812–1917*, Koloryt, Kharkiv, 366 p.
12. "The Independent Ukrainian Republic" [Text] (1917), *Bukovyna [Bukovyna]*, Viena, vol. 22 – 23, p. 1.
13. "From Provisional Government to Ukrainian People" (1917), *Vilna Ukraina [Free Ukraine]*, Uman, vol. 7, pp. 6–7
14. Polonska-Vasulenko, N. (1992), *History of Ukraine: 1900–1923*, Kyiv, 136 p.
15. "The Holiday of Free Ukraine on March, 19 in Kyiv" (1917), *Haidamaky [Haidamaky]*, Trenton, vol. 28, p.1.
16. Terletskyi, O. (1938), *History of Ukraine with Many Pictures and Maps*, Prosvita, Lviv, 356 p.
17. Ternopilskyi, Yu. (1974), *Ukrainian Press from the perspective of its 150th Anniversary*, Vydavnytstvo M. Kotsia, New Jersey, 176 p.
18. Tymoschyk, M. (1997), "Ukrainian Journalism in the Vise of Moscow Censorship", *Pamiat Stolit [The Memory of Centuries]*, vol.2. pp. 114–117.
19. "Ukrainian Revolution of 1917–21", available at: www.memory.gov.ua/page/ukrainska-revolutsiya-1917-21
20. "Universal of the Ukrainian Central Council", [Text] (1917), *Nasha Spilka [Our Fellowship]*, Romen, vol. 71, p. 1.
21. Fedoryshyn, P.S. (1996), *Ukrainian Journalism at the Times of the National Liberation Struggle of 1917–1920*, PhD diss. (ph. sci.), Lviv State University Named after I. Franko, Kyiv, 18 p.
22. "What Happened in Ukraine?" (1917), *Izvestia Soveta Rabochih i Soldatskhih Deputatov [The Bulletin of the Working and Military Deputies' Council]*, Petrograd, vol. 250, p.10.
23. Yaremenko, O.I (1994), "Censorship in Ukrainian State at the Times of Hetmanat (April-December of 1918)", in Valio, M.A. & Ilnytska, L.I. (Eds.), *Ukrainska Periodyka: Istorii i Suchasnist [Ukrainian Periodicals: History and Modernity]*, Lviv, Zhytomyr, pp. 37–38.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2017

УДК 007 : 304 : 070

АКТИВІЗАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ ПРЕСИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ (1917–1919)

ГЕОРГІЄВСЬКА Вікторія,

канд. наук із соц. комунік., доц.

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, Київ, 04119, Україна, e-mail: v.georgiievskia@gmail.com

Мета статті – з'ясувати особливості функціонування преси партій національних меншин в добу Української революції початку XX ст. на території Наддніпрянщини. Об'єктом дослідження стала періодика Чехословацької соціал-демократичної робітничої партії, Польської соціалістичної партії, румунських соціал-демократів, Єврейської партії Поалей Ціон, Бунду, «Фолкспартей» та ін. за 1917–1919 рр. Аналізуються такі видання, як «Svoboda», «Sprawa robotnicza», «Lupta», «Vestitorul», «Ді нахліхтен», «Унзер лебен» та ін. Серед основних методів дослідження – моніторинг історико-бібліографічних джерел та бібліотечних каталогів; показчиків періодичних видань, монографій і статей тощо (це дало можливість встановити понад два десятки газет і журналів, що в цей час видавали партії національних меншин у Києві, Полтаві, Одесі, Вінниці та інших містах). Методи аналізу змісту, порівняння та узагальнення допомогли визначити основні напрями партійної діяльності національних громад та їхньої преси у 1917–1919 рр.

Ключові слова: партійна преса, партія, національні меншини, етнічні фактори.

Вступ. Століття Української революції 1917–1921 рр. стало приводом не лише для науковців, а й усіх громадян нашої країни замислитися над історичними умовами створення суверенної національної держави, отримати ґрунтовні відповіді на дискусійні питання цієї визначної події XX століття. Не залишилися поза увагою видатні постаті – провідники української нації, їхня участь у політичній і партійній боротьбі.

До загальних питань політичних змагань за допомогою різних партій періоду 1917–1921 рр. зверталися українські історики (В. Верстюк, О. Копиленко, О. Реєнт, О. Рубльов, В. Солдатенко, Д. Яневський та ін.), вивчаючи політичні платформи, класифікацію і характер діяльності партій, їхнє ставлення до українського питання та державності загалом. Безпосередньо розглядаються програмні засади найвпливовіших партій національних меншин на Наддніпрянській Україні, їхня етнонаціональна спрямованість у книзі В. Ю. Куртяка «Етнічний фактор у діяльності політичних партій в Україні 1917–1921 рр.» [1].

Існує низка публікацій, в яких українські вчені (найчастіше – історики, політологи, правознавці) вивчають діяльність національних меншин на території України в різних географічних, часових, науково-тематичних аспектах. Скажімо, дослідниця Є. Назарова наголошує на розвиткові культурно-просвітніх організацій поляків в Одесі, згадуючи Партію польських соціалістів [2]. Науковець О. Ядловська простежує діяльність малочисельних національних груп південноукраїнського регіону: латишів, литовців, естонців, вірмен, румун, грузин, греків, молдаван, чехів та ін., акцентуючи увагу також на їхній політичній свідомості [3]. Національно-культурні товариства прибалтійських народів в Одесі на початку XX ст. стали об'єктом дослідження В. Македон, яка згадує партійні осередки литовців і латишів [4]; особливості відносин між різними партіями на теренах України в період піднесення національно-визвольного руху розглядала О. Довгалець [5].

За останні два десятиліття зросла кількість розвідок про єврейський сегмент в українському суспільно-політичному й культурно-освітньому просторі. В історич-

ній площині знайшли відображення питання участі представників єврейської громади та єврейських партій у державотворчих процесах в Україні. Зокрема йдеться про вплив Лютневої революції і створення Центральної Ради на активізацію єврейського політичного життя, кристалізацію відносин із українським урядом та участь у розбудові демократичних національних взаємин. Цим питанням присвячена монографія О. Наймана «Єврейські партії та об'єднання України (1917–1925)» [6], статті Т. Батанової [7], В. Устименка [8], З. Марковської [9], які розглядають роль єврейських організацій і партій в контексті українського державотворення доби національно-визвольних змагань початку ХХ ст. Але преса політичних партій національних меншин згадується дуже рідко, спорадично, відомості про таку періодику не систематизовані (розрізнені відомості можна знайти в покажчиках преси різного часу й територіального поділу).

Мета цього дослідження – з'ясувати особливості функціонування преси партій національних меншин в добу Української революції початку ХХ ст. на території Наддніпрянщини. **Об'єктом** дослідження стала преса партій національних меншин (Чехословацька соціал-демократична робітничка партія, Польська соціалістична партія, румунські соціал-демократи, Єврейська партія Поалей Ціон, Бунд, «Фолкспартей» та ін.) на території Наддніпрянської України в перші роки національно-визвольних змагань (1917–1919), зокрема такі видання, як «Svoboda», «Sprawa robotnicza», «Lupta», «Vestitorul», «Ді нахліхтен», «Унзер лебен» та ін.

Методи дослідження. Опрацювання історико-бібліографічних джерел та бібліотечних каталогів (електронних і карткових, зокрема Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського; покажчиків періодичних видань Наддніпрянської України, монографій і статей тощо) дало можливість встановити понад два десятки газет і журналів, що в період Української революції видавали партії національних меншин у Києві, Полтаві, Одесі, Вінниці та інших містах. Методи аналізу змісту, порівняння та узагальнення дозволили визначити основні напрямки партійної діяльності національних громад та їхньої преси у 1917–1919 рр.

Результати й обговорення. Лютнева революція 1917 р., що нищівно розхитала основи монархізму в Російській імперії, дала можливість багатьом народам нарешті виявити свій потенціал у боротьбі за здобуття незалежності. Нерідко ця політична й національна боротьба відбувалася під впливом політичних партій, груп, осередків, окремих лідерів. До визвольних процесів прилучилися й ті національні громади та їхні керманичі, які згодом утворили незалежні держави (або відновили історичну справедливість, відколовшись від Російської імперії).

Особливо активно в діяльності національних політичних партій на території Наддніпрянської України виявили себе поляки, чехи, євреї, румуни, грузини, вірмени та ін. Деякі партії видавали свої часописи, інші – час од часу публікували звіти, хроніку, кореспонденції, оголошення на сторінках неполітичних національних газет.

Так, із жовтня по кінець грудня 1917 р. у Києві (далі газета виходила в Полтаві й Таганрозі) видавався «перший чеський робітничий орган в Росії», що презентував інтереси ЦК Чехословацької соціал-демократичної робітничої партії в Росії Редактором щотижневика «Svoboda/Свобода» був А. Гайс, який спрямовував публікації часопису в русло ідей, висловлених у загальних гаслах: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» та «Уперед до перемоги соціалізму». Відповідно до партійної лінії газета висловлювала свою однастайність із російським пролетаріатом, підтримувала справу перемоги революції, здійсненої в жовтні 1917 р., вважаючи її «проломом», що призведе до нівелювання «націонал-етичного імперіалістичного ідеалу» (1917. – № 1). Політичний щотижневик «Revoluce/Революція» (Київ, 1917) вийшов із нагоди з'їзду Об'єднання чехословацьких спілок у Росії, висловлюючи прагнення будувати «на батьківщині республіку, яка б відповідала демократичному духу чеського народу» (Волобуєва, с. 58–59).

Як орган польських соціалістів заявила про себе київська польськомовна газета «Sprawa robotnicza/Робітнича справа», її публікації були спрямовані на робітничу аудиторію, щоб нести в їхні маси «світло свідомості». Вже в першому номері подано соціалістичні гасла: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся» та «Визволення робітничого класу може бути справою тільки самих робітників». Питання міжнародної робітничої солідарності, згуртованості пролетаріату, необхідності боротися за власні права, землю й свободу висвітлювалися в публікаціях «Травневе свято», «Чи є антинародним робітничий клас?», дописах та інформації в рубриці «Робітничий рух» (зокрема повідомлення про виникнення польських робітничих товариств у Києві, Харкові, Катеринославі, Слов'янську, Петрограді та інших містах Росії).

У Києві також імовірно виходили польські газети «Robotnik Polski» (1917), «Demokrata Polski» (1917–1918), орган Польської соціалістичної партії «Głos narodu» (1917), «Harce» (1917), що згадуються в монографії польського дослідника А. Сліша [10, с. 46, 125, 126, 128, 344] та покажчику періодичних видань Києва [11, с. 191]. У Харкові цього часу зафіксовано орган Польського соціалістичного об'єднання, щотижневик «Jedność Robotnicza / Робітнича єдність» (1917). Тут подано кілька яскравих закликів: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», «Визволення робітничого класу – справа самих робітників», «Хай живе солідарність вільних народів!». В публікаціях висвітлювалися питання робітничого руху, пролетарського єднання, святкування Першого травня, проведення з'їзду польських соціалістів. Також у двох джерелах («Газеты СССР. 1917–1960» та монографії А. Сліша) згадано ще кілька польських газет у Харкові 1917–1918 рр., що за назвами мають схильність до соціалістичних орієнтирів і видавались у Харкові, але жодного примірника досі не вдалося знайти («Polska dla ludu przed lud zdobuta», «Sierp», «Tydzien Robotniczy», «Walka»).

Важливо також підкреслити, що безпартійні чи загалом політичні польські й чеські газети на території Наддніпрянщини теж відверто висловлювали свою думку про суспільні процеси в Росії та на своїй батьківщині. Так, політично-суспільний, економічний та літературний тижневик «Świt» у рубриці «Політика» публікував такі матеріали: «Польські вибори», «Населення і народ», «Російська революція і польська народна демократія», «Про суспільні сили»; на сторінках ілюстрованого військового тижневика «Wiadomości Wojskowe» (Київ, Мінськ, Одеса, 1917–1919) присутні передові статті успішно-політичного забарвлення («За нашу і вашу свободу», «Переїдемо від слів до дії», «Конституція 3 травня», «Народ і військо», «Про власний прапор» та ін.); політичний, суспільний і літературний часопис «Wyzwolenie/Визволення» як орган Польського виконавчого комітету в Одесі (1917–1919) неодноразово подавав публікації з такими заголовками: «Солідарність», «Освіта – скарб», «Польський політичний з'їзд у Мінську», «Біля воріт соціалізму», «Пролетаріат і народне суспільство», «Політика народна і партійна» тощо.

Завжди вирізнявся толерантним міжнаціональним співіснуванням причорноморський регіон, де на початку XX ст. відбувалася активна політична діяльність. Так, дослідниця Є. Назарова наголошує на значенні для польської громади Одеси Партії польських соціалістів, що була політичною організацією польського робітничого класу, боролася за звільнення «з-під ярма капіталізму». Але на початку XX ст. ця партія переживала розкол і відновлення, тому прагнула налагодити контакти з культурно-просвітніми організаціями, намагалася завоювати вплив не тільки робітників, а й студентів та інтелігенції міста. Авторка статті називає кілька видань: «Zycie Polskie», «Głos Polski», «Nowiny Polski», «Dziennik Odeski», «Tygodnik Odeski», де постійно друкувалися інформації про польські національні справи, що «сприяли збереженню і розвитку національної самосвідомості поляків Півдня України» [2, с. 77]. Зазначена преса виходила в інший період, мала в основному інформаційний характер («газета безпартійна і незалежна», «тижневик», «газета політична, суспільна, наукова, літературна, народно-поступова»), не була партійним рупором.

До аналізу діяльності малочисельних національних груп південноукраїнського регіону звертається науковець О. Ядловська. Скажімо, центр грецької діаспори в Російській імперії на початку ХХ ст. зосереджувався в Одесі, де існувало три газети загальнодержавного масштабу («Космос/Світ»), «Фос/Світло»), «Іліос/Сонце». Греки й болгари не брали активної участі у подіях 1917 р., «обмежившись самоорганізацією та заходами в сфері освіти та культури» [3, с. 45]. У регіоні діяли дві вірменські соціалістичні партії – Дашнакцутюн і Гнчак, члени яких збирали кошти і закуповували зброю для своїх однопартійців на Кавказі. Потужною була в Одесі грузинська громада, зокрема в Новоросійському університеті існувало грузинське земляцтво, окремі члени якого належали до Партії соціалістів-федералістів Грузії. Одеська організація латиських соціал-демократів виникла в березні 1917 р., вона співпрацювала з РСДРП. Латиські групи більшовиків зосереджувались здебільшого в Миколаєві та Катеринославі. Литовські соціал-демократи та соціалісти-революціонери-народники існували в Одесі, у 1917 р. з'явилась литовська група РСДРП. У причорноморському місті діяла Молдавська прогресивна партія. Естонська організація РСДРП виникла в Миколаєві [3, с. 50]. Та жодна з цих національних партій на півдні України не мала свого часопису.

На політичній на видавничо-редакційній арені проявили себе румуни. Так, румунський національний рух влітку 1917 р. налічував в Одесі до тисячі лівих соціал-демократів. У причорноморському місті виходили румунською мовою, починаючи з 1917 року, три газети: «Дерефа», «Vestitorul/Vісник», «Lupta/Боротьба». Остання газета подавала заклик «Хай живе революція!»; тут друкувалися повідомлення, кореспонденції, статті, телеграми (зокрема такі: «В Іспанії», «Ситуація в Росії», «Ситуація у Франції») і т.д.

Активними в межах усіх територій Наддніпрянської України були єврейські партії. Невипадково до Малої ради, як зазначає В. М. Устименко, увійшли представники 16 єврейських партій та об'єднань під керівництвом С. Гольдельмана, П. Менчківського, О. Золотарьова, М. Лібера, М. Рафеса, Н. Сиркіна та ін.; віце-секретарем із єврейських справ був призначений М. Зільберфарб (Об'єднана єврейська соціалістична робітнича партія), членом Верховного суду обрано лідера територіалістів А.Марголіна [8].

До різних політичних партій єврейського спрямування належали в 1917 р. такі періодичні видання на Наддніпрянській Україні, як: передвиборчі газети «Еврей избиратель» (Полтавський губернський комітет партії «Идиш фолкспартей») та «Еврейская рабочая хроника» (Вінницький комітет Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії), «Еврейский социалист» (орган Луганської організації єврейської соціал-демократичної партії), «Арбетерцейтунг» (Харків), «Ді нахліхтен» (бюро Харківського комітету Бунду), «Дер юдішер соціаліст» (Київ, орган Центрального комітету Єврейської соціалістичної робітничої партії, Київ), «Нойє лебен» («Дос найє лебн») (Київ, орган Тимчасового виконавчого бюро Єврейської соціал-демократичної робітничої партії Поалей Ціон, 1917–1919) та ін. У 1917 р. активізувалася також єврейська молодь, яка видавала свої часописи – в Кременчуці вийшов орган, присвячений інтересам робітничої молоді «Домой в Сион»/«Молодой Израиль», а в Гуляйполі на Катеринославщині – журнал «Еврейская молодежь».

У деяких джерелах згадується також така київська преса, як орган Південного обласного, а згодом Головного українського комітету Бунду «Фолксцайтунг» (вересень 1917 – травень 1919, із перервами) за редакцією одного з головних лідерів партії, публіциста Моше Рафеса [12]. У колекції єврейських періодичних видань міжвоєнного періоду (відділ фонду юдаїки НБУВ) присутнє попереднє видання в такому написанні «Фолкс-цайтунг» (початком виходу газету зазначено серпень), уже згадувана «Дос найє лебн» (грудень 1917 – березень 1919), а також газета Об'єднаної

єврейської соціалістичної робітничої партії «Найє цайт» (вересень 1917 – травень 1919) і сіоністська газета «Телеграф» (листопад 1917 – січень 1918) [13].

Тривалою за часом існування була єврейська політична, громадська і літературна газета «Унзер лебен» в Одесі, що видавалася приблизно з 1906 р. «за участю найкращих єврейських сил». Завдання часопису – «тлумачити настрої єврейського суспільства», висвітлювати тернистий шлях народу, відповідати на хвилюючі питання. Існувала мережа власних кореспондентів у Росії та за кордоном. За даними англомовного довідника «Encyclopedia of Ukraine» [14, s. 65] це був щоденний орган «Поалей Ціон» саме в той час, коли газету редагував визначний єврейський та український політик, науковець й економіст Соломон Гольдельман. Із червня 1917 до квітня 1918 р. цей діяч був представником названої партії у Центральній Раді, а також Малій Раді, а під час гетьманського уряду мешкав в Одесі та керував сіоністською газетою.

Існує ряд джерел, в яких зафіксовані періодичні видання тих чи інших національних партій на території Східної України, але з певних причин (культурно-історичного, економічного й політичного характеру; відсутності як електронних, так і паперових каталогів; браку перекладачів і фахівців, які б могли прочитати відомості, скажімо, на івриті чи ідиш тощо) відсутня чітка й об'єктивна інформація про доступні примірники чи комплекти подібної преси (не тільки в бібліотеках України, а й Росії, зокрема Москви й Петербурга, куди потрапляли обов'язкові примірники видань, що видавалися в імперії).

Так, автор монографії про єврейські партії та об'єднання О. Найман вказує (з посиланням на архівні джерела) появу у 1917 р. кількох сіоністських видань – тижневика «Еврейская мысль» в Одесі та журналу «Еврейская молодежная мысль» у Києві [6, с. 45]. Тут слід зробити деякі уточнення, адже в Одесі, починаючи з 1906 р., існувало три періодичні видання з однаковою назвою: тижневик «Еврейская мысль» як орган єврейської національної думки на півдні Росії (1906–1907, редактор-видавець М. Шварцман), що раніше мав назву «Кадима»; щотижневий журнал із такою ж назвою (всього вийшло чотири номери у 1917 р., редактор І. Тривус, видавець С. Рубінштейн), а також, уже зазначене вище, видання сіоністського комітету Одеського району.

У покажчику «Одеська періодична преса років революції та громадянської війни» описано ще кілька періодичних видань, що функціонували у 1917–1919 рр. Це, скажімо, місячник літератури, науки та питань життя «Гашилоах», що видавався древньоєврейською мовою і був органом так званого «духовного сіонізму». Його шлях – від заснування в Берліні 1896 р. до Кракова й Одеси, а згодом Єрусалима (після лютого 1919 р.) [15, с. 146]. Політично-літературний тижневик «Ді вох», який видавало Управління кооперативного товариства «Дос найє лебен» в особі Ш. Гендельмана, з'явився в Одесі на ідиш у 1919 р. і за напрямком був близький до Поалей Ціон [Одеська, с. 1476]. В цій же книзі подаються згадки про два французькомовні видання у 1919 р. – «Le Drapeau Rouge/Червоний прапор» – періодичний орган групи французьких комуністів в Україні (перші два номери виходили в Києві) та «L'Internationale Rouge / Червоний Інтернаціонал» як орган комітету Української партії соціалістів-революціонерів Одеси, що мав гасло, як записано в оригіналі: «Luttez – vous vaincrez» («В боротьбі ви подолаєте») [15, с. 149, 150].

Висновки та перспективи. Як бачимо, активізація політичного життя на українських землях із весни 1917 р., піднесення питань національного статусу, демократичні перетворення створили умови для розвитку не тільки українських партійних видань чіткого патріотично-державницького забарвлення, а й цілої низки часописів національних меншин, що утворювали культурно-просвітні громади чи політичні об'єднання. Польські, чеські єврейські, румунські та інші партії, здебільшого соціалістичного спрямування, порушували проблеми внутрішньої єдності, визволення,

революційних перетворень і здобуття громадянських прав своїх народів. Такі газети існували в Києві, Одесі, Харкові, Полтаві, Вінниці, Житомирі на інших містах Наддніпрянщини.

Слід зауважити, що й досі не існує в Україні єдиного бібліографічного реєстру преси, що видавалася національними громадами їхньою рідною мовою; особливо важко знайти інформацію про єврейську періодику. Тому на часі залишається виявлення таких періодичних видань, що досі не введені до наукового обігу, та аналіз їхнього проблемно-тематичного наповнення, жанрової специфіки, структурно-функціональних особливостей.

1. *Куртяк В. Ю.* Етнічний фактор у діяльності політичних партій в Україні 1917–1921 років : моногр. / В. Ю. Куртяк. – К. : МАУП, 2006. – 156 с.

2. *Назарова Є. П.* Політична діяльність польської національної громади у південноукраїнському регіоні на початку XX ст. / Є. П. Назарова // Чорноморський літопис. – 2011. – Вип. 4. – С. 70–79. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chl_2011_4_13. – Дата доступу: 15.02.2017.

3. *Ядловська О. С.* Партії та громадсько-політичні організації малочисельних етнічних груп на Півдні України в добу Центральної Ради [Електронний ресурс] / О. С. Ядловська // Чорноморський літопис. – 2013. – Вип. 8. – С. 43–51. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chl_2013_8_9. – Дата доступу: 5.03.2017.

4. *Македон В. В.* Національно-культурні товариства прибалтійських народів (литовців, латшів та естонців) в Одесі на початку XX ст.: напрями діяльності та персональний склад [Електронний ресурс] / В. В. Македон // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. – 2015. – Вип. 20. – С. 44–49. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISU_2015_20_8. – Дата доступу: 15.02.2017.

5. *Довгалець О.* Політичні партії національних меншин і Центральна Рада: особливості відносин [Електронний ресурс] / О. Довгалець // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 702/703. – С. 51–55. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvchnuipmv_2014_702-703_12. – Дата доступу: 5.03.2017.

6. *Найман О. Я.* Єврейські партії та об'єднання України (1917–1925) / О. Я. Найман. – К., 1998. – 196 с.

7. *Батанова Т. О.* Діяльність єврейських партій в Українській Центральній Раді: документознавчий аспект [Електронний ресурс] / Т. О. Батанова. // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2010. – Вип. 14. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2010_14_17. – Дата доступу: 5.03.2017.

8. *Устименко В. М.* Єврейські організації і партії в суспільно-політичному житті України за доби Центральної Ради. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28210/05-Ustymenko.pdf?sequence=1>. – Дата доступу: 12.02.2017.

9. *Марковська З. І.* Єврейські партії початку XX ст. в процесі державотворення України [Електронний ресурс] / З. І. Марковська // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архитектура. – 2011. – № 2. – С. 191–194. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2011_2_46. – Дата доступу: 5.03.2017.

10. *Ślisz A.* Prasa Polska w Rosji w dobie wojny i rewolucji (1915–1919) / Ślisz Andrzej. – Warszawa, 1968. – 565 s.

11. *Волобуєва А.* Періодичні видання Києва (1835–1917): покажчик / Анастасія Волобуєва, Наталія Сидоренко, Олександр Сидоренко, Олена Школьна. – К. : Темпора, 2011. – Т. 4. – 208 с.: іл.

12. *Бундовская печать* [Електронний архів] // Румянцевский музей. – Режим доступу: <http://www.rummuseum.info/node/5351>. – Дата доступу: 15.06.2017.

13. *Єврейські періодичні видання між двома світовими війнами.* З колекцій Відділу фонду юдаїки НБУВ [Електронний архів]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2253>. – Дата доступу: 15.06.2017.

14. *Goldelman Solomon* // Encyclopedia of Ukraine / ed. by Volodymyr Kubijovyc. – Toronto ; Buffalo ; London : University of Toronto Press, 1988. – V. 2. – P. 65.

15. *Одеська періодична преса років революції та громадянської війни. 1917–1921.* – Одеса, 1929. – 175 с.

UDC 007 : 304 : 070

Activation of the party press of national minorities in Ukraine in 1917–1919**Georgiievskaya Viktoriia**, PhD in Social Communications,

Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 36/1, Melnykova st., Kyiv, 04119, Ukraine, e-mail: v.georgiievskaya@gmail.com

The article deals on the processes of formation and functioning of party periodicals of national minorities of Ukraine in 1917 and 1918. The aim of the investigation is to reveal the peculiarities of such party press in the period of the Ukrainian revolution on the territories of Naddnyprianska Ukraine. The party press of national minorities (such as Czechoslovak social democratic working party, Polish socialist party, Romanian social democrats, and some Jewish parties, as Poalej Tsion, Bund, Folkspartej, and others) became a research object. These newspapers were published in the first years of the national revolution in 1917–1919 and had such titles, as «Svoboda», «Sprawa robotnicza», «Lupta», «Vestitorul», «Die nahlihten», «Unzer lebn», etc. Among the basic methods of research is monitoring of the historical and bibliographical sources and library catalogues; indexes of periodicals, monographs and articles, and so on (it gave an opportunity to set over twenty newspapers and magazines, that were published in the Eastern Ukraine by the parties of national minorities in Kyiv, Poltava, Odesa, Vinnytsya and other cities). The methods of analysis of the content, comparison and generalization helped to define basic directions of party's activities of national communities and their press during 1917–1919.

Key words: party periodicals, party, national minorities, ethnical factors.

Активизация партийной прессы национальных меньшинств в Украине в 1917–1919 гг.**Георгиевская Виктория**

Цель статьи – установить особенности функционирования прессы партий национальных меньшинств в период Украинской революции начала XX ст. на территории Надднепрянщины. Объектом исследования стала периодика партий национальных меньшинств (Чехословацкая социал-демократическая рабочая партия, Польская социалистическая партия, румынские социал-демократы, Еврейская партия Поалей Цион, Бунд, «Фолкспартей» и др.) в Восточной Украине в первые годы национально-освободительной борьбы (1917–1919), в частности такие издания, как «Svoboda», «Sprawa robotnicza», «Lupta», «Vestitorul», «Ди нахлихтен», «Унзер лебен» и др. Среди основных методов исследования – мониторинг историко-библиографических источников и библиотечных каталогов; указателей периодических изданий, монографий и статей и т.д. (это позволило установить более двух десятков газет и журналов, которые в то время издавали партии национальных меньшинств в Киеве, Полтаве, Одессе, Виннице и других городах). Методы анализа содержания, сравнения и обобщения помогли определить основные направления партийной деятельности национальных обществ и их прессы в 1917–1919 гг.

Ключевые слова: партийная пресса, партия, национальные меньшинства, этнические факторы.

1. Kurtiak, V. Yu. (2006), Ethnic factor in the activity of political parties in Ukraine, 1917–1921: monography, MAUP, Kyiv, 156 s.

2. Nazarova, Ye. P. (2011), Political activity of the Polish national organizations on the south of Ukraine at the beginning of the XX century, *Chornomorskyj litopys* [Black Sea Chronicle], iss. 4, pp. 70–79, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chl_2011_4_13 (accessed 15 February 2017).

3. Yadlovskaya, O. (2013), Parties and socio-political organizations of small ethnic groups in the South of Ukraine during the Central Rada, *Chornomors'kyj litopys* [Black Sea Chronicle], iss. 8, pp. 43–51, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chl_2013_8_9 (accessed 5 March 2017).

4. Makedon, V. V. (2015), National and cultural societies of the Baltic nations (Lithuanians, Latvians, and Estonians) in Odesa at the beginning of the XX century: directions of activity and personalities, *Visnyk Kharkivskogo universytetu* [Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv University], series: History of Ukraine. Ukrainian studies: history and philosophy, iss. 20, pp. 44–49, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHisU_2015_20_8 (accessed 15 February 2017).

5. Dovgalets, O. (2014), Political parties of the national minorities and Central Rada: peculiarities of their relations, *Naykovyi visnyk Chernivetskogo Natsionalnogo universytetu* [Scientific Bulletin of Yurii Fedkovych Chernivtsi National University], series: History. Political science. International Relations, iss. 702/703, pp. 51–55, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvchnuipmv_2014_702-703_12 (accessed 5 March 2017).

6. Najman, O. Ya. (1998), *Jewish parties and societies of Ukraine (1917–1925)*, Kyiv, 196 s.
7. Batanova, T. O. (2010), Activity of the Jewish parties in the Ukrainian Central Rada: documentary aspect, *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrayiny* [Manuscript and book heritage of Ukraine], iss. 14, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2010_14_17 (accessed 5 March 2017).
8. Ustymenko, V. M. Jewish organizations and parties in the social and political life of Ukraine in the period of the Central Rada, available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28210/05-Ustymenko.pdf?sequence=1> (accessed 12 February 2017).
9. Markowskaja, Z. I. (2011), Jewish parties at the beginning of the XX century in the process of creation of the state of Ukraine, *Bulletin of Kharkiv state academy of design and arts*, No 2, pp. 191–194, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2011_2_46 (accessed 5 March 2017).
10. Ślisz, A. (1968), Polish periodicals in Russia in the period of the war and revolution (1915–1919), Warszawa, 565 s.
11. Volobuieva, A., Sydorenko, N., Sydorenko, O. and Shkolna, O. (2011), Periodicals of Kyiv (1835–1917), index, *Tempora*, Kyiv, vol. 4, 208 p., ill.
12. Press of Bund, Museum of Rumiantsev, available at: (accessed 15 June 2017).
13. Jewish periodicals in the period between two World wars. From the collection of the department of Jewish studies foundation, National Library of Ukraine, available at: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2253> (accessed 15 June 2017).
14. Goldelman Solomon (1988), in Kubijovyc, Volodymyr (ed.), *Encyclopedia of Ukraine*, University of Toronto Press, Toronto; Buffalo; London, vol. 2, p. 65.
15. Periodical press of Odesa in the years of revolution and the civic war. 1917–1921 (1929), Odesa, 175 p..

Стаття надійшла до редакції 28.07.2017

УДК 007 : 304 : 070 «1917/1921»

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ МЕДИЧНІ ВИДАННЯ, НАРОДЖЕНІ УКРАЇНСЬКОЮ РЕВОЛЮЦІЄЮ 1917–1921 РОКІВ

САДІВНИЧИЙ Володимир,

д-р наук із соц. комунік., доц.,

Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна, e-mail: v.sadiv@journ.sumdu.edu.ua.

На основі науково опрацьованого фактографічного матеріалу аналізуються спеціалізовані медичні видання, що в національний інформаційний простір влились у період Української революції 1917–1921 рр. Вони й виступають об'єктом дослідження. Розглядаються особливості їх виникнення та діяльності, тематика, фахові й типологічні ознаки. За основу взято описові методи досліджень, що дозволяють проникнути в причини того чи іншого явища, з'ясувати головні етапи його розвитку, вплив конкретної ситуації на характер подій і явищ. Проведене дослідження дає підстави констатувати, що в цей період засновано 15 спеціалізованих медичних видань. Виходили вони в Києві, Одесі, Полтаві, Житомирі. Мали широкий проблемно-тематичний ряд.

Ключові слова: преса, інформація, соціальна комунікація, медицина, революція.

Вступ. Звідомлення про лютневі події 1917 р., подальше утворення і діяльність Української Центральної Ради, проголошення самостійності та незалежності України своїми революційними настроями та діями зачепили всі соціальні верстви тогочасного суспільства. Не стояли осторонь цих процесів і представники медицини. Значна їх когорта включилась у розвиток інформаційного простору новонароджуваної держави, зокрема того його сегменту, що стосувався спеціалізованих фахових видань. Власне дослідження виникнення та діяльності медичної преси в період Української революції 1917–1921 рр., уведення її в науковий обіг і є *метою нашої наукової праці*.

Об'єкт – система преси з питань медицини, що виникла й розвивалася в Україні в період революції 1917–1921 рр. **Предмет** – умови та процеси зародження, розвитку, функціонування цих періодичних і продовжуваних видань, предметно-тематичні особливості матеріалів.

Історіографія означеного питання має кілька складових: проблеми історії ветеринарної та гуманної медицини (С. Аранчій, В. Вакулик, П. Вербицький, Я. Ганіткевич, І. Єгоришева, Л. Жванко, П. Заблудовський, О. Захарян, О. Колосова, С. Коник, В. Коропов, Б. Мирський, Б. Новиков, К. Пашков, Б. Петров, І. Робак, С. Руда, М. Снятина, Ю. Спіженко, П. Таннері, А. Циганенко та ін.); роботи з історії та сучасного стану друкованих носіїв медичної інформації та медичної наукової комунікації (Н. Артамонова, С. Багдасар'ян, Р. Базак, К. Васильєв, Д. Великорецького, Н. Смелянова, О. Жаворонкова, А. Кохан, О. Метьолкіна, В. Мілявський, В. Плющ, Р. Романюк, ін.); праці загальнішого характеру, в яких згадується медична преса (Г. Аронов, О. Бенесько, М. Білінський, В. Владимиров, О. Дроздовська, Л. Дяченко, В. Ігнатієнко, Ю. Коваленко, І. Михайлин, І. Робак, Н. Сидоренко, ін.); бібліографічні каталоги та покажчики ретроспективного плану.

Опрацьовані роботи дають підстави стверджувати, що комплексно означене питання не досліджувалося, отже, не створена картина виникнення, формування, розвитку, тематичного спрямування періодичних і продовжуваних медичних видань у період Української революції 1917–1921 рр.

Методологія дослідження. Під методологічними принципами дослідження ми розуміємо емпірично вироблені, науково осмислені й практично усталені найваж-

ливіші правила пізнання, дотримання яких закладає гарантії глибокого вивчення та правдивого висвітлення тієї чи іншої проблеми, явища, події тощо. Найважливішими правилами дослідження є принципи історизму, системності, об'єктивності, всебічності, наступності (спадкоємності), світоглядності. За основу взято описові методи досліджень, що дозволяють проникнути в причини того чи іншого явища, з'ясувати головні етапи його розвитку, вплив конкретної ситуації на характер подій; зіставити локальні явища із загальноісторичними процесами. Виявляючи факти, на їх основі розкривалися у хронологічній послідовності процеси, що впливали на виникнення, становлення та розвиток такого сегменту інформаційного простору, як спеціалізовані медичні медіа. При цьому зверталася увага на вплив політичних (революційних) подій на всі соціальні інституції.

Результати й обговорення. Проаналізувавши каталоги Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Одеської національної наукової бібліотеки, Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург), бібліотеки Російської академії наук, науково-довідкової бібліотеки Центральних державних архівів України та ін., а також наукові та бібліографічні джерела й покажчики, можемо констатувати, що в означений період засновано 15 спеціалізованих медичних видань. Це: «Вістник ветеринарної медицини» (двотижневий часопис громадської та військової ветеринарії. – Київ, 1918. – Ч. 1 – Ч. 4), «Вістник всеукраїнської спілки лікарських помішників, помішниць і акушерок» (щомісячний професійний орган Комітету Всеукраїнської спілки лікарських помішників, помішниць і акушерок. – Київ, 1918. 1-й рік видання. – Книжка 1–2), «Вістник міністерства народнього здоров'я і опікування» (місячник. – Київ, 1918. 1-й рік видання), «Врачебно-санитарная хроника города Одессы» (Орган санітарного бюро відділення народного здоров'я Одеського міського управління. Виходить щомісяця. – Одеса, 1917. – № 1/6), «Врачебно-санитарный обзор» (Полтава, 1917. – №1, січень – № 5, травень), «Двухнедельный бюллетень №... об эпидемических заболеваниях в Волынской губернии с ... по ... 1917 года» (Житомир, 1917. № 1 – № 21, 1–15 вересня), «Еженедельный бюллетень о движении эпидемических болезней в Полтавской губернии» (Полтава, 1917. № 1, 22 травня – № 22, 23 жовтня), «Згода» (вісник Всеукраїнської фельдшерсько-акушерської спілки. – Київ, 1917. № 1, вересень – № 3/4, листопад/грудень), «Киевский врачебный вестник» (Орган Київської спілки лікарів. – Виходить 2–4 рази на місяць. – Київ, 1917. № 1–4/5, 9 листопада), «Красный крест Южного района» (газета працівників Червоного Хреста Південного району; Орган Виконавчого комітету і Медичної ради. – Одеса, 1917. – № 1, 15 серпня – 1918), «Медико-санитарный сборник» (журнал, присвячений питанням наукової, практичної та громадської медицини. – Одеса, 1918. – № 1. – 1920), «Наш журнал» (орган шкіл військових фельдшерів Київського гарнізону. – Київ, 1917. – №1), «Наше слово» (Орган шкіл військових фельдшерів Київського гарнізону; Орган військових лікарських помішників Київського гарнізону (№ 2); Орган військових секцій і організації лікарських помішників Київського військового округу (№ 5/6). – Виходить двічі на тиждень. – Київ, 1917. – Вип. 1–2. – № 1, 5 серпня – № 5/6, 1/31 жовтня), «Українські медичні вісти» (орган Всеукраїнської спілки лікарів українців; двотижневий часопис наукової, практичної та громадсько-побутової медицини. – Київ, 1918. – Ч. 1 – Ч. 12–13), «Южный медицинский вестник» (двотижневий науковий і професійно-громадський журнал. – Одеса, 1919).

Вісім із цих видань виходили в Києві, 4 – в Одесі, 2 – у Полтаві, 1 – у Житомирі. Мова видання п'яти з них – українська, решта – російськомовні. За формою: 1 – газета, 14 – журнали. За періодичністю: тижневики – 1, двотижневики – 4, місячники – 7, 2–4 рази на місяць – 1, невизначено – 2.

Повноголосо та навіть із певними елементами піднесеної патетики про свою з'яву в інформаційному просторі сповістив «Врачебно-санитарный обзор», що його видавало медико-санітарне бюро Полтавського губернського земства. Вийшов він лише раз, щоправда під однією обкладинкою редакція зібрала 5 номерів, періодом появи вказавши січень–травень 1917 р.

Відкривався журнал зверненням до читачів. У тексті окреслена політична ситуація, в якій постає новий часопис, та завдання преси на тогочасному етапі. Зокрема вказувалося, що виданню «судилося з'явитися на світ у той щасливий, світлий час, коли кругом кипить робота всіх живих громадських сил по облаштуванню життя в новій вільній державі. Тож надходячи до читача «у такий щасливий час, коли в усіх на думці одне: зміцнення нового ладу ... і створення нового життя для вільного народу, «Врачебно-санитарный обзор» повинен надати «посильну допомогу в з'ясуванні таких основ будови земської громадської медицини, які відповідають прагненням і потребам широких мас, охороні їхнього здоров'я, створенні нових санітарних умов у житті трудового населення та проведенні докорінних покращень у побутовій і трудовій його обстановці». Для кращої й повнішої реалізації вказаної мети медико-санітарне бюро зверталося з «гарячим закликком до товаришів – лікарів, фельдшерів і земських діячів: несити свої думки, свої спостереження і свої настрої на сторінки Полтавського «Врачебно-санитарного обзора». Лише шляхом колективного товариського обміну думками може бути знайдена та істина, керуючись якою ... можна просунути вперед справу подальшого будівництва земської громадської медицини в Полтавській губернії» (№ 1–5. – С. I–III).

Програма часопису окреслювалася шістьма пунктами: 1) хроніка повідомлень про нові законоположення та офіційні розпорядження по санітарних питаннях; 2) оригінальні статті, повідомлення і нотатки з питань медико-санітарного характеру; 3) із життя і діяльності земств та їхніх лікарсько-санітарних організацій; журналі засідань лікарсько-санітарних медичних рад, комісій, постанови земських зборів із медичної частини, звіти лікарів по окремих питаннях медичної та особливо спеціальної допомоги населенню та ін.; 4) із життя і діяльності санітарної епідемічної організації: звіти лікарів про хід епідемій і заходи боротьби з ними, повідомлення про санітарні піклування, читання, бесіди про участь місцевих сил із середовища населення в протиепідемічній роботі тощо; 5) повідомлення з практики земств інших губерній із медико-санітарних питань; 6) різні повідомлення та відомості про поточні справи лікарсько-санітарної організації: відрядження епідемічних загонів, призначення і звільнення медичного персоналу, некрологи, ювілеї та інше.

Санітарне бюро доводило «до відома товаришів, що статті з медико-санітарних питань українською мовою завжди знайдуть широку гостину на сторінках Полтавського лікарсько-санітарного огляду» (№ 1–5. – С. III).

Напевно не дочекавшись від «товаришів» матеріалів українською мовою, а найвірогідніше з фінансових причин, медико-санітарне бюро Полтавського губернського земства вирішило припинити видання журналу натомість заснувавши «Еженедельный бюллетень о движении эпидемических болезней в Полтавской губернии» (Полтава, 1917. № 1, 22 травня – № 22, 23 жовтня). Згідно з програмою, видання запроваджено для «поточної обізнаності про стан губернії щодо епідемій». Відомості складалися на основі телефонограм, що подавалися із повітових управ у визначені терміни. Окрім обліку епідемічних захворювань у повітах, відзначалася з'ява хоча б одиничних випадків висипного тифу, натуральної віспи та холери по селах. Основу кожного номера складали матеріали: «Захворіло у звітний період» (таблиця); «Повідомлення про діяльність епідемічних загонів губернського земства»; «Рух висипного тифу». Друкувалися поради, як уберегтися від захворювання а також що робити при виявленні хворого на сипняк до приїзду лікаря; інструкції

боротьби з головними переносниками хвороби – вошами та клопами; про мобілізацію на фронт лікарів як чоловічої так і жіночої статі; як уберегтися від кривавого проносу та ін.

Лютневі події 1917 р. викликали до життя «Київський лікарський вестник» (Київ, 1917. № 1–4/5, 9 листопада), що його почала видавати Київська спілка лікарів. Девіз журналу – «Об'єднання діячів інтелігентної праці». Також виголошувалися лозунги «свобода праці», «знищення залежності», «державне страхування трудових мас». Діяльність редакція вбачала в «закріпленні класової свідомості й охороні культурних цінностей».

Внутрішня побудова видання визначалася відділами, яких було два головних – «Лікарсько-побутовий» та «Науково-медичний». Вони поділялися на рубрики – «Новини практичної медицини», «Огляд медичної преси», «Хроніка лікарського життя», «Із життя медичних факультетів», «Вільні місця для лікарів» (конкурси на посади в медичних закладах). Частина публікацій носила офіційний характер і стосувалася перебудови медичного обслуговування згідно з вимогами Тимчасового уряду.

Чітку проукраїнську позицію займали двотижневий часопис «Вістник ветеринарної медицини»; «Вістник міністерства народнього здоров'я і опікування»; орган Всеукраїнської спілки лікарів-українців «Українські медичні вісти».

Засновником «Українських медичних вістей» (1918–1920 рр.) виступив академік Овксентій Корчак-Чепурківський, видавець – Всеукраїнська спілка лікарів, редактор – Євмен Лукасевич. Назва, дата виходу та зміст подавалися також англійською мовою.

В оголошенні про видання зазначалося, що часопис відбиватиме інтереси всього медичного персоналу: лікарів, фельдшерів, акушерок. Висловлювалося намагання роз'яснювати та втілювати в життя реформи в медико-санітарній справі, щоб полегшити життя українського населення.

Відділи журналу: «Науковий», «Громадсько-побутовий», «Хроніка – з офіційним відділом про військові та горожанські медичні справи», «Кореспонденції», «Оповідки».

У статті «Наші завдання часу» Овксентій Корчак-Чепурківський писав про те, що «...в народному житті народне здоров'я – це величезна підвалина його існування, його сили, його фізичного й духовного розвитку, його політичної й державної будучини», що стан здоров'я «нашої людності до сього часу був скрутний, а тепер робиться ще більш злим». І далі зауважував: «Найголовніше наше завдання – утворити українську національну медицину як науку і як практичну галузь наукового знання». Для цього вважав необхідним сформулювати власні наукові та культурно-просвітницькі медичні установи; пошукати «зерна емпіричної народної медицини»; сприяти утворенню національно об'єднаної верстви лікарів – громадських діячів, скористатися силами «прихильних до нас лікарів й іншого медичного персоналу неукраїнського походження», повернути розпорошені на далекий чужині українські лікарські сили. Він окреслив також умови, необхідні для виконання цих завдань: «1) утворення власних наукових медичних установ, 2) запозичення наукових і практичних надбань усього цивілізованого світу, 3) створення гармонійної системи наукових досліджень щодо санітарного стану в Україні та умов санітарного життя і розвитку».

В останні місяці Першої світової війни розпочалася найстрашніша в історії людства пандемія іспанського грипу, що тривала 18 місяців у 1918–1919 рр. Відповідно тема профілактики та лікування хвороби висвітлювалася широко у статтях (Є. Лукасевич – «Іспанський грип», Т. Мирошніченко – «Патальго-анатомічні матер'яли до питання про іспанську хворобу»), інформаційних повідомленнях («Епідемія в Іспанії», «Боротьба з іспанкою», «Сиворотка проти іспанки», ін.) та додатках.

Автори усвідомлювали важливість розвитку україномовної наукової медичної термінології. Активно в цьому напрямі виступав М. Галин. Зокрема в числі за 20 липня 1918 р. у статті «Українська медична термінологія» він зауважував, що «у загальній роботі національного відродження на нашу долю, як фахівців, припадає обов'язок пересадити медицину на національний ґрунт. Для досягнення цієї мети маємо починати з самісінських азів, і в першу чергу взятись до укладання медичної термінології» (Колонка 221). Далі автор запропонував читачам словник медичних термінів, що стосувалися таких частин людського тіла, як голова, зуби, очі, вуха, мозок, скелет, таз, верхні кінцівки, судини, внутрішні органи та ін. У подальших числах видання продовжило означену тему: О. Курило – «Російсько-Український словничок медичної термінології», Є. Дяченко – «Рецензія на Російсько-Український словничок медичної термінології».

Темою, до якої неодноразово зверталось видання, є організація медичної освіти. Ці питання піднімав у своїх виступах доктор медицини Є. Дяченко: «Про перебудову хвершальської шкільної освіти на Україні», «Як перебудувати вищу школу на Україні і поставити середню та нижчу медичну освіту». Із ним полемізували В.Зілінський – «Вперед чи назад? Відповідь на статтю д-ра Дяченка», та М. Галин – «Відповідь д. Є. Дяченкові».

Також висвітлювалися проблеми заміщення посад людьми із фаховою підготовкою. Зокрема Міністр народного здоров'я та опікування звертався до губернських лікарських інспекторів із проханням, аби в земських та інших медичних закладах «до фельдшерської праці пропускались люди з повною фаховою освітою», та не заміщати ці посади «ротними фельдшерами і сестрами-жалібницями» (1918. – Ч. 9, 10. – К. 582).

Окрім зазначених вище, розроблялися такі теми: М. Нецадименко – «Бактеріальні м'ясні отруєння», О. Черняхівський – «Про наукову і популярну літературу на Україні», П. Кучеренко – «Tumor glandulae pinealis seu conarii» («Пухлина шишкоподібної залози»), М. Галин – «Де-що з санітарно-військової статистики сучасної війни», М. Равич – «Випадок тяжкої пароксизмальної загальної асфіксії», Є. Черняхівський – «Матер'яли до питання про первітню ампутацію при стреляних пораненнях кінцівок», Д. Одрин – «Організація справи піклування каліками, інвалідами, хворими і покинутими дітьми», Златковський – «Батуринська санітарно-гігієнічна станція», С. Фількенштейн – «Курорти та лічнічі місцевості на Україні», др. мед. Пучківський – «Хірургічне лікування зрощення носової стінки і носової скойки (раковини)», М. Вашетко – «Етіологія нефритів» та ін.

У відділі «Хроніка» вміщені повідомлення фактично з усіх куточків України.

Вийшло 13 чисел журналу «Українські медичні вісті», закритого комуністичною владою.

У період Гетьманату в Україні «вперше створено міністерство, яке опікувалося справами охорони здоров'я» [1, с. 3]. Воно й започаткувало видання місячника «Вістник міністерства народного здоров'я і опікування» (Київ, 1918). Редактор – Ю.Меленевський.

Завдання «Вістника...» визначалося так: сприяння розробці питань народного здоров'я і опіки в Україні. Відділи: I. Закони, розпорядження і обов'язкові постанови офіційних інституцій; II. Огляди діяльності місцевих громадських організацій; III. Огляди діяльності відповідних закордонних офіційних і громадських інституцій; IV. Оригінальні статті, огляди, реферати; V. Звіти про з'їзди та засідання; VI. Дописи; VII. За кордоном; VIII. Матеріали до історії медицини; IX. Реферати і рецензії; X. Медична бібліографія, біографії, некрологи; XI. Запитання і відповіді, хроніка, дрібні відомості.

Основу видання складали повідомлення про офіційні заходи: крайовий медично-санітарний з'їзд України (16–19 жовтня 1917 р., Київ); крайовий протичумний з'їзд

в Одесі (12–14 січня 1918 р.); установчий з'їзд Українського товариства Червоного Хреста; Нарада представників губерніальних санітарних організацій при Міністерстві Народного здоров'я і опікування; Постанови першого Всеукраїнського з'їзду зубних лікарів. Опубліковані матеріали про керівництво та основні напрями роботи Міністерства народного здоров'я та опікування.

Піднімалися питання організації сільської та фабрично-заводської медицини, профілактики пошесних хвороб, загальної, соціальної, шкільної та професійної гігієни, медичної статистики, санаторно-курортної справи, охорони материнства і дитинства та ін. Серед надрукованого: С. Томілін – «Фрагменти по філософії медицини», В. Удовенко – «Найближчі завдання та схема організації санітарної статистики на Україні», В. Гаккенбуш – «Завдання відділу «Громадської психіатрії» та «Схема організації психіатричної допомоги населенню України», Н. Малигін – «До питання про медично-санітарний устрій на Україні при новому її будівництві на демократичних основах», В. Піонтовський – «З приводу питання про організацію санітарної освіти» та ін.

Двотижневий часопис «громадської та військової ветеринарії» «Вістник ветеринарної медицини» (Київ, 1918. Ч. 1 – Ч. 4) видавало Українське товариство ветеринарних лікарів. Редактор журналу – проф. Антон Скороходько – член ветеринарної секції Наркомзему України, завідувач ветеринарним відділом Київського губземства, член оргкомісії з відкриття Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту, згодом – його ректор (1924–1927 рр.), засновник наукової зоогігієни.

Перший номер журналу відкривався статтею «Наші завдання», у якій, із-поміж іншого, вказувалося: «І нам тепер уже не тільки спеціалістам, а й громадянам і, може, громадянам насамперед, не можна спати... Час братися жваво до праці, не можна гаяти й хвилини і одразу треба кувати свою долю. Треба й нам, ветеринарним робітникам, квапитися зі справою сполучення своїх сил для дружної роботи, якої буде багато»; мета журналу – «об'єднання усіх ветеринарних сил в Україні для піднесення наукової і практичної ветеринарної справи»; для цього просили «всіх членів української ветеринарної сем'ї з закликом допомогти нам в нашій важливій і відповідальній роботі своїм досвідом та товариським співробітництвом» (Ч. 1. – С. 1–2).

Обговорювалося питання про підпорядкування ветеринарії в Українській державі – Міністерствам внутрішніх справ, земельних чи народного здоров'я та опікування. У підсумку прийняте рішення про підпорядкування ветеринарної справи Міністерству земельних справ, адже «від ветеринарно-санітарного становища скотарства цілком залежить розвиток сільського господарства Держави» (Ч. 2. – С. 10).

На сторінках «Вістника ветеринарної медицини» широко розкрите становлення української ветеринарної служби. Також надруковані «Твердження», ухвалені І Всеукраїнським ветеринарним з'їздом у м. Києві 30 листопада 1917 р., та «Постанови Всеукраїнської ветеринарної наради», що відбулася 30 червня – 5 липня 1918 р.

Розглядалися питання типових числових норм розташування худоби в приміщенні, розмірів стійла і годівниці, впливу мікроклімату на здоров'я та продуктивність сільськогосподарських тварин, характеристики найбільш поширених хвороб кормових рослин, що негативно впливають на здоров'я худоби, симптоматики поширених хвороб, гігієни годівлі тварин, загальної і часткової гігієни догляду й експлуатації сільськогосподарських тварин тощо. Також наводилися цінні практичні рекомендації щодо правильного догляду за тваринами та птицею, оптимального строку парування та ін.

Осібню наголосимо на темі розширення сфери вживання національної мови та створення україномовної ветеринарної термінології. Зокрема вміщено матеріали «Про потребу словника українських термінів ветеринарної науки та зоотехнії» і «Матеріали до складання словника термінів ветеринарної науки та зоотехніки». Майже в кожному числі в рубриці «Бібліографія» друкувалися повідомлення про

нові термінологічні словники («Медичний словник» Прокопа Адаменка, «Російсько-український словничок медичної термінології»). У кількох номерах надруковано звернення голови Української військової ветеринарної управи К. Врогновського-Сивошапки «Збирайте термінологічний матеріал»: «Бажаючи не засмічувати рідної мови чужими й «кованими» словами, Головна Військово-Ветеринарна Управа утворила спеціальну термінологічну комісію для збору й розгляду ветеринарних, зоотехнічних, фармацевтичних та інш. слів і назв. Тому звертаємося до всіх з великим проханням допомогти в цій складній та важливій справі, збираючи й надсилаючи до вище згаданої інституції (Київ, Лютеранська № 33) потрібні слова і терміни, вписуючи кожне слово на окремій картці в такому порядку: 1-е – назва російська або польська, 2-е – назва латинська (по можливості) і 3-є – назва українська. Важно вказати місцевість (село, містечко, місто, губернія)» (Ч. 5. – С. 32).

Для фахівців середньої медичної ланки, які працювали в різних лікувально-профілактичних, санітарно-епідеміологічних, військово-медичних закладах призначалися чотири видання. Вони об'єднувалися двома типологічними ознаками: видавалась у Києві, в інформаційному просторі проіснували менше року.

Школа військових фельдшерів Київського гарнізону спершу заснувала та випустила один номер видання під назвою «Наш журнал» (1917. № 1, ред. Д. Крамар), а потім почала видавати «Наше Слово» (1917. Вип. 1–2. № 1, 5 серпня – № 5/6, 1/31 жовтня).

Шпальти «Нашого слова» займали здебільшого офіційні матеріали: «Про Всеукраїнський фельдшерський з'їзд у Києві», «Резолюція Всеукраїнського фельдшерсько-акушерського з'їзду», «Статут Всеукраїнської спілки товариства помічників лікарів», «Коротка фельдшерська історія», список осіб, які внесли пожертвування на журнал «Наше слово», «Кілька слів з приводу Всеросійської конференції ротних фельдшерів», «Протокол з'їзду представників військових секцій і організацій лікарських помічників військового округу». Містилося два фейлетони «Про заміну», «Гарячий протест», вірші А. Пр., «Проект» (пісенька на мотив «Ой по горі, по горі») Я. Оси та «Казка дійсності» Чернобр. У № 3/4 надруковано україномовну статтю «Український парламент – Українська ЦР» Я. Чигринця.

У серпні 1917 р. в Києві працював Перший всеукраїнський фельдшерський з'їзд. Делегати прийняли Резолюції про визнання Української Центральної Ради «вищим правомочним органом української демократії», створили Всеукраїнську спілку лікарських помічників та прийняли рішення про заснування періодичного видання – вісника «Згода» (1917. № 1, вересень – № 3/4, листопад/грудень. Ред.: Я. І. Коноваленко, № 3/4 – С. Д. Біндас). Перше число побачило світ уже в жовтні того ж року.

На титульному аркуші подано заклики: «Творіть здорову рідну культуру», «В здоров'ї – сила і щастя народне». Цієї ідеї й дотримувався місячник, подаючи звістки про Всеукраїнську фельдшерсько-акушерську спілку, діяльність товариств; закони, накази й інструкції медичного персоналу; інформацію про медичні санітарні з'їзди («Про Всеукраїнський фельдшерсько-акушерський з'їзд» Я. Коноваленка, «Про Краєвий медико-санітарний з'їзд 16–19 жовтня 1917 року» А. Коровая, «Медично-санітарні з'їзди» К. Захарченка). Часопис дбав про розвиток громадянської гігієни та санітарії, розробляв питання про реформу медичної освіти в Україні («В питанні до реформи фельдшерської освіти і прав лікарювання» – доповідь А. Коровая на 1-му Всеукраїнському фельдшерсько-акушерському з'їзді; «Тези до реформи медичної справи на Україні» – з доповіді на Всеукраїнському військовому медично-санітарному з'їзді С. Тимофіїва).

Спарений випуск за листопад–грудень (№ 3/4) значну площу присвятив прийняттю III Універсалу Центральної ради. Зокрема вміщено повний текст цього документу, статтю на підтримку дій ЦР «До Універсалу» С. Біндаса, вірш М. Пісьменного «Батьківщині». С. Біндас, зокрема, констатувавши – «Большевики кажуть, що

Центральна Рада є орган буржуазії, а не трудового народу», – запитально звертався до читачів, «хіба ж це правда, хіба стане буржуазія видавати такий Універсал, по якому вся влада і вся земля належить трудовому народові?». Відтак автор закликав шанувати Центральну Раду, «підтримувати її», «сталити той обух, про який казав Тарас Шевченко...».

Розуміючи, що в тих політико-економічних умовах видавати періодичне видання занадто складно, редакція «Згоди» зі своїх сторінок матеріалом А. Коровая («“Згода” і не-згода, або “Наше Слово”») запропонувала редакції «Нашого Слова» «об’єднати видання “Згоди” і “Нашого Слова” на 1918 р. в один спільний орган» через брак «літературних і організаційних сил в нашій корпорації» (Ч. 3/4. – С. 13–14). Домовитися не вдалося. Обидва видання небагом припинили своє існування.

У 1917 р. заснована Всеукраїнська спілка лікарських помічників, помічниць і акушерок – громадська та професійна організація середнього медичного персоналу. У 1918 р. увійшла до складу Українського національного союзу. Тоді ж заснувала місячник «Вістник Всеукраїнської спілки лікарських помічників, помічниць і акушерок» (Київ, 1918. 1-й рік видання. – Книжка 1–2. Ред.: Ю. А. Гудзій).

Відділи журналу: «Медична санітарна хроніка», «З нашого життя», «Бібліографія і рецензії» та ін. Завдання у слові «Від редакції» визначалася так: «освітлювати всі темні куточки фельдшерського питання, обстоювати перед громадянством своє право на життя і працю на користь того народу, з недр якого ми вийшли», «брати посильну участь у створенні найкращих умов життя працюючого люду», «редакція підносить питання про загальну і медичну освіту фельдшерсько-акушерського персоналу, стоючі на тім ґрунті, що добробут народу вимагає, аби особи, що провадять санітарно-медичну допомогу народові, були з доброю освітою». Також зазначалося, що видання «стежить за національно-професійним рухом лікарських помічників, помічниць і акушерок, висвітлює життя та діяльність організацій на місцях». Широко висвітлювалися питання фельдшерсько-акушерських Всеукраїнських та губерніальних з’їздів, із публікацією матеріалів і прийнятих резолюцій.

Усього вийшло два числа журналу. Їх нам удалось виявити лише в бібліотеці Російської академії наук.

Висновки та перспективи. Проведене дослідження виникнення та діяльності медичної преси в період Української революції 1917–1921 рр. дає підстави констатувати, що в цей час засновано 15 спеціалізованих видань гуманної та ветеринарної медицини. Вісім із них виходили в Києві, 4 – в Одесі, 2 – у Полтаві, 1 – у Житомирі. Мова видання п’яти з них – українська, решта – російськомовні. За формою: 1 – газета, 14 – журнали. За періодичністю: тижневики – 1, двотижневики – 4, місячники – 7, 2–4 рази на місяць – 1, невизначено – 2.

Проблемно-тематичний ряд видань можна вважати широким: відгуки на соціально-політичні події, діяльність лікарсько-санітарних організацій земств, українізації медико-санітарної сфери, повідомлення про офіційні заходи, наукові відкриття та досягнення, санітарно-епідеміологічна організація, профілактика пошесних хвороб, життя медичних факультетів, становлення української ветеринарної служби, підготовка фахівців середньої медичної ланки, бібліографія і рецензії, некрологи, ювілеї, оголошення та ін.

Подальший аналіз репрезентації соціальної реальності у текстах спеціалізованих медичних видань періоду Української революції 1917–1921 рр. дозволить отримати достовірні уявлення не лише про медичні, а також про наукові, політичні, соціальні та інші контексти того часу.

1. Жванко Л. Соціальні виміри Української Держави (квітень–грудень 1918 р.) / Любов Жванко. – Харків : Прапор, 2007. – 224 с.

UDC 007 : 304 : 070 «1917/1921»

Medical Editions born by Ukrainian Revolution of 1917–1921**Sadivnychyy Volodymyr**, D.Sc. (Social Communications), Associate Professor,

Sumy State University, 2, Rymsky-Korsakov St., Sumy, 40007, Ukraine, v.sadiv@journ.sumdu.edu.ua

The medical editions are analyzed on the basis of factual material, which entered national information sphere during Ukrainian Revolution of 1917–1921. They constitute the object of this research. The peculiarities of their appearance and functioning, topics, professional and typological features are studied. The basics are the descriptive methods of research, which allow deep understanding of a phenomenon, identifying the main stages of phenomenon development and its influence of a certain situation on different events and phenomena. The carried out research found out that 15 medical editions were published in Kyiv, Odesa, Poltava, Zhytomyr during this period. They covered a wide range of issues and topics.

Key words: press, information, social communication, medicine, revolution.

Специализированные медицинские издания, рожденные Украинской революции 1917–1921 годов

Садовничий Владимир

На основе научно обработанного фактографического материала анализируются специализированные медицинские издания, которые в национальное информационное пространство влились в период Украинской революции 1917–1921 гг. Они и выступают объектом исследования. Рассматриваются особенности их возникновения и деятельности, тематика, профессиональные и типологические признаки. За основу взяты описательные методы исследований, позволяющие проникнуть в причины того или иного явления, выяснить основные этапы его развития, влияние конкретной ситуации на характер событий и явлений. Проведенное исследование дает основания констатировать, что в этот период основано 15 специализированных медицинских изданий. Выходили они в Киеве, Одессе, Полтаве, Житомире. Имели широкий проблемно-тематический ряд.

Ключевые слова: пресса, информация, социальная коммуникация, медицина, революция.

1. Zhvanko L. (2007) *Sotsialni vymiry Ukrainskoi Derzhavy (kviten–hruden 1918 r.)* [Social Dimensions of the Ukrainian State (April–December 1918)], Prapor, Kharkiv, Ukraina.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2017

УДК 070 (09) : 329.733

ВІД УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕЇ – ДО УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

КОБИНЕЦЬ Алла,

канд. філол. наук, доц.,

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, Київ, Україна, e-mail: ravlik5@ukr.net

Навряд чи хто з читачів періодики задуметься над тим, скільки праці потребує друковане газетне слово і скільки поколінь газетярів поклали на його віetar свої талант, енергію творчості та силу духу. Журналісти минулих століть, чия діяльність можна вважати громадянським подвигом, наближали до нас нинішню незалежність і свободу слова, а також творили періодику, що фактично заклала підмурівок національної преси. Насамперед, це газети «Рада» (1905–1914) та її наступниця – «Нова Рада» (1917–1919) – унікальні за своєю сутністю і глибокі за змістом. Газети виходили щодня, великим форматом, на чотирьох шпальтах зусиллями кількох свідомо налаштованих і духовно великих українців-патріотів, які не шкодували ні своїх коштів, ні сил задля цієї справи. Зокрема, біля витоків «Ради» (з 31 грудня 1905 – до 18 серпня 1906 – «Громадська думка») стояли Євген Чикаленко, Володимир Леонтович, Григорій Коваленко, Борис Грінченко, Сергій Єфремов, Симон Петлюра, Федір Матушевський, Олександр Лотоцький, Володимир Саміленко, Леонід Жебуньов, Андрій Ніковський, Мефодій Павловський та багато інших; з «Новою Радою», насамперед, пов'язані Андрій Ніковський та Сергій Єфремов.

Справу «Ради» підхопила і продовжила «Нова Рада», що здійснила великий внесок у розвиток національної преси в період Української революції 1917–1919 рр. Її публікації відзначаються гостротою, безкомпромісністю, глибиною. Уже в першому числі привертає увагу програмна стаття Михайла Грушевського «Велика хвиля», рядки якої «Мусимо тримати руку на пульсі народно-го життя і йти в ритмі його биття. Воно тільки нам закон...» стали своєрідним лейтмотивом у роботі творчого колективу редакції, визначивши стиль його роботи: відтворювати життя суспільства всебічно, у всіх його проявах, підтримуючи тісний контакт з народом.

Газети «Рада» та «Нова Рада» прожили на ринку порівняно коротке життя (відповідно неповних дев'ять та неповних три роки), але здійснили вагомий поступ на шляху боротьби за відродження державності, оскільки стояли на засадах української національної ідеї. Ці видання зробили великий внесок в історію української журналістики – їх можна вважати знаковим явищем у консолідації економічних, політичних, культурних та національних сил української нації.

Ключові слова: національна ідея, національна преса, щоденна українськомовна газета, українська революція, публікації.

Вступ. Історія першої щоденної українськомовної газети бере свій початок фактично з останнього дня 1905 р., коли у світ вийшло перше число газети «Громадська думка» (редакційна стаття «Київ, 31 грудня» розпочиналася словами: «Справдилося! Давно сподіваний час настав... Вперше сьогодні ми прилюдно виступаємо зі своїм словом, вперше сьогодні піднімаємо і свій голос в оборону потреб і прав українського народу його рідною мовою. 250 літ мова тая бриніла потроху тільки під убогою сільською стріхою, виливаючи в живому слові усю тугу змученого серця й поболілої душі усі гуки неволі, тяжких злиднів та кривди, що зазнав народ...» (1905. – № 1); її невдовзі було закрито з розпорядження тодішньої влади. Так, видавець Є. Чикаленко згадував, що 18 серпня 1906 р., коли він був у Перешихорах, у редакції «Громадської думки» зробили обшук. В результаті вилучили так звану «виборзьку відозву» (розпущеної першої Держдуми), протоколи московського з'їзду «Крестьянского союза». І гострі публікації видання, і ця «крамола» стали приводом для закриття.

Менше, ніж за місяць, у Києві з'явилася нова щоденна українськомовна газета «Рада», перший номер якої вийшов 15 вересня 1906 року; вона стала правонаступницею «Громадської думки» (перший номер побачив світ 31 грудня 1905 року). Щоденник виходив у надзвичайно складних умовах, ситуація ускладнювалася ще й

тим, що він продовжував тон, започаткований «Громадською думкою», а отже стояв на ідеологічних засадах своєї попередниці, яка служила національній ідеї. Перший номер «Ради» спіткала така ж доля, як і «Громадської думки»: його конфіскували через радикальні публікації, незважаючи на те, що видання обрало позицію «українства з огляду різних поступових партій». Дійсно, видання захищало українські інтереси – порушувало питання української автономії, введення української мови в навчальний процес, відкриття українських кафедр у вузах; підтримувало селянство й економічні реформи на користь народу тощо). Фактично в кожному номері були вміщені гострі матеріали, просякнуті національною ідеєю.

Лютнева революція 1917 р. дала поштовх швидкому розвитку пресі на терені підросійської України, в тому числі й українськомовної, що з'являлася у великих містах та провінції, навіть в українських колоніях та на фронті. Якщо до революції було лише шість періодичних друкованих видань українською мовою, то після їх кількість зросла до 106, а станом на 1918 р. – 212 [1, с. 257]. У вирі цих бурхливих подій газета «Нова Рада» стала першим українським друкованим органом нової доби (видання вийшло у світ 25 березня 1917 року). Складні умови українських національно-визвольних змагань 1917–1919 рр., ідеї суверенітету, державності стали провідними серед інших тем, що висвітлювалися на її сторінках.

За об'єкт дослідження обрані публікації щоденних українськомовних газет «Рада» (1096–1914) та «Нова Рада» (1917–1919), які намагалися об'єктивно та всебічно подавати на шпальтах події своєї епохи, пов'язані із складними та трагічними націєтворчими процесами, що відбувалися на початку ХХ ст.

Актуальність теми важлива насамперед тим, що зазначені щоденники, які виходили на терені України століття тому, доносять до нас інформацію про перебіг подій – політичних, економічних, культурних. Публікації, що друкувалися на їхніх шпальтах, наочно демонстрували пряму причетність газет до українського національно-визвольного руху; можна вважати, що саме вони були його осередком. Це підтверджують і численні спогади сучасників, листування між працівниками видань та дописувачами, а також документальні матеріали, долучені до архівних справ. Фактично, газети були унікальними за своєю сутністю, ідеологічним підґрунтям та суспільною вагою виданнями на Наддніпрянській Україні.

До дослідження періодичної преси, що виходила на терені України на початку ХХ ст., долучилися її сучасники, зокрема Д. Дорошенко, І. Франко, С. Єфремов, В.Ігнатієнко, І. Кревецький, М. Возняк, В. Щурат; велике значення мають праці істориків-пресознавців, які досліджували видання Наддніпрянщини в період першої російської революції та в подальші десятиліття, і першими й досить вагомими в загальному контексті становлення та розвитку української журналістики стали праці М. Грушевського, Б. Грінченка, В. Ігнатієнка, Ю. Тернопільського, М. Сріблянського (Шаповала), С. Сірополка та ін. Нині широко відомі дослідження українських учених-журналісткознавців, зокрема А. Животка [1], І. Крупського [2], Н.Сидоренко [3], М. Романюка, В. Шкляра [4], О. Мукомели [5], М. Нечиталюка, О. Богуславського та ін.

Методи дослідження. У статті використані такі загальнонаукові методи: контент-аналіз, порівняння, дедукцію, індукцію, узагальнення, синтез, в тому числі описово-аналітичний та системний методи, що дозволило здійснити аналіз публікацій зазначених видань національно-патріотичного спрямування, їх значення та роль у формуванні національної преси в Україні, провести певні історичні паралелі, порівняння, відзначити вагу друкованого слова та важливу історичну місію цих газет у формуванні світоглядних цінностей у суспільстві.

Результати й обговорення. Оскільки «Рада» визначала себе як видання «політичне, економічне і літературне», то одразу, з перших номерів, став послідовно відображати політичне життя імперії, зокрема, роботу Державних Дум (першої –

четвертої), участь у ній українців, вирішення проблеми «українського питання» – передусім автономії України, національної освіти, економіки тощо.

У тодішньому суспільстві існуючі ліберальні та соціалістичні партії не могли консолідуватися у виборах до Державної Думи. Щоденник, стоячи на засадах національно-культурної автономії України, на своїх сторінках демонстрував позицію: вся надія майбутнього України пов'язана з Думою, а саме депутатами-українцями, які докладуть всіх сил, щоб добитися автономії України. В першій Думі українські парламентарії створили фракцію автономістів. Ідея автономії прозвучала, зокрема, в статті «Українські послы в Думі»: «Вона, автономія, є неминуча умова нашого доброго ладу і щасливого життя, бо тільки той народ свого життя досягає, хто сам своїми правами порядкує» (1906. – № 98). В Думі була сформована українська парламентська громада, яка налічувала понад 40 послів. Український парламентський клуб, який скликався після з'їзду делегатів парторганізацій та деяких щойно обраних депутатів, у квітні 1906 р. налічував близько 45 депутатів. Новина про організацію Українського парламентського клубу облетіла всю Україну.

Втім, Український парламентський клуб не виправдав покладених на нього надій, незважаючи на те, що проф. М. Грушевський прийшов на допомогу, склав текст декларації (політичної платформи), яку готувалися виголосити з трибуни Думи, де мала прозвучати ідея автономії України. Однак, як писав у своїх спогадах Д. Дорошенко, декларація, котру мав проголосити І. Шраг, не прозвучала: в день виступу царським наказом Думу було розпущено (вона проіснувала всього 72 дні).

У виборах до другої Держдуми брали участь дві українські партії: соціал-демократична та радикально-демократична; ці події знайшли своє відображення і на сторінках «Ради». Щоденник наголошував на необхідності консолідації УДРП та соціал-демократичної партії: «Для обох цих партій інтереси демократії на Україні є дорогі і це, на наш погляд, мусить спонукати обидві партії до більш тісних зносин між собою як під час підготовки до них... Треба негайно порозумітись між собою і шокоріше це зробиться, тим краще». Результатом передвиборного марафону до Думи від восьми українських губерній були вибрані 103 делегати. Представники УДРП створили в Думі «Українську Парламентську Громаду» (1906. – № 31).

«Рада» у 1906–1907 роках періодично друкувала повідомлення про думські клопоти. У «Вістях з Думи» (№ 89) йшлося про новонароджене в Петербурзі видання «Вірна справа», де депутати звітували про свої справи. Ідея цих виступів була одна: земля має належати народові, аби мав, де працювати. Та діяльність українців у цій Думі не проявлялася в конкретних здобутках. «Українська Трудова Громада», яка виділилася від української парламентської організації, мала чіткі соціалістичні орієнтири. З політичним переворотом Столипіна 3 червня 1907 р. були введені зміни до виборного закону, щоб не допускати депутатів, які нестимуть соціалістичні та ліберальні ідеї.

Вибори до третьої Державної Думи «Рада» висвітлювала більш широко. Зокрема, вона повідомляла про конференцію УДРП, що мала вирішити питання про вибори: «Конференція ухвалила, що партія бере живу участь у виборчій кампанії... Конференція доручила раді УДРП скласти передвиборчу платформу і віддрукувати її» (1907. – № 179). Але через згадуваний вже виборчий закон виграти вибори мали шанс представники великого капіталу, тому під українським національним прапором до Думи не пройшов жоден свідомий українець.

Щоденник критично ставився до думської діяльності правих. Зокрема, критиці був підданий їхній закон – редакційна стаття «Український законопроект» (1908. – № 43), який підписали праві депутати. Газета гнівно писала про те, що це не може задовольняти Україну: тобто проект «... не витримує ніякої критики», бо в ньому, згадувалися лише початкові школи, а не середні і вищі. А отже, він «...без цього ... дуже мало відповідав дійсним потребам просвіти українського народу». Як згадував

Д. Дорошенко, українські послы хоч і внесли законопроект про українську мову в школі, «однак не добилися, аби його розглянули» [6, с. 65–66].

Третя Державна Дума, якій вдалося «протриматися» на арені політичного життя тодішньої Росії досить довго, час від часу «з'являлася» на шпальтах газети. Вона «засвітилася» у сатирі В. Сивенького (Володимира Самійленка) «Дума-цяця»; у публікаціях В. Піснячевського, зокрема, в рубриці «З Невських берегів», де вміщувалися – майже через номер – інформації про події в парламенті: «Думський кризис» (1910. – № 57); «Хто промовить останнє слово?» (1910. – № 240); «Голос життя» (1910. – № 257); «За флагом» (1910. – № 260). Три останні присвячені питанню мови та освіти в Україні.

У статті «Хто промовить останнє слово?» С. Черкасенко критикував депутатів Думи за намагання «накинути школам виразно політичне завдання», а саме: прищеплювати «клерикальні і вузько-націоналістичні ідеали», що протирічить завданню школи – «будити у всіх дітях почуття любові до Отчизни...» (1910. – № 240). «Шкільна ідея» продовжувалася і в статті «Голос життя»: та школа може бути дійсно народною, – писала «Рада», – яка не ігнорує передусім народну мову, а «на-впаки, кладе її в основу всієї науки», користування нею як першим знаряддям для освіти». Серед депутатів-оборонців народної мови щоденник називав київського посланця Луцицького (1910. – № 257). Але довгоочікувані надії не справдилися. Ідея рідної української мови у школах була відкинута. Пишучи про це, «Рада» з боєм констатувала, що тепер немає ніяких надій на те, що українській мові Дума поверне її права (1910. – № 260).

«Кінець» Думи був близько, і С. Єфремов об'єктивно висловився про це в статті «Час не жде»: думські депутати зібралися на останню сесію. Підсумовуючи її роботу, автор писав, що жодна з реформ, які були обіцяні Маніфестом 17 жовтня (вони, зазначав автор, могли внести в життя народу полегшення), не реалізована: «Один великий нуль вийшов в результаті п'яти років законодавчої праці...» (1912. – № 9). Гірким підсумком роботи Думи була «українська справа» у ній: «...трибуна III Думи не була навіть використана для популяризації українських домагань». «Треба було, – підсумовувала «Рада» в статті «Українці в Думі», – пильно читати стенограми, аби довідатися, що на терені Росії знаходиться величезна країна з 30-мільйонним українським народом, що має свої власні потреби» (1912. – № 133).

У редакційній статті «21 августа» йшлося про розпуск третьої Державної Думи; був зроблений аналіз її роботи і оголошений початок роботи четвертої Думи – 15 листопада (1912. – № 177). А. Ніковський у статті «Шкодлива байдужість» (1912. – № 160) розкритикував млявість громадян у виборах до Думи. «Це легко зрозуміти, – писав автор, – адже робота третьої Думи не дала нічого людям». Дума, за словами А. Ніковського, «...показала свою політичну відсталість».

У четверту Державну Думу (1912 р.) українців пройшло мало. Їхня програма мала такі вимоги: українізація народних шкіл, введення в програми середньої та вищої шкіл українських предметів, діловодство в Україні вести по-українськи (в тому числі і в церкві) [7, с. 33]. М. Гехтер у статті «Нові закони» (1912. – № 204) розповів про те, що перед виборами в четверту Державну Думу уряд виробив нові законопроекти. Це, зокрема, про робітничі реформи та реформи повітової адміністрації. Перша, наголошував автор, досить актуальна, її підказує життя, а друга – має хибу: не дбає «про збільшення контролю за нею, а про збільшення її прав».

«Рада», поряд з виборною тематикою, не обминала інших політичних тем, про що свідчить рубрика «З життя партій». На сторінках щоденника були репрезентовані програми багатьох із них. Зокрема, видання розповіло про такі партії, як Союз 17 жовтня, конституційно-демократичну, українську народну, українську демократично-радикальну, українську соціал-демократичну. Паралельно з висвітленням політичного життя суспільства газетярі писали про «труди і дні» простого народу. Досить

помітною з точки зору гостроти та актуальності можна вважати публікацію «Ради» «Де взяти землі під наділення?» М. Гехтера, де наведена статистика, розверстана в таблиці. З неї видно, що 100-5000 десятинами володіють 13458 поміщиків (землі разом – 27559554 десятин), 5000-10000 – 1444 осіб (тобто загалом їм належать 9876615 десятин), понад 10000 десятин – в руках 924 осіб (27231154). Автор запропонував поділити землю між селянами, і тоді кожен мав би одержати по 4–5 десятин. Навряд чи такі міркування журналіста викликали захоплення з боку влади.

Стоячи на позиціях української державності, редколегія весь час спрямовувала ідеологію щоденника в русло національних інтересів. Про це свідчать численні публікації, зокрема на тему українського національного кольору. «Синьо-жовті барви мали прийти до нашої батьківщини із сходу від Персії і Візантії, – писав щоденник. – Жовта короґва – символ козаччини. Голубу короґву подарував Богдану Хмельницькому Владислав IV... синій та жовтий колір – знак мужності козака, його сили... Для нашої заклятої світом країни жовтий і синій кольори сі були найбільш підхожі... Шевченко одягав у ці кольори своїх героїв... це є згідне цілком з народним смаком, з окремими тонами природи України, з козацькими звичаями й традиціями серед сучасного українського громадянства» (1911. – № 179).

Багато місця в щоденнику приділялося становищу національної преси. Газета критикувала «Законопроект про друк», який після обговорення був прийнятий думською комісією. Звичайно, українська преса неодноразово піддавала критиці законопроект, розуміючи, що він принесе погіршення не лише російській, а й українській пресі. Статтю з приводу того, яке «щастя» суспільству несе цей «драконівський» закон, вмістила газета: «Перед новим законом про пресу». У ній, зокрема, йшлося про загальне зібрання Товариства діячів періодичної преси, у доповідях та резолюції якого він названий антидемократичним, а також зазначено, що цей законопроект дуже негативно вплине на свободу слова [8, с. 112–114].

Чистота рідної мови, відстоювання її інтересів – одна із складових ідеологічних чинників видання. Стаття І. Огієнка «Вчимося рідної мови!» («Дещо про мову українську») була надрукована 1909 р. (№ 197, 198, 200): автор зробив історичний екскурс про заборону в Україні рідної мови аж до 1905 року. Стан мови, наголошував він, свідчить про культуру народу і його здатність до самостійного життя. І. Огієнко писав: «Мова – душа кожної національності. В мові – наша культура... І поки живе мова – живе й народ...». Газета вмістила «Лист до редакції єпископа Никона» про мову (1913. – № 260), який, живучи в Сибіру (Красноярськ), підтримує мову Шевченка. У відповідь «Рада» отримала зливу листів. Умовно редколегія поділила їх на три групи: перша – це ті, хто озвалися схвально, друга – ті, хто щиро дякують, а третя – сварять. Це зрозуміло, оскільки висловлювання церковнослужителя досить серйозні: «Хіба ж це нормальне становище, коли в дитини виривають з зубів його матерню мову?» Єпископ Никон, написавши свій «законопроект» про українську мову, щиро вірив, що його підтримають «українські батюшки». В архіві газети «Рада» (ф.44) є лист від українських вчителів, які просять його надрукувати. В ньому – щире вітання «законопроекту єп. Никона», подяки за розуміння й підтримку: «Нам, учителям, більш чим кому відомо, якої кривди зазнають діти на Україні через заборону рідної мови у школі, та яке трагічне становище учителя».

Широко велася дискусія щодо українських кафедр в університетах, розпочата 1906 р., із продовженням на сторінках «Ради». Так, у № 11 редакція опублікувала дані про листи на підтримку київських студентів. Найбільше було підписів у листах із Київської губернії: 1475 (із Чернігівської – 536, Полтавської – 531, Подільської – 520, Катеринославської – 474). Загалом по Україні було зібрано 4480 підписів, з інших місцевостей Росії – 786, з-за кордону – 405, а всього – 5671. Найактивнішу участь у цьому процесі взяли учні вищих шкіл, гімназій, семінарій. Це давало право, писала «Рада», «вимагати... заснування цілого українського університету».

Помітним явищем у щоденнику стали дискусії щодо проблем національної школи, зокрема статті П. Капельгородського, С. Черкасенка, С. Русової, Х. Алчевської, Б. Грінченка та ін.

Яскраве національне забарвлення отримали публікації шевченківської тематики, оскільки «Рада», за словами тодішньої інтелігенції, виконувала місію «національного університету», була просвітницьким та патріотично-виховним осередком на східноукраїнських землях початку ХХ ст. Такий тон простежувався в публікаціях, де йшлося про Т. Шевченка не лише як про митця, а й людину, особистість, знакову постать української нації. «Рада» широко висвітлювала 50-ліття від дня смерті Т. Шевченка. Але ці святкування відбувалися в досить складних умовах.

Так, С. Єфремов у статті «Ювілей без ювілята» (1911. – № 26) повідомляв про наскоки реакційної преси на ювілей Шевченка; що в Петербурзі був конфіскований «Кобзар»: «Меншиков і К0 викликали нові репресії на українство». У 1914 р., позначеному 100-літтям із дня народження Кобзаря, суспільство жило в напрузі: Європі загрожувала війна. Деструктивні сили правили своє. Яскраве свідченням того, як вони оцінювали ювілей Кобзаря, – стаття «Без ювілею» С. Єфремова (1914. – № 29). Автор без прикрас писав про те, що київські шовіністи Шевченкове свято зробили «останніми часами центром своєї брудної уваги...» Тому автор припускав: «знов доведеться святкувати його в серцях своїх». Але він висловлював оптимістичну надію: «Що ж до самого Шевченкового свята, то ми певні, що кожен українець зуміє одсвяткувати його в серці своїм так, щоб остання перемога хижого націоналізму обернулася на його ж таки голову». Тому позиція щоденника була такою: пропаганда творчості Шевченка, його значення для літератури й України в цілому має бути послідовною, вмотивованою та аргументованою.

З настанням реакції російський уряд видав низку документів, які фактично відновлювали переслідування національної преси, іншими словами, – вони були для неї згубними. Зокрема, йдеться про циркуляр Головного управління у справах друку, згідно з яким заборонялися статті антиурядового характеру, а також про таємний циркуляр, згідно з яким, дозволялося «затримувати на пошті та передавати місцевим губернаторам періодичні видання, що надходили до волосних управ, передусім україномовні» [9, с. 45].

«Раду» було закрито 21 липня 1914 р., останнє число щоденника датоване 20 липня. Офіційна версія звучала так: газета закрита у зв'язку з початком воєнного стану. Однак фактичним приводом до цього стала публікація О. Білоусенка (О. Лотоцького) «Наше становище» (1914. – № 161, 18 лип.) із циклу «Кінець сезону» (№ 150, 151, 154, 155, 157). Вищезазначена подача не відзначається особливим радикалізмом, хоча присутні такі рядки: «...Наше громадянство не склало зброї перед новим лихоліттям... Громадянство наше розуміє, що ні звідки йому допомоги сподіватися не можна, – навпаки, треба навчувати самих перешкод, і тому покладатися на самого себе, на свої власні сили, розраховувати на боротьбу з неприхильними обставинами, не зражається, не впадає в безнадію, коли та боротьба тяжка і зменшує здобутки національної роботи. Воно твердо йде до своєї цілі в непохитній вірі в коначну перемогу, – оре свій переліг, убогу ниву, – добрі жнива колись то будуть!»

У пояснювальній записці командуючому Київського військового округу редакція «Ради» просила відновити вихід газети, призупинений 21 липня. Зазначено, що цикл статей, присвячених закінченню сесії IV Держдуми, не мав нічого спільного з воєнними подіями: «Мы всегда стояли на совершенно лояльной позиции по отношению к целостности и безопасности Российского государства и поэтому по поводу закрытия газеты «Рада» считаем необходимым предоставить следующие объяснения: статья «Конец сезона» ... никакого отношения к переживаемым нынче событиям не имеет... В редакционной статье «Шансы войны и мира» мы называем вежливость австрийской дипломатической ноты обманной, ... в номере от 19 июля ... претензии Австрии

названі смешними. В номері от 20 июля в передовой статье указано, что Австрия боится Сербии; в статье по поводу объявления Германией войны редакция указывает на высокое нравственное преимущество России в грядущей войне и призывает украинский народ на защиту России. ... Эту статью ... перепечатала местная газета «Киевлянин» [10, арк. 1–2].

Однак командування не пішло редакції назустріч. Швидше за все, привід для закриття щоденника був формальним. А. Ніковський, який на той час опікувався «Радою», писав Є. Чикаленку, що «...добився до воєнної цензури, і там сказали, щоб депутація не ходила... по розмові з цензором можна думать, що геть шансу на одкриття... але стаття... вже виросла в легенду в штабі і там мене запевнили, що «Рада» кликала український народ до повстання». 3 січня 1915 р. Є. Чикаленко як видавець «Ради» надіслав А. Ніковському довіреність на право «проведення расчетов по ликвидации дел газеты» [11, арк. 2].

Лютнева революція послужила поштовхом до активізації різних громадських організацій та українських соціалістичних партій. З'являється нова друкована періодика. 25 березня 1917 р. вийшов у світ перший номер українськомовної щоденної газети «Нова Рада» (редактор А. Ніковський). Видавцем стало «Товариство підмоги літературі, науці і мистецтву», до якого до революції входили члени Революційної Української Партії. Газета себе позиціонувала як «політична, економічна й літературна», виходила «щодня, крім понеділка і днів після великих свят» на чотирьох шпальтах великого формату.

Як зазначав дослідник української преси А. Животко, фактично відбулося відновлення колишньої «Ради», яка припинила свій вихід влітку 1914 р. Фінансовий бік справи вирішив ще задовго до її виходу В. Симиренко, який заповів на різні «українські цілі» 300 тисяч рублів (помер у 1915 р.) [1, с. 257]. Редакція придбала в Києві досить потужну на той час друкарню, і газета почала набирати обертів, намагаючись конкурувати із «Киевлянином» і «Киевской мыслью».

Віля газети згуртувалися А. Ніковський, М. Грушевський, С. Єфремов, Є. Чикаленко (допомагав виданню коштами), І. Шраг. Часопис сповідував українську державну ідею, оскільки до колективу редакції входили члени Української партії соціалістів-федералістів (її лідери були і в Центральній Раді). Тематика публікацій була досить широкою, та головною вважалася ідея створення української незалежної автономної республіки у складі федеративної російської держави: «Цю ідею підтримала партія федералістів. І протягом року в їхньому друкованому органі вона висвітлювалася в динаміці – від беззаперечного сприйняття, розвитку і до відмови та утвердження необхідності створення самостійної держави, залежно від перебігу революційних подій. Обґрунтування закономірності федеральних зв'язків знаходимо в глибоких публіцистичних матеріалах М. Грушевського, С. Єфремова, А. Ніковського та ін. Досить чіткою відносно цього є позиція газети щодо національних меншин в Україні та за її етнічними межами» [12, с. 39].

Шпальти газети прикрашали матеріали про становище як українців, так і інших добросусідських народів України. Питання української автономії, самостійності, діяльність різних партій, зокрема й більшовицьких та стосунків між ними і суспільством, Тимчасового уряду також висвітлювали її працівники та дописувачі. Цінністю щоденника дослідники преси та історики вважають публікацію різних документів, як-от: протоколів засідань Центральної Ради, Малої Ради, народних зібрань, зокрема всеукраїнських робітничих, селянських і військових з'їздів, Універсалів Центральної Ради, партійних програм тощо. Оскільки частину цих документів знищено чи вивезено за межі України, газета нині залишається єдиним достовірним джерелом про перебіг подій тієї доби.

На чільному місці в «Новій Раді» – публікації про устрій української держави, трансформацію органів влади, економічний розвиток, в тому числі й стосовно аграр-

ного та земельного питань, національної освіти, культури, мистецтва, духовного розвитку. У кожному номері були вміщені матеріали про події у світі та Україні – в Києві та інших містах.

У «Новій Раді» друкувалися відомі вже автори (і колишні працівники) «Ради», зокрема: М. Грушевський, Л. Старицька-Серняхівська, С. Єфремов, А. Ніковський, Х. Алчевська, М. Загірня, В. Леонтович, О. Лотоцький, Є. Чикаленко, Ф. Матушевський, І. Огієнко, С. Черкасенко, С. Русова, Л. Пахаревський, В. Прокопович, О. Саліковський, С. Шелухин, М. Левицький, П. Тичина, Ю. Ліпа та ін.

У першому номері редакційна колегія вирішила пояснити читачам мету видання і висловити свої сподівання щодо її майбутнього. «Випускаючи перше число, редакція писала: «Пристаємо до видання щоденної газети в дуже й дуже тяжких та невідрадних умовах технічних. Ясно, що тепер не можна задовольнити українське громадянство ні цим розміром, ні цією технікою видання, отже, випускаємо газету в надії, що зовсім незабаром пощастить організувати ширше й з технічного боку краще періодичне видання», – зазначав А. Животко [3, с. 258].

Перша шпальта «Нової Ради» газети, як і «Ради», містила передові статті, звіти та повідомлення про важливі події, їх огляди, а також деякі оголошення, різні рішення, зокрема офіційного характеру. Очевидно, читачам були цікаві подібні матеріали, оскільки вони містили інформацію про те, що відбувається в керівних органах, у круговерті бурхливого політичного життя. Так, у матеріалі «Опис Сьомої сесії ЦР, засідання 29 жовтня» (1917. – № 177) газета писала: «Прийшов час творити Українську Демократичну Республіку та скликати суверенну Українську Установчу Раду, бо безлад в централістичній Росії привів уже народи на саме дно провали».

Друкував щоденник і Третій Універсал Центральної Ради де є такі рядки: «Ми, Українська ЦР, своєю волею, во ім'я творення ладу в нашій країні, во ім'я рятування всієї Росії, оповіщаємо: Віднині Україна стає Українською Народною Республікою. Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб вся республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів...» (1917. – №180). Усвідомлення того, що Україна стала народною республікою зі своїми територіальними пріоритетами підкреслюють наступні думки, викладені на газетній шпальті: «До території УНР належать землі, заселені у більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму)...» (1917. – №180). Газета цим Універсалом повідомляє й про те, що скасовується смертна кара, а всі політичні в'язні і притягнуті до відповідальності за свою діяльність, отримують амністію. Універсал також призначив дату виборів до Українських Установчих зборів – 9 січня 1918 р.

У статті «В справі проголошення Української Республіки» (автор С. Шелухин) йдеться: «Росія була тюрмою народів, а централізм її був найголовнішим тюремщиком. Революція, що творить свободи, проголосила для всіх народів Росії право на самовизначення. Це право суверенне – інакше не було б самовизначення, бо не самі народи визначали б свої права, а хтось інший» (1917. – № 200). Ці думки перегукуються із промовою В. Винниченка, проголошеною ним у Малій Раді: «Поводження росіян і зокрема російського правительства тільки зовсім не сприяє тісному єднанню. Тільки правительство обіцяє багато, але нічого не дає» (1917. – № 160).

Підтвердженням недолугого більшовицького «господарювання», яке нічого, окрім шкоди, не зробило, є передова стаття «Київ, 15 грудня»: «...Большевицьке хазяйнування в столицях вже себе до краю виявило. Тут, серед української землі, воно не менше має рації на існування. Воно впало б незабаром само собою, од власного безсилля та ізолюваності, але треба, шануючи лад і спокій, допомогти йому впасти якомога швидче» (1917. – № 209). Про сутність більшовиків, витоки більшовизму «Нова Рада» розповіла у статті «Хто такі большевики?» (1917. – № 176); тому ціл-

ком логічно, що в цьому ж номері А. Ніковський у статті «Три роки тому» доводить неможливість співпраці з ними.

Видання досить розлого повідомляло про перебіг подій у столиці. Хроніка повідомлень виливалась у такі рубрики: «У Києві» («Універсал ЦР», «Похорон жертв громадянської війни», «Військо у Києві»); широка палітра повідомлень з-за меж України вміщувалась у публікаціях «Вісти з Петрограду», «Вісти з Москви», «Чутки з Дону», «За кордоном». Газетярі прагнули до аналітики, практикуючи огляди преси в рубриці «З газет та журналів». Один із оглядів подавав узагальнення: «При таких обставинах ледве чи скоро наступить довгожданий спокій та лад на нашій землі. Лише думка про те, що не перший раз Україні приходится переживати часи тяжкого лихоліття, дає можливість не згаснути надії на кращі часи. Отже будемо твердо і спокійно стояти перед невідомим будучим» (1917. – № 179). Крім вищезазначених, у газеті існували рубрики: «Лист до редакції», «Мистецтво», «Театр і музика», «Хроніка», «По Україні», «З документів недавнього часу», «Дописи», «Повідомлення», «Оповідки», «Телеграми», «За кордоном».

Пишучи на теми економіки, щоденник підкреслював те, що економічний розвиток суспільства не менш важливий, ніж політичний. Так, у рубриці «Економічні нариси» вміщена публікація «Білий та зелений вугіль», де йдеться про використання вугілля з огляду на майбутнє безробіття: «Напередодні безробіття, яке іде слідом за демобілізацією, все це треба взяти до уваги» (1917. – № 176). У статті «Сіль і глина» автор розмірковує, як вийти зі стану економічної кризи (1917. – № 199).

Газета виступала проти насильства, погромів, безладу, що заповнили суспільство, переконуючи читачів у тому, що анархія «...може мати тільки один кінець – це повну чи часткову реставрацію старого ладу, бо новий не дав людям того, чого од його сподівались. Не дав навіть найперших гарантій, що забезпечують недоторканість особи людської. Треба припинити погроми й насильства і перемогти анархічний рух усіма засобами» (1917. – № 198).

Продовжуючи тему свободи слова, «Нова Рада» писала: «Перша повинність краєвої влади – посадити насильників на їхнє місце й рішуче припинити всякі охочі виступи проти вільного слова та вільної особи... Маємо вже ганебну спробу воскресити стару цензуру, маємо не менш ганебні виступи з самочинними трусами й арештами, маємо й інші прояви насильств, якими темна темнота хоче ознаймувати свою перевагу. Ті подробиці замахів на волю слова якогось большевистського «комітета по делам печати» роблять гнітюче враження» (1917. – № 176).

Привертає увагу і публікація «Серед невідомости». Війна, писав С. Єфремов, вирвала з наших рук найдужчу зброю – «...певність, що можна щось зробити». «Мало не з голими руками й беззбройні, але твердо станьмо протє перед небезпеками, що на нас насовуються всіма сторонами. Приймімо удари на себе. Колись, як напірав з усіх боків ворог, козаки кидалися в останній бій з словом: або дома не бути, або слави добути» – і часто самою силою нездержного натиску виходили переможцями. Може й для України настала пора, коли треба з тим самим словом кинуться в бій – Або дома не бути, або славу добути...» (1918. – № 1).

З наближенням більшовиків до Києва була здійснена спроба повстання проти Центральної Ради. Цьому присвячений черговий номер «Нової Ради», яка вийшла вже після подій 24 січня на двох шпальтах. У передовиці «Київ. 24 січня. Чорний тиждень» йшлося: «Божевільна хвиля більшовицької анархії захопила була й серце України і погрожувала потопити його в брудних та каламутних своїх водах... Все було пущено в хід: інтриги, брехні, наклеп, безвормна агітація. Зрада... Дивіться і ті, хто потай спочував большевицьким замірам в ненависти до України, і хто хитався в непевности, і хто по Пилатовому вмивав руки, додержуючи нейтралітет, і хто вчинками протесту проти проливу крови підтримував успіх проливу крови большевиками» (1918. – № 13). У підбірці повідомлень, вміщених на першій шпальті під за-

головком «Події в Києві 16 – 23 січня» «Нова Рада» детально розповіла про трагічні події, що відбулися. Після цього щоденник знов припинив свій вихід аж до 17 лютого, коли прийшла звістка про наступ на Київ німців. Друкуючи в щоденнику свою статтю «Слово до живих», С. Єфремов писав: «Люди вмирають, ідеї вічні. Поодинокі люди можуть загинути, але наша національна ідея, що підіймає великий народ із занепаду й кує з нього свідому націю – ця ідея невмируща» (1918. – № 14).

У наступному номері публіцист надрукував свій відомий «Лист без конверта». Жанр цієї публікації можна визначити як памфлет, формою подачі якого автор вибрав листа, адресованого «командуючому українським військом», «народному серетареві» Ю. Коцюбинському. С. Єфремов висловлював занепокоєння і біль від того, що син відомого батька, письменника М. Коцюбинського, «кладе в домовину молоду українську волю» (1918. – № 15). Чергова стаття «На вістрі штиків» С. Єфремова без прикрас говорить про істинну суть більшовицької «місії»: «Есть бо дві категорії власи. Одна служить людности, друга приневолює людність собі служити. Одна піклується про потреби громадянства, друга примушує усякий розвиток життя» (1918. – № 16). Тож можна лише припустити, як видання заважало новій владі. «Нова Рада» на своїх сторінках виступала проти більшовицького розгулу, який торкнувся всього суспільного життя. Про це детально С. Єфремов розповів у низці публікацій, зокрема «Фельдфебель у Вольтерах» (1918. – № 18). «Наше завдання непорушне: говорити правду так, як вона нам уявляється, виступати проти того, що ми вважаємо шкідливим проти держави й народу», – так писала газета у передовій статті «Київ, 16 червня» (1918. – № 101).

Відступаючи в кінці лютого, як свідчать джерела, більшовики розпустили чутки про те, що начебто складені списки тих осіб, яких мають взяти в заручники (серед них були А. Ніковський та С. Єфремов). Однак план не вдался. Група озброєних людей увірвалася в дім А. Ніковського, але нічого, що б стосувалося газети, не знайшли. Тоді вони вирушили до приміщення редакції на вулицю Інститутську. Після сутички «червоноармійці сказали, що за наказом Ю. Коцюбинського вони мають заарештувати редакцію, побити машини і знищити шрифти. Наївні не знали, що все це було не в редакції, а в друкарні. Так спроба помститися редакції не вдалася. Вже після визволення Києва «Нова Рада» з тріумфом писала: «Пану Юрію Коцюбинському не пощастило з відповіддю на «Лист без конверта» до нього» [4, с. 9].

Перший випуск нового 1919 р. відкрила передовиця «Київ, 1 січня 1919 року», яка підтвердила демократичні засади, які відстоювала «Нова Рада». Передусім йшлося про мир і консолідацію суспільства: «Нам потрібна демократична держава, а тоді все інше; а коли держава, то її можна збудувати і дати змогу консолідуватись тільки тверда державна влада... Перше всього – внутрішній мир, організація сил, міжнародне становище і контроль, тільки контроль над усім господарським апаратом нашої країни!» (1919. – № 1). Але, на жаль, шлях розвитку країни, як стверджувала газета у статті «Київ, 29 січня 1919 року (Старим шляхом)», залишається під знаком запитання: «Ми йдемо старим шляхом, який вже виразно виявив був свою нездатність – шляхом перемішування усіх властей і функцій, прав і обов'язків, себто безладдя. Правительством звала себе Центральна Рада (і Мала Рада), правительством було міністерство. А тим часом скрутного часу держава лишилась фактично без усякого правительства. Це шлях небезпечний. Мусимо нарешті... подбати вже про якийсь сталий і твердий апарат державний» (1919. – № 20).

Тяжкі випробування, які випали на долю України, давали поштовх до написання матеріалів, які б закликали до стійкості, мужності, підтримки патріотично налаштованих членів суспільства. Про це й свідчить стаття «Київ, 4 лютого 1919 року. (На своїх місцях)»: «Знов тяжкі іспити надходять на Україну. Знову ворог під брамою... Але це не зараз цікавить нас. Ми мусимо з'ясувати, що хоча б на які тяжкі пригоди ще нас спіткали, не може бути відчаю... Боротьба на те боротьба, щоб учитись не

тільки добрі, але й лихі пригоди мужньо переносити. «Люде умірають – ідеї вічні. І хоча б скільки жертв людських коштувати нам нові пригоди, але ідея воскресення українського народу вічна – і вона справедлива...» (1919. – № 25).

Своїм успіхом газета насамперед має засвідчувати свідомим працівникам, зокрема блискучому журналісту, літературознавцю С. Єфремову, який своїми друкованими працями зробив значний внесок у зростання ролі цього видання, був його 14 «лицем». Лише в цьому щоденнику він опублікував майже тисячу публікацій, переважну більшість яких можна вважати зразками публіцистики української журналістики.

Так, на першій сторінці у рубриці «З-над Невських берегів» С. Єфремов писав: «Зло стоїть українська справа» – почули ми ще не вокзали од петроградських українців. І це ви чуєте всюду і перевіряєтесь на фактах. І найсумніше може, що спершу, на початку революції, коли її зробили полки на три четверті українські, то відношення було інше. Тоді з пошаною, із захватом новрили про українців, а тепер... Тепер рада робітницької і селянських депутатів настановляє од себе комісаром «спільчанина» Кириєнка, – того самого Кириєнка, що завзято виступає скрізь проти українства, – і тільки після численних протестів бере назад оце недоладне призначення. Тепер д. Мілюков, діставши з одставкою досить вільного часу, ходить по всіх мітингах та на всі заставки викриває українську інтригу, агітуючи проти автономії України й федративного ладу в Росії» (1917. – № 47).

С. Єфремов був переконаний, що з більшовизмом українцям не по дорозі: «... Хоча б на хвилину, хоча б з непорозуміння – це розпад українства» (1917. – № 177). «На наших очах не тільки руйнується гарматними пострілами витвір геніального Растреллі, але й нищаться цілі скарби культури, але на посміховисько віддається найдорожчий скарб людини – його вільне слово... Фатальні події прискорили процес і наблизили результат, який мав зміцнитися тільки шляхом поступового розвитку... Те, що сталося наслідком кривавого непорозуміння, треба тепер освітити сяйвом політичного розуму, бо в цьому єдина надія уникнути тих непорозумінь на далі і прибитись твердо до якогось твердого берега». Критикуючи нове явище, що називається більшовизм, публіцист наголошував на тому, що довіряти йому не можна: «організаційний розпад, організаційна імпотенція авантюристської громадки большевизму нині не може викликати аніяких сумнівів»; «В Петербурзі зараз не «дикарі вищої культури», а голі дикарі. Принцип самої фізичної сили вжито без жадних церемоній. Це – повний розвал, це вже похід на культуру. Далі бій ітиме вже за самі основи культури – бути їй чи не бути... І тепер, коли большевизм досить заявив уже свою творчу й організаційну безсилість, коли він сам почав на наших очах загинувати і розпадатись – тепер я більш ніж певен, що дні його зраховано, що недалекий той час, коли він мусить загинути і зникнути. Але що за ним прийде – ще неясно» (1917. – № 179).

Не менш важливою постаттю був А. Ніковський, редактор щоденника (псевдоніми А. Василько, А. Яринович); він звертався до тем духовності, культури, становлення і розвитку української мови. Його перу належать такі відомі публікації, як стаття «Культура в мішку», фейлетон «Ослине копито» тощо. Проблемами національної освіти опікувалися В. Дурдуківський і С. Русова. Про утвердження державності української мови писали П. Стебницький («Державна мова»), С. Шелухин (цикл статей «Державна мова на Україні», «Державна українська мова»). Так, останній був переконаний, що введення двох державних мов може призвести не тільки до знищення української мови, а й державності: «... Російська державна мова – це символ русифікації, переслідування, нищення й припинення української мови й насадження московської орієнтації»; «українська державна мова – це символ української державності, символ визволення України з російської неволі, ознака української народності та її свободи, вираз обличчя українського суспільства» [4, с. 49].

Мали місце й матеріали на міжнародні теми: огляди, статті про роль України у світовому розвитку, стосунках із Росією. Привертвають увагу публікації О. Шульгіна (цикл статей «Самостійна українська держава й федералізм», «Союзники Росії та України»), М. Кушніра («Внутрішня політика і міжнародний стан української держави», «Інтернаціональний націоналізм», «Світова війна», «Міжнародні договори й «реальна політика»»).

«Нова Рада» припинила своє існування 9 лютого 1919 р., після того, як Київ захопили більшовики. Повні комплекти газети збереглися в Державній науковій архівній бібліотеці; віднедавна більша частина її примірників поповнила електронну колекцію газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського.

Висновки та перспективи. Підґрунтя, в основу якого покладена національна ідея колективом газети «Рада», дало можливість іншому виданню – «Новій Раді» – продовжити цей шлях і впливати на громадську думку в суспільстві у період Української революції 1917–1919 рр. Завдяки патріотично настроєним українцям видання жили на терені Наддніпрянської України і робили свою важливу справу, пишучи гірку, але правдиву історію сучасності.

Саме за лаштунками газети «Рада» з уст Є. Чикаленка, якого можна вважати взірцем благодійності, чиє переконання любити Україну до «всієї глибини своєї кишені» має нині стати наріжним каменем, ідеологією сучасних патріотично настроєних українців, народилося влучне і сповнене болю висловлювання «мученик української преси», що розкриває зміст і самовідданість тодішньої журналістської праці – жертвової, виснажливої, тяжкої і, на превеликий жаль, не оціненої належним чином.

А зі шпальт «Нової Ради» 9 листопада 1918 р. прозвучало: «Настав останній час. На Вкраїну як та галіч насуваються зо всіх боків вороги. Ми мусимо негайно взяти зброю, і з зброєю в руках або померти, або здобути волю нашому народу...». Тому відтворення перебігу революційних подій того часу є найбільш цінним у цьому щоденнику, так само, як і публікації низки документів історичної ваги. Чільне місце в щоденнику займала інформація. «Адже достеменно відомо, ... що інформація, незважаючи на відсутність у ній зримої оболонки, є чи не найважливішим політико-ідеологічним стратегічним товаром. Специфіка інформації полягає в тому, що вона здатна тримати під контролем людину...», – стверджує В. Лизанчук [13, с.104].

Важливо зазначити, що газети «Рада» і «Нова Рада» стали своєрідним літописом подій в Україні на початку ХХ ст. – і в період між двох революцій, і в буремні революційні дні, оскільки надруковані матеріали здебільшого мають точне датування, вказують конкретне місце подій, імена, пов'язані з ними; вони просякнуті ідеєю патріотизму й державотворення. «Український народ має право на те, щоб не зазіхали на його душу – поверніть же нам наші газету, наші журнали, наше рідне слово. У дні військових бур і струсів, у дні розладу господарського життя країни, не слід зупиняти духовних і культурних функцій народного організму... Ми віддали й віддаємо державі усе, що вимагають обставини і потреби бурі, яка знялася й не стихає: своїх синів, братів, своє життя, терпимо нестатки й жертви» [14, с. 12]. І заради цього час од часу слід поринати в минуле, щоб пізнавати і пам'ятати наші національні та духовні витоки.

1. *Животко А.* Історія української преси / А. Животко : навч. посіб. для студ. фак. журналістики вищ. навч. закладів освіти. – К. : Наша культура і наука, 1999. – 368 с.

2. *Крупський І. В.* Національно-патріотична журналістика України (Друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.) / І. В. Крупський. – Львів : Світ, 1995. – 184 с.

3. *Сидоренко Н. М.* Українська преса як фактор формування національної свідомості (ХІХ – поч. ХХ ст.) / Н. М. Сидоренко // Журналістика : Преса, телебачення, радіо : міжвід. наук. зб. – 1992. – Вип. 24. – С. 3–12.

4. *Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра* / за заг. ред. проф. В. І. Шкляра. – К., 1998. – 180 с.

5. *Історія української преси: хрестоматія / упоряд., автор іст.-біогр. нарису та приміт. О. Г. Мукомела. – К. : Наша культура і наука, 2001. – 352 с.*
6. *Дорошенко Д. Євген Чикаленко: його життя і громадська діяльність / Д. Дорошенко. – Прага, 1934. – 100 с.*
7. *Дорошенко Д. Мої спомины про давнє-минуле : 1901–1914 роки / Д. Дорошенко. – Вінніпег : Вид. спілка Тризуб, 1949. – 168 с.*
8. *Кобинець А. В. Газета «Громадська думка» / «Рада» (1905–1914 рр.): утвердження національної ідеї на тлі доби / А. В. Кобинець. – Запоріжжя: КПУ, 2010. – 204 с.*
9. *Лотоцький О. Сторінки минулого / Олександр Лотоцький. – Варшава : Укр. наук. ін-т, 1933. – Ч. 2. – 482 с.*
10. *Грінченко Марія Миколаївна – [(Чикаленку) Євгену Харламовичу]. Лист 18 вер. 1910 р. з Києва / М. М. Грінченко, С. Х. Чикаленко // ІР НБУВ. – Ф. 44, од. зб. 1, № 334. – Арк. 1–2.*
11. *Ніковський Андрій Васильович - Чикаленку Євгену Харламовичу. Листи : 6 вер. 1908 р. - 22 жовт. 1917 р. з Одеси, Києва до Києва, с. Перешори Херсонської губ., Кисловодська / А. В. Ніковський, С. К. Чикаленко // ІР НБУВ. - Ф. 44. - Од. зб. 118. - № 490-606. – Арк. 1–159.*
12. *Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра / за заг. ред. проф. В. І. Шкляра. – К., 1996. – 180 с.*
13. *Лизанчук В. В. Радіожурналістика : засади функціонування / В. В. Лизанчук. – Львів : ПАІС, 2000. - 366 с.*
14. *Петлюра С. Рік мовчання / С. Петлюра // Украинская жизнь. – 1915. – № 7. – С. 12.*

UDC 070 (09) : 329.733

From the Ukrainian idea – to the Ukrainian revolution

Kobynets' Alla, PhD in Philology.

Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 36/1, Melnykova Str., Kyiv, 04119, Ukraine, e-mail: ravlik5@ukr.net

Any reader hardly thinks about the work many generations of newsmen do to print a newspaper. During the previous journalism can be considered a civil feat us to present independence and freedom of speech as well as periodical publications that are actually laid the foundation of the national press. First of all, this newspaper «Rada» (1906 – 1914) and its successor – «Nova Rada» (1917 – 1919) – unique in nature and deep in meaning; ideological and patriotic-minded and original in spirit; rich, multifaceted, bold and wise, consistent, philosophical. These periodicals were based on Ukrainian statehood and independence. Newspapers came out every day in a large format, on four pages thanks to consciously and spiritually minded Ukrainian patriots who spared their money and their energy for this hard and sometimes dangerous things. In particular, at the source «Rada» (from 31 December 1905 - before August 18, 1906 - «Hromadska Dumka») were Eugene Chykalenko, Vladimir Leontovich, Gregory Kovalenko, Boris Grinchenko. Sergey Efremov, Simon Petliura, Theodore Matushevskiy, Alexander Lototsky, Vladimir Samiilenko, Leonid Zhebunov, Andrew Nikovs'kyi, Methodius Pavlovsky and others; «Nova Rada», primarily related to significant figures in the history of the national press - Andrei Nikovsky and Sergei Yefremov. «Rada» was picked up and continued the «Nova Rada», which made a great contribution to the development of the national press during the Ukrainian revolution of 1917-1919 years. Its articles marked severity, uncompromising depth. Thus, in the first issue Hrushevsky attracts the readers with programmatic article «The Great Wave» whose lines «We have to keep abreast of national life and keep the rhythm of his beating. It is only us the law ... « were a leitmotif in the work of the team of editors, defining their style of work: to reproduce society comprehensively in all its forms, maintaining close contact with people.

Newspapers «Rada» and the «Nova Rada» were on the market not so long (respectively nine and three years), and they have made significant progress in the fight for the revival of the state, as they were based on Ukrainian national idea. These publications have made a great contribution to the history of Ukrainian journalism - can be considered a landmark event in the consolidation of economic, political, cultural and national forces of the Ukrainian nation.

Key words: national idea, the national press, Ukrainian-language daily newspaper, Ukrainian revolution of publication.

От украинской идеи – к украинской революции

Кобинец Алла

Вряд ли кто из читателей периодики задумывается над тем, сколько труда требует печатное газетное слово и сколько поколений газетчиков положили на его алтарь свои талант, энергию творчества и силу духа. Журналисты прошлых веков, чья деятельность можно считать граждан-

ским подвигом, приближали к нам нынешнюю независимость и свободу слова, а также – те периодические печатные издания, которые фактически заложили фундамент национальной прессы. Прежде всего, это газеты «Рада» (1905-1914 гг.) И ее преемница – «Нова Рада» (1917–1919 гг.) – уникальные по своей сути и глубокие по содержанию; идейно-патриотические по направлению и самобытные по духу; насыщенные, многогранные, смелые и мудрые, последовательные, философские. Газеты выходили ежедневно, большим форматом, на четырех страницах благодаря горстке сознательно настроенных и духовно великих украинских патриотов, которые не жалели ни своих средств, ни сил для этого нелегкого и порой опасного дела. В частности, у истоков «Рады» (с 31 декабря 1905– до 18 августа 1906 – «Громадська думка») стояли Евгений Чикаленко, Владимир Леонтович, Григорий Коваленко, Борис Гринченко, Сергей Ефремов, Симон Петлюра, Федор Матушевский, Александр Лотоцкий, Владимир Самойленко, Леонид Жебунев, Андрей Никовский, Мефодий Павловский и многие другие; с «Новой Радой», прежде всего, связаны знаковые фигуры в истории национальной прессы – Андрея Никовского и Сергея Ефремова.

Дело «Рады» приняла и продолжила «Нова Рада», которая осуществила большой вклад в развитие национальной прессы в период Украинской революции 1917–1919 годов, чьи публикации отмечены остротой, бескомпромиссностью, глубиной. Газеты «Рада» и «Нова Рада» прожили на рынке сравнительно короткую жизнь (соответственно неполных девять и неполных три года), но они осуществили весомый прогресс на пути борьбы за возрождение государственности, поскольку стояли на принципах украинской национальной идеи. Эти издания внесли большой вклад в историю украинской журналистики – их можно считать знаковым явлением в консолидации экономических, политических, культурных и национальных сил украинской нации.

Ключевые слова: национальная идея, национальная пресса, ежедневная украиноязычная газета, украинская революция, публикации.

1. Zhyvotko, A. (1999), History of Ukrainian Press: teach. posib. for students. factor. zhurnalistyky II. teach. Education institutions, Nasha cultura i nauka, Kyiv, 368 p.
2. Krups'kyi, I. V. (1995), *National-patriotic Journalism of Ukraine* [Second half of the XIX – the first quarter of the XX centuries], Svit, Lviv, 184 p.
3. Sydorenko, N. M. (1992), “Ukrainian Media as a Factor of National Consciousness (XIX – beg. of the XX centuries)”, *Zhurnalistyka: presa, telebachennia, radiomovlennia* [Journalism: press, television, radio], vol. 24, pp. 3–12.
4. Ukrainian journalism: yesterday, today and tomorrow (1998), ed. by V. I. Shkliar, Kyiv, 180 p.
5. History of the Ukrainian press (2001), Anthology, comp. by O. G. Mukomela, Nasha cultura i nauka, Kyiv, 352 p.
6. Doroshenko, D. (1934), Yevhen Chykalenko: His Life social activity, Prague, 100 p.
7. Doroshenko, D. (1949), My memories of the long past: 1901–1914 years, Trident, Vinnipeh, 168 p.
8. Kobynets', A. V. (2010), Newspaper «Gromadska Dumka» / «Rada» (1905–1914): Strengthening of the national idea against the background of day, KPU, Zaporizhzhia, 204 p.
9. Lototskyi, A. (1933), Pages of the Past: Part. 2, Warsaw, 482 p.
10. Hrinchenko, Mariia Mykolaivna – (Chykalenko) Yevhen Kharlamovych), Letter, IR of Vernadskyi National Library, F. 44, № 334, pp.1–2.
11. Nikovskyi Andrii Vasylovych – Chykalenko Yevhen Kharlamovych, (1908), Letters, IR of Vernadskyi National Library, F. 44, № 490–606, 1–159 p.
12. Ukrainian journalism: yesterday, today and tomorrow (1996), ed. by V. I. Shkliar, Kyiv, 180 p.
13. Lyzanchuk, V. (2000), *Radiozhurnalistyka: zasady funktsionuvannya* [Radiozhurnalistyka: principles of functioning], PAIS, Lviv, 366 p.
14. Petliura, S. (1915), A year of silence, Ukray`nskaya zhy`zn`, vol. 7, p. 12.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2017

УДК 007 : 304 : 070

ТІНІ ЗАБУТИХ ЧАСОПИСІВ: РЕВОЛЮЦІЯ Й ОСОБИСТІСТЬ (за матеріалами журналу «Христианская мысль», 1916–1917)

БОЙКО Алла,

д-р філол. наук, проф.

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, 04119, Україна,
e-mail: boyko_alla@ukr.net

Досліджується періодичне видання «Христианская мысль», що виходило в Києві у 1916–1917 рр. Метою статті є об'єктивне висвітлення суспільно-політичних подій зазначеного часу, які відобразились у цьому виданні. Наголошується на тому, що цей журнал був одним із небагатьох тогочасних видань для інтелігенції. Його авторами були професори Київської духовної академії і Університету Святого Володимира, відомі на той час публіцисти, філософи й літературознавці. Цей журнал є яскравим прикладом аналітичної журналістики.

В статті акцентується увага на характері висвітлення політичних (революційних) подій часів виходу журналу. Розглядається та аналізується динаміка розвитку і змін у поглядах авторів і редакційного колективу в аспекті концепції суспільного розвитку та існування церкви в державі. Пропонується періодизація цього видання: передреволюційний період, революційний, постреволуційний. Надається характеристика кожному періоду, яка ґрунтується на публікаціях у цьому журналі. Наголошується на послідовній критиці популярних на той час суспільно-політичних і економічних ідей, зокрема марксизму. Висвітлюються проблеми, порушені у «Христианской мысли», а саме: людина – суспільство – держава; особистість і релігія; філософсько-етичні проблеми добра і зла; різні аспекти літератури, мистецтва, культури; доцільність смертної кари; взаємовідносини в родині, кохання, проблеми статі та ін. Аргументується думка про те, що концептуальним підґрунтям усіх статей було формування особистості, захист її інтересів. Доводиться, що в журналі порушувались і на глибокому філософському рівні обговорювались загальні питання, осмислення яких є актуальним для сьогодення. У Висновках відстоюється думка про те, що журнал «Христианская мысль» є надбанням української історії журналістики й культури.

Ключові слова: журнал «Христианская мысль», релігійно-філософське періодичне видання, революція, особистість.

Вступ. Актуальність статті вважаємо в тому, що суспільна й політична ситуація, яка склалась 1917–1918 рр. в Україні та й у всій Російській імперії, до цього часу недостатньо висвітлена й осмислена, незважаючи на численні дослідження пострадянського періоду.

Столітній «ювілей» згаданих подій спонукає до детального аналізу засобів масової інформації, в яких ці події віддзеркалились. Ще одним аспектом важливості вивчення журналу «Христианская мысль» є той факт, що це видання ще не отримало гідного місця в історії української журналістики. Також варто врахувати, що деякі науковці з РФ вважають публіцистів, які виступали в київській пресі, «російськими письменниками», тим самим ігноруючи український вектор їх діяльності. Тому й необхідно довести факт належності цього журналу до історії української журналістики і культури, незважаючи на те, що статті публікувались російською мовою.

Необхідність дослідження ситуації, яка склалась у 1916–1918 рр. зумовлена також тим, що в останні часи здійснюються спроби звинуватити інтелігенцію в причинах і наслідках суспільно-політичної кризи початку ХХ ст. Одним із ініціаторів таких дій є патріарх РПЦ Кирил (Гундяєв) [1]. Аналіз публікацій на сторінках «Христианской мысли», сподіваємось, допоможе спростувати тезу цього церковного і громадського діяча РФ.

У філософському плані актуальність статті можна визначити цитатою з праці «Росія і Царьград» проф. П. Кудрявцева: «Уроки минулого висвітлюють сьогодення» (Христианская мысль. – 1916. – № 3).

Радянську «наукову спадщину», що була опублікована в часи СРСР, ми не будемо брати до уваги, оскільки переважну більшість праць того періоду вважаємо ідеологічно заангажованою й такою, що характеризується неповнотою та однобічністю висвітлення. Достовірним джерелом вивчення означених подій вважаємо пресу 1917–1918 рр., наукові праці з журналістикознавства і архівні документи, які досліджуються науковцями в останні часи.

Метою цього дослідження є розкриття особливостей трактування і відображення подій 1916–1917 рр. у періодиці для інтелігенції, а також введення в науковий обіг журналу «Христианская мысль» і праць публіцистів, які формували контент згаданого часопису. Проблеми представників цього суспільного прошарку в революційну добу початку ХХ ст., які знайшли відображення в періодиці цих часів, не стали об'єктом прискіпливого аналізу сучасних науковців. Ми ж вважаємо ці проблеми репрезентативними для розуміння тогочасних подій, оскільки саме представники інтелігенції, які співпрацювали з пресою, акумулювали і проаналізували не лише політичні події, а й надали їх об'єктивний відбиток у пресі.

Історичні реалії, що стосуються порушених у цій статті питань, висвітлені в багатьох наукових працях. Ми візьмемо за основу монографії В. Ульяновського [2], а також мемуари філософа В. Зінківського [3], активного автора аналізованого журналу. Філософський тогочасний контекст висвітлений у працях Н. Мозгової [4 ; 5]. Проблеми діяльності Київського релігійно-філософського товариства, а також питання створення та деякі аспекти функціонування журналу «Христианская мысль» висвітлені в публікаціях українських науковців [6 ; 7 ; 8]. Авторка цієї статті також присвятила увагу цьому часопису [9 ; 10].

Методи дослідження. У статті використано низку загальнонаукових методів, що сприяли кристалізації основних ідей, закладених у змісті аналізованого часопису періоду 1916–1917 рр. Описовий метод був застосований при загальному огляді історичної ситуації і визначення тематики та проблематики журналу, Методом аналізу досліджувався контент «Христианской мысли»; потреба у періодизації журналу була реалізована методом класифікації; за допомогою методу синтезу були сформульовані висновки.

Результати й обговорення. Журнал «Христианская мысль» (1916–1917) можна вважати неофіційним друкованим органом Київського релігійно-філософського товариства. Редактором цього часопису був Василь Ілліч Екземплярський, голова Товариства, а авторами – викладачі Київської духовної академії та семінарії, професори університету Святого Володимира, деякі відомі на той час публіцисти, а саме, В. Зінківський, В. Завитневич, П. Лашнюков, П. Кудрявцев, О. Доровський, які були членами зазначеної організації. Об'єднувала цих представників церковної інтелігенції ідея про те, що вдосконалити особистість і соціум, а отже, поліпшити соціальний устрій в країні можливо лише у межах християнського вчення.

Незважаючи на відносно недовгий термін існування журналу, можна виокремити два етапи в розвитку редакційної концепції: 1) філософсько-етичний; 2) суспільно-політичний, що, в свою чергу, теж поділяється на дві частини – позитивне сприйняття революційних змін у суспільстві та критичне ставлення до засобів, якими вони проводились, а потім і до наслідків революції. Можлива ще й така класифікація, яка орієнтована на суспільно-політичний контекст і складається з трьох етапів: передреволюційний, революційний, постреволюційний.

Розглянемо докладніше останню класифікацію. Перший етап характеризується висвітленням домінантних аспектів взаємодії офіційної церкви з суспільством і владою. Варто наголосити, що тісний зв'язок цієї інституції із самодержавством не

влаштовував київських мислителів. Саме тому на сторінках «Христианской мысли» тривала полеміка з церковним офіціозом. Ставлення до офіційної Церкви схарактеризоване в статті В. Зінківського «Росія і Православ'є» таким чином: «Зовнішній формалізм, тупість і обмеженість, ганебне рабство перед зовнішньою владою – ось всі ці риси офіційного православ'я» (1916. – № 2. – С. 92).

Тему викриття офіційної церкви та її впливу на суспільство продовжив професор Київської духовної академії П. Кудрявцев у статті «Щасливої дороги!»: «Підміна божого людським, небесного – земним, використання релігії як засобу укріплення певного політичного устрою, перетворення церковного амвону в політичну трибуну... брехня, рабство і лакейство» (1917. – № 3/4. – С. 196).

Критичне осмислення дій церковного офіціозу реалізувалось у кількох аспектах, одним із яких було ставлення до смертної кари. Дискусії у пресі щодо цього виду покарання В. Екземпларський та його однодумці вели ще з 1908 р. Обговорювався не лише момент участі духівництва в самому акті, а й принцип смертної кари, яка, на думку більшості авторів журналу, суперечить християнству. (Головним опонентом В. Екземпларського в цьому питанні був єпископ П. Кратиров, який пізніше був приречений до смертної кари більшовицьким режимом). Саме тому указ про відміну цього виду покарання в Російській імперії вітався на сторінках журналу – зокрема це публікація «Слава Богу!» П. К. в «Христианской мысли» (1917. – № 3/4). Авторство публікації «сховано» за ініціалами, але стиль, аргументація вказують на те, що автором був Петро Кудрявцев.

Ті аспекти функціонування офіційної церкви, з якими велись дискусії на сторінках київського журналу, можна об'єднати однією концепцією – проблемами розвитку особистості. Саме всебічний розвиток особистості вважався домінантою для розвою суспільства. Авторський колектив журналу приділяв увагу становленню особистості на різних рівнях: у її взаємовідносинах із суспільством («Росія і Царьград» В. Кудрявцева (1916. – № 3), «Про зв'язок добра і зла» С. Аскольдова (1916. – № 4/5), «Особистість і суспільство в християнському світосприйманні» В. Соколова (1917. – № 1); в освіті (наприклад, «Започаткування нової середньої школи в Росії» М. Маккавейського); у впливі художньої культури і літератури («Гоголь у його релігійних пошуках» В. Зінківського, «Ідея святої Софії» П. Кудрявцева (1916. – № 9/10, 1917. – № 1), «Релігія Мережковського» В. Германова (1916. – № 7/8); у родинному і сімейному житті («Радість буття» В. Соколова (1917. – № 1, 10/12), «Стать людини» С. Булгакова (1917. – № 1), «Таємниця кохання і таїнство шлюбу» А. Журавського (1917. – № 1, 3/4, 5/6, 7/8), І. Четвериков «Психологія кохання» І. Четверикова (1916. – № 4) та ін.

У 1916–1917 рр. на сторінках «Христианской мысли» обговорювалась теорія Карла Маркса (наприклад, «Теорія історичного матеріалізму» М. Тарєєва в № 2 за 1917 р.), до якої виявляли інтерес деякі представники тогочасної інтелігенції, і яка в спрощеному вигляді пропагувалась серед пролетаріату. Ця теорія піддавалась критиці на шпальтах журналу саме з позицій ігнорування марксистами основ формування особистості, її світогляду, прагнень та інтересів. Духовна інтелігенція не могла погодитись із примітивізованим трактуванням людини як такої, що прагне задовольняти лише матеріальні потреби.

Православні публіцисти наголошували, що проблеми релігії, віри, моралі, національної гідності тощо є домінантними для особистості. Один із православних публіцистів наголошував: «Існує багато такого, що люди дуже цінують, але що ніяк не можна назвати «інтересом» або користю. Примусьте віруючого християнина зректися своєї віри – він краще вмере... І мусульманин не зрадить Аллаху... Так і більшість народів, що насамперед висуюють право національного самовизначення. Можливо, українцям вигідно зросійщення України... проте вони ніколи б не прийняли цієї ганебної пропозиції» (1917. – № 7/8. – С. 91).

Другий етап – так званий революційний – характеризується прагнення редакційного колективу підтримати революційні зміни в суспільстві, осмислити те, що відбувається і окреслити задачі та цілі, які може принести з собою ця подія. В. Екземплярський у редакційній статті писав: «Зійшло сонце свободи ... Напевно, її (Церкву) чекають великі випробування і страждання. Але одним страшним ... хитрим, злобним ворогом у неї стало менше ... навіки загинуло для нашої Церкви це ганебне життя, початок державного лицемірства, брехні, фальші ... зникла ця рабська своєкорислива брехня – служіння низьким політичним пристрастям» (1917. – № 3/4. – С. 187).

Цю ж думку підтримував В. Зінківський, постійний автор журналу, який зазначив: «На долю нашого покоління випало щастя бути свідками глибокого політичного перевороту в нашій країні ... зі старим ладом йде і стара психологія» (1917. – № 3/4. – С. 199). Завершується стаття оптимістичним твердженням: «Настав довгоочікуваний час вільного виявлення всіх творчих сил» (1917. – № 3/4. – С. 201).

У системі християнського світосприймання, властивого авторам досліджуваного журналу, ідея про будь-які соціальні зміни, що не супроводжувалися моральним удосконаленням суспільства, не могла знайти місця. В. Зінківський писав: «... Якщо політичне оновлення країни пройшло з вражаючою швидкістю, то її психологічне оновлення буде відбуватися дуже повільно» (1917. – № 3/4. – С. 200).

Варто відзначити, що більшість статей, які з'явилися у журналі на початку і в першій половині 1917 р., характеризуються захопленням політичними подіями, їх аналізом, а також сподіваннями на нове життя, яке, на думки київських філософів і публіцистів, має бути вільним і щасливим.

Проте починаючи з середини 1917 р., автори журналу однозначно негативно розцінили засоби, за допомогою яких стверджувалася нова влада: «Для християнської свідомості, – писав П. Кудрявцев, – революція жахлива не своїми прагненнями, які стали своєрідним відбитком євангельської правди, а своїми засобами, що дозволяють у боротьбі за свободу проливати кров» (1917. – № 7/8. – С. 195).

Київські мислителі відстоювали еволюційний, а не революційний шлях розвитку тому, що революція сприймалася ними як фізичний терор та насильство над ментальністю народу. Більшовизм трактувався на сторінках журналу видань як сила, що здатна вивільнити найгірші почуття в народі та окремії людині і дати їм змогу реалізуватися. Негативний вплив дій послідовників марксизму на мораль, ментальність нації та окремі верстви населення був для духовництва безперечним. Коментуючи події, що відбувалися тоді в країні, один із публіцистів писав: «Здається, що почалася війна всіх проти всіх, і що немає спасіння батьківщині... програма більшовиків успіху не має. Але в одному вони отримали перемогу... їм вдалося прищепити людям свою винятковість та нетерпимість» (1917. – № 7/8. – С. 88).

Необхідно відзначити, що загальний тон видань змінився: натомість академічного спокою, з яким вони завжди висвітлювали життєві факти, прийшла пристрасна, образна, емоційно забарвлена мова, властива кращим зразкам публіцистики.

Описуючи дії нової влади, яка проголосила домінуючий принцип диктатури пролетаріату, один із авторів «Християнської мисли» О. Доровський писав, що владу захопив «... народ-раб, шалений, розбещений і грубий, що не знає ніяких законів, крім закону своєї несамовитості, хтивості та голодної плоти». І цей народ, реалізуючи захоплену ним владу, здійснює лише «п'яне огидне насильство, що коїться на очах у всього світу. Цей раб не знає сорому, здійснює жорстокі й невмотивовані вбивства у захопленні від крові та мук» (1917. – № 11/12. – С. 96).

Ймовірно, що не лише осуд, обурення та гнів були панівними почуттями авторів цих часописів, а й розуміння того, що вони мусять донести свої думки до широких верств населення. Вважаємо, що прагнення знайти слова, які були б адекватними подіям та зрозумілими читачам різних аудиторних прошарків, спо-

нукало православних публіцистів шукати нові форми для вираження своїх ідей. Роз'яснюючи аудиторії сутність більшовицької влади, автори цих публікацій звертали увагу на те, що навіть небезперечні декларації соціалістів отримали несподівану реалізацію. Замість бажаної демократії в країні панувала охлократія, тобто владу здійснювала юрба, гучно названа народом. «Не соціалізм принесли вони, так звані соціалісти, а соціальне заперечення... Яким чином сатана переплутав усі карти і перетворив чудову пісню волі на дику оргію червоного сміху. Яким чином велика справа народного звільнення, справа свободи, рівності і братерства перетворилася у кривавий хаос?», – писав православний публіцист П. Кудрявцев (1917. – № 11/12. – С. 121).

У системі християнського світосприймання, ідея про будь-які соціальні зміни, що не супроводжувалися моральним удосконаленням суспільства, не могла знайти місця. Православні мислителі відстоювали еволюційний, а не революційний шлях розвитку тому, що революція сприймалася ними як фізичний терор та насильство над ментальністю народу. Філософ і публіцист В. Зінківський писав: «... Якщо політичне оновлення країни пройшло з вражаючою швидкістю, то її психологічне оновлення буде відбуватися дуже повільно» (1917. – № 7/8. – С. 202).

Автори, які виступали на сторінках досліджуваного журналу, однозначно негативно розцінили засоби, за допомогою яких стверджувалася нова влада: «Для християнської свідомості, – писав філософ П. Кудрявцев, – революція страшна не своїми прагненнями, які стали своєрідним відбитком євангельської правди, а своїми засобами, що дозволяють у боротьбі за свободу проливати кров» (1917. – № 7/8. – С. 195). Проте, на відміну від багатьох газет і журналів, що на той час були опозиційними соціалістам, редакційний колектив київського релігійного часопису не відстоював ідеї якої-небудь партії чи політичного угруповання, не пропагували вони також і самодержавство.

Більшовизм трактувався на сторінках вищезазначеного видання як сила, що здатна вивільнити найгірші почуття в народі і дати їм змогу реалізуватися. Негативний вплив дій послідовників марксизму на народну мораль, ментальність нації та окремі верстви населення був для духівництва безперечним. Коментуючи події, що відбувалися тоді в країні, публіцисти часопису дійшли висновку: «Здається, що почалась війна всіх проти всіх, і що немає спасіння батьківщині... програма більшовиків успіху не має. Але в одному вони отримали перемогу... їм вдалось прищепити людям свою винятковість та нетерпимість» (1917. – № 7/8. – С. 88).

У 1917–1918 рр. православні періодичні видання були одними з тих, що виступали проти панування більшовицького режиму. Проте, на відміну від багатьох газет і журналів, що на той час стали опозиційними більшовикам, вони не відстоювали ідеї якої-небудь партії чи політичного угруповання, не пропагували вони також і самодержавство. Цей факт пов'язаний із тим, що в Україні на той час виходили лише часописи для інтелігенції, які були приватні чи належали релігійним товариствам.

Незалежність поглядів, політична неупередженість, схильність до аналізу подій та висвітлення проблем тогочасності в широкому філософському та історичному контексті відрізняли публікації в «Християнской мысли» від інших, що містилися в масових та суспільно-політичних виданнях, автори яких зосереджувалися на констатації подій.

Висновки та перспективи. Журнал «Христианская мысль» можна вважати «ланкою» серед концептуально споріднених засобів масової інформації для інтелігентної аудиторії. Складниками цього «ланцюжка» були «Труды Киевской духовной академии» (1861–1918), газета «Народ» (1906), щомісячник «Христианская мысль» (1916–1917), часопис «Церковно-общественная мысль» (1918). Ці періодичні видання мали певні спільні риси: аудиторію – інтелігенція, яка формувала філософсько-релігійні ідеї; концептуальні особливості – домінування ідеї особистості над церквою як соціальним інститутом, державою, суспільно-політичними класами,

партіями та ін.; схожі тематику і проблематику статей; редакційний і авторський колективи, які брали участь у роботі всіх указаних видань.

Ідея цінності людської особистості була підґрунтям для публікацій в журналі «Христианская мысль» і в згаданій періодиці. Концептуальною основою цієї ідеї були праці філософа Памфіла Юркевича, одного з ініціаторів і авторів перших випусків «Трудов Киевской духовной академии», духовним учителем якого був Григорій Сковорода.

Революційні події в Російській імперії, частиною якої на той час була Україна, руйнували не лише суспільний лад, а й людську особистість на моральному і фізичному рівнях. Боротьба з цим процесом і явищем (на першому етапі виходу журналу – з церковним офіціозом, на останньому етапі – з більшовицькою владою) була пріоритетом для авторів указаних видань. Тому й звинувачення на адресу інтелігенції у тому, що вона у своїй більшості підтримувала революцію, некоректні і суперечать історичній правді. Революційні події початку ХХ ст. не можна ототожнювати із захопленням більшовиками влади в Російській імперії і в Україні.

Чи можна вважати цей журнал надбанням української журналістики і культури? На це питання даємо позитивну відповідь, і не лише з огляду на суспільно-політичний контекст сучасності. Світогляд членів редакційного і авторського колективу журналу «Христианская мысль» сформувався у колі української культури, вони мислили в українському векторі православ'я, яке мало свої неповторні і унікальні риси. Більшість із цих публіцистів отримала освіту в Київській духовній академії, в якій домінували ідеї Г. Сковороди і П. Юркевича, їх підтримували і розвивали викладачі і студенти Академії.

Ще одним аргументом на користь належності цього часопису до української журналістики може бути той факт, що його редактор В. Екземплярський і деякі його автори, зокрема, В. Зінківський, П. Кудрявцев, О. Доровський, І. Четвериков та ін. співпрацювали з урядом УНР, маючи надію на розвиток вільної України.

Журнал «Христианская мысль» вважаємо також перспективним у плані вивчення жанрових особливостей, специфіки подачі матеріалу, дослідження творчості публіцистів, праці яких з'являлись на сторінках цього часопису, впливу на аудиторію, визначення ролі й місця філософської та суспільно-політичної публіцистики в історії журналістики України.

1. *Патриарх Кирилл обвинил интеллигенцию в революции 1917 года* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.svoboda.org/a/28397883.html>. – Дата доступу: 05.02.2017.

2. *Ульяновский В. І.* Церква в Українській державі 1917–1920 рр. – К., 1997. – Кн. 1: Доба Української Центральної Ради; Кн. 2: Доба Гетьманату Павла Скоропадського.

3. *Мозгова Н. Г.* Київська духовна академія, 1819–1920: філософський спадок : моногр. / Н. Г. Мозгова. – К. : Книга, 2004. – 320 с.

4. *О религиозных философах России и Украины: персоналогические очерки* / [Аляев Г. Е., Емельянов В. В., Мозговая Н. Г., Суходуб Т. Д.]. – Полтава : АСМИ, 2010. – 237 с.

5. *Зеньковский В. В.* Пять месяцев у власти: воспоминания / под ред. М. А. Колерова. – М. : REGNUM, 2011. – 648 с.

6. *Филиппенко Н. Г.* Киевское религиозно-философское общество (1908–1919): контуры истории / Н. Г. Филиппенко // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2007. – Т. 8. – № 1.

7. *Филиппенко Н. Г.* От истории организации к истории идей: КРФО (1908–1919) под предсательством В. И. Экземплярского (осень 1912–1916 гг.) / Н. Г. Филиппенко // Христианская мысль. – 2009/2010. – № 5. – С. 213–231.

8. *Пастушенко Л. А.* Ідея церковного відродження на сторінках часопису «Христианская мысль» (1916–1917) [Електронний ресурс] / Л. А. Пастушенко // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. – 2012. – Т. 128. – С. 64–72. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfr_2012_128_13. – Дата доступу: 05.02.2017.

9. Бойко А. А. Тіні забутих часописів: журнал «Християнська думка» (1916–1917) / А. А. Бойко // Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку. – Черкаси, 2007. – С. 374–377.

10. Бойко А. А. Преса православної церкви в Україні 1900–1917 рр. Культура. Суспільство. Мораль / А. А. Бойко. – Д. : Вид-во Дніпроп. нац. ун-ту, 2002. – 302 с.

UDC 007 : 304 : 070

Revolution and personality (on the publications of the periodical «Christianskaia mysl / Christian Thought» of 1916–1917)

Boiko Alla, D.Sc. (Philology),

Taras Shevchenko National University of Kyiv, The Institute of Journalism, 36/1, Melnykova St., Kyiv, 04119, Ukraine, e-mail: boyko_alla@ukr.net

The periodical «Christian Thought», published in Kyiv in 191–1917, is being explored. The purpose of the article is to provide an objective coverage of the socio-political events of the times mentioned in this publication. It is emphasized that this magazine was one of the few publications of the time for the intelligence. Its authors were Professors of the Kiev Theological Academy and the University of St. Vladimir, known at that time by journalists, philosophers and literary critics. This publication is a vivid example of analytical journalism.

The article focuses on the nature of the coverage of political (revolutionary) events since the publication of the journal. The dynamics of development and changes in the views of the authors and the editorial team in the aspect of the concepts of social development and the existence of the church in the state are considered and analyzed. The periodization of this edition is offered: the pre-revolutionary period, revolutionary, post-revolutionary. A feature is provided for each period based on publications in this magazine. It is emphasized by the consistent criticism of popular socio-political and economic ideas that were popular at that time, in particular Marxism. The problems raised in the «Christian thought» are highlighted, namely: person – society – state; personality and religion; philosophical and ethical problems of good and evil; various aspects of literature, art, culture. The expediency of the death penalty; family relationships, love, gender issues, etc. It is argued that the conceptual basis of all articles was the formation of a personality, the protection of its interests. It turns out that in the magazine were violated and at the deep philosophical level there were discussed urgent issues, the comprehension of which is relevant for the present. The Conclusions support the idea that the «Christian Thought» magazine is the property of the Ukrainian history of journalism and culture.

Key words: periodical «Christianskaia mysl / Christian Thought», religion and philosophical magazine, revolution, personality.

Тени забытых часописыв Революция и личность (по материалам журнала «Христианская мысль», 1916–1917)

Бойко Алла

Исследуется периодическое издание «Христианская мысль», которое выходило в Киеве в 1916–1917 гг. Целью статьи является объективное освещение общественно-политических событий указанных времен, которые отобразились в этом издании. Отмечается, что этот журнал был одним из немногих тогдашних изданий для интеллигенции. Его авторами были профессора Киевской духовной академии и Университета Святого Владимира, известные в то время публицисты, философы и литературоведы. Это издание является ярким примером аналитической журналистики.

В статье акцентируется внимание на характере освещения политических (революционных) событий времен выхода журнала. Рассматривается и анализируется динамика развития и изменений во взглядах авторов и редакционного коллектива в аспекте концепций общественного развития и существования церкви в государстве. Предлагается периодизация этого издания: предреволюционный период, революционный, постреволюционный. Предоставляется характеристика каждому периоду, которая основывается на публикациях в этом журнале. Отмечается последовательная критика популярных в то время общественно-политических и экономических идей, в частности марксизма. Освещаются проблемы, которые разрабатывались в «Христианской мысли»: человек – общество – государство; личность и религия; философско-этические проблемы добра и зла; различные аспекты литературы, искусства, культуры; смертной казни; взаимоотношения в семье, любовь, проблемы пола и др. Аргументируется мысль о том, что концептуальной основой всех статей было формирование личности, защита ее интересов. Отмечается, что в журнале на глубоком философском уровне обсуждались неотложные вопросы, осмысление которых является актуальным для нынешнего времени. В Выводах доказывается идея о том, что журнал «Христианская мысль» относится к украинской истории журналистики и культуры.

Ключевые слова: журнал «Христианская мысль», религиозно-философское издание, революция, личность.

1. Patriarch Kyryl accused intelligentsia of revolution of 1917, available at: <https://www.svoboda.org/a/28397883.html> (accessed 5 February 2017).
2. Ulianovskyy, V. I. (1997), Church in the Ukrainian state of 1917—1920, Kyiv, Book 1: The age of the Ukrainian Central Rada, Book 2: The age of Hetmanat by Pavlo Skoropadskyy.
3. Mozhova, N. H. (2004), Kyiv Religion Academy, 1819–1920. Philosophical heritage, Knyha, Kyiv, 320 p.
4. Aliaev, H. E., Emelianov, B. V., Sukhodub, T. D., Mozhovaya, N. H. [and others] (2010), On religious philosophers in Russia and Ukraine: personological essays, ASMY, Poltava, 240 p.
5. Zenkovskyy, V. V. (2011), Five months in power: memories (ed. by M. A. Kolerov), Publishing House REGNUM, Moscow, 648 p.
6. Filippenko, N. H. (2007), «Kyiv religion and philosophy society (1908 –1919): contours of the history», Vestnyk Russkoy khrystianskoy humanitarnoy akademiyi [Bulletin of the Russian Christian Academy], vol. 8, № 1.
7. Filippenko, N. H. (2009/2010), From the history of the organization to the history of ideas: KRFO (1908–1919) under the rule of V. Y. Ekzemplyarskyy (autumn 1912–1916.), Christianskaia mysl, № 5, pp. 213–231.
8. Pastushenko, L. A. The idea of Church Renaissance on the pages of the magazine Christianskaia mysl (1916–1917), available at: [file:///E:/NaUKMAfr_2012_128_13%20\(1\).pdf](file:///E:/NaUKMAfr_2012_128_13%20(1).pdf) (accessed 15 February 2017).
9. Boiko, A. A. (2007), «Shadows of the forgotten magazines: the magazine Christianskaia mysl (1916–1917)», *Ukrainian Journalism: terms of forming and prospect of development*, Cherkasy, pp. 374–377.
10. Boiko, A. A. (2002), Press of Orthodoxy Church in Ukraine, 1900–1917. Culture. Society. Ethics, Publishing House of Dnipropetrovsk national University, Dnipropetrovsk, 302 p.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2017

УДК 070(477) "19"(092)

НАЗАР ГНАТЮК: «БУТИ ЖУРНАЛІСТАМИ В ТЯЖКИЙ ДЛЯ ПРЕСОВОЇ ПРАЦІ ЧАС» (1917–1921)

СНІЦАРЧУК Лідія,

д-р наук із соц. комунік., проф.,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, вул. Стефаника, 2, м. Львів,
79000, Україна, e-mail: lidija_s@ukr.net

На основі архівних матеріалів подано невідомі факти біографії Назара Гнатюка – воїна Армії УНР, громадсько-політичного активіста, міністерського працівника, основним «робочим матеріалом» якого була оперативна інформація. Акцентовано специфіку його інтенсивної діяльності на журналістському поприщі в роки Української Революції, з'ясовано особливості його співпраці з редакціями тих чи інших пресодруків, визначено основні прикмети журналістської практики та специфіку творчого доробку, опублікованого в низці українських газет – «Липовецькі Вісти», «Рідний Край», «Українська Трибуна» тощо, а також під егідою агенції «Українпрес», охарактеризовано ініціативу в започаткуванні нових часописів, окреслено розуміння його посутньої праці в журналістиці.

Ключові слова: Назар Гнатюк, журналіст, редакція, інформаційно-комунікаційна діяльність, історія української журналістики.

Вступ. В історію української журналістики вписано значну кількість осіб, які брали активну участь у розвитку української преси, формували її тематико-типологічний образ, створювали хронікальний реєстр повсякдення. Поряд із плеядою поважних особистостей, що суттєво впливали на поступ преси, трудилося чимало творчих працівників, які своїми щоденними зусиллями також сприяли активізації інформаційно-комунікаційного процесу в Україні та поза її межами. Їх імена здебільшого невідомі сучасникам, не охарактеризовано їхню журналістську діяльність, не проаналізовано особливостей співпраці з тими чи іншими пресодруками, не сформовано бібліографії їхніх творчих надбань.

Назар Гнатюк, про якого вестимемо мову, належить до когорти активних українців, які намагалися реалізувати свій творчий потенціал у журналістиці впродовж 1917–1921 рр. Маємо на меті акцентувати в статті специфіку діяльності Н. Гнатюка на журналістському поприщі в роки Української Революції, зокрема розглянути невеликий фрагмент із життя пересічної особи – народного вчителя, воїна Армії УНР, громадсько-політичного активіста, міністерського працівника, основним «робочим матеріалом» якого була оперативна інформація. Чотири роки інтенсивної інформаційно-комунікаційної діяльності Н. Гнатюка все ж не дадуть змогу сформувати низку важливих для історії української журналістики узагальнень чи висновків загалом, однак слугуватимуть певним підґрунтям сегментованих характеристик до історії функціонування локальної/краєвої преси в роки Української Революції, до прикмет журналістської праці цього періоду, до особливостей пошуку необхідної інформації й підготовки до друку цих матеріалів, до специфіки налагодження співпраці редакцій низки часописів із бажаними авторами, окреслення затребуваної тематики, визначення моральних імперативів в обранні власних кореспондентів тощо.

Методи дослідження. Біографічний підхід, використаний для формування експериментальної частини роботи, дав змогу опертися на основну життєписну платформу Н. Гнатюка, оскільки вивчення історичних/соціокультурних реалій через призму біографії створює нові знання й наповнює новими смислами уже відому суспільно важливу інформацію, збагачуючи її новими фактами, ілюстраціями, наголосами тощо. У статті послугувуватимемося особовими документами Н. Гнатюка,

© Сніцарчук Л., 2017

що зберігаються у відділі рукописів Національного закладу імені Оссолінських (м. Вроцлав, Польська Республіка), що належать до так званих «акцесійних» фондів (шифр – 22/53/11), тому в посиланнях подаватимемо тільки назву того чи іншого документа. Певним чином цю проблематику заторкує наша стаття «“Тарнів. Еміграція. 1921 рік”: щоденникові записи журналіста Назара Гнатюка» [36], в якій на основі цих записів охарактеризовано особливості його праці в Міністерстві преси й пропаганди (далі – МПП) 1921 р.

Результати й обговорення. Загалом про Н. Гнатюка не маємо ще достатньої інформації, однак за його листуванням із А. Волинцем, К. Вротновським-Сивошапкою, Д. Дорошенком, О. Ковалевським, П. Ковжуном, а також із редакціями часописів «Українська Трибуна» (М. Вороний), «Рідний Край» (М. Яцків, М. Твердохліб), за його публікаціями в низці газет вказаного періоду можемо окреслити розуміння його посутньої праці в журналістиці. Уродженець Липовеччини (1899 р. н., с. Шабельна), член Української партії народних республіканців (заява про вступ до лав від 15 травня 1920 р.: «До цього часу я працював у партії С.Р. центральної течії, але не погоджуючись з радянською платформою, на якій стоїть вона, а так само ідеологічно геть зовсім розійшовшись з нею, я виходжу із складу її членів» [3]), народний учитель, розпочав свою журналістську діяльність у 1917 р., коли включився у роботу редакції газети «Липовецькі Вісти» (заснована 25 березня 1917 р., виходила до середини серпня того ж року під назвою «Липовецькія известія», від 21 серпня 1917 р. продовжувала видаватися українською мовою).

Редакція потребувала інформаційних матеріалів про все, що відбувалось у населених пунктах Липовеччини, закликаючи до співпраці «народних кореспондентів», «котрих хай не спиняє те, що може добре не вміють писати, – це нічого, аби була думка» («Од редакції», № 70). Оскільки в газеті подано значну кількість заміток, кореспонденцій, звітів без зазначення автора, припускаємо, що їх редагуванням/перепишуванням займався саме Н. Гнатюк. Це, зрештою, підтверджує мовностилістична специфіка низки публікацій, підписаних власним іменем або ж псевдонімом Марко Брун, який Н. Гнатюк використовуватиме й надалі, співпрацюючи з редакціями інших періодичних видань.

Основна авторська тематика публікацій – суспільно-політична. Н. Гнатюк інформував про висліди Липовецького повітового селянського з'їзду, делегати якого «авторитетним голосом ясно заявили, що мрія всього українського народу про Вільну Україну являється і їх ідеалом» («Після з'їзду», № 70), наполягав на необхідності боротьби із «всеросійською анархією», що «страшною примарою насовується на наш рідний край» («Перед погрозою», № 77), а також характеризував діяльність М. Шаповала, М. Порша, М. Стасюка, М. Чечеля та інших осіб, внесених до виборчого «Українського соціалістичного списку № 1» (№ 80), пояснював, чому «доля судила українському народові, обороняючому свій рідний край, свою волю, од насильства большевиків, спасати діло всесвітньої революції» («Внутрішня війна», № 109). Уміння Н. Гнатюка акцентувати важливість висвітлюваного питання, витлумачувати основну суть проблеми, окреслювати специфіку її подолання проявилось згодом і в його співпраці з редакціями низки інших часописів.

Відомо, що Н. Гнатюк очолював філію Липовецького комітету партії, завдання про створення якої отримав 19 травня 1920 р. від К. Вротновського-Сивошапки [29]. Згодом у «Докладі до ЦК УНРП» [1], написаному в Тарнові 12 березня 1921 р., детально розповість, як створювався партійний осередок у місті, назве перших членів партії та опише їхню участь в організації повстанського руху, як провадилася боротьба з «совітським військом», відзначить «великі симпатії населення» та допомогу повстанцям.

Надалі Н. Гнатюк продовжував працювати з інформацією як начальник Кам'янець-Подільської філії «Інфібро» – інформаційного відділу, підпорядковано-

го Генеральному штабу Армії УНР, однак уже 19 жовтня 1920 р. через перехід на службу «до повстанського загону отамана Щербанюка» подав доповідну про звільнення з посади з проханням залишитися «таємним співробітником» цієї структури [34]. Причина такого рішення була згодом доволі розлого пояснена у повідомленні до «фракції У.Н.Р.П.»: «Інформаційне Бюро Генерального штабу... засноване ще вчорашній, і на чолі якого спочатку стояв добре відомий Красовський, зараз перебуває в неясному становищі щодо своєї приналежності до Генштабу і що до того, які права й обов'язки воно має у війську і державі... Інфібро скасоване, а між тим воно існувати продовжує самочинно» [28].

12 листопада 1920 р. за приписом інспекторського відділу штабу Дієвої армії УНР співробітник культурно-освітнього відділу Н. Гнатюк скерований у розпорядження командувача 2-ї Волинської дивізії «для призначення на посаду по його погляду» [32]. Від 27 листопада 1920 р. Н. Гнатюк проживав у Львові, що підтверджено записом у його проханні до Дирекції державної поліції у Львові про дозвіл на отримання закордонного паспорта [33], а також посвідченням від 20 лютого 1921 р., підписаним П. Ковжуном, про займану посаду – начальник Бюро біженців з України у м. Львові [30]. До слова, на початку лютого 1921 р., дізнавшись, що Н. Гнатюк перебуває у Львові, К. Вротновський-Сивошапка знову просив його зібрати однопартійців, заснувати філію та «до особливого повідомлення» очолити її [8].

Однак складнощі проживання у Львові (винятково фінансові) змусили Н. Гнатюка віднайти пристанище на Рівненщині – у містечку Городок. Саме в цей час він намагався налагодити відносини із редакцією газети «Рідний Край», що виходила у Львові під орудою М. Яцківа – надзвичайно обдарованого публіциста і письменника, який, відзначимо, доволі часто особисто листувався з дописувачами до редакції. Наприкінці березня 1921 р. він інформував Н. Гнатюка, що отримав його матеріали про волинські події, а також про рекомендаційний лист від К. Вротновського-Сивошапки, в якому було подано «докладні відомости» про діяльність дописувача [21].

Від 9 квітня 1921 р. редакція «Рідного Краю», як повідомляв адміністратор газети М. Твердохліб, іменувала Н. Гнатюка своїм «відпоручником на просторах Волині та уповноважнювала до збирання оголошень як і агенцій і передплатників» [15]. Таким чином керівництво газети намагалося знайти можливості додаткового – до гонорарів за надіслані матеріали – приробітку для бажаного кореспондента. У ще одному листі редакції – з цією ж датою – йому було окреслено корпус обов'язків та роз'яснено специфіку оплати журналістської праці [16]. 15 квітня 1921 р. Н. Гнатюк отримав офіційний статус – «спеціальний кореспондент і агітатор нашої адміністрації» [22]. Визначаючи основні тематичні напрями важливих для публікації матеріалів, редактор повідомляв журналісту, що «дописи і кореспонденції (*три дописи щотижня*. – Л. С.) бажані спеціально про волинське життя, бо вісти з Великої України відпадають [там само]. На той час цю тематику висвітлювали декілька кореспондентів, «референтом Наддніпрянських і Волинських справ» був П. Ковжун [26].

За короткий час співпраці Н. Гнатюка з редакцією «Рідного Краю» у газеті вміщено понад сотню його різножанрових публікацій, серед яких переважали інформаційні матеріали. Однак сам автор схилився до «великої журналістики» – аналітико-публіцистичних текстів. Редакція усе ж обмежувала його творчі поривання, роз'яснюючи, що потребує суто оперативних матеріалів, «бо інші газети значно опережають нас і то дуже цікавими відомостями» [23]. Проте низка його проблемних статей, «малих фейлетонів», у яких заторкувалися проблеми «Волинської кооперації» (ч. 75), «Наддніпрянських селян» (ч. 88), «Української еміграції на Балканах» (ч. 192), «Чехів на Волині» (ч. 218), «Інвалідів Армії У.Н.Р.» (ч. 265), «Протитрійла від панславизму» (ч. 273), усе ж побачила світ на сторінках цієї газети. Чимало цікавих відомостей про культурне життя української еміграції, зокрема про мистецькі здобутки – письменників (М. Обідний, М. Ковальський, Б. Лісянський) і художни-

ків (П. І. Холодний, П. П. Холодний, С. Паливода) подав Н. Гнатюк у циклі публікацій під назвою «Тарнівські листи» (ч. 245, 271).

На початку травня 1921 р. М. Яцків повідомляв «спеціальному кореспонденту», що адміністрація газети збільшила йому вдвічі гонорар, уточнював тематичні потреби видання, а ще – докоряв Н. Гнатюку за його співпрацю із газетою «Українська Трибуна» («Ви ліпший матеріал посилаєте до «Укр. Трибуни», а ми одержуємо від Вас слабші річи» [23]. Справді, саме в цей час Н. Гнатюк нав'язав творчі відносини із редакцією «непартійної демократичної» газети «Українська Трибуна», що виходила у Варшаві під керівництвом О. Саліковського, у третьому числі якої вміщено публікацію від «власного кореспондента з Рівного» під назвою «Вигляди на весну», підписану власним прізвищем автора, що насвітлювала насущні проблеми селянства – рільників, садівників, пасічників. Низка інших матеріалів журналіста розкривала специфіку громадсько-політичного життя в краї, що внаслідок відомих причин потрапив під польську юрисдикцію.

Прагнення редакції «Рідного Краю» виклопотати до штату досвідченого і компетентного працівника, що не мав би зобов'язань перед іншими виданнями, підтверджено пропозицією М. Яцківа посісти посаду референта «справ з великої України», яку до цього займав П. Ковжун, що виїхав саме до Перемишля «на роботу малярську». «Якщо ви чуєтеся на силах єї відповідно редагувати, то можете обняти посаду кожної хвили і приїздіть сейчас до Львова, бо маємо також других компетентів» [24].

У цей час чимало матеріалів, які надсилав журналіст до «Рідного Краю», відпрацьовано було намарне, оскільки вони пропадали на пошті, редакція ж хотіла отримувати «день в день до кожного числа відповідний материял з Волині або вісти з Великої України» [25]. Однак не це бентежило надзвичайно працездатного журналіста. 21 липня 1921 р. секретар редакції «Української Трибуни» М. Вороний повідомляв Н. Гнатюку про прикрий факт: «Дехто із наших читачів і ближчих співробітників з Галичини заявили листовно, що вони будуть змушені зректися передоплати і співробітництва, якщо в нашій газеті братимуть і надалі участь співробітники «Рідного Краю», зокрема Марко Брун [6]. (Недружнє ставлення читачів «Української Трибуни» до газети «Рідний Край» пояснювалося передовсім розбіжністю в політичних поглядах видавців і редакторів цих видань, підбором кола авторів і, як наслідок, специфікою висвітлення суспільно-політичної проблематики.)

Пояснюючи це прохання «недоброю опінією», М. Вороний радив Н. Гнатюку зробити свій вибір: «Певно ви зауважили, що Редакція охоче містила ваші дописи, часом переносючи їх на першу сторінку до відділу передових статей. Ваше співробітництво і надалі нам бажане, але при вище зазначеній умові» [7]. Н. Гнатюк вирішив продовжити співпрацю таки з «Українською Трибуною», на що отримав відповідь редакції: «...брак ваших інформаційних статей і взагалі вашого співробітництва ми дуже відчували. Після вашого листа наші відносини цілком ясні – ви наш постійний співробітник (і в Рідн. Краї не працюєте) і працюватимете під яким хочете псевдонімом, крім Марко Бруна, який вже відомий по «Рідн. Краю»... Присилайте негайно інформаційний материял; бажані й ширші статі на місцеві теми. Все уміщатимемо охоче» [7].

На сторінках «Української Трибуни» опубліковано чимало журналістських матеріалів Н. Гнатюка, підписаних здебільшого прізвищем автора, а також анонімних або за декількома іншими псевдонімами і криптонімом, які розкрив сам автор, – Ст. Бобро, М. Волиняк, М. В-як. Основні теми, які порушував журналіст на сторінках газети, – «Українські повстанці» (№ 4, без підпису – авторство підтверджено у щоденнику журналіста); «Відновлення сільського господарства на Волині» (№ 25, підписана псевдонімом Марко Брун, оскільки була опублікована ще до листа редакції від 21 липня); «3 життя рівненської Просвіти» (№ 26); «За нову працю!» (№ 28, «помалу відтворюється новий тип українського інтелігента»); «Шкільна справа на

Волині» (№ 34, висвітлено складнощі функціонування незначної кількості українських шкіл, незадовільний стан професійних кадрів, акцентовано нагальну потребу відкриття такої кількості українських початкових шкіл, що «задовольняли б культурні потреби людності», аргументовано необхідність відновлення рівненської школи імені Т. Шевченка, закритої владою наприкінці серпня 1919 р.); «По землю до Варшави» (№ 41), «Спорт на Волині» (№ 43); «Страйки на Волині» (№ 106); «Політично-громадські течії на Волині» (№ 52); «Еміграція на Волині» (№ 111) та багато інших. Відзначимо, що зі статті журналіста «Пам'яті полеглих» (№ 94), написаної «в роковини мученицької смерті од рук московських большевицьких катів», дізнаємося прізвище редактора газети «Липовецькі Вісті» (у вихідних відомостях самого видання зазначено, що «редагує Редакційний Комітет» – без конкретних імен) – П. Пріступа, «повітовий лікар, учитель української реальної школи», що був серед розстріляних 22 липовецьких повстанців та членів їх сімей.

До слова, завдяки вміщеним в «Українській Трибуні» публікаціям Н. Гнатюка зумів віднайти бойового побратима полковник Армії УНР Ананій Волинець – «Цілком випадково прочитав у «Трибуні» Вашу замітку з Рівненщини... Що роблю? Нічого. Як живу? Погано. Що думаю робити? Сидить і ждуть... Маю дещо цікаве вам передати, якби була змога побачитися» [5]. Про те, що зустріч усе-таки відбулася, свідчить опублікована в «Рідному Краї» (ч. 91) «Розмова з Отаманом Волинцем» (підпис – Марко Брун), в якій кореспондент вів мову із «визначним нашим повстанцем» про помилки в організації повстансько-партизанської боротьби в Україні, відсутність чіткого плану, беззаперечного підпорядкування партизанських загонів єдиному проводу.

Через складні життєві обставини Н. Гнатюк змушений був на початку вересня 1921 р. перебраться до місця осідку частини «уєнерівської еміграції» – у м. Тарнів (Польська Республіка), де завдяки своїм неабияким комунікаційним здібностям, креативному мисленню, а також рекомендаціям колег-партійців і бойових побратимів зумів реалізувати своє прагнення працювати в інформаційній сфері. Обіймав у МПП посаду начальника відділу пропаганди, був очільником агенції «Українпрес». Чимало зусиль доклав Н. Гнатюк для розвитку цієї інформаційної структури МПП, яка функціонувала від квітня 1921 р. Зокрема, відомо, що він за підтримки П. Ковжуна намагався віднайти можливості для отримання «Українпресу» статусу приватної інституції, що значно б розширювало її інформаційні можливості. «Гурток емігрантів, які скупчилися коло Державного Центру Української Народної Республіки, і які мали нещастя **бути журналістами в такий тяжкий для пресової праці час** (виокремлення наше. – Л. С.), заснували вже з пів-року тому назад своє пресове агентство, відоме, як «Українпрес», – відзначав Н. Гнатюк [9]. Ця інституція працювала спершу за підтримкою уряду, однак через складне становище влади фінансування поступово скорочувалося, доводилося застосовувати «принцип самоокупаємости». Працівники «Українпресу» зуміли організувати й представити свою працю «якнайлучше в журналістичних колах» (справді, матеріали «Українпресу» передруковувалися не тільки українською пресою за кордоном і в Галичині, а й європейською періодикою різних політичних напрямів і доктрин), а отже, вважали журналісти, ця структура могла «сміло стати на власні ноги» без залучення додаткових коштів. Набуття статусу приватної організації, стверджував Н. Гнатюк, давало змогу позбутися «неповносправності», оскільки як емігрантське утворення «Українпрес» не міг володіти правами юридичної особи. Легалізація «Українпресу» була можливою лише тоді, «коли він буде рахуватися власністю якогось польського громадянина». Прохання до адресата полягало в його згоді стати власником («фіктивним») цієї інституції, що суттєво «допомогло б взагалі українській справі», при цьому журналіст наголосив, що «Українпрес» «освітлює **виключно** (виокремлення Н. Гнатюка. – Л.С.) одно тільки життя Вели-

кої України, і справ польського внутрішнього життя абсолютно не зачіпав і не буде на далі зачіпати. Цим уникається нами непорозуміння з польською владою публічною» [там само].

Активність Н. Гнатюка в царині журналістики проявилася й у низці спроб започаткувати нові часописи, необхідність видавання яких обґрунтовано доволі чітко. Зокрема, «бажаючи послужити рідній батьківщині в сучасний тяжкий момент» журналіст разом із П. Ковжуном та Ф. Хижняком працював над розробкою концепції «загально-приступного по ціні популярного органу здорової національно-демократичної думки під назвою «Поступ», що мав би без застережень підтримувати сучасний Державний центр» (періодичність – двотижневик). На заяві від 24 жовтня 1921 р. до голови Ради Міністрів УНР про необхідність видавання «Поступу» [4] – резолюція П. Пилипчука: «Прошу видати суму Н. Гнатюку і П. Ковжуну з фонду “Інформаційні видатки”». Цікаво, що серед потреб для старту видання – папір (декілька видів), кліше для ілюстрацій, гонорари, засновники «Поступу» відразу планували ввести до штату редактора і коректора, дбаючи про якість змісту часопису.

Крім цього, в активі Н. Гнатюка – тижневі комунікати для таборів інтернованих, підготовлений спільно з П. Ковжуном до друку часопис «Народний Республіканець», укладений статут для новоствореного товариства «Тризуб». Не полишив журналіст і співпрацю з «Українською Трибуною». Усупереч даній М. Вороному обіцянці працювати лише з редакцією цієї газети, Н. Гнатюк не зумів відмовитися і від відновлення ділових стосунків з редакцією «Рідного Краю». М. Твердохліб наставляв його й надалі: «Пишіть коротко і давайте матеріал першорядний», а ще просив посприяти в отриманні коштів від МПП – «без грошової допомоги годі нам буде однак містити статті на теми теперішнього уряду». М. Твердохліб наполягав на поданні новин з-за Збруча: «З подіями за Збручем маємо о стільки клопіт, що маса Наддніпрянців заходить до нас по інформації, яких нам годі їм уділити» [17]. Поміж іншим адміністратор відзначив у цьому листі, що до редакції газети «Вперед» – політичного антагоніста «Рідного Краю» – «частенько заходить Ковжун». (До слова, серед документів Н. Гнатюка зберігається лист П. Ковжуна, в якому він заперечує докори М. Твердохліба: «Чистої води нісенітниця!.. Я свою національну лінію веду ще з 1911 року і Слава Богу, я ні на сантиметр від неї не уступав і не уступаю! Належу до людей впертих і безнадійних в підданню будь якій агітації чи впливам. Через свою впертість стратив навіть друзів дитинства Семенка, Лісовського, Поліщука і т.д... Я працюю на полі мистецтва – полі вічним і святим – є запорукою моєї певності. Я не малорос!» [13].

У листі від 15 листопада 1921 р. М. Твердохліб просив Н. Гнатюка реферувати для «Рідного Краю» публікації часописів «Воля України», «Общее Дело», «Український Прапор», «Наша Правда», «Українське Слово», які редакція не мала змоги отримувати. Однак при цьому він наголошував на необхідності ретельно, за кількома джерелами, перевіряти подані факти, «бо нам годі такі важні відомости на сліпо пускати» [18]. Редакція «Рідного Краю», зрештою, як й інших українських пресодруків, працювала у стані постійного дефіциту коштів, тому просила журналіста «вплинути на міністра Ковалевського ліквідувати заборгованість з передплатою» [19], роз’яснюючи таку наполегливість потребою виплатити заробітну плату співробітникам, «тим більше, що ніколи не знаємо, як довго в теперішніх умовах при стоячих нам до диспозиції фондах будемо могли вести видавництво».

У листі від 20 грудня 1921 р. М. Твердохліб категорично визначив чіткі жанрові вимоги до матеріалів Н. Гнатюка: лише інформаційні замітки [20]. У відповідь на редакційний імператив журналіст припинив співпрацю з газетою, повідомивши: «Прошу перестати рахувати мене кореспондентом і надіслані матеріали не друкувати» [11]. Одна з останніх публікацій у «Рідному Краї» – «Москалі й українське повстання» (ч. 280), в якій, зокрема, йшлося про фальсифікацію і спотворення ін-

формації у російській пресі про Армію УНР, її очільників, про повстанський рух в Україні («Для нас може бути хиба потіхою те, що майже вся західно-європейська преса, через те припускаємо й громадська опінія, не йде за московською дорогою».) Стосунки з редакцією були розірвані у той час, коли журналіст замислювався над своїм подальшим життям. До цього підштовхувала його низка причин, зокрема конфлікт із генералом П. Ярошевичем, причиною якого став... вік працівника МПП. Міністр О. Ковалевський відрядив начальника відділу пропаганди департаменту пропаганди МПП у табори для інтернованих з метою налагодження зв'язків, передачі інформації та літератури й ознайомлення з життям і потребами таборів [31]. Такий вибір був зумовлений не лише досвідом, умінням, талантами, ініціативністю, начитаністю, поінформованістю Н. Гнатюка, а також наявністю у нього свідоцтва ідентичності, яке дозволяло подорожувати в межах Польщі [35].

«Ген. Ярошевич зміряв поглядом п. Гнатюка і заявив, що такого відпоручника виганять з таборів, бо він замолодий і не внушає до себе довіря. Він не входить у критику здібности п. Гнатюка. Але думає що Міністерство Преси надішле для такої поважної справи як інформація таборів [про] сучасний момент людину більш поважну, яка б мала довіря інтернованих» – доповідав О. Ковалевському директор департаменту Є. Іваненко [2]. На той час Н. Гнатюку виповнилося 22 роки, однак враховувався передовсім його колосальний професійний досвід. Конфлікт було вичерпано резолюцією О. Ковалевського: подорож по таборах Н. Гнатюка була вкрай важливою для користі справи.

Наприкінці 1921 р. Н. Гнатюк намагався налагодити відносини із редакцією «Українського Слова» (Берлін). У листі до Д. Дорошенка писав, що надсилав інформаційні матеріали до газети, однак простежити їх публікування не мав змоги, оскільки у Тарнів газета не надходила [10]. Д. Дорошенко прояснив ситуацію, повідомивши про вміщені в часописі матеріали, надіслані гонорари, та очікування від журналіста нових статей [12].

Надзвичайно переймався життєвими й творчими проблемами Н. Гнатюка П. Ковжун. Зокрема, він радив Назарові: «Одкиньте на 70 % телеграфного «писання» (*«телеграми» і дописи.* – Л.С.) і візьміться за оповідання і т.д. Тим більше зробите, а данні у Вас безперечно є якнайбільші» [14]. Цей лист суттєво вплинув на вибір Н. Гнатюком свого майбутнього. 1922 р. він реалізував своє прагнення здобути освіту та знайти своє місце поза межами Батьківщини, оскільки повернення на рідну землю не розглядалося через зрозумілі й очевидні причини. Зокрема, свої розмірковування з приводу повернення в Україну журналіст виклав у статті «Чи вертатися до дому?», опублікованій у «Рідному Краї» (ч. 161).

Надалі прихистком для нього стала Прага. Однак у той час він відійшов від журналістики, отримав фах інженера, перебував у лавах Товариства українських інженерів, про що відзначено у книзі С. Наріжного «Українська еміграція» [27, с. 241]. (До слова, С. Наріжний зазначив також, що Н. Гнатюк був серед тих, хто фінансово підтримував видання цієї книги [там само, с.5].)

Упродовж 1920–1930-х рр. Н. Гнатюк намагався підтримувати зв'язки з редакцією львівського щоденника «Діло», спорадично надсилаючи для друку свої матеріали. Це були, зокрема, такі статті: «Повість К. Чапека з Закарпаття» («Hordubal», Praha. 1933) (1933, ч. 151), «Закарпаття в чеській літературі» (1934, ч. 14), «Чужина у Т. Шевченка» («Скільки наших емігрантів відчуває нині всю трагіку страждань великого творця! Нема більшого поета особистих переживань на чужині над Шевченка. Його поезії на чужині, в споріднених умовах, не можна читати спокійно») (1933, ч. 62). Також у «Літературно-Науковому віснику» була вміщена його публікація «Герой з-під Крутів» (1928, кн. 9). Відомо також, що у другій половині 1950-х рр. Н. Гнатюк опублікував низку результатів дослідження стану архівних пам'яток у Празі у часописі «Geodetický a kartografický Obzor».

Висновки та перспективи. Діяльність Н. Гнатюка на журналістській ниві підтверджена його особовими документами, листуванням із колегами та редакціями пресодруків, публікаціями в пресі, що демонструють неординарність його мислення й неабиякий талант і вміння обсервувати, відтворювати, пояснювати. Особа Н. Гнатюка по праву належить до «ядерних силуетів» українства – саме так означив редактор «Рідного Краю» у своїй статті (до слова, анонімній!) не лише видатних особистостей свого часу, а й маловідомих, непомітних діячів, «тихих, чесних муравлів, яких труд остав без призвання і пропадає в забуттю» [37]. Нині доволі нелегко докладно відтворити їх життєві й творчі біографії, однак необхідно зуміти розпорядитися інформацією, що пасивом зберігається у різнотипних документах минулого, про важливість яких пам'ятали ті, хто в «дрантливі часи» збирали їх і зберегли для майбутнього, і які нині дають змогу відреставрувати ті чи інші фрагменти драматичної української історії загалом та історії української журналістики зокрема.

Подяки. Автор статті засвідчує щирю вдячність директору Національного закладу імені Оссолінських (м. Вроцлав, Республіка Польща) доктору Адольфу Юзвенку та завідувачці відділу рукописів цієї установи пані Ельжбеті Остроменській за надану можливість опрацювати акцесійні архівні документи задля досягнення мети цієї статті.

1. Доклад голови Липовецького Комітету філії партії Гнатюка Н. до Центрального комітету Української народно-республіканської партії, Тарнів, 12.05.1921.
2. Доповідна директора департаменту Іваненка Є. очільнику Міністерства преси й пропаганди Ковалевському О., Тарнів, 04.12.1921.
3. Заява Гнатюка Н. Центральному комітету Української народно-республіканської партії, Липовець, 15.05.1920.
4. Заява Гнатюка Н. і Ковжуна П. до Голови Ради Міністрів УНР, Тарнів, 24.10.1921.
5. Лист Волинця А. до Гнатюка Н., Білозірка, 11.06.1921.
6. Лист Вороного М. до Гнатюка Н., Варшава, 21.07. 1921.
7. Лист Вороного М. до Гнатюка Н., Варшава, 25.08. 1921.
8. Лист Вротновського-Сивошпалки К. до Гнатюка Н., від 15.02.1921.
9. Лист Гнатюка Н. до Антона Йосиповича, Тарнів, 10.10.1921.
10. Лист Гнатюка Н. до Дорошенка Д., Тарнів, б.д.
11. Лист Гнатюка Н. до редакції «Рідного Краю», Тарнів, 20.12.1921.
12. Лист Дорошенка Д. до Гнатюка Н., Берлін, 18.01.1922.
13. Лист Ковжуна П. до Гнатюка Н., Львів, 14.11.1921.
14. Лист Ковжуна П. до Гнатюка Н., Львів, 21.12. 1921.
15. Лист Твердохліба М. до Гнатюка Н., Львів, 09.04.1921.
16. Лист Твердохліба М. до Гнатюка Н., Львів, 09.04.1921.
17. Лист Твердохліба М. до Гнатюка Н., Ярослав, 07.11.1921.
18. Лист Твердохліба М. до Гнатюка Н., Львів, 15.11.1921.
19. Лист Твердохліба М. до Гнатюка Н., Львів, 22.11.1921.
20. Лист Твердохліба М. до Гнатюка Н., Львів, 20. 11.1921.
21. Лист Яцківа М. до Гнатюка Н., Львів, 30.03.1921.
22. Лист Яцківа М. до Гнатюка Н., Львів, 15.04. 1921.
23. Лист Яцківа М. до Гнатюка Н., Львів, 07.05.1921.
24. Лист Яцківа М. до Гнатюка Н., Львів, 27.06 1921.
25. Лист Яцківа М. до Гнатюка Н., Львів, 13.07.1921.
26. Лист Яцківа М. та Ковжуна П. до Гнатюка Н., Львів, 21.04.1921.
27. *Наріжний С.* Українська еміграція /Симон Наріжний. – Прага, 1942.
28. Повідомлення Фракції Української народно-республіканської партії в Раді Республіки про Інформаційне Бюро Генерального Штабу, б.м., б.д.
29. Посвідчення Гнатюка Н., Вінниця, 19.05 1920.
30. Посвідчення Гнатюка Н. (Бюро біженців з України у Львові), Львів, 20.02.1921.
31. Посвідчення начальника відділу пропаганди департаменту пропаганди Міністерства преси й пропаганди Гнатюка Н., Тарнів, 03.12.1921.
32. Припис начальника інспекторського відділу Штабу Дієвої армії УНР Гнатюку Н., 12.11.1920.

33. Прохання Гнатюка Н. до Дирекції державної поліції у Львові, 08.09.1921.
34. Рапорт Гнатюка Н. начальникові інформаційного бюро Головної управи Генштабу, 19.10.1920.
35. Свідомство ідентичності Гнатюка Н. Тарнів, 22.11.1921.
36. Сніцарчук Л. «Тарнів. Еміграція. 1921 рік»: Щоденникові записи журналіста Назара Гнатюка / Лідія Сніцарчук // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. – Львів, 2014. – Вип. – С. 559–573.
37. [Яцків М.] Часи і характери / без підпису // Рідний Край. – Львів, 1921, ч. 88.

UDC 070(477) "19"(092)

Nazar Hnatiuk: «To be a journalist in such difficult time for journalism» (1917–1921)

Snitsarchuk Lidiya, D.Sc. (Social Communications), Professor,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, 2, Stefanyk Str., Lviv, 79000, Ukraine, e-mail: lidiya_s@ukr.net

On a base of archival documents author gives unknown facts from biography of Nazar Hnatiuk, a prominent warrior of Ukrainian People's Army, public and political figure, employee of the Ministry of Information who dealt with operative information.

The specificity of his intensive journalistic work during Ukrainian Revolution was accented, peculiarities of his cooperation with editorials of other periodicals were described, distinctness of his publications in several Ukrainian newspapers are characterized, including «Lypovetski Visty» («News of Lypovets»), «Ridnyj Krai» («Native Land»), «Ukrainska Tribuna» («The Ukrainian Tribune») and materials under the auspices of «UkrainPress» agency (Ukrainian Press Agency), the initiative for starting new papers was analyzed, understanding of his significant work in journalism was summarized.

Key words: Nazar Hnatiuk, journalist, editorial office, information and communicational activity, history of Ukrainian journalism.

Назар Гнатюк: «Быть журналистами в тяжелое для труда в прессе время» (1917–1921)

Сницарчук Лидия

За архивними матеріалами представлено невідомі факти біографії Назара Гнатюка – воина Армии УНР, общественно-политического активиста, министерского работника, основным «рабочим материалом» которого была оперативная информация. Акцентировано специфику его интенсивной деятельности на журналистском поприще в годы Украинской Революции, выяснены особенности сотрудничества с редакциями тех или иных изданий, определены основные приметы журналистской практики и характеристика материалов, опубликованных в ряде украинских газет – «Липовецьки Висти», «Рідний Край», «Українська Трибуна» и т.п., а также под эгидой агенции «Украинпресс», охарактеризована инициатива в основании новых газет, обозначено понимание его обстоятельного труда в журналистике.

Ключевые слова: Назар Гнатюк, журналист, редакция, информационно-коммуникационная деятельность, история украинской журналистики.

1. Report of the Head of Lypovetsk Committee of Party branch Hnatiuk N. to Central Committee of Ukrainian People's Republican Party, Tarniv, 12.05.1921.
2. Report of Departments' Director Ivanenko Ye. to the Chief of the Press and Propaganda Ministry O. Kovalevskyi, Tarniv, 04.12.1921.
3. Application of Hnatiuk N. to the Central Committee of Ukrainian People's Republican Party. Lypovets, 15.05.1920.
4. Application of Hnatiuk N. and Kovzhun P. to the Head of Council of Ministers of UPR, Tarniv, 24.10.1921.
5. Letter of Volynets A. to Hnatiuk N., Bilozirka, 11.06.1921.
6. Letter of Voronyi M. to Hnatiuk N., Warsaw, 21.07. 1921.
7. Letter of Voronyi M. to Hnatiuk N., Warsaw, 25.08. 1921.
8. Letter of Vrotnovskiy-Syvoshapka to Hnatiuk N., 15.02.1921.
9. Letter of Hnatiuk N. to Anton Yosypovych, Tarniv, 10.10.1921.
10. Letter of Hnatiuk N. to Doroshenko D., Tarniv, date unknown.
11. Letter of Hnatiuk N. to the editorial board of «Ridnyi Kraj», Tarniv, 20.12.1921.
12. Letter of Doroshenko D. to Hnatiuk N., Berlin, 18.01.1922.

13. Letter of Kovzhun P. to Hnatiuk N., Lviv, 14.11.1921.
14. Letter of Kovzhun P. to Hnatiuk N., Lviv, 21.12. 1921.
15. Letter of Tverdokhlib M. to Hnatiuk N., Lviv, 09.04.1921.
16. Letter of Tverdokhlib M. to Hnatiuk N., Lviv, 09.04.1921.
17. Letter of Tverdokhlib M. to Hnatiuk N., Yaroslav, 07.11.1921.
18. Letter of Tverdokhlib M. to Hnatiuk N., Lviv, 15.11.1921.
19. Letter of Tverdokhlib M. to Hnatiuk N., Lviv, 22.11.1921.
20. Letter of Tverdokhlib M. to Hnatiuk N., Lviv, 20. 11.1921.
21. Letter of Tverdokhlib M. to Hnatiuk N., Lviv, 30.03.1921.
22. Letter of Yatskiv M. to Hnatiuk N., Lviv, 15.04. 1921.
23. Letter of Yatskiv M. to Hnatiuk N., Lviv, 07.05.1921.
24. Letter of Yatskiv M. to Hnatiuk N., Lviv, 27.06.1921.
25. Letter of Yatskiv M. to Hnatiuk N., Lviv, 13.07.1921.
26. Letter of Yatskiv M. and Kovzhun P. to Hnatiuk N., Lviv, 21.04.1921.
27. *Narizhnyi S. Ukrainian Emigration / Symon Narizhnyi. – Prague, 1942.*
28. Information of UPRP Faction in the Council of Republic about Information Bureau of General Headquarters, place and date unknown.
29. Certificate of Hnatiuk N., Vinnytsia, 19.05.1920.
30. Certificate of Hnatiuk N. (Bureau for Refugees from Ukraine in Lviv), Lviv, 20.02.1921.
31. Certificate of the Head of Department of Propaganda of the Press and Propaganda Ministry Hnatiuk N., Tarniv, 03.12.1921.
32. Instruction of the Head of Inspectorial Department of UPR Acting Army Headquarters Hnatiuk N., 12.11.1920.
33. Appeal of Hnatiuk N. to the Administration of State Police in Lviv, 08.09.1921.
34. Report of Hnatiuk N. to the Head of Information Bureau of the Main Headquarters Office, 19.10.1920.
35. Identity Card of Hnatiuk N. Tarniv, 22.11.1921.
36. *Snitsarchuk L. «Tarniv. Emigration. 1921»: Diary of the journalist Nazar Hnatiuk / Lidiya Snitsarchuk // Zbirnyk prats' Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva. – Lviv, 2014. – Issue 4(22). – P. 559–573.*
37. [*Yatskiv M.*] Times and characters / without a signature // *Ridnyj Kraj. – Lviv, 1921, Issue. 88.*

Стаття надійшла до редакції 12.07.2017

УДК 007 : 344 : 070

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ У ПУБЛІЦИСТИЦІ М. ГРУШЕВСЬКОГО 1917–1918 РОКІВ

ГЕРАСИМЧУК Надія,

канд. наук із соц. комунік., доц.,

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, 04119, Україна,
e-mail: journ@univ.kiev.ua

У статті розглядається публіцистика М. Грушевського періоду української революції 1917–1918 рр., коли він очолював Українську Центральну Раду та сформував її стратегію. Розробивши ідейно-теоретичні підвалини українського національно-визвольного руху, він став його теоретиком-ідеологом і безпосереднім учасником.

Об'єкт дослідження – щоденні газети «Нова Рада» і «Народна воля», що стали для М. Грушевського важливими каналами його безпосереднього зв'язку та впливу на український народ. Мета дослідження – з'ясувати проблемно-тематичні аспекти публікацій указаних щоденників, їхню роль в українському національно-визвольному русі. Під час опрацювання матеріалів газет застосовано методи аналізу змісту, узагальнення, проблемно-тематичний, що дало можливість визначити їхню проблематику. Визначено, що проблематикою публіцистики М. Грушевського є національне питання, права і свободи українців, об'єднання політичних сил, державна символіка, земельне питання. Висновки дослідження полягають у тому, що політичний і публіцистичний хист М. Грушевського забезпечили українському рухові єдність і монолітність.

Ключові слова: національно-визвольний рух, «Нова Рада», «Народна воля», революція.

Вступ. Грушевськознавство як галузь історичної науки постійно перебуває в центрі уваги дослідників, динамічно розвивається, залучаючи дедалі нові кола вчених. Переконалим свідченням цього є зокрема п'ятдесятитомне зібрання творів М. Грушевського, що з 2002 р. почало виходити під патронатом Національної академії наук України у Львові. Дослідженням наукової, громадсько-політичної діяльності подвижника української нації займалися грушевськознавці з діаспори Л. Винар, А. Жуковський.

Авторами наукових праць про публіцистику М. Грушевського є історики І. Верба, І. Гирич, С. Кіржаєв, Н. Романцева, В. Тельвак, І. Ткаченко, Я. Пиріг, Ю. Шаповал та ін. Одне з останніх досліджень – ґрунтовна стаття Я. Калакури про внесок великого вченого в запровадження та змістовне наповнення концептів «історіографія» та «українська історіографія». Також автор запропонував типологію жанрів та проблематики його історіографічних праць [5].

Політичний публіцистиці М. Грушевського періоду української революції 1917 р. присвячена ґрунтовна передмова до 4-го тому зазначеного вище п'ятдесятитомника професора-історика В. Верстюка [2]. У ній автор не лише розглянув твори великого вченого, а й пояснив причини поміркованості його поглядів на Лютневу революцію.

В українському журналістичнознавстві непересічна постать М. Грушевського також привертає пильну увагу науковців. Так, у навчальних посібниках із історії української преси О. Дея, А. Животка, О. Мукомели згадується про його редакторську, видавничу та публіцистичну діяльність. Особистість М. Грушевського-історика й публіциста неодноразово ставала предметом дослідження Н. Сидоренко [7; 8]. М. Нечитайлюк загалом уважав ученого реформатором української журналістики [6].

Погляди вченого на українські національні проблеми, його політичні вагання в еміграції, коли він був автором і редактором віденського журналу «Борітеся-Поборете!» (1920–1922), розглянув професор О. Богуславський у монографії (розділ «Еміграційна полеміка М. Грушевського: між пошуком національної ідеї і партій-

ними шорами») [1, с. 67–78]. А. В. Георгієвська визначила проблемно-тематичні аспекти публіцистики М. Грушевського на сторінках цього партійного тижневика [3].

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю в українському журналістикознавстві окремих наукових праць, присвячених дослідженню публіцистики М. Грушевського 1917–1918 рр., зокрема її впливу на українські революційні події, а також про внесок у теорію українського державотворення 1917–1918 рр.

Мета розвідки – на матеріалі українських видань Наддніпрянської України з'ясувати особливості публіцистичної діяльності М. Грушевського періоду 1917–1918 рр., з'ясувати проблемно-тематичні аспекти публікацій указаних щоденників, їх роль в українському національно-визвольному русі. *Об'єктом* розвідки обрано щоденні газети «Нова Рада» та «Народна воля», їх публікації впродовж 1917–1918 рр.

Методи дослідження. Використано історико-бібліографічний, проблемно-тематичний методи, а також метод спостереження, аналізу й синтезу наукової інформації. За допомогою історико-бібліографічного досліджено історіографію проблеми та доповнено дані спостереження (у вступі), а також підбито висновки дослідження. В основній частині статті за допомогою методів аналізу й синтезу наукової інформації з'ясовано зв'язки та закономірності розвитку досліджуваного об'єкта. Проблемно-тематичний метод дав змогу визначити основні проблемно-тематичні аспекти публіцистики М. Грушевського.

Результати й обговорення. До сторіччя української революції 1917–1921 рр. Бі-Бі-Сі Україна разом із відомими істориками Ю. Шаповалом, М. Ковальчуком, К. Галушкою визначила десять особистостей, які найбільше вплинули на революційні події. Як зазначено в матеріалі «10 ключових діячів Української революції», перше місце посів М. Грушевський за вагомістю внеску [4]. Цей факт підкреслює його визначну роль у революційних подіях, непересічне значення публікацій для теорії та практики українського державотворення 1917–1918 рр.

За недовгий час свого існування (7 березня 1917 – квітень 1918 рр.) Центральна Рада (надалі ЦР), очолювана М. Грушевським, пройшла непростий шлях від вимог автономії до проголошення незалежності.

Коли почалася Лютнева революція, М. Грушевський був у Москві, де працював як історик та розгорнув активну громадсько-політичну діяльність. Зокрема він відновив роботу філії Товариства українських поступовців, обдумував можливості відновлення української преси.

Старше покоління поступовців на той час дискутувало з молодими українськими соціал-демократами щодо принципів творення ЦР як координуючого центру. Приїхавши до Києва й очоливши ЦР, політик одразу висунув ідею мобілізації українського руху, висловив свої думки щодо його політичних і правових засад. Наполягав на тому, що ЦР мала стати керівним органом українського руху. Такі погляди М. Грушевський виклав у газеті «Нова Рада» в статті «На Всеукраїнський з'їзд!», написаній 29 березня, напередодні скликання ЦР Всеукраїнського національного конгресу (Національного з'їзду). Він зазначав: «Центральна Рада, організована в Києві з представників усіх київських організованих українських верств і доповнена делегатами організацій позакиївських, уже тепер, в своїм тимчасовім складі, являється признаним усім свідомим українством центральним українським урядом. З'їзд має дати йому останню форму, вибрати його в постійнім уже складі ..., одним словом, привести в систему і порядок всеукраїнську національну організацію» (Нова Рада. – № 3). З'їзд переорієнтував діяльність ЦР з культурно-просвітницької на державотворчу, одностайно обрав М. Грушевського її головою, продемонструвавши перед Тимчасовим урядом серйозність і необхідність вирішення українських національних питань. Підсумки його роботи керівник ЦР виклав у статті «По з'їзді» (Нова Рада. – № 13/14).

«Пекучою» потребою внутрішнього життя вважав М. Грушевський відновлення преси, тож відразу розпочав діяльність у газетах «Нова Рада», «Народна воля», «Ві-

сті з Української Центральної Ради» (функціонувала в Києві з квітня до листопада 1917 р.). Її публікації були реакцією на певні поточні події та мали надзвичайне концептуальне значення, формували стратегію діяльності ЦР.

«Нова Рада» почала виходити з 25 березня 1917 р. Для її першого числа М. Грушевський написав статтю «Велика хвиля», яскраво виражений ораторський характер якої підкреслює палке бажання керівника ЦР переконати українців сміливо ставити політичні вимоги: «Ми знову стали ... вільними і повноправними, і можемо знову рішати про себе, становити право для себе і будувати долю свого народу, своєї землі... Домагання, котрі висуває нинішня хвиля, можуть бути прикрою несподіванкою для багатьох. Але нема що робити! Мусимо їх ставити і проводити. Лагідно, по можності, і тактовно, скільки є змоги, але рішучо, рішучо, рішучо!» (№ 1). Головною політичною метою він вважав автономію та федерацію, розглядаючи автономію України в контексті відносин українського руху з центральною владою Росії. Подібні погляди викладено в статті «Повороту нема» (№ 4), що стала продовженням «Великої хвилі». В цьому ж номері надруковано три промови, проголошені М. Грушевським на маніфестації – першому громадсько-політичному заході, організованому ЦР, у якій взяла участь майже чверть населення Києва (№ 1).

Коли Тимчасовий уряд відкладав вирішення українського національного питання в Росії до Всеросійських Установчих зборів, публіцист написав статтю «Від слова до діла!», у якій наголошував, що українцям не треба самим вирішувати свою долю, будувати своє внутрішнє життя. Він підкреслив, що новий устрій «виробиться на місцях, в національних і всяких інших областях, в згоді з принципами свободи й демократизму, за порозумінням місцевих національних і класових груп, і Установчим збором буде предложений вже до остаточного підтвердження і затвердження!» (№ 5).

Політичну програму ЦР М. Грушевський вважав спорідненою з ідеями діячів Кирило-Мефодіївського товариства. У статті «З старого і нового» (№ 2) він проаналізував «Книгу буття українського народу» та провів паралелі між її головними ідеями (безкласовість української нації, єдність, федералізм) і політичними завданнями українського руху 1917 р.

Важливу проблему становища національних меншин в автономній Україні порушено в статті «Народам України». М. Грушевський стверджував, що демократичний лад забезпечить рівні права всім народам, які живуть на території України: «Право національних меншостей буде забезпечене!» (№ 6).

Подібна тема пропонувалася читачам у статті «Чи Україна тільки для українців?». На той час в українському русі виникли політичні течії – націоналістична та самостійників. Як досвідчений історик і толерантна людина, М. Грушевський відповів на їхні радикальні гасла, що «Україна не тільки для українців, а для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити, а не обирати, не експлуатувати для себе» (№ 15).

У газеті «Народна воля», яка передбачала охопити своєю читацькою аудиторією українське село і виходити з травня 1917 р. до листопада 1919 р., протягом першого року надруковано близько 40 статей і промов публіциста. Першим стало звернення «До товаришів-українців» (1917. – № 2). М. Грушевський відповів усім, хто звернувся до нього як до голови ЦР із національних питань.

У «Народній волі» також друкував відкриті заяви. Так, він дав відсіч начальнику Київського військового округу К. Обручову (належав до партії есерів, не підтримував українську революцію) на його закиди щодо згоди ЦР на припинення формування нових українських частин: «Ні я, ні ЦР зовсім не погоджувались на домагання міністра, аби до кінця війни нові українські частини не формувались» (1917. – № 24).

Після проведення Перших Всеукраїнських військового та селянського з'їздів до ЦР увійшли військові та селяни. Це поповнення М. Грушевський назвав «великим ділом» у статті з однойменною назвою (1917. – № 25. – С. 1–2).

Рішучим, твердим тоном наповнена стаття «Що воно?» (1917. – № 27) – реакція лідера ЦР на відмову Тимчасового уряду на вимоги українського національного руху. Він акцентував на подвійних стандартах Тимчасового уряду, який використовує Україну та її ресурси, але не дає обіцянки на задоволення її «досить поміркованих вимог». Автор наполягає на невідкладному виконанні вимог ЦР.

На проголошення I Універсалу центральна влада відреагувала відозвою «Українському народу», у якій, проігнорувавши ЦР і спираючись на незрозумілі суспільно-демократичні організації України, вдалася до демагогічних обіцянок забезпечити національні права українців у місцевому управлінні, у школах і судах. М. Грушевський розкритикував розпливчатість і невиразність обіцянок Тимчасового уряду у статті «Треба ясніше!» (1917. – № 40).

У статті «Мусимо взяти на розум» (1917. – № 121) йдеться про звіт української делегації, що повернулася зі Всеросійської демократичної наради. Висновки делегації (російська демократія втрачає важелі управління державою, тому не може вирішити національне питання) спонукали лідера ЦР підштовхувати українців не чекати на рішення Всеросійських Установчих зборів, а розпочинати організацію Установчих зборів України.

Однією з найважливіших публікацій стала стаття «Проект української Конституції» (1917. – № 154. – С. 1–2), написана з метою ознайомлення українців з основами майбутньої Конституції. У статті, яка вийшла в день ухвали ЦР III Універсалу, М. Грушевський сформулював шість головних частин проекту Конституції: про автономію, про вищий законодавчий орган Всенародні збори України, про Генеральний суд, про зв'язок із західноукраїнськими землями, про право на самоврядування та ін. Українці вперше отримували широкі політичні права та свободи.

Проголошенню IV Універсалом повної державної незалежності Української Народної Республіки присвячена стаття «Великий обов'язок» (1918. – № 10), де автор висловив щире сподівання на об'єднання політичних сил, які після проголошення незалежності відкинуть міжпартійну конкуренцію, спрямують «всі сили, всю енергію, всю волю, всю працю, весь розум, всі засоби» на будівництво нової держави.

М. Грушевський брав активну участь у розробці державної символіки України. У «Народній волі» надруковано 2 статі про український герб: перша – «Державний герб України» (1917. – № 159), друга – «Український Державний герб» (1918. – № 19), пов'язана з затвердженням герба УНР 12 лютого 1918 р. У публікаціях він розглянув історію українських гербових знаків і схвалив затвердження герба УНР, зазначивши, що він питомий, незапозичений і буде «вибиватись... як знак нашої одвічної державної історії». Так само спиратися на історичну традицію М. Грушевський спонукав у статті «Про монетну українську одиницю» (1918. – № 193), обґрунтувавши необхідність введення гривні, яка була грошовою одиницею ще «за нашої старої держави».

Не оминав лідер ЦР таку гостру політичну, економічну й соціальну проблему, як земельне питання. Про це йдеться у статті «Святі права» (1918. – № 52).

За кілька днів до гетьманського перевороту, передбачаючи зміну влади, голова ЦР написав сповнену гіркоти й застережень статтю «Стара історія» (1918. – № 59). У матеріалі піддано гострій критиці поведінку його опонентів, бажання яких вирішити дрібні класові інтереси за допомогою окупаційної адміністрації він трактував як зраду національних інтересів. Досвідчений історик, справжній лідер, щирий патріот, М. Грушевський провів історичні паралелі з Переяславською радою, застерігаючи: «Другий раз робити ту саму помилку не можна. За се нема виправдання. Схаменіться, люди!». Якими пророчими виявилися ці слова в контексті того часу та й сьогодення!

Про величезне прикладне значення цих статей свідчить той факт, що одразу після виходу у Києві, їх передруковували львівський часопис «Діло», віденський «Vi-

стник Союзу визволення України». А також одночасно, як зазначив В. Верстюк, великими накладом виходили брошури: два видання брошур по 30 тис. примірників «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть» і «Звідки пішло Українство і до чого воно йде». Брошура «Українська Центральна Рада й її Універсали: Перший і Другий» вийшла у світ накладом 13,5 тис. прим. [2, с. IX].

Висновки та перспективи. Під час революційних подій в Україні 1917–1918 рр. М. Грушевський виявив блискучий хист організатора, оратора, публіциста. Розробляючи ідейно-теоретичні підвалини українського національно-визвольного руху, він став його теоретиком-ідеологом і безпосереднім учасником. Очоливши Центральну Раду, сформував її стратегію. Український народ, масово долучаючись до руху, потребував усвідомлення та чіткого визначення його найважливіших завдань. Щоденники «Нова Рада», «Народна воля» були важливими каналами безпосереднього зв'язку та впливу на загал керівника Центральної Ради. Його публікації висвітлювали найгостріші політичні, економічні та соціальні проблеми, серед яких насамперед національне, питання прав і свобод українців, об'єднання політичних сил, державної символіки, земельне.

Публіцистика М. Грушевського сприяла подоланню суперечностей між поступовцями, соціал-демократами, есерами, націоналістами й самостійниками та об'єднанню їх у єдиний національно-визвольний рух. Його політичний і публіцистичний хист забезпечили українському рухові єдність і монолітність. Апелювання М. Грушевського до української історії, застороги вчитися на помилках минулого завжди актуальні та стимулюватимуть як істориків, так і журналістикознавців до нових досліджень.

1. Богуславський О. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України : історичний шлях, досвід, дискусії : моногр. / Олег Богуславський. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – 452 с.

2. Верстюк В. Доба Центральної Ради в публіцистичній спадщині М. Грушевського / Владислав Верстюк // Грушевський М. Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів : Світ, 2007. – 432 с. – Т. 4. Кн. I : Серія «Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917–квітень 1918)». – С. V–XVI.

3. Георгієвська В. Михайло Грушевський – партійний публіцист / Георгієвська Вікторія // Образ : наук. журн. – Суми ; Київ, 2016. – Вип. 3 (21). – С. 66–71.

4. 10 ключових діячів Української революції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/ukrainian/features-40118493>. – Дата доступу: 17.08.2017.

5. Калакура Я. Історіографічні студії Михайла Грушевського: досвід і уроки / Ярослав Калакура // Україна–Європа–Світ : міжнарод. зб. наук. праць. Сер.: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль, 2016. – Вип. 17. – С. 203–215.

6. Нечиталюк М. Реформатор української журналістики (М. С. Грушевський у «Літературно-науковому віснику» першого періоду видання) / М. Ф. Нечиталюк // Вісн. Львівського університету. – Сер.: Журналістика. – 1992. – Вип. 17. – С. 56–63.

7. Сидоренко Н. Багатогранна постать (Михайло Грушевський на ниві журналістики) / Сидоренко Наталя // Образ : наук. журн. – Суми ; Київ, 2016. – Вип. 3 (21). – С. 54–59.

8. Сидоренко Н. Історія української журналістики. Особистості XIX–XX століть: навч. посіб. / Наталя Сидоренко. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2012. – С. 44–50.

UDC 007 : 344 : 070

The Ukrainian revolution in M. Hrushevsky's publicism (1917–1918)

Herasymchuk Nadiya, PhD (Social Communications),

Taras Shevchenko National University of Kyiv, The Institute of Journalism, 36/1, Melnykova St., Kyiv, 04119, Ukraine, e-mail: journ@univ.kiev.ua

The article deals with the journalism of M. Hrushevsky's period of the Ukrainian Revolution of 1917–1918, when he headed the Ukrainian Central Rada, formed its strategy. Urgency is due to the lack of scientific research sources of M. Grushevsky's publicity of this period, in particular, its influence on

revolutionary events. And also about the scientist's contribution to the theory of creating the state of the period of the February revolution. Having developed the ideological and theoretical foundations of the Ukrainian national liberation movement, he became his ideological theorist and direct participant. Ukrainian people, which massively joined the movement, it was necessary to understand and clearly define its most important tasks. The object of the research is daily newspapers «Nova Rada», «Narodna volia», which have become important channels for its direct communication and participant influence on the Ukrainian people. The purpose of the research is to find out the problematic and thematic aspects of the publications of these diaries, their role in the Ukrainian national liberation movement. While working on the materials of newspapers, methods of content analysis, generalization, problem-thematic method were applied, which allowed to determine their problems. It was found out that the problematic of M. Hrushevsky's publicism is the national question, the rights and freedoms of Ukrainians, the unification of political forces, state symbols, the land issue. The conclusions of the study are that M. Hrushevsky's political and publicistic skills provided the Ukrainian movement with unity and monolith. His appeal to Ukrainian history, the warning to learn from the mistakes of the past are always relevant and will encourage both historians and scholars in the field of journalism to new research.

Key words: national liberation, «Nova Rada», «Narodna volia», revolution.

Украинская революция в публицистике М. Грушевского 1917–1918 годов Надежда Герасимчук

В статье рассматривается публицистика М. Грушевского периода украинской революции 1917–1918 гг., когда он возглавил Украинскую Центральную Раду, сформировал ее стратегию. Разработав идейно-теоретические основы украинского национально-освободительного движения, он стал его теоретиком-идеологом и непосредственным участником. Объект исследования – ежедневные газеты «Нова Рада», «Народная воля», которые стали важными каналами его непосредственной связи и влияния на украинский народ. Цель статьи – выявить проблемно-тематические аспекты публикаций указанных дневников, их роль в украинском национально-освободительном движении. Во время работы над материалами газет применены методы анализа содержания, обобщения, проблемно-тематический метод, что позволило определить их проблематику. Выяснено, что проблематикой публицистики М. Грушевского является национальный вопрос, права и свободы украинцев, объединение политических сил, государственная символика, земельный вопрос.

Выводы исследования заключается в том, что политический и публицистический талант М. Грушевского обеспечили украинскому движению единство и монолитность.

Ключевые слова: национально-освободительное движение, «Нова Рада», «Народна воля», революция.

1. Bohuslavskyj, O. (2008), The press of Ukrainian emigration in Europe between two world wars and fight for the independence of Ukraine: historical path, experience, discussions, Education, Zaporizhzhia, 452 p.

2. Verstyuk, V. (2007), *The Day of the Central Council in the journalistic heritage of M. Hrushevsky*: Hrushevsky, M. Works in 50 vol., Svit, Lviv, vol. 4, book 1, pp. V–XVI.

3. Georgiievska, V. (2016), «Mykhailo Hrushevsky as a Party Publicist», *Obraz*, iss. 3 (21), pp. 66–71.

4. 10 key figures of the Ukrainian Revolution, available at: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-40118493> (accessed 17 August 2017).

5. Kalakura, Ya. (2016), «Historiographical studios of Mykhailo Hrushevsky: experience and lessons», *Ukraina–Evropa–Svit*, series: History, International Relations, vol. 17, pp. 203–215.

6. Nechytaliuk, M. (1992), «Reformer of Ukrainian journalism (M. S. Hrushevsky in «Literaturno-naukovomu visnyku» of the first period of publication)», *Visnyk Lvivskogo universytetu* (Bulletin of Lviv University), series: Journalism, iss. 17, p. 56.

7. Sydorenko, N. (2016), «Many-sided Person (Mykhailo Hrushevsky in the field of journalism)», *Obraz*, iss. 3 (21), pp. 54–59.

8. Sydorenko, N. (2012), *History of Ukrainian journalism: personalities of the XIX–XX centuries: textbook*, Publishing and Polygraphs Center «Kyiv University», 159 p.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2017

УДК 007 : 304 : 070

«А ПРЕСІ... ПРЕСІ ТЕЖ СМОЛЕНСЬКИМ ШЛЯХОМ ІТИ ДОВЕДЕТЬСЯ»

(радянська періодика і видавнича справа
у «Щоденниках» Сергія Єфремова)

КАЛАНТАЄВСЬКА Ганна,

канд. філол. наук, доц., e-mail: g.kalantaevskaya@journ.sumdu.edu.ua;

СИПЧЕНКО Інна,

канд. наук із соц. комунік., e-mail: i.sypchenko@journ.sumdu.edu.ua,

Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

У статті досліджуються погляди С. Єфремова на специфіку діяльності більшовицьких періодичних видань, на особливості збирання й подачі інформації радянськими газетярками, на ставлення українського суспільства до преси та її працівників, змушених виконувати пропагандистські завдання ідеологічних партійних лідерів, подаючи перекручені чи сфальшовані факти, вдаючись до залякувань і провокацій. Звертається увага на загальні морально-етичні якості та прийоми роботи репортерів, простежуються оцінки й характеристики автора «Щоденників» керівників видавництва, цензорів та інших виконавців репресивного нагляду і контролю над друкованим словом. З'ясовуються також причини і вияви цькування пресою особисто С. Єфремова й Академії як останньої незалежної української наукової установи в умовах тоталітарного режиму.

Ключові слова: більшовицька періодика, газетні провокації, монополія друкованого слова

*«Вы получили свободу слова – ну и молчите:
чего же вам еще?!» [2, с. 520]
(з промови комуніста)*

Вступ. Як один із найвпливовіших і найактивніших журналістів кінця XIX – початку XX століття С. Єфремов навіть в умовах більшовицьких репресій 20-х рр. не полишав наукової, редакторської, коректорської та іншої роботи, уважно аналізував характерні зміни, що спостерігались у діяльності радянської преси, видавничої справи, журналістики загалом. Зі студентських років працюючи у багатьох періодичних виданнях, у російськомовних і особливо в українських газетах, у появі яких він брав безпосередню участь, С. Єфремов, за словами дослідника М. Цимбалюка фактично «перетворив журналістику, періодичну пресу в знаряддя боротьби за національні й соціально-політичні права, у засіб ширення здобутків української культури, освіти мас і гуртування їх навколо національної ідеї» [1, с. 12]. На жаль, життя «під обухом» позбавило журналіста можливості спілкуватись із читацькою аудиторією засобами друкованого слова, проте дало йому багатий матеріал для тривожних роздумів про деморалізуючий, руйнівний вплив нової більшовицької преси на суспільство через її брехливість, тенденційне висвітлення подій, замовчування правдивих фактів, намагання монополювати контрольовати духовне життя людини, позбавленої будь-яких засобів отримувати об'єктивну інформацію про реальний стан справ у своїй країні і в світі загалом. Критичне зауваження С. Єфремова щодо панівної тенденції керівників у радянській державі «спершу зруйнувати, зогидити, запаскудити, а тоді знов вертатись на запаскуджене місце й пробувати на йому щось будувати» [2, с. 400] повною мірою стосувалось і преси, методи якої публіцист у своєму щоденникові вдало порівнював із діями Наполеона, котрому довелось повертатись із невдалого військового походу знищеною ним самим відомою Смоленською дорогою.

Творчий доробок, щоденникові записи літературознавця і публіциста С. Єфремова вже тривалий час перебувають у сфері наукових досліджень таких учених, як М. Чернописький, Е. Соловей, М. Цимбалюк, В. Шмельов, М. Наєнко та інших, його ім'я згадується у фундаментальних працях, присвячених розвитку нашого письменства, літературної критики, вітчизняної преси і публіцистики, проте ставлення академіка С. Єфремова до більшовицької періодики і видавничої справи, оцінка ним роботи радянського журналіста-репортера, про що він відверто писав у «Щоденниках», потребує більш уважного вивчення, в чому і полягає *актуальність* нашої статті, адже розвиток преси й інших незалежних ЗМІ української держави неможливий без врахування історичного досвіду і фахових вимог до журналістської роботи такого професіонала, як С. Єфремов. «Щоденники» публіциста нині досліджуються також науковцями Л. Масенко, яка вивчає їх як історичне й філологічне джерело для розуміння суспільного розвитку; М. Виговським, який звертає увагу на номенклатуру культурно-освітніх установ у 20-х роках ХХ століття в Україні; Т. Нагорною, яка цікавиться особливостями суспільно-культурного та наукового життя тієї доби, Г. Калантаєвською та іншими. Проте сфера періодики і видавництва книжок, представлена у записах журналіста, позбавленого можливості друкуватися, залишається поза увагою дослідників, і в цьому полягає *наукова новизна* нашої статті.

Методи дослідження. Описовий метод у поєднанні з аналітичним дозволив розкрити погляди С. Єфремова на більшовицьку періодiku і видавничу справу; визначити специфічні риси друкованої преси з урахуванням виконуваних ними функцій; дати оцінку засобам боротьби із гуманістичними традиціями української національної преси і книгодрукування. За допомогою контент-аналізу сформовано збірний портрет «борзописця»-газетяра, який фігурує у «Щоденниках».

Результати й обговорення. У середині 20-х рр. ХХ ст. свої критичні оцінки більшовицької ідеології С. Єфремов змушений був висловлювати лише в щоденнику. Про його виняткову майстерність викривати справжню сутність ворога Ю. Бойко-Блохін зазначав: «Полемічність Єфремова актуальна і чуттєва, така, що від неї іноді й кров закипає, <...> він уміє карикатурно представити противника <...> Він у своїх темпераментних полемічних статтях користується витонченою ритмікою вислову, блискуче використовує метафору, любить риторичні фігури» [3, с. 201]. Вагомим аспектом «Щоденників» С. Єфремова є всебічна характеристика радянської преси, роботи видавництв, з якими автори записів постійно доводилось мати справу, оцінка більшовицьких цензорів, газетярів-кореспондентів, рецензентів та інших представників монополії друкованого слова. Не лишилися поза увагою С. Єфремова і матеріали закордонних українських газет та журналів, окремі номери яких зрідка «проскакували», адже «звичайно тепер ніякі українські видання з-за кордону до нас не доходять» [2, с. 731].

Мета нашої статті – дослідити погляди С. Єфремова на більшовицьку періодiku і видавничу справу, на засоби їхньої боротьби із гуманістичними традиціями української національної преси і книгодрукування. Для реалізації поставленої мети слід виконати такі *завдання*: простежити оцінку автором «Щоденників» радянських газет і його реакцію на матеріали, вміщені у пресі; дослідити перелік згадуваних видань та їхні характеристики, подані С. Єфремовим; з'ясувати погляди публіциста на роботу більшовицьких рецензентів, цензорів та редакторів; подати збірний портрет «борзописця»-газетяра, який фігурує у щоденникових записах; окреслити ставлення С. Єфремова до діяльності видавництв, з якими він співпрацював.

Характеризуючи загальні тенденції розвитку літератури і періодики перших десятиліть ХХ століття, І. Дзюба зазначає: «Українські часописи і літературні видання кінця 20-х та особливо початку 30-х рр. сповнені статей, які прямо сигналізували партії та ДПУ про політичний кримінал (здебільшого вигаданий), запопадливо «розшифровували» підтекст тих чи інших творів або висловлювань» [4, с. 258]. Викону-

ючи завдання власних наполеонів від інформаційної політики, більшовицька періодика, на думку С. Єфремова, застосовувала аморальні і нечувані навіть у царській Росії методи «висвітлення» фактів, вдаючись до компліментарного перебільшення, вигадок, пересмикувань, газетних провокацій, цинічної брехні; вона рясніла абсурдними повідомленнями, фігурувала в курйозних історіях тощо. Навіть серйозна і правдива інформація у газетах, наявність якої С. Єфремов не заперечував, викликала у нього критичне сприйняття, бо відкрито пропагувала більшовицьку ідеологію. У періодиці, у багатьох офіційних партійних акціях на культурному фронті, зазначає з цього приводу І. Дзюба, спостерігались «обман, підміна понять, маніпулювання свідомістю людей, демагогічне перекручування звичних цінностей» [«5, с. 243], які, визнає й автор «Щоденників», часом викликали огиду навіть у лояльних співробітників друкованих видань.

Майстерно володіючи дошкульним словом, передаючи свої враження від радянської преси образно, метафорично й іронічно, С. Єфремов сприймає її як ворожу силу, що єдиним фронтом діє проти власного суспільства. «Совітські» газети, систематично занотовує він, виконують такі функції:

- друкують звістки про арешти, політичні й кримінальні убивства та судові процеси, вміщують відкриті полемічні листи, матеріали про внутрішні справи в Академії Наук, лайливі рецензії на театральні вистави старих діячів сцени П. Саксаганського і М. Садовського;
- ведуть брудну антирелігійну пропаганду, наголошуючи на слові «байстрюк» стосовно Ісуса Христа;
- «пропечатують» оголошення про «звіздини» (колись хрестини) у партійних чиновників і про зміни їхніх прізвищ (недаремно це масове явище привернуло увагу М. Куліша);
- пропонують відомим людям (наприклад, М. Грушевському) писати викривальні статті-доноси про утиски українців за кордоном та нацьковують на них репортерів, аби допитати їх про ставлення до політики більшовиків і до судів над неблагонадійними;
- ставлять у провину керівництву Академії Наук неузгодженість із партійною верхівкою дій і вчинків, перебріхують інформацію про роботу установи;
- «мізерно й мінорно бринять своє «гром победы раздавайся» [2, с. 309] на тлі економічного занепаду і панічних настроїв серед самих же комуністів;
- нахабно брешуть про пенсії старим письменникам (наприклад, В. Самійленкові) в той час, коли вони ледве животіють без будь-якої допомоги від держави;
- подають «поміж цілою низкою звичайних чергових доносів» [2, с. 256] обережні відвертості про жахливий реальний стан виховання і навчання дітей у притулках;
- «пускають войовничі ноти» [2, с. 252] проти партійної опозиції і всіх зовнішніх ворогів;
- «скромно оповіщають» [2, с. 273] про відновлення державної монополії на горілку та закликають громадян здавати золоті монети у банки як державну власність;
- дають місце для політичних доносів, відкритих листів «од членів усяких партій з каяттям та заявами що тільки серед комуністів можна спастися, а тому вони виходять з своїх партій» [2, с. 353];
- влаштовують шалений «канібальський танок» [2, с. 379] над тілом і пам'яттю застреленого в Парижі Симона Петлюри, подаючи подробиці із судового процесу над його убивцею;
- часом припускаються фатальних помилок, друкуючи заголовок до матеріалу на кшталт «Інститут засужених учених» замість «заслужених» тощо.

Даючи оцінку радянським газетам, С. Єфремов звертає увагу на численні полеміки у пресі, які часто доходять до фази «*argumenta bakulina*» (переконування насильством), на співробітництво редакторів із негідниками, провокаторами, на

використання газетярами сфабрикованих документів, приватних листів тощо. «Щоденники» свідчать про те, що їх автор був уважним і прискіпливим читачем радянської періодики, закордонних видань, які зрідка потрапляли йому до рук. У записках він часто згадує про невдоволення більшовицьких лідерів його непохитним рішенням за жодних умов не співпрацювати з радянською пресою, бо «...я не уявляю, як можна вести порядну газету за цього режиму й що в ній писати...» [2, с. 112]. Особливої уваги варте, на думку публіциста, ставлення до преси людей, зокрема киян. Він зазначає, що будь-яка подія має газетну офіційну, як правило, брехливу, версію («офіційна версія, повна нісенітниць та офіційного викручування з якогось невисловленого обвинувачення» [2, с. 224]) і версію народну, простішу і ближчу до реальності. Село до радянських газет ставиться традиційно, газета там завжди «йшла не на читання, а на цигарки» [2, с. 263], «базар реагує на сьогоднішні газети тим, що в один голос пророкує війну...» [2, с. 727], а діти, пропонуючи перехожим пресу, характеризують свій товар справді по-народному: «хлопчики, що газети продають – кричать: «Правда» – без известий, «Известия» – без правды». Це на «Известия» та на «Правду» знажують публіку, вихваляючи (!) свій крам» [2, с. 120].

На сторінках щоденника постійно зустрічаються характерні авторські коментарі щодо газетної інформації, загального тону матеріалів, способу їх подання читачеві: «...радянські газети подають тільки те, що їм вигідно...» [2, с. 428], «...по газетах тільки те й роблять, що вихваляють наш соціалістичний рай...» [2, с. 430], «...казенні радощі по казенних газетах...» [2, с. 310], «повінь» у газетах «покаянних листів» – «пошесть підлоти, сикофантства й обопільного одурювання» [2, с. 358]. Сучасні газети, іронізує С. Єфремов, подаючи матеріали про міжнародну політику, збройні конфлікти, обов'язково пишуть залежно від більшовицьких симпатій до учасників протистояння. Наприклад, якщо у бойових діях стріляють англійці, то це бандитизм, а якщо китайські комуністи, – то героїзм. Але по-справжньому обурює С. Єфремова відверта, нахабна брехня, особливо якщо йдеться про нього самого: «В газетах надруковано звідомлення про відкриття жидівської Катедри, що існує вже більше року. З звідомлення я дізнався, що й я там був і навіть сидів у президії! От на правду – «без мене мене женили»... Виходить, що не будши серед цих безпардонних рекламистів, усе ж ніби таки несеш деяку відповідальність за їхні вчинки. І нема навіть де і як спростування надрукувати. При звідомленні – цікава фотографія: Липський, що закрився рукою. Так на фотографії тільки й видно, саму руку та лисину. Єдиний у своєму роді портрет. Зробив це Липський навмисне, обурений нахабством фотографів, і тепер це можуть витолкувати як демонстрацію!» [2, с. 585]. Цей факт підтверджує і таке ж кричущє шахрайство працівників кінематографа, коли «документальні» фільми було старанно зрежисовано і зіграно, особливо під час зйомок кіно про «добровільну» хлібоздачу: «Навіть у дрібничках не можна цим людям вірити, бо все робиться з підступом, з лукавством, з бажанням підвести. Знають, що протестувати ніде, то й роблять, що хочуть...» [2, с. 588]. До політики наклепів і фальшування, наголошує С. Єфремов, додається загальна тенденція радянської преси до аномальної агресії, безпідставного звинувачення, приниження, морального знищення, використання засобів впливу на противника, запозичених із кримінального світу: «А лютість, злість панує по всій лінії. Яку не візьмеш газету – капає скажена піна. Лають нашу Академію, лають російську й погрожуються на неї. Лають поодиноких людей (нещодавно у вечірній газеті Зерова й інших професорів київських), лають установи (Всенародна бібліотека). Велика злість розпирає цих маленьких людців...» [2, с. 732].

Безглузді постанови, накази, заборони чи настирливі рекомендації від влади, вміщені у пресі, С. Єфремов порівнює із діяльністю керівників відомого міста Глухова: «В газетах кілька щедрінських документів. Украука оповіщає, що склала комісію для заборони «пережитків царизму» – слів «жид», «хахол», «кацап», але не

дожидуючи, що зробить та комісія, слово «жид» сама заборонила, лишивши комісії розважатись тільки над «хахлом» і «кацапом»... Оповідено також, що віднині чай даватимуть тільки робітникам і то жонатим... Решта ж хай п'ють просто окріп. Згадується щедрінський «Устав о добропорядочном пирогов печении»: «неимущие же да кладут требуху» – в пироги, розуміється» [2, с. 750–751]. Щодо загального ж тону преси стосовно політики і дій більшовицької партії, то тут, як свідчать записи у щоденнику, спостерігається «драгоценнейший из всех административных прецедентов – прецедент кроткого и бесскверного славословия» [6, с. 119].

Часто у записках С. Єфремов кепкує над мовними курйозами у українізованих газетах, над пафосним стилем, який залюбки пародіюють навіть дотепні злочинці, залишаючи в обкрадених квартирах записки на зразок «Коваленко (*бандит-міліціонер – авт.*) умер, но дело его живо» [«2, с. 275]. Трапляються у «Щоденниках» згадки про казуси і навіть скандали у газетах. Так публіцист ділиться враженнями від пікантної історії із харківською газетою «Вісті», яку спритні агенти передплачували великими партіями, аби здати в макулатуру, бо «пуд газети коштував передплатникові 5 крб. 40 коп., а пуд макулатури 7 крб. Заробляв і агент, що розповсюджував, і власник крамниці, а совітські журналісти раділи, що так «ширяться» і «зростає» тираж і читача прибуває» [2, с. 358]. Характерний для радянської періодики казус трапився і з іншою вірнопідданою газетою, яка умістила текст виступу високого чиновника: «...у «Вечернем Киеве» надруковано було його промову – щось на 2–3 шпальти і коли газета вже мала вийти – раптом наказ: викинути промову. Довелося знищити весь наклад і наново друкувати газету <...> Не жалують паперу!» [2, с. 630].

Радянські газети, наголошує С. Єфремов, діють за приказкою «чуже видно під лісом, а свого не видно під носом», бо активно друкують повідомлення «про безробіття та бідкування робітників... по буржуазних державах» [2, с. 605], саме тоді, коли на найбільших київських заводах «Більшовик» і «Червоний плугатар» страйкують працівники, протестуючи проти масових скорочень. Багато записів у «Щоденникові» присвячено матеріалам різних газет, де йшлося про справи в Академії, зокрема про викриття «ворожих елементів», до яких належав і сам С. Єфремов, про нав'язану із ЦК партії реорганізацію, про вибори призначених «зверху» академіків, про організовані серед студентів і навіть робітників виступи проти «єфремовщини», про газетні матеріали, де висловлювалось обурення порушенням прав людини за кордоном і мовчалося про масові арешти і катування в'язнів у радянських тюрмах. Найбільше згадок С. Єфремова про цькування його у пресі припадає на жовтень-грудень 1928 р., коли фронтальне «гавкання» розгорнулось після публікації полемічної статті автора записів у львівській газеті «Діло» («Про двох лицарів – одного із забралом, другого так»), в якій висловлювались критичні думки про одного із місцевих професорів. Переслідування С. Єфремова у пресі було масованим і потужним. Напевно, не було газети, яка б не підкинула дров у вогнище більшовицької інквізиції. Особливо старались московські «Известия», петербурзька «Красная газета», київська «Пролетарська правда», харківський «Коммунист» та інші, використовуючи ярлики «зрадник», «внутрішній емігрант» тощо.

Загалом у «Щоденниках» С. Єфремова називається понад п'ять десятків дореволюційних, радянських (україномовних і російськомовних), закордонних періодичних видань, частину з яких охарактеризовано суто по-єфремовськи, адже, як зауважують дослідники, він мав особливий «песимістично-глузливий стиль» [7, с. 7] і часто давав афористичні оцінки. Серед дореволюційних видань згадуються газети «Киевская мысль», «Новое время», «Киевские отклики», «Биржевые ведомости», «Киевлянин», «Украинская жизнь», «Громадське слово», «Громадська думка», «Рада», «Нова Рада», «Громадський голос», Герценів «Колокол» та інші. Автор пише про них як про свідків кращих часів, незважаючи на україножерні по-

зиції частини газет. З-поміж радянських часописів найчастіше згадуються київські видання – газети «Більшовик», «Пролетарська правда», «Вечерний Киев», «Селянська газета», «Радянське село», журнали «Глобус», «Життя й революція», харківські газети «Культура й побут», «Коммунист», журнали «Червоний шлях», «Червоний перець», «Гарт», «Шлях освіти» тощо. Серед московської преси є згадки про «Известия», «Правду», залізничний «Гудок», місячник «На литературном посту» та інші. Занотовує С. Єфремов і свої враження від матеріалів закордонних часописів, зокрема газет «За свободу!» (Варшава), «Українська трибуна» (Варшава), американських часописів «Свобода», «Народна воля», газет «Українські вісті» (Париж), «Діло» (Львів), журналів «Тризуб» (Париж), «Наша громада» (Подєбради) тощо.

Ставлення С. Єфремова до радянської преси було однозначним. Як підкреслює науковець Е. Соловей, він принципово ігнорував будь-які можливості співпрацювати з більшовицькою періодикою, флагманами якої в Україні були «Більшовик» і «Пролетарська правда» «з їхньою облудністю, примітивністю, вульгарністю. Монополію більшовиків на друковане слово він сприймав як суспільну аномалію» [2, с. 22]. «І доки ви стоїте на своїй позиції – не давати інакомислячим говорити, доти я в пресі не виступатиму, бо вважаю, що й преси немає, а самі казенні видання» [2, с. 409] – так відповів С. Єфремов на запитання голови київського виконкому П. Любченка про те, коли ж він нарешті почне працювати в радянській періодиці. Особлива увага автора «Щоденників» протягом 1924–1925 рр. була прикута до газети «Більшовик», а згодом – до київської партійної газети «Пролетарська правда» (до якої «Більшовик» влився у 1925 році). Скандальна газета, за спостереженням С. Єфремова, залучала до співробітництва не лише молодих «опричників», а й «колишніх». З виразними нахилами до сервілізму. До співпраці заохочувались і новоспечені радянські вчені – своєрідна колекція «безстидства з наукової сфери» [2, с. 79], яким замовлявся матеріал із конкретними якостями – «трохи пліток і брехні, багато нахабства і ціле море хамства та підлизництва й запобігання перед властями» [2, с. 79]. Із записів С. Єфремова постає відразливе обличчя «пришелепуватого» «Більшовика», який друкує відверті вигадки, може увінчати матеріал «нечупарним заголовком». Редактор-цензор зводить на сторінках видання особисті рахунки з опонентами, зібравши навколо себе плазунів-кар’єристів, які публікують на критиків газети професійні доноси. Серед характерних рис видання «Більшовик» – фальсифікування текстів, свавільне поводження з авторськими матеріалами, художньо-стильові ляпи, низький рівень мовної компетенції і звичайна для радянської преси агресивна поведінка: «Редакція прочула, що хтось із лекторів української мови «Займають ворожу позицію відносно «Більшовика», бо «не радять своїм слухачам учитись української мови» з цієї газети і тим одбивають передплатника. І в результаті – ціла стаття під заголовком «Глупота чи злочин?», де справу мови «Більшовика» чи передплати газета переводить на політичні рельси («свідомий намір підбурити своїх слухачів... проти радянської української газети»)[2, с. 88–89]. Про маніпулювання словом у «Більшовику» С. Єфремов записує, згадуючи долю статті А. Кримського про Академію наук, в якій «редакція повикидала все, що ставилось на увагу совітській владі, і натомість повставляла од себе всяких компліментів. Цим тон статті значно змінено. Це звичайна тактика теперішніх газетярів-бутербродників» [2, с. 99]. Друкуватись у такій газеті, вважає С. Єфремов, – ганебно для порядної людини, бо її спеціалізація – доноси, вигадки і провокації, як, наприклад, повідомлення про повернення публіциста з еміграції (насправді ж він «зовсім не повертався, бо й не їздив нікуди» [2, с. 100]), чи донос Я. Савченка на М. Зерова, щоб посісти його місце на педагогічних курсах. Такої ж думки про видання був і А. Ніковський, який репортерів «Більшовика», колишньому співробітникові «Нової Ради», відверто сказав: «Газета тупа і бездарна. От ви лаєте поляків, але ви навіть вилаятись не вмієте, щоб вийшло дошкульно і пристойно. У вас – плоско і глупо...» [2, с. 111].

Із 1925 р. в щоденникових записах фігурує переважно «бутербродна» газета «Пролетарська правда», що розгорнула потужну кампанію проти Академії й особисто проти С. Єфремова, щоденно повчаючи його «громадськості», вимагаючи від нього заяв про прихильність до радянської влади, називаючи його контрреволюціонером, ідеологом куркулів і непманів» [2, с. 732] тощо. 1 січня 1929 р. ця газета радісно повідомила про його звільнення «від усякої організаційної та адміністративної роботи в органах ВУАН, залишаючи на ним лише наукову працю, де він міг би виправдати обов'язки громадянина Радянської республіки» [2, с. 718]. Штрихів до портрета цього видання додають згадки про те, як «Пролетарська правда» радить пограбованим киянам оббивати бляхою двері від злодіїв, доводить, що радянська держава не зобов'язана повертати міжнародні борги, доказує геніальність Леніна на підставі діагнозу його мозку, не вважає за потрібне в огляді «10-літньої праці Комісії Словника живої мови» [2, с. 738] згадати прізвища бодай когось із науковців тощо.

Інші видання згадуються С. Єфремовим теж у контексті їхніх аморальних повідомлень, які сприймаються як характерні портретні деталі. Зокрема газета «Червоний шлях» героїзує одеського провокатора, який особисто «кілька десятків чоловіка поставив під розстріл і тим сам хвалився» [2, с. 78], дає місце для доносів на керівників Академії наук. Газета «Більшовик» вихваляється здійсненням Ленінових мрій – школою в тюрмі, не замислюючись над красномовною неоднозначністю такого досягнення. Газета «Коммунист» устами А. Хвилі нападає на ворогів радянської влади і зокрема С. Єфремова. Московські «Известия» друкують розгромний матеріал кореспондента з Харкова «Носители идей петлюровщины в Украинской Академии наук». «Вечерний Киев» пропонує Шевченкові дні використати на боротьбу з петлюрівщиною. Журнал «Червоний Перець» уміщує карикатуру на С. Єфремова з приводу закінчення його прізвища на «ов» тощо.

Автор «Щоденників» прискіпливо стежив за газетною інформацією, зіставляв повідомлення в офіційній пресі з чутками, розмовами, плітками, погрозами і наріканнями, що їх чув у трамваях, на базарі, на вулицях Києва, провінційних містечок, у голодних селах – скрізь, де доводилось бувати. Дослідниця І. Сипченко зазначає: «Характерними рисами періодики в Україні стали її ідеологічна залежність від правлячої партії, монополічний (попри широкий робітничорівняський рух) характер функціонування, підцензурність на всіх рівнях, обмежені оперативність та динамічність, що було пов'язано з необхідністю обов'язково узгоджувати матеріал з керівними інстанціями та органами цензури, непрозорий характер економічної діяльності» [(9, с. 6–7]. У записах С. Єфремова повною мірою відображені названі якості радянських газет і видавництв. Органічним складником такої періодики були виконавці партійних завдань – редактори, видавці, цензори, коректори, рядові газетярі – інтерв'юери, фотокореспонденти, репортери тощо. У «Щоденниках» вони – «казенні пера», «борзописці», «монополісти друкованого слова», а по-народному – «рябки»: «Почув незлу модифікацію одного з теперішніх термінів. «Рабкор» селяни переробили в «Рябко», – кажуть: «Ну вже той рябко й набрехав у газеті», або: «бреше, як рябко» [2, с. 137]. Народна традиція наділила радянського газетяра рисами шпигуна, провокатора і донощика. Його остерігаються не тільки звичайні люди, а навіть партійні працівники у його присутності перериваються розмови і згасають емоції: «Варто записати на пам'ять з сьогоднішньої «Пролетарської Правди». Якийсь борзописця радянський уболіває: «До газетного робітника, – це особливо почувається в провінції, – ставляться коли не зовсім з презирством, то принаймні неприємно. Його бояться. Від його ховаються. Його уникають». Це теза. А ось ілюстрація. На якомусь з'їзді «відповідальних робітників» у перерві стоїть собі купка теперішніх політиків і балакає і раптом один з них запропонував погуляти, з випивачкою. «Ти...тс... – зашипіли всі навколо... Ти що, хлопче, збожеволів: «мент» стоїть, а ти про випивку говориш!». «Мент» – це совітський газетяр,

а на «блатному» тюремному жаргоні – шпиг, доглядач... Оце образ радянської преси» [2, с. 400–401].

С. Єфремов мав чималий досвід особистого спілкування з газетярми і ніколи не сумнівався або у безпосередній співпраці журналістів із ДПУ, або у підконтрольності дій працівників преси каральним органам: «До мене втисся був репортер – «одержати інтерв'ю» з приводу Англії. Як звичайно, прогнав його. То дали вже мені спокій з інтерв'ю, а це знов почали забігати. А в результаті ГПУ поставив обвинувачення: «мовчить» [2, с. 507]. Визначальна риса репортера – нахабство, тому навіть поважні академіки, побачивши після свого засідання в коридорі співробітників «Пролетарської правди», «сипнули на всі боки мов горобці» [2 с. 101], втікаючи від нав'язливого «Так каково ваше мнение?» і «Так вы решительно отказываетесь сообщить ваше мнение?» [2, с. 107]. «Цілий день був під огидним враженням од цього нахабства, – записує в щоденнику С. Єфремов після такого спілкування. – Вони важать на те, що їм не одмовлять, побояться одмовити, а вже коли почнуть говорити, то, звісно, як... Думаю, що протяг цієї розмови буде мабуть у ГПУ» [2, с. 107]. Особливу зневагу публіциста викликають колишні співробітники дореволюційних газет, ті, що пристосувалися. Про одного з таких професійних хамелеонів він пише: «Починаю стрівати на вулиці біля «Пролетарської Правди» В. С. Чаговця, а в газеті його статті. Вже акліматизувався. Навіть гімн Ленінові проспівав не згірш, як колись у «Киевской Мысли» блаженної пам'яті правив «літургії красоти» та кляв більшовиків. На суді цей промітний чоловічина пролив сльозу й згадав, як він у Парижі ставав навколівки на місці, де розстрілювано комунарів. По суді на подяку надрукував у стінній тодішній газеті таку кровожерну статтю, якої не кожен і більшовик потрапить...» [2, с. 66].

Загалом критично ставлячись до радянських журналістів, С. Єфремов проте чесно визнає, що серед них є порядні, незіпсовані люди, змушені заробляти на життя таким продажним ремеслом, для яких все ж неприпустимо опускатись до написання матеріалів з виразними ознаками доносу і наклепу. У певних випадках редакція навіть такої одіозної газети, як «Пролетарська правда», викидає з тексту «усі брехливі й облесні місця»: «Рішуче большевицькі газетчики порядніші й розумніші за отого меткого професора» [2, с. 428] – робить висновок С. Єфремов, згадуючи Львівського автора з його підлабузницькою статтею. Згадує публіцист і випадки, коли репортер чесно признався йому, що небажаних фактів «наша редакція все одно не надрукує» [2, с. 259]; коли журналіста було звільнено з роботи за те, що в газеті «Радянське село» він надрукував біографії М. Грушевського і С. Єфремова; коли працівники видання «Життя і революція» ухвалили «перестати писати в журналі, або – як висловився один із протестантів – посадити редакцію на дієту», бо «просто занудило людей від того спрощеного поводження з словом, яке виявила редакція» [2, с. 456], до того ж керівники цього «вельми смиренного й угодного органу» [2, с. 325] «взагалі не хотіли рахуватися з непартійними співробітниками» [2, с. 325]. Проте, на жаль, такі протести серед газетярів були поодинокі і, зрозуміло, мали для страйкарів сумні наслідки.

Давні і традиційно напружені стосунки мав С. Єфремов і з цензорами, рецензентами, редакторами та іншими працівниками видавничої сфери, перед якими що за царату, що в радянські часи стояло урядове завдання всіляко знецінювати українську книжку. У 20-х – 30-х роках ХХ століття, як зазначає І. Дзюба, «серед української книжкової продукції значну частину становила політико-пропагандистська література і набагато меншу – наукова» [5, с. 213]. Обсяг наукової ж роботи, здійснюваної С. Єфремовим, вражає. Це були численні передмови до видань творів письменників-класиків, коректа Грінченкового словника, літературознавчі праці, підготовка до друку багатьох текстів, написання спогадів, робота з епістолярієм, зокрема Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського та інших, відповіді на листи тощо. Академік

С. Єфремов змушений був оббивати пороги таких видавництв, як «Шлях освіти», «Слово», «Державне видавництво», «Саробкооп», «Час», «Книгоспілка», тощо. Ситуація у видавничій сфері, яку описує у «Щоденниках» С. Єфремов, драматична. Незважаючи на моду на українську літературу у контексті так званої українізації, видавництва і друкарні ніколи не мають грошей, не платять за роботу, не зацікавлені виконувати замовлення. Про темпи друкування у Державному видавництві творів М. Коцюбинського, наприклад, публіцист зазначає: «Це не агітаційна книжка і не підручник, то й робиться, як мокре горить» [2, с. 101].

Трагізму цьому становищу додавала та обставина, що подвижницька робота С. Єфремова-науковця тривала на тлі посилення боротьби більшовиків проти української культури з кінцевою метою її знищити: «Коли зникли останні надії на світову революцію і на перший план вийшло зміцнення великодержавного моноліту, – зростання національних еліт і національних культур, насамперед української, почали сприймати як смертельну загрозу. І вибірково сплановані репресії проти української інтелігенції приблизно від 1928 р. починають переростати в масовий терор» [10, с. 691]. Об'єктами терору стали люди, книжки, українське слово у будь-якій формі.

Агресивна атмосфера, в якій функціонували видавництва, зумовлювала їхнє банкрутство, до якого призводили бюрократична байдужість, кабальна залежність українських видавництв від російського «Госиздата», кумівство у кадровій політиці, брак паперу, хабарництво цензорів, свавілля редакторів-видавців у ставленні до упорядників книжок, порушення авторських прав тощо. С. Єфремов часто згадує свої ходіння по видавництвах у марній надії отримати за власну справді титанічну роботу бодай якісь гроші, розповідає про конкуренцію між видавництвами і про їхній фінансовий крах – «лускання». З прикрістю занотовує він вияви і причини занепаду видавничої справи через чиновницьке ставлення («Чиновник книжки робити не може. Він її не знає, не любить, не тямить, не дбає...» [2, с. 239]), через примусову «лихварську вершущу», влаштовану «Госиздатом», який нав'язав, наприклад, Державному видавництву на півтора мільйона карбованців своїх книжок, яких ніхто не купував і за які видавництво мусило заплатити з власної кишені. Перетворення державного видавництва (Харків) на родинний бізнес Пилипенків і Коряків викликає у С. Єфремова обурення, адже члени цих сімей укладали величезні за обсягом (до 120 аркушів) хрестоматії, а гонорари брали наперед – і це в умовах, коли видавництво «принципово» нікому не платило через фінансову скруту. Проте справжнім випробуванням для української книги стали радянські цензори, які апетитами значно переросли своїх попередників часів самодержавства. Навіть бувалий у бувальцях С. Єфремов відзначає, що розміри сучасних хабарів зросли разів у десять. Функції цензорів-наглядачів залюбки виконували і пильні рецензенти. Наприклад, занотовує автор щоденника, із творів С. Руданського цензор «повикидав усі співомовки про козаків, про ляхів та жидів, а також і про попів, ксендзів та рабінів. «Ми тепер, каже, в такому становищі, що не можемо дозволити образу нації чи культу». Щодо останнього, то це новина якась» [2, с. 581]. Радянські цензори вимагають «всюди «бог» писати з малої літери» [2, с. 778] або взагалі його уникати. Про відредактовані для видавництва «Час» твори О. Кониського публіцист гірко розмірковує: «Довелося задля цензури «почистити» небіжчика щодо «Бога» та «жида»: частенько у його ці два заборонені тепер слова стрічаються. Та й то не знаю, як воно врешті обійдеться, бо все-таки зовсім збезбожити й збезжидити тексту не можна було. Може даремно працював і гріха на душу брав...» [2, с. 46]. Продовжуючи думку, С. Єфремов так висловлює своє враження від радянських сторожів «марксівського підходу» до художнього слова: «Совітська цензура куди причепливіше і, треба сказати, – дурніша за царську. Вона встановлює не тільки те, чого не повинно писати, а й те, що *треба* писати. Отже, коли мені важко було тоді потрапляти, то тепер і зовсім неможливо»

[2, с. 468]. Інший вартовий слова обурює С. Єфремова тим, що «пробує (і невдало!) навіть мову виправляти, не кажучи вже про свої власні дописки до мого тексту...» [2, с. 349]. Про негативні наслідки такого втручання для наукових матеріалів свідчить ще одна скарга: «Закінчив перероблювати книгу про Франка для нового видання... Мусив для цензури навести подекуди політуру, повикидав майже скрізь слово «жид», навіть з «еволюцією» обережно поводжуся, бо і цеє слово їм не до шмиги...» [2, с. 366]. С. Єфремов переконаний, що про більшовицьку цензуру можна збирати анекдоти, до яких зокрема варто зарахувати і випадки, коли нею із прейскуранта квітів було викинуто половину списку за буржуазні назви рослин – «Королева Вікторія», «Ізабелла» та ін., або коли «цензура добралася вже й до гімну пролетарського «Повстаньте гнані і голодні...». Здається, найбільш підозріння викликають слова «держава дбає не про нас». Пробували поставити в минулому часі «держава дбала не про нас», але й це не допомогло» [2, с. 197]. У колекції цензорів, з якими мав справу С. Єфремов, неперевершеним виявився «екземпляр», який до свого вето додав попередження: «І забороняючи, мушу повідомити ГПУ, нехай воно саме зробить з того належні висновки». Здається, навіть царська цензура просто тільки забороняла, а до охоранки не бігала» [2, с. 100].

Висновки та перспективи. Записи С. Єфремова про умови функціонування і засоби впливу на суспільство радянської преси неоціненні. Вони по суті є документальним оскарженням і викриттям насильницької комуністичної пропаганди, яка зуміла поставити собі на службу багатьох українських журналістів, деморалізувати їх, експлуатувати їхній творчий потенціал для деструкції масової й індивідуальної свідомості, довести до абсурду методи «інформування» суспільства, застосовувати найганебніші засоби для залякування й обману громадян.

Особисті коментарі С. Єфремова щодо діяльності низки партійних газет емоційні й метафоричні, він помічає й висміює у їхніх матеріалах інформаційні й мовні курйози, казуси, патологічну схильність видань до нечесних засобів у веденні дискусій, викладі фактів тощо. Брак професійного досвіду й ерудиції редактори більшовицької преси, наголошує публіцист, намагаються надолужити партійними гаслами і викриттям політичних опонентів. Мало привабливим у «Щоденниках» постає і радянський журналіст – людина, позбавлена моральних принципів, здатна на донос, підступність, обман. Більшовицької періодики з її брехливістю С. Єфремов не сприймав, вважав злочином співпрацювати з нею, уникав спілкування з газетярками, більшість з яких зневажав. Він розумів, що потужна сила друкованого слова, зосереджена в періодичних виданнях, книговидавничій сфері, перебуває під всеохопним контролем більшовицьких ідеологів, корумпованих чиновників, завдання яких полягало в системній ліквідації вільної думки, протестних суспільних настроїв, української книги, періодичних видань. Особливо гострою для публіциста була проблема радянської цензури, яка виявилася набагато агресивнішою за свою самодержавну попередницю, не тільки тотальними заборонами, а й нав'язуванням ідеології. Проте автор «Щоденників» ніколи не сумнівався в тому, що будь-який імперсько-тоталітарний режим неминуче приречений пройти судний шлях покарання – власну Смоленську дорогу.

1. *Єфремов С.* Початок нової доби: рахівська публіцистика (Березень – серпень 1917). – К.: ВЦ «Просвіта», 2011. – 382 с.

2. *Єфремов С.* Щоденники, 1923–1929. – К.: ЗАТ «Газета «РАДА», 1997. – 848 с.

3. *Бойко Ю.* Літературознавча та літературно-критична методологія Сергія Єфремова. Вибрані праці. – 1992. – К.: Медекол., – 382 с.

4. *Дзюба І.* Художній процес 20-х років ХХ століття. // З криниці літ: У 3 т. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – 975 с.

5. *Дзюба І.* Літературно-мистецьке життя (10 – 30-ті роки ХХ ст.). // З криниці літ: У 3 т. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – 975 с.

6. Салтыков-Щедрин М. История одного города. Сказки. – К. : Дніпро, 1997. – 278 с.
7. Курас І., Левенець Ю., Шаповал Ю. Сергій Єфремов і його щоденники // Єфремов С. Щоденники, 1923–1929. – К. : ЗАТ «Газета «РАДА», 1997. – 848 с.
8. Соловей Е. Суспільна й літературна доба в щоденниках Сергія Єфремова // Єфремов С. Щоденники, 1923 – 1929. – К. : ЗАТ «Газета «РАДА», 1997. – 848 с.
9. Сипченко І. Преса Сумщини 20–30-х років ХХ століття (типологічна характеристика та жанрово-стильові особливості) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунік. : спец. 27.00.04. – Дніпропетровськ, 2014. – 21 с.
10. Дзюба І. Духовні спустошення і трансформації в українському суспільстві ХХ ст. / І. Дзюба // З криниці літ: У 3 т. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 2. – 976 с.

UDC 007 : 304 : 070

«And press...the press will also have to go Smolenskiy way» (Soviet periodicals and publishing in Sergei Yefremov's Diaries)

Kalantaievskaya Hanna, PhD (Philology), e-mail: g.kalantaievskaya@journ.sumdu.edu.ua;

Sypchenko Inna, PhD (Social communication), e-mail: i.sypchenko@journ.sumdu.edu.ua,

Sumy State University, 2, Rymtsky-Korsakov St., Sumy, 40007, Ukraine

The article discovers S. Yefremov's views on the specifics of Bolshevik periodicals, features of collecting and submitting information by Soviet newspapers, the attitude of Ukrainian society towards the press and its employees, which had to do propaganda tasks of ideological party leaders submitting falsified facts, resorting to intimidation and provocations. The author pays attention to general moral and ethical qualities and methods of reporter's work. The work also shows estimates and characteristics of the author of «Diaries» of Publish Houses, censors and other executives of repressive supervision and control over the press. The author finds out the reasons and the persecution of the press by S. Yefremov personally and the Academy as the last independent Ukrainian scientific institution in the conditions of a totalitarian regime.

Key words: Bolshevik periodicals, newspaper provocations, monopoly of the press.

«А прессе... прессе тоже смоленской дорогой идти придется» (советская периодика и издательское дело в «Дневниках» Сергея Ефремова)

Калантаевская Анна, Сыпченко Инна

В статье исследуются взгляды С. Ефремова на специфику деятельности большевистских периодических изданий, на особенности сбора и подачи информации советскими газетчиками, на отношение украинского общества к прессе и ее работникам, вынужденным выполнять пропагандистские задания идеологических партийных лидеров, подавая искаженные или фальшивые факты, используя запугивания и провокации. Обращается внимание на общие морально-этические качества и приемы работы репортеров, прослеживаются оценки и характеристики автора «Дневников» руководителей издательств, цензоров и других исполнителей репрессивного надзора и контроля над печатным словом. Выясняются также причины и проявления травли прессой лично С. Ефремова и Академии как последнего независимого украинского научного учреждения в условиях тоталитарного режима.

Ключевые слова: большевистская периодика, газетные провокации, монополия печатного слова.

1. Yefremov S. (2011), *Pochatok novoyi doby: raxivs'ka publicy'sty'ka (Berezen` – serpen` 1917)*, [The beginning of a new era: Rakhiv's journalism (March–August 1917)], Prosvita, Kyiv, Ukraine.
2. Yefremov S. (1997), *Shhodennyky* [Diaries, 1923 – 1929], ZAT «Gazeta RADA», Kyiv, Ukraine.
3. Bojko Yu. (1992), *Literaturoznavcha ta literaturno-kry'ty'chna metodologiya Sergiya Yefremova. Vy'brani praci* [Literary studies and literary-critical methodology of Sergey Efreomov. Selected Works], Medekol, Kyiv, Ukraine.
4. Dzyuba I. (2006), *Khudozhnii protses 20-kh rokiv XX stolittia*. [The artistic process 20's of the twentieth century], *Z krynytsi lit*, From the well of the years: In 3 v., V. 1., Vy'd. dim Ky'vevo-Mogy'lyans'ka akademiya, Kyiv, Ukraine
5. Dzyuba I. (2006), *Literaturno-mystetske zhyttia (10 – 30-ti roky XX st.)* [Literary and artistic life (10-30's of the twentieth century)], *Z krynytsi lit*, From the well of the years: In 3 v., V. 1., Vy'd. dim Ky'vevo-Mogy'lyans'ka akademiya, Kyiv, Ukraine

6. Saltykov-Shchedrin M. (1997), *Istoriya odnogo goroda. Skazki* [The history of one city. Tales], Dnipro, Kyiv, Ukraine.

7. Kuras I., Levenecz Yu., Shapoval Yu. (1997), *Serhii Yefremov i yoho shchodennyky* [Sergei Efremov and his diaries], Yefremov S. (1997), *Shchodennyky, 1923–1929* [Diaries, 1923 – 1929], ZAT «Gazeta «RADA», Kyiv, Ukraine.

8. Solovej E. *Suspilna i literaturna doba v shchodennykakh Serhiia Yefremova* [Social and literary days in the diaries of Sergei Efremov], Yefremov S. (1997), *Shchodennyky, 1923–1929* [Diaries, 1923 – 1929], ZAT «Gazeta «RADA», Kyiv, Ukraine.

9. Sypchenko, I. (2014), “Press of Sumy region in the 20-30s. XX-th century (typological characteristics and style features)”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Journalism), 27.00.04, Dnipropetrovs'k Oles Honchar National University, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

10. Dzyuba I. (2006) *Dukhovni spustoshennia i transformatsii v ukrainskomu suspilstvi XX st.* [Spiritual devastation and transformation in the Ukrainian society of the twentieth century], *Z krynytsi lit*, From the well of the years: In 3 v., V. 2., Vy'd. dim Ky'yevo-Mogy'lyans'ka akademiya, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2017

УДК 007 : 304 : 070

СВІТОГЛЯДНІ ПРИНЦИПИ ТА ОРІЄНТИРИ ПИЛИПА КАПЕЛЬГОРОДСЬКОГО ПЕРІОДУ ДИРЕКТОРІЇ

КОВАЛЬ Юлія,

аспірант,

Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна, e-mail: koval.yulia25@gmail.com

У статті досліджуються особливості виявлення світоглядних принципів, ідей та орієнтирів Пилипа Капельгородського періоду Директорії (1919 р.) у його журналістській творчості. Для досягнення мети використані наукові методи теоретичного та емпіричного рівнів. Визначено, зокрема, що його світоглядні орієнтири перебували під впливом політики Директорії, пройняті ідеєю національного державотворення з орієнтацією на політику уряду УНР та критики конкуруючих політичних систем: Гетьманату, денікінців, більшовиків. Твори публіциста мали соціалістично-революційне спрямування і проголошували ідеї боротьби за відродження нації та незалежності української держави.

Ключові слова: Пилип Капельгородський, публіцистика, преса, світогляд, Директорія.

Вступ. Перші десятиліття ХХ ст. мали важливе значення в історії розвитку української публіцистичної думки. Суспільно-політичне тло, на якому розгорталася державотворчі процеси у країні, сприяло виникненню і поступовому розвитку україномовної періодики, а з нею й активізації діяльності журналістів нової доби. Революція 1917–1921 рр. спрямувала публіцистичний процес у русло боротьби за українську національну ідею: преса стала трибуною громадської думки, джерелом формування національної значущості, провідником боротьби за самостійність і незалежність країни. Саме тому діяльність публіцистів періоду національно-визвольних змагань, їхні світоглядні принципи, ідеї та орієнтири, що проявлялись у творчості, стають значимими в контексті відродження української нації.

Із цієї точки зору важливим є вивчення публіцистичної спадщини Пилипа Капельгородського (1882–1938) – українського письменника, громадського діяча, публіциста. Зокрема, науковий інтерес становлять особливості його світогляду за часів Директорії. У цьому полягає *актуальність нашого дослідження*.

До питань розвитку української періодики перших десятиліть ХХ ст. звертали ся у своїх працях М. Андрійчук, А. Бойко, А. Борець, А. Волобуєва, А. Животко, В. Ігнатієнко, І. Михайлин, М. Романюк, В. Садівничий, Н. Сидоренко, Л. Сніцарчук, О. Школьна та ін. Національна журналістика періоду Української революції 1917–1921 рр. виступала предметом досліджень О. Богуславського, В. Купрійчука, О. Мукомели, Р. Млиновського, О. Почапської, Г. Рудого, П. Федоришина та ін. Важливими є роботи І. Крупського – дисертація «Преса як джерело дослідження національно-визвольних змагань за українську державність (друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.)» і монографія «Національно-патріотична журналістика України (Друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.)». Деякі аспекти життєвого і творчого шляху П. Капельгородського слугували предметом наукового та літературно-художнього інтересу Л. Бойка, В. Граба, М. Данька, М. Нестлеєва, С. Розмариці, О. Столбіна, О. Філатової, А. Чернова та ін. Однак ґрунтовно та комплексно діяльність українського публіциста не вивчена.

Тож *мета дослідження* – визначити особливості розвитку і виявлення світоглядних ідей, принципів та орієнтирів П. Капельгородського періоду Директорії (1919 р.). Реалізація мети передбачає *вирішення таких завдань*: окреслити суспільно-політичні умови функціонування тогочасної української публіцистики; уточнити біографію

© Коваль Ю., 2017

майстра слова з орієнтацією на його публіцистичну діяльність означеного періоду; розкрити особливості виявлення його світоглядних ідей.

Об'єктом дослідження обрано публіцистичні матеріали, опубліковані в газеті «Лубенщина» 1919 р., та публіцистичні спогади «В своїй хаті – чужа правда, і сила, і воля», уміщені в журналі «Літературний ярмарок».

Методи дослідження. У роботі використані наукові методи теоретичного та емпіричного рівнів. Історичний метод застосований для вивчення суспільно-політичних явищ і процесів періоду Української революції 1917–1921 рр. як важливого етапу в історії національної публіцистичної думки. За допомогою біографічного – уточнено деталі життєпису П. Капельгородського, що мають стосунок до формування й становлення його світоглядних ідей, а методи аналізу та синтезу використані для визначення закономірностей розвитку української журналістики періоду національно-визвольних змагань. Метод аналізу документальної інформації застосований для вивчення наукових праць із обраної теми й текстів автора, контент-аналіз – для опрацювання змісту публікацій щодо виявлення світоглядних орієнтирів публіциста.

Результати й обговорення. Українська революція 1917–1921 рр. стала переломним моментом як для суспільно-політичного устрою держави, так і для української журналістики. Численні спроби у перші роки ХХ ст. створити систему україномовної періодики у Наддніпрянщині зазнавали невдач через «ілюзорність» свободи друку та цензурні заборони з боку російської влади. Із початком Першої світової війни українська преса фактично зникла з інформаційних обріїв. Тож не дивно, що з початком Української революції за відродження державності потреба в національній періодиці стала настійною. Оголошена свобода преси відкрила всі умови для її вільного розвитку. А. Животко зазначає, що вже у перші місяці 1917 р. українська періодика відроджується і далі розповсюджується надшвидкими темпами: «З шести органів, що виходили напередодні революції, зростає вона до 106 органів, досягаючи на 1918 р. 212 пресових органів» [1, с. 257].

Преса, поширюючи на своїх сторінках ідеї державотворення, стала осередком об'єднання української інтелігенції [2, с. 306]. Редактори, публіцисти, журналісти, письменники спрямовували свою творчу діяльність у національно-патріотичне русло. Як зазначає В. Шкляр, «на рідну землю поверталися справжні борці за незалежність України і активно включалися в громадську діяльність» [3, с. 39]. Це стосується і публіциста Пилипа Капельгородського. На початок революції письменник перебував у Владикавказі, де обіймав посаду статиста Терської області, а наприкінці 1917 р. працював у журналі «Трудовой крестьянин» у Ставрополі [4]. «Та хоч би куди кидала доля Пилипа Капельгородського – в Дагестан, у Чечню, в Караногай, у Ставропілля, хоч би як сутужно складалися обставини в особистому та громадському житті, він ніколи ні на мить не забував рідної України; навпаки – прагнув брати якнайактивнішу участь у просвітнянсько-культурницькому житті свого народу» [5], – пише Л. Бойко. У 1918 р. Пилип Капельгородський повернувся на Батьківщину й одразу зайняв активну громадянську позицію щодо національного визволення. У 1919 р. у Лубнах створив гімназію, яку пізніше очолив [6, с. 154].

Саме на той рік випадає і початок його активної публіцистичної творчості. І на це є свої причини. Національно-патріотичний характер революційних змагань за самостійність України нерозривно пов'язаний із активізацією політичних партій тих владних структур, що існували під час національно-визвольних змагань: Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії Української Народної Республіки. Кожна з них прагнула донести свої політичні ідеали та орієнтири до широкої громадськості: «активним “агітатором і пропагандистом” у цій політичній боротьбі виступала преса» [6, с. 154]. Тому, як вказує О. Почапська, «...газети буквально перервантажуються політичними програмами і закликами про підтримку» [7, с. 113]. Публіцисти ж стали «глашатаями» національних переконань відродження і держа-

вотворення українського народу – «участь провідних українських публіцистів того часу ... визначали рівень газети та її вплив» [8, с. 260]. Однак вони не були лише рупором, за допомогою якого проголошувалися ті чи інші ідеї революції. Кожний із них вирізнявся власними ідеями та переконаннями щодо теперішнього і майбутнього рідної країни, повне або часткове відображення яких знаходили в діяльності тієї чи іншої політичної партії, владної структури.

П. Капельгородський свій публіцистичний хист спрямував на підтримку уряду Директорії, що прийшов до влади у грудні 1918 р. Значною мірою на його погляди вплинули товариські стосунки з відомим громадським діячем та головою Директорії Симоном Петлюрою. Їхнє знайомство відбулося під час навчання у Полтавській духовній семінарії, де молоді діячі разом виступали проти царського уряду [9, с. 204–205]. С. Петлюра підтримував П. Капельгородського в його публіцистичних і письменницьких починаннях.

Із приходом до влади Директорії УНР починається поживлення публіцистичного процесу: дослідник В. Владимиров назвав цей період «новий «медовий» місяць української преси» [10, с. 15]. Збільшується кількість періодичних видань та розширюється їх типологія, зокрема актуальною стає військова періодика. Дослідники І. Крупський та П. Федоришин зазначають, що з'являється як військова центральна, так і окружна преса, що «розходилася великими тиражами й охоплювала все українське суспільство, впливаючи на нього» [11, с. 60].

Серед таких видань – газета «Лубенщина», видавцем якої став П. Капельгородський. 1 січня 1919 р. вийшов її перший номер. Підтримуючи петлюрівський рух, поділяючи погляди соціалістів-революціонерів, автор друкував політичні публіцистичні статті, що займали майже всі сторінки його газети. Світоглядні орієнтири П. Капельгородського безпосередньо формувалися під впливом політики уряду Директорії. Провідна тематика і проблематика видань цього періоду стосувалася «розвінчання політики і практики більшовицького й денікінського поневолення» [11, с. 65], а основна функція полягала в оперативному інформуванні української громадськості про актуальні події та явища, процеси в державі та за її межами.

Публіцистичні матеріали П. Капельгородського в газеті «Лубенщина» пройняті революційним духом. Автор аналізував усі події та процеси, що відбувалися у період правління Центральної Ради, гетьманату П. Скоропадського і, власне, Директорії УНР. Детальний опис і дослідження причинно-наслідкових зв'язків між революційними явищами та процесами давали змогу публіцистові визначити їх вплив на всі сфери життя українського суспільства.

Які ж настрої панували у статтях П. Капельгородського? Які ідеї проголошувалися у період революційних змін? Так, у публіцистичному творі «Як це сталося» автор описує прихід до влади Директорії УНР, що порівнюється із завірюхою, яка «...хитає королівські та царські престולי і помалу виводить приборканих людей на широку дорогу до волі й щастя». Говорячи про зміну уряду, вдається до яскравих образів, за допомогою яких підкреслює впевненість у новому ладі: «...ніколи ще не було такої хуртовини, як тепер, щоб повалила найміцніші престולי й повимітала всі панські привілеї на смітник до бабусі-історії». Детально й емоційно описує повалення гетьманату П. Скоропадського, а день приходу нової владної структури називає «національним святом всієї країни». Послідовно й чітко вказує завдання, що їх ставила перед собою Директорія задля миру в Україні, і зі щирим серцем вірить в успіх: «час тепер якнайскоріше розв'язати чергові національні й соціальні питання, задовольнити всіх покривджених, загоїти всі неправди».

Для поглибленого проголошення та донесення до реципієнтів суспільно-політичних ідей, широко використовував експресивну лексику, а також сарказми, коли кожне слово несло відповідне смислове навантаження. Завдяки цьому на контрасті приниженої політики уряду «Павлуші» Скоропадського, автор возвеличував Дирек-

торію «Симона Васильовича». «...Союзники з великого дива роззявили рота, що аж печінку видно! Добровольці закурили на той Кавказ, аж п'ятами світять! Частина “оглашених” дали дуба з переляку і зразу ж так засмерділи, наче Лазарь чотирьохденний! А “гетьман всея України” живим взятий на німецьке небо, де й досі “на Соломоні” ворожить, до кого ще на заробітки йти», – сипав експресивами в матеріалі «Оглашенні, ізидіте!».

Не оминав і питання більшовизму. Ще у 1917 р. гостро зреагував на жовтневий переворот у Росії й опублікував у журналі «Трудовой крестьянин» (1918. – № 16) вірш «Русская история от Александра Благословского (Романова) до Николая Ленина (Ульянова)», де піддав жорсткій критиці «вождя пролетаріату» та ідею більшовизму загалом:

*Взобравшись с сапогами
На царственный престол,
Сам Ленин с простаками
Игру свою повел.*

*Избранников народа
Успели разогнать
И всяческого сброда
У власти насаждать.*

*Затеяли повсюду
Гражданскую войну,
Набили трупов груды,
Расстроили страну.*

*Народу рты зажаты
Винтовкой и штыком,
Иуды и Пилаты
Командуют кругом.*

У газеті «Лубенщина» до питань комунізму та більшовизму автор звертався у матеріалах «Чому селяни не хочуть більшовицької комуни?», «Чи потрібна нам федерація з Москвою?». Публіцист писав, що всі спроби запровадити комунізм призводять до анархії, а тому задля збереження надбань революції народу потрібно триматися подалі від оманливих обіцянок «московської Совдепії» та її «більшовицького раю». Федерація з Російською державою означає не більше, ніж повторне поневолення українського народу, і чи варто заради цього боротися? Далі автор задається явно риторичним питанням: «Що ж ми бачимо в московському більшовизмі і чи слід нам, селянам, свою шию під його хилити, а чи не краще своїм розумом собі лад дати?» І відповідь уже знаходиться між його рядками: «Ясно, що нам з більшовицькою Москвою не по дорозі, доки вона не навчиться поважати нас по-сусідськи».

Аналізуючи історичне становище українського народу у складі Російської імперії у статті «265 літ московської неволі», гетьманат П. Скоропадського ототожнює із невільництвом, називаючи «новітнім московським ярмом у найтяжчій його формі». Для автора і більшовики, і буржуазія, і гетьманщина «одним миром мазані», бо мета для них спільна – повернути Україну до складу Росії, яку П. Капельгородський назвав «єдиною неділимою тюрмою». Для нього період правління Директорії – визволення з-під ярма величезної держави, що роками тримала країну під своїм контролем: «Україна – найласіший кусень, яким 265 літ поживлялася Москва. Україною вона латала свої власні дірки. Україною затикала ненажерливу пельку своєї буржуазії».

Можливість вільно підтримувати у власній газеті політику уряду УНР припинилася так швидко, як і розпочалася – через два тижні після випуску першого номеру Лубни окупували більшовики, газету, звісно ж, заборонили [12, с. 633]. Вийшло лише 10 номерів «Лубенщини». Така доля чекала на більшість періодичних видань Директорії. А ті, що «видавалися протягом менш-більш тривалішого часу, часто змінювали місце випуску» [11, с. 63–64].

Свої революційні світоглядні ідеї публіцист продовжив і як громадський діяч. У серпні 1919 р., коли місто захопили вже денікінці, Пилип Капельгородський, на той час директор Лубенської гімназії, вийшов на демонстрацію зі своїми гімназистами з національним прапором в руках, за що і був заарештований [6, с. 154].

Цікавими для аналізу світоглядних принципів публіциста виступають його спогади «В своїй хаті – чужа правда, і сила, і воля», вперше надруковані у 1929 р. в альманасі «Літературний ярмарок». Автор зробив акцент на подіях власного життя періоду Української революції. Основну увагу приділив розповідям про правління гетьмана П. Скоропадського. Своє негативне ставлення до його урядування озвучив у самій назві, беручи за основу рядки з поезії Т. Шевченка і змінюючи акценти зі «своя» на «чужа» правда, сила, воля. Аналогічно цьому зустрічаємо в самому тексті фрази «на нашій – не своїй землі», «вирушили ... нібито на самостійну Україну, нібито під крильце ясновельможного пана гетьмана». П. Капельгородський без жалю критикував і земляків, хто «пливе за течією» політичних перепитів і навіть не замислюється над своїми бажаннями та ідеями: «Слава богу, мовляв, хоч, сякий-такий лад маємо...». Повна відсутність власного світогляду й орієнтація на кожного нового ватажка у політиці, без розбору – ось байдуже життя рідних публіцистові земляків, за якими він спостерігає й вивчає політичну ситуацію загалом: «...ніби лубенці самі нічого не діяли, а тільки дивилися з гальорки на сцену, лускаючи насіння, переморгуючись із сусідкою та виявляючи свої симпатії чи антипатії плесканням рук, шиканням та вигуками “слава” й “геть”».

Неприйняття гетьманату П. Скоропадського змальовується ледь не в кожному твердженні: для автора це «найогидніша форма поневолення й знуцання», «штучна державність», що «бундючно й урочисто випинала» перед усіма запеклими ворогами і самим народом. Критикується і дружба влади з денікінцями, що провадять свою політику заради «єдиної, неділімої». Не оминається і продажність самого гетьмана та його уповноважених, котрі готові заради наживи й матір продати ворогові: «скільки саме хоче пан гетьман за все оптом? За булаву й за білу бутафорську череску? За продажню пишноту свого київського палацу з усіма халуями й за солодкі мрії про київську корону?»

І, врешті-решт, фінальним спогадом, що наповнений комізмом ситуації з нотами сарказму, П. Капельгородський «знищує» публіцистичним словом політику гетьманського уряду: згадує про свій арешт у Києві 1918 р., коли його разом із друзями звинуватили у підготовці збройного повстання проти «ясновельможного пана гетьмана». Кілька днів у в'язниці разом із усією українською інтелігенцією, що була там уже постійним явищем (тому з легкого пера автора тюрма – це «університет»), і пролилося світло на ситуацію. Причиною стала некомпетентність поліції, «хороброї гетьманської варти», яка без розбору саджала до тюремних камер, на їхню думку, «злісних революціонерів», котрі загрожують владі, наприклад, «бомбами», що на справі виявляються звичайними емальованими каструлями. Безглуздість ситуації грала на користь авторові щодо викриття негативних рис політики гетьманського уряду.

У вищерозглянутих творах публіцист не оминав жодного з актуальних явищ, подій та процесів, що відігравали визначальну роль в Українській революції. В. Граб зазначав, що в особі П. Капельгородського «відбилися історія національних визвольних змагань, революційної боротьби трудящих за соціальну справедливість,

надія і трагедія українського відродження» [6, с. 151]. Про нього згадували й дослідники української культури Н. Горбач, С. Гелей, З. Російська, відзначаючи, що пройшовши «складний і суперечливий шлях ідейного становлення, уже на кінець 1920 р. формується ціла когорта майстрів слова, які оволоділи ... революційним світоглядом» [13]. Світоглядні орієнтири публіциста спрямовані на розвінчання культу особистості гетьмана П. Скоропадського, недосконалість більшовицької системи та підтримку політики Директорії.

Висновки та перспективи. Із початком Української революції національна публіцистика вийшла на новий рівень розвитку, спрямувавши своє гостре й актуальне слово у русло національно-патріотичних змагань. Вона дала українському народові можливість зорієнтуватись у тогочасних політичних процесах, від функціонування яких залежав соціально-економічний та культурний розвиток усієї країни. Журналісти та публіцисти революційної доби стали «провідниками» народу в боротьбі за українську національну ідею.

У період Директорії П. Капельгородський заснував та видавав газету «Лубенщина» (1919 р.). На її сторінках він висловлював ідеї національного державотворення з орієнтацією на правлячу політику. Світоглядні орієнтири публіциста формувалися безпосередньо під впливом ідеології державотворення Української Народної Республіки. Підтримуючи її уряд, автор критикував усі інші політичні системи, що змагалися за управління державою. Тематика й проблематика його творчості мала соціалістично-революційне забарвлення і спрямовувалася на викриття уряду П. Скоропадського, денікінців та більшовиків.

Світоглядні орієнтири та переконання П. Капельгородського знаходились у річищі боротьби за відродження нації, її самовизначення та незалежності української держави. У своїх матеріалах він часто-густо використовував засоби сарказму та експресивну лексику, щоб за допомогою цього компонента виразити власне ставлення до існуючих актуальних проблем, а також бачення шляхів їх вирішення.

Подальше вивчення публіцистичної спадщини П. Капельгородського спрямоване на з'ясування місця та ролі автора в соціокомунікативному дискурсі першої половини ХХ століття.

1. *Животко А. П.* Історія української преси / А. П. Животко / упоряд. М. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 1999. – 368 с.

2. *Зикун Н. І.* Сатирична публіцистика Наддніпрянщини в інформаційному просторі України : становлення, розвиток, жанрово-тематичні форми : дис. ... доктора наук із соц. комунік. : 27.00.04 / Наталія Іванівна Зикун. – Львів, 2016. – 482 с.

3. *Українська журналістика : вчора, сьогодні, завтра : Історико-теоретичний нарис* / Шкляр В. І., Мелешенко О. К., Мукомела О. Г., Паримський І. С. – К., 1996. – 168 с.

4. *Капельгородський Пилип Йосипович* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://duxovna-stolitca.blogspot.com/2012/02/blog-post.html>. – Дата доступу : 18.05.2017.

5. *Бойко Л.* Пилип Капельгородський : погляд через століття [Електронний ресурс] / Л. Бойко. – Режим доступу : <http://slovoprosvity.org/2008/08/06/981-old/>. – Дата доступу : 18.05.2017.

6. *Граб В. І.* Капельгородський Пилип Йосипович / В. І. Граб // Реабілітовані історією. Полтавська область : [науково-документальна серія] / упор. О. А. Білоусько. – К. ; Полтава : Оріяна, 2007. – Кн. 5. – С. 151–156.

7. *Почапська О. І.* Українська сатирична публіцистика Наддніпрянщини періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. : дис. ... канд. наук із соц. комунік. : 27.00.04 / Оксана Іванівна Почапська. – К., 2009. – 204 с.

8. *Купрійчук В.* Українська преса 1917–1920 років як джерело вивчення державотворчих процесів гуманітарного розвитку в добу національної революції [Електронний ресурс] / В. Купрійчук // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2012. – Вип. 1. – С. 258–265. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_1_32. – Дата доступу : 18.05.2017.

9. Чернов А. Пилип Йосипович Капельгородський [Електронний ресурс] / А. Чернов // Рідний край : альманах Полтавського державного педагогічного університету. – Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. – № 1(26). – С. 204–210. – Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1828/1/Chernov.pdf>. – Дата доступу : 18.05.2017.

10. Владимирова В. М. Історія української журналістики (1917–1991) : [навч. посіб]. / В. М. Владимирова. – К. : МАУП, 2007. – 174 с.

11. Крупський І. Українська преса періоду Директорії : особливості функціонування, жанрово-тематична палітра [Електронний ресурс] / І. Крупський, П. Федоришин // Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика. – 2015. – Вип. 40. – С. 58–66. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2015_40_8. – Дата доступу : 18.05.2017.

12. Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. : 1910–1930-ті роки : [навч. посібник] / за ред. В. Г. Дончика. – Кн. 1. – К. : Либідь, 1993. – 784 с.

13. Горбач Н. Я. Теорія та історія світової вітчизняної культури: підручник [Електронний ресурс] / Н. Я. Горбач, С. Д. Гелей, З. П. Російська. – Львів : Каменяр, 1992. – 166 с. – Режим доступу : http://eduknigi.com/kulturologiya_view.php?id=79. – Дата доступу : 18.05.2017.

UDC 007 : 304 : 070

Pylyp Kapelhorodskyi's worldview principles and guidelines during the period of Directory

Koval Yuliia, PhD student,

Sumy State University, 2, Rymsky-Korsakov St., Sumy, 40007, Ukraine, e-mail: koval.yulia25@gmail.com

The article examines features of detection worldview principles, ideas and guidelines by Pylyp Kapelhorodskyi during the period of Directory (1919) in his journalistic work. We used the scientific methods of theoretical and empirical levels to achieve the goal. We noted that Pylyp Kapelhorodskyi's worldview guidelines are shaped by Directory policy. They are permeated with the idea of a national state-building with an orientation towards the Government of the UPR policy and a criticism of competing political systems: Hetmanate, Denikin, Bolsheviks. Journalist's works had a socialist-revolutionary orientation and they proclaimed the ideas of struggle for national revival and Ukrainian state independence.

Key words: Pylyp Kapelhorodskyi, journalism, press, ideology, Directory.

Мировоззренческие принципы и ориентиры Филиппа Капельгородского периода Директории

Коваль Юлия

В статье исследуются особенности выявления мировоззренческих принципов, идей и ориентиров Филиппа Капельгородского периода Директории (1919 гг.) в его журналистском творчестве. Для достижения цели использованы научные методы теоретического и эмпирического уровней. Определено, в частности, что его мировоззренческие ориентиры находились под влиянием политики Директории, проникнутые идеей национального создания государства с ориентацией на политику правительства УНР и критики конкурирующих политических систем: Гетманщины, денкинцев, большевиков. Произведения публициста имели социалистически-революционное направление и провозглашали идеи борьбы за возрождение нации и независимости украинского государства.

Ключевые слова: Филипп Капельгородский, публицистика, пресса, мировоззрение, Директория.

1. Zhyvotko, A. P. (1999), *Istoriia ukrainskoi presy* [The history of Ukrainian press], Nasha kultura i nauka, Kyiv, 368 p.

2. Zykun, N. I. (2016), "Satirical journalism of Naddniprianshchyna in the information space of Ukraine : formation, development, genre-themed shapes", PhD diss. (soc. commun.), The Press Studies Research Institute of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, 482 p.

3. Shkliar, V. I., Meleshchenko, O. K., Mukomela, O. H. and Parmyskyi, I. S. (1996), *Ukrainska zhurnalistyka : vchera, sohodni, zavtra : Istoryko-teoretychnyi narys* [Ukrainian journalism : yesterday, today, tomorrow], Kyiv, 168 p.

4. Poltavshchyna (2012), "Kapelhorodskyi Pylyp Yosypovych", available at : <http://duxovna-stolitca.blogspot.com/2012/02/blog-post.html> (accessed May 18, 2017).

5. Boiko, L. (2008), "Pylyp Kapelhorodskyi : view through the centuries", available at : <http://slovoprosivity.org/2008/08/06/981-old/> (accessed May 18, 2017).

6. Hrab, V. I. (2007), "Kapelhorodskyi Pylyp Yosypovych", *Reabilitovani istoriieiu* [Rehabilitated by History], Oriiana, Kyiv–Poltava, pp. 151–156.

7. Pochapska, O. I. (2009), "Ukrainian satirical journalism of Naddniprianshchyna on the period of the national liberation 1917–1921", PhD diss. (soc. commun.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 208 p.

8. Kupriichuk, V. (2012), "Ukrainian press of 1917–1920 as a source of studying human development state processes during the revolutionary war", *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine], issue 1, pp. 258–265, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_1_32 (accessed May 18, 2017).

9. Chernov, A. (2012), "Pylyp Yosypovych Kapelhorodskyi", *Ridnyi kraj* [The native land], no. 1(26), pp. 204–210, available at : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1828/1/Chernov.pdf> (accessed May 18, 2017).

10. Vladymyrov, V. M. (2007), *Istoriia ukrainskoi zhurnalistyky (1917–1991)* [The history of Ukrainian journalism (1917–1991)], MAUP, Kyiv, 174 p.

11. Krupskyi, I. and Fedoryshyn, P. (2015), "Ukrainian press of Directory period : features of functioning, genre and thematic palette", *Visnyk Lvivskoho universytetu* [Bulletin of Lviv university], issue 40, pp. 58–66, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2015_40_8 (accessed May 18, 2017).

12. Donchyk, V. H. (Ed) (1993), *Istoriia ukrainskoi literatury XX stolittia : 1910–1930* [The history of Ukrainian literature in XX century : 1910–1930], Lybid, Kyiv, 784 p.

13. Horbach, N. Ya., Helei, S. D. and Rosiiska, Z. P. (1992), *Teoriia ta istoriia svitovoi vitchyznianoi kultury* [Theory and history of world national culture], Kameniar, Lviv, 166 p., available at : http://eduknigi.com/kulturologiya_view.php?id=79 (accessed May 18, 2017).

Стаття надійшла до редакції 18.05.2017

УДК 007 : 304 : 70

ІДЕОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ВИСТУПАХ ЮРІЯ КОСАЧА ПРО ДОБУ УНР

СЕМЕНКО Світлана,

канд. філол. наук, проф.,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36000, Україна, e-mail: Svitlanasem@ukr.net

Метою пропонованої статті є виявлення політичних метаморфоз щодо оцінки подій доби Української Народної Республіки в публіцистичній спадщині (видрукуваній на сторінках українських еміграційних видань) одного з представників відомого роду Драгоманових-Косачів. Для досягнення мети використано методи системного аналізу, проблемно-тематичний, порівняльний, аналітичний, що сприяли з'ясуванню специфіки змін політичних акцентів у публіцистичній практиці Ю. Косача.

У науковій розвідці акцентується увага на таких ключових ідеологічних константах у публіцистиці Ю. Косача про добу УНР: від позитивної оцінки подій першої української революції та її очільників у світлі націоналістичної доктрини до спотворено-кон'юнктурної радянофільської критики. На матеріалі публіцистичних виступів про події часів УНР досліджено нелегкий пошук публіцистом-емігрантом шляхів політичного розвитку України, вироблення загальної національної ідеології.

У статті обумовлено взаємозв'язок між оцінкою ключових історичних подій та діячів доби УНР у публіцистичних виступах Ю. Косача зі зміною ідеологічних переконань; актуалізується наукова значущість його публікацій як важливого джерела для осмислення впливу уроків УНР на подальший розвиток національної ідеї в еміграційних колах української інтелігенції.

Ключові слова: Юрій Косач, публіцистика, національний чин, доба УНР, українська еміграція.

Вступ. Ключові події української історії завжди знаходили відгук у публіцистиці представників роду Драгоманових-Косачів. Не стала винятком і бурхлива доба першої Української революції, що підтверджують численні публікації у 1917–1918 рр. Олени Пчілки на сторінках «Газети Гадяцького земства» та Світозара Драгоманова у «Робітничій газеті». Пізніше один із наймолодших представників публіцистичної династії – Юрій Косач на шпальтах української еміграційної періодики неодноразово торкатиметься як уроків самої Української революції, так і діяльності її керманівців. На жаль, його публіцистичні виступи аналізованого тематичного сегменту ще не ставали предметом окремої наукової студії. *Актуальність* пропонованої розвідки обумовлена потребою заповнити цю джерелознавчу лакуну й репрезентувати науковій спільноті непрості ідеологічні та світоглядні трансформації Ю. Косача.

На сьогодні про спадщину талановитого публіциста маємо окремі розвідки таких авторитетних учених, як-то В. Агеєва, С. Кравченко, С. Павличко, Р. Радишевський, Н. Сидоренко, Ю. Шерех, проте питання перцепції Ю. Косачем Української революції 1917–1921 рр. у них не висвітлювалося.

Метою наукової студії є висвітлення подій та оцінка діяльності культурної та політичної еліти епохи першої Української революції у публіцистичній спадщині Ю. Косача, репрезентованої на сторінках еміграційних видань. Мета статті зумовлює розв'язання таких *завдань*: з'ясувати концептуальну спрямованість публіцистичних виступів Ю. Косача крізь призму його політичних орієнтацій; охарактеризувати статті публіциста про творців державницької ідеології 1917–1921 рр.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань автором статті використано такі методи: системного аналізу, що дав можливість передати процес формування ідеологічних орієнтацій Ю. Косача у різні періоди публіцистичної практики; проблемно-тематичний і жанрово-стилістичний для з'ясування специфіки

публіцистичних виступів Ю. Косача про добу УНР. Застосовування різноаспектного текстуального підходу до публіцистичної спадщини представника роду Драгоманових-Косачів уможливило виокремлення рис самобутності публіциста у висвітленні подій першої Української революції.

Результати й обговорення. У перший і другий періоди журналістської практики, який умовно можна означити як «націоналістичний» та «проєвропейський», Ю. Косач видрукував чи не найбільше статей про події першої Української революції. Так, у ювілейній статті «На зустріч XVII річниці листопада» він подає власне бачення тієї буремної доби для розвою національної ідеї, акцентує увагу й на причинах поразки УНР, котрі мали відгомін у політичній ситуації 30-х рр. XX ст. в Україні. У публіцистичному виступі спостерігаємо різку зміну тональності: від героїчного пафосу до гіркої сарказму, місцями сум за втраченою можливістю здобути власну державність. Косач вважає, що доба Української революції стала для українців героїко-трагічною легендою – «чудесним визволенням забутого й закутого міфу». У розумінні публіциста 1918 р. став добою «сталеві реінкарнації кволого вовтузання «тирольців сходу» і «шельменків деньщиків» у мільйонову волю українців», добою, коли відбулося пробудження в аморфній зденационалізованій частини українства національної свідомості та відродження кращих національних традицій.

Ю. Косач із позиції історичної достовірності й об'єктивності аналізує роль подій 1918 р. для внутрішньої та зовнішньої української політики, зазначаючи, що найбільше доба УНР значима тим, що стала потужним кроком для України на шляху входження до світової спільноти й виховала молоду генерацію української інтелігенції, яка своєю діяльністю охопила «всі вияви національного життя – від мистецтва й культури до родинного побуту», «виробила візію майбутньої держави» й досягла значних успіхів у боротьбі з «давнім рутенством».

Публіцист наголошує, що вплив доби Української революції відбився на настроях української інтелігенції середини 1930-х рр.: «З гуртком і брязком упала в 1918 році залізна завіса над останньою дією малоросійського-русинського видовища. Канонада українських революційних гармат і тріскіт українських революційних скорострілів заглушили сокотання наталкополтавських соловейків. Почалась затяжна й жорстока боротьба за нову українську правду. Почалась нова епоха для України» [5, с. 3].

Детально зупиняється публіцист і на такій світоглядній проблемі як реалізація українською інтелігенцією свого національного чину. Відступаючи від аналітичного стилю, автор вдається до художньої образності в змалюванні героїв і ворогів української державності: «Польські шибениці й московські кулі. Севлон і Береза, Лук'янівка й Бригідки. Хрест і холодна Гора. Наступ на українців з півночі й заходу. Вирок смерті Українській Нації: «зроблю з України льодову пустиню» (Поштішев, «Час останній скінчити зо степовою химерою»). А на зустріч їм – повішений Данилишин і розстріляний Влизько – виразники нової героїчної доби, виразники нової української волі. А назустріч ворогу: націоналістичні Донбаси, Волинь, Закарпаття, Примор'я, Канада, й Бразилія – досі найглухіші, досі найніміші. Українська земля за шеломяним еси. Це вже не гайдамацький романтизм, не химерна одчайдушність, це необхідність історії, це проблема життя, боротьби за своє місце під сонцем» [5, с. 3].

Неважко помітити виразні алюзії зі «Словом о полку Ігоревім», що служать для доведення тези про тяглість української національної ідеї з часів Київської Русі. Створюючи портрет виразників українського чину 1918 р. та докладно розшифровуючи духовний код національної продержавницької еліти, Ю. Косач стверджує: «Це ті українці, сини віку активності, нестримного віку молитви й вогню, що його заслуга рік 1918» [5, с. 3].

Будучи уважним політичним аналітиком, суголосно успадкованій публіцистичній традиції та власній ерудиції, він встановлює цілком закономірний взаємозв'язок

між розвоєм української ідеї й національної культури, стверджуючи, що в роки національно-визвольного піднесення відновлюються, трансформуючись суголосно новій політичній ситуації, тяглі українські культурні традиції. Так, у статті «Дорогі цвинтарі»: «...Покоління 17 року, в жорстокі дні поновного ставання нації, чудесно відновлювало призабуту, присипану в селищах недержавності традиційного українщення світових мандрівних тем, відновлювало питомість українській культурі споконвічну традицію «перехресних стежок». В дещо збаналізованій термінології це означало: «поворот до Окциденту» [3, с. 29].

У роки Другої світової війни Ю. Косач звертається до уроків Української революції, щоб демаскувати тяглу для радянських можновладців політику денационалізації українців. У памфлеті «Лінія Симона Петлюри» акцентує увагу на світоглядно-психологічній стороні проблеми, зазначаючи, що «руйнування фізичних засобів, майна і природних скарбів України Московщиною є нічим у порівнянні до тих інтелектуально-моральних шкод, які завдало московське панування українській нації» [1, с. 4]. Доказовою базою до наведеної тези про те, що у знакові моменти, коли історія дає шанс українцям побудувати свою державу, російська «моральна отрута» діє сильніше за зброю, виступають факти національно-визвольної боротьби українців проти російсько-більшовицької політичної експансії 1917–1921 рр.

Без зайвої патетики автор переконливо обґрунтовує нагальну історичну необхідність для українців виробити стійкий імунітет до радянської пропаганди, позаяк тільки «мобілізація наших власних національних сил» є гарантією відродження незалежної суспільно-політичної й економічної системи України. Зокрема, наголошуючи на тягlostі ідей такого провідника націоналізму як Симон Петлюра, Ю. Косач досить таки безапеляційно потверджує думку, що в екстремальних умовах війни, найбільш оптимальною для боротьби із подальшою русифікацією і радянизацією є ідеологія українського націоналізму, бо вона «не потребує пристосовуватися до розуміння та сходити до рівня навіть найбільш змосковщених часток українського народу» [1, с. 4].

Подвигу героїв Крут присвячена ювілейна замальовка Косача «Крути – українські Тернопіли», побудована на основні історичної аналогії українських історичних подій із подіями стародавньої Еллади. Автор замальовки підкреслює величезну роль для творення національного міфу Греції тернопільського подвигу, який «знайшов вдячний відгомін в усьому народі», тому подібного розуміння, на його думку, заслуговує й подвиг молодих українських оборонців самостійності рідної держави доби УНР. Публіцист, акцентуючи увагу на жертвості й почутті обов'язку української патріотично налаштованої молоді, наголошує, що тільки вона «в рокову для української соборності годину зрозуміла, що життя й честь народу смертельно загрожені», тому сміливо пішла в нерівний бій із більшовицьким військом Муравйова. У стилі народних дум Ю. Косач пафосно резюмує: «І хоч боротьба скінчилася для героїських оборонців фатально, але слава їхня не вмере, не поляже. Подвиг крутянських героїв – це ясний метеор, що заблис на непроглядно захмареному і громами наснаженому нашому політичному небосхилі. Крути – це безсмертя України» [4, с.173].

Про подвиг героїв битви під Крутами згадано і в публікації Ю. Косача «Пам'яті борців», у якій публіцист прагне утвердити в читача думку, що жертва в ім'я національної ідеї, «коли все особисте йде на вівтар загального», «передусім для найбільш яскравого явища єдності й величчя нації, її боротьби за життя» – є великим духовним чином, а війна в ім'я утвердження власної державності є виправданою [6, с. 5].

Говорячи про необхідність із зброєю в руках здобувати власну державну незалежність та створення потужної української армії, він засуджує тих очільників українського культурного руху, які знехтували й перервали традицію «героїчного перстения староукраїнського й козацького мілітаризму», й називає їх «справжнім нашим прокляттям». Публіцист послідовно декларує «Боротьба й офіра – завдання життя кожного члена нації. Це стиль нової доби, суворой й радісної, доби, що відновила од-

вічні людські правди, що виписала на небі нової Європи вогняні знаки найшляхетнішого вияву людської природи й духа – знаки національного відродження» [6, с. 5].

Ю. Косач вважає необхідним відновлення розірваної військової традиції, що розпочинається насамперед через власне світоглядне усвідомлення себе українцем, відданим борцем за побудову власної держави. Такими він вважає героїв Крут, які стали своєрідним мостом на шляху поєднання героїчного минулого й сучасного. Публіцист патетично артикулює: «Кожна нація додає до свого прапора червону фарбу крові, ту черлень, що її проклято віками за гордість і славу нації, за її панування. Буде ж у прапорі нашім барва малинова, барва крові козацької, що від неї так бувають наддніпрянські жита. Коли ж пам'ять про пролляту кров борців увіковічиться не тільки смужкою на нашім прапорі, але в глибині народних сердець, стане тим вогнем, що запалює волю мільйонів одним великим прагненням, тоді час, коли під тріумфальним луком на Софійській площі, на плиті Невідомого Стрільця запалахоча невгасимий світильник, буде близький...» [6, с. 5].

У концептуальному огляді «Шляхи сучасної української літератури» Ю. Косач наголошує, що на шляху свого культурного відродження новітня українська література починає свій відлік від часів Української революції 1917 р., репрезентуючи «нові постаті, дух і сенс». Кращі українські письменники тієї буремної доби, за спостереженнями публіциста, керувалися українською національною ідеєю як одним із головних критеріїв у створенні художнього полотна, що допомогло їм достойно здолати непросту ситуацію вибору «між молотом руйнівного інтернаціоналізму і ковадлом власного провінціалізму», викресати «живий національний дух» і «врятувати його іскорки від загибелі» [7, с. 3]. Косач закреслює увагу на тому, що з погляду історичної ретроспективи окреслюються позитивні зміни в національному письменстві: «перемога здорового інстинкту національного самозахисту», створення завершеної цілості літературного процесу, наближення до горизонтів сучасної європейської літератури.

Кардинальна зміна Косачевої риторики у публіцистиці 1960-х рр. вражаючи, вона діаметрально протилежна його публіцистичній спадщині 30–50-х рр. ХХ ст., де ідеї войовничого націоналізму позиціонувалися як єдино правильна ідеологія, а національно-визвольні змагання та їх очільники 1917–1919 рр. оцінювалися у піднесено-патетичному тоні. У радянофільських нарисах «Від феодалізму до націоналізму» доба УНР трактується вже як «повний розгром панівної верстви», негативно оцінюється державницька політика тогочасних очільників українського руху. Прикметно, що вкотре в якості доказової бази Ю. Косач використовує розлогі цитування з відомого публіцистичного твору, в цьому випадку таким є «Відродження нації» В. Винниченка. Самому ж голові Директорії автор нарисів дав високу оцінку за «думання в координатах дійсності», за громадянську мужність, що виявилась у публічному визнанні політичних помилок на сторінках книги «Відродження нації».

Автор збірки «Від феодалізму до неофашизму» вдається до специфічної гри з поняттями «національний» і «націоналізм»: з одного боку, він не відкидає того факту, що «національне питання є одним із найважливіших співчинників соціальної революції, яку переживає світ. Особливо важливе воно в боротьбі поневоленого народу і реалізується постулатами політичної свободи, державної суверенності, вільного розвитку мови, культури і всіх інших ознак національної самобутності» [2, с. 30], а з іншого – критикує політичну недієздатність ідей націоналізму в колах сучасної йому української громади на чужині, вважаючи що політичні лідери еміграції є нащадками тієї «української панівної верстви», яка «на певних етапах свого розвитку, проблему національного самоокреслення цілковито ігнорувала», а жадання економічної користі «спрямовувала її ідеологію в річище безобличного космополітизму або на манівці інтеграції з її гегемоном – панівною верствою чужої нації, з її культурою» [2, с. 31].

Усім арсеналом дошкульних налічок в бік своїх ідеологічних візаві, подекуди перебільшено тенденційним трактуванням фактів української і світової історії, вплітанням у хід розповіді вирваних із загального контексту дефініцій, окремих положень із націоналістичних концепцій опонентів Ю. Косач прагне довести, що націоналізм, починаючи з початку ХХ ст. і до сучасної йому доби, був «узагальнено, спрощеною синтезою тих «ідеологій» чи «програм», з якими, в минулому, в різних обставинах, українська панівна верства змагалась за своє панування», «рефлексією класових відносин даного, конкретного періоду».

Публіцист не менш гарячково й безкомпромісно вульгаризовано, ніж рупори радянської пропаганди, трактує події доби УНР і ЗУНР, з непричепитим для публіцистичної практики роду Драгоманових-Косачів політичною упередженістю й лакейським бажанням прислужитися ворожій для української нації ідеології, нарисовець вдається до вульгаризації знакових подій та голосливій критиці діячів, пов'язаних із розвитком державницьких ідей в Україні.

В аналізованій збірці від розділу до розділу рефреном проходить думка про архаїчність української націоналістичної ідеології, її політичну яловість, містифікацію національного міфу за допомогою галереї відомих історичних постатей носіїв державницьких ідеалів. І якщо в попередній період публіцистичної діяльності Ю. Косача Симон Петлюра поціновувався як герой «чину», то в нарисах «Від феодалізму до неофашизму» він називає його «невдалою карикатурою Виговського», «знаряддя польсько-магнатського колоніалізму». Як бачимо, у збірці нарисів «Від феодалізму до неофашизму» свої енциклопедичні знання з української історії Ю. Косач використовує з метою дискредитації державницьких концепцій.

Висновки та перспективи. У публіцистичних виступах Юрія Косача 30–50 рр. ХХ ст., у яких осмислюються уроки Української революції 1917–1921 рр., констатується, що ця знакова доба вкотре потвердила віковічне прагнення українців до створення власної суверенної держави. Публіцист відзначив, що ця доба мала позитивний вплив не лише на відродження національної ідеї, а й на розвій культури. Змальовуючи державницьку позицію С. Петлюри та подвиг героїв Крут, Ю. Косач закликає сучасників до праці в ім'я України, зберігати й примножувати кращі державотворчі традиції попередніх поколінь.

Відступаючи від своїх націоналістичних і проєвропейських переконань 30–50 рр., у третій радянськоміфський період своєї публіцистичної діяльності Ю. Косач трактує події Української революції 1917–1921 рр. відповідно до канонів радянської пропаганди, відступаючи від кращих традицій свого роду, який протягом століття розбудовував основи національної ідеї. Подальше вивчення політичної публіцистики Юрія Косача сприятиме як з'ясуванню важливих світоглядних питань, пов'язаних із розвитком української державницької ідеології, так і створенню об'єктивної історії української еміграційної журналістики.

1. *Волинський К.* Лінія Симона Петлюри / Кость Волинський // Наступ. – Прага. – 1942. – 15 бер. – С. 4.

2. *Косач Ю.* Від феодалізму до неофашизму. Нариси / Юрій Косач. – Нью-Йорк : Вид-во «За синім океаном», 1962. – 95 с.

3. *Косач Ю.* Дорогі цвинтарі / Юрій Косач // Всесвіт. – 1972. – № 9 – С. 28–30.

4. *Косач Ю.* Крути – українські Тернопіли / Юрій Косач // Свобода. – 1953. – 15 лют.. – С. 173–174.

5. *Косач Ю.* На зустріч XVII річниці листопада / Юрій Косач // Українське слово. – 1935. – 23 черв. – С. 3–4.

6. *Косач Ю.* Пам'яті борців / Юрій Косач // Слово. – 1946. – 21 квіт. – С. 5.

7. *Косач Ю.* Шляхами розвитку сучасної української літератури / Юрій Косач // *Biuletyn polsko-ukrainski*. – 1934. – № 38. – С. 3–4.

UDC 007 : 304 : 70

The ideological transformation in journalism of Yurii Kosach about events of the period of the UNR**Semenko Svitlana**, PhD (Philology), Professor,

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, 2, Ostrohradskogo St., Poltava, 36000, Ukraine, e-mail: Svitlanasem@ukr.net.

The purpose of current article is the clarification of political metamorphosis in estimation of events in the period of the UPR in journalistic legacy of one of the representatives of the famous Dragomanovs-Kosachs dynasty, which was presented on the pages of Ukrainian émigré periodicals. Author of the article used the following methods for realization of the objectives: system analysis, problematic and topical, comparative, analytical methods, which contributed to clarifying the specific changes of political emphasis in journalistic practice of Yurii Kosach.

The academic research focuses on the key ideological constants in Yu. Kosach's journalism about of the period of the UPR: from positive estimation of events of the first Ukrainian revolution and its leaders in light of nationalist doctrine to distorted and gainful judgment. Researcher notes that publications in periodicals proves difficult search for ways of political development of Ukraine, creation of general national ideology by émigré writer.

The author of the article states that the estimation of key historical events and the personalities of the period of the UPR in journalism of Yu. Kosach directly depend on changes in his ideological beliefs. The academic study emphasizes that the publications of Yurii Kosach is an important source for understanding the impact of the UPR lessons for further development of the national idea in circles of émigré Ukrainian intelligentsia.

Key words: Yurii Kosach, publicistic, national activity, period of the Ukrainian revolution, Ukrainian emigration.

Идеологические трансформации в публицистических выступлениях Юрия Косача о событиях УНР**Семенко Светлана**

Целью предлагаемой статьи есть выяснение политических метаморфоз касаясь оценки событий времен Украинской революции в публицистическом наследии одного из представителей известного рода Драгомановых-Косачей, которая была представлена на страницах украинских эмиграционных изданий. Для реализации цели автором статьи было использовано такие методы: системного анализа, проблемно-тематический, сравнительный, аналитический, которые способствовали выяснению специфики изменений политических акцентов в публицистической практике Ю. Косача.

В научном исследовании акцентируется внимание на таких ключевых идеологических константах в публицистике Ю. Косача о временах Украинской революции: от позитивной оценки событий первой украинской революции и ее предводителей в ключе националистической доктрины до искаженно-конъюнктурной советофильской критики. В научном исследовании отмечается, что выступления в прессе свидетельствуют о непростою поиске публицистом-эмигрантом путей политического развития Украины, создание общей национальной идеологии.

Автором статьи утверждается, что оценка ключевых исторических событий та имен времен Украинской революции в публицистических выступлениях Юрия Косача прямо зависимы от смены его идеологических убеждений. В научном исследовании делается акцент, что публикации Юрия Косача есть важным источником для осмысления влияния уроков Украинской революции на последующее развитие национальной идеи в эмиграционных кругах украинской интеллигенции.

Ключевые слова: Юрий Косач, публицистика, национальный чин, времена Украинской революции, украинская эмиграция.

1. Volynskyi, K. (1942), "Symon Petliura's line", *Nastup* (Prague), 15 March, p. 4.
2. Kosach, Yu. (1962), *From feudalism to neo-fascism (sketches)*, Publishing House "Behind the Blue Ocean", New York, 95 p.
3. Kosach, Yu. (1972), "Dear cemeteries", *Vsesvit*, N 9, pp. 28–30.
4. Kosach, Yu. (1953), "Krutys is Ukrainian Thermopiles", *Svoboda*, 15 February, pp. 173–174.
5. Kosach, Yu. (1953), "Towards the XXVII anniversary of November", *Ukrayinske slovo* [Ukrainian Word], 23 June, pp. 3–4.
6. Kosach, Yu. (1946), "In the memory of fighters", *Slovo* [Word], 21 April, vol. 16, p. 5.
7. Kosach, Yu. (1934), "On the roads of the modern Ukrainian literature development", *Biu-leten polsko-ukrainski* [Polish-Ukrainian Bulletin], N 38, pp. 3–4.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2017

УДК 070.43(477.85)«1931/1937»

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ НА СТОРІНКАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ «САМОСТІЙНОЇ ДУМКИ» (1931–1937) ЯК ДЖЕРЕЛО СОБОРНИЦЬКИХ ІДЕЙ

ПОПОВИЧ Юлія,

аспірант,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна, e-mail: y.porovych@chnu.edu.ua

У статті здійснено аналіз публікацій на суспільно-політичну тематику, що відіграли вагомую роль у формуванні національної свідомості українців Буковини на шляху до незалежної та єдиної України. Увага зосереджена на змістовому наповненні, зокрема державотворчих ідеях, та жанровій специфіці більш ніж двох десятків опублікованих матеріалів, авторами яких виступали переважно діячі українського націоналістичного руху – Д. Андрієвський, С. Лакуста, В. Липинський, Є. Онацький, М. Райгородський, М. Сціборський та ін. Проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що висловлені ідеї згаданих авторів є певним внеском у розробку теорії державотворення та розвиток українського націоналістичного руху, в тому числі й на Буковині.

Ключові слова: часопис, соборність, самостійність, державотворення, націоналізм.

Вступ. Українська періодика Північної Буковини 20–30-х років ХХ ст. – надзвичайно важливий сегмент українських друкованих ЗМІ зазначеної доби. За М. Романюком, «преса доби національного відродження (1928–1937 рр.) відзначається подальшим інтенсивним розвитком української преси у Північній Буковині за кількістю видань і особливо їх змістом» [6, с. 100]. Як відзначають історик А. Жуковський та публіцист Д. Квітковський, «цей період характеризується сильною реакцією на всякого роду колаборації з окупантом (мається на увазі румунська влада – П. Ю.) та посиленою боротьбою за суверенність української духовності» [1, с. 640]. Найяскравіше місце на той час посідав місячний журнал «Самостійна думка» (1931–1937) – орган націоналістів Буковини. Це видання мало літературно-наукове та громадсько-політичне спрямування. Про історію виходу в світ та редакційний склад можна дізнатися з нашої статті у співавторстві з Л. Василик [2].

До вивчення змістового наповнення часопису частково зверталися А. Животко [3], А. Жуковський і Д. Квітковський [1], М. Романюк [7], С. Кость [4]. Проте окремі аспекти «Самостійної думки» залишаються мало вивченими. Вважаємо, що поглибленої уваги потребує висвітлення ідеї побудови єдиної Соборної держави Україна в публікаціях на соціально-політичну тематику, що і є *метою нашого дослідження*. Ця проблема зі сторінок журналу доносилася читачам переважно через жанр суспільно-політичної та інформаційної статті, а також замітки, статті-звернення до читачів, публікації художніх та літературно-критичних текстів, бібліографії тощо.

У різножанрових публікаціях знаходили своє відбиття ідеї, що формували національну свідомість читачів, закликали до державотворчих дій. У редакційній статті «Від видавництва» (1931. – Ч. 1) за підписом «Редакційний Комітет» зазначалось: «Стоїмо на всеукраїнському понадпартійному ґрунті...». Тут же редакція місячника зобов'язувалася «по-можности освідомити та духовно піднести наш загаль», а «література займатиме переважну частку на сторінках журналу».

Об'єкт дослідження – чернівецький місячний журнал «Самостійна думка» (1931–1937). *Предмет* – публікації на суспільно-політичну тематику в зазначеному часописі.

Методи дослідження. У процесі підготовки статті використовувалися методи бібліографування – насамперед виявлення журналу «Самостійна думка», статей, монографій, історико-бібліографічних досліджень у каталогах Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Чернівецького обласного державного архіву; систематизації публікацій; контент-аналізу.

Результати й обговорення. Перше число «Самостійної думки» (1931. – Ч. 1) відкривалося зверненням-закликом «До українського громадянства» письменниці-буковинки О. Кобилянської, у якому вона коротко висловила свої міркування щодо спільних дій українців на шляху до об'єднання. Лист авторки «Землі», опублікований у журналі, мав важливе значення для підняття національного духу українців краю і закликав їх до духовної єдності.

На суспільно-політичні теми, зокрема з матеріалами про засади українського націоналізму, виступали Д. Андрієвський, Ю. Артюшенко, Б. Г. (*криптонім невідомого автора – П. Ю.*), М. Вірливий, Марко Гарт, Я. Дуб, М. Євшан, М. Костомаров, Л. А. (*криптонім невідомого автора – П. Ю.*), С. Лакуста, В. Липинський, О. Мицюк, М. Ніцкевич, Є. Онацький, М. Органський, М. Райгородський, С. Смаль-Стоцький, М. Сціборський, М. Чумак та ін. У другому числі «Самостійної думки» (1931. – Ч. 2.) редакція як передовицю виставила «Заповіт» М. Євшана – модерного літературного критика, журналіста початку ХХ ст., за характеристикою О. Кобилянської, – «чоловіка високої культури з шляхетністю своєї душі – повною людської і національної гідності» (Кобилянська О. Думки-спомини про Миколу Євшана // Самостійна думка. – 1931. – Ч. 2). Публікація критика – це надто спресований переказ його основних думок, висловлених у праці «Великі роковини України». Квінтесенція «Заповіту» зводиться до заклику автора не жаліти життя для того, щоб буйнішими виросли «нові нарости нашого українського життя, української культури й державности».

«Самостійна думка» виходила у світ в добу, коли серед українських національних сил Буковини з'явилося ще не до кінця згуртоване покоління патріотично налаштованих діячів, водночас всі українці вже мали певний досвід визвольних змагань за Українську державу в 1917–1921-х роках. Тому й редакція, сповідуючи націоналістичний курс, підбирала для висвітлення матеріали, котрі переважно стосувалися проблем, пов'язаних з теоретичними та практичними основами націє- та державотворення.

У контексті заявленої теми виділяємо публіцистично загострену статтю «Самостійність і соборність» (1932. – Ч. 5), підписану криптонімом «Б. Г.». Проблему самостійності і соборності автор бачить як проблему української інтелігенції, поодиноких її членів. Актуально звучить і нині думка, що доки на «провідних місцях будуть Ісави, фарисеї, книжники [...]», доти про самостійність державну не може бути й мови». Те саме й з соборністю. Поки не переборемо в собі розуміння політичного співжиття, як «Україна – це я», доти соборність буде побожним бажанням, мертвою формулою, [...] фальшивою розмінною монетою політичних «комбінацій». Автор не бачить іншого шляху в реалізації самостійності й соборності, як через самостійність і соборність національної інтелігенції. Про історичні віхи боротьби українців за державність і соборність та їх втрату розповідає М. Вірливий у статті «День двох подій (22.I.1918–22.I.1919)» (1933. – Ч. 1). Хоч були поразки, та єдність і самостійність стремління українського народу не спинити, головне – встояти, і тоді можна буде дістатися до своєї мети, – підкреслює автор.

Редакція «Самостійної думки» намагалася об'єктивно оцінювати стан національно-політичного життя на Буковині і через публікації матеріалів на суспільно-політичну, виховну теми – як важливі компоненти побудови самостійної держави, наставляти українців краю на вірний шлях. В одній зі статей (1931. – Ч. 2) О. Мегединюк, характеризуючи стан політичного життя на Буковині, визначив кілька

причин його «кволості»: «1. наша розхитаність. 2. наша непланомірність». А найголовніша біда – у відсутності єдності в діях українських громадських організацій. Єдина політична організація – У.Н.П. (українська національна партія), як зазначає автор, не мала чіткої програми дій. Вся політична активність партії вичерпувалась під час виборів. Отже, О. Мегединюк доводить, що на той час в Буковині не було такої сили, щоб «стати задатком сильнішої політичної організації укр[аїнського] народу на Буковині».

Вже з першого року видання журнал розпочав вміщувати на шпальтах статті, які містили в собі виховне начало, сприяли формуванню національної культури. Наприклад, у числі 2 за 1931 рік знаходимо статті П. Козака («Про Красу (Психологічна аналіза)»), Т. Г. («На що ми не звертаєм належної уваги»), Р. Ясенка («Проблема виховання в державних націй і в нас»). В останній публікації автор визначає найголовніші чинники виховання – «просвіта, традиція, мистецтво, загальна опінія (*думка* – П. Ю.), право», а також виділяє грамотність і свідомість як два ступені народного виховання. До речі, у піднесенні рівня національної свідомості Р. Ясенко першість надає пресі, а далі й школі. Із підтексту статті стає зрозумілим, що на той час, аби стати державною нацією, потрібно було якомога більше людей свідомих, жертвоздатних і вихованих залучити до суспільної праці. У процесі державотворення М. Райгородський особливе місце відводить родині («Суспільна роля родини») (1932. – Ч. 11–12), яка «стає тією твердиною, де заховується та плекається національна віра, традиція й ідеологія», а в родині головна роль у вихованні повинна належати жінці.

«Самостійна думка» систематично поверталася до сторінок української історії творення самостійної держави. Спарене число 19–20 за 1932 р. відкривається статтею М. Вірлиного «У 14-ті роковини світлої події», у якій згадується шлях західно-українських земель до створення «Української Національної Ради» 12 жовтня 1918 р. та Української держави із земель Австро-Угорщини, коли на ратуші Львова замаярив синьо-жовтий прапор. І хоча ця спроба державотворення не була тривалою, та все ж для «українців по обидвох боках Збруча має листопад велике значіння – він був одним з етапів до створення дійсно – Соборної».

Аналітичним мисленням пронизані публікації одного з авторів-дописувачів «Самостійної думки» М. Чумака. У статті «Шлях національного визволення» (1932. – Ч. 19–20; 21–22) він роздумує на подальшим шляхом України – з Європою чи СРСР, ставлячи риторичне запитання, чи «наріканнями на більшовицький терор і визиск скинемо ми з України колоніальне ярмо?». Тут же автор розмислює, що справді замало проголосити єдність українців із Заходом проти Сходу, «з культурою проти варварства, з Європою проти СССР!». Треба діяти. Адже розвиток кожної нації є надто складним ланцюжком зв'язаних між собою процесів: «Без поширення письменности не може розвиватися література, без матеріального добробуту не поступатиме вперед творчість наукова, мистецька, літературна та ін., без належної збройної оборони суспільности є неможливий розмах культурний та господарський, без політичної незалежности не виявлятиме вповні свого духа ніяка нація на світовій арені».

До конкретних дій, до пробудження душі і серця спонукає М. Чумак у статті-заклику «Час схаменутися!» (1933. – Ч. 5–6). Автор інформує про знущання, розстріли більшовиками братів-наддніпрянців, які якщо не були вислані на Соловки чи до Сибіру, то гинуть від голоду, хвороб та моральних знущань, «криваві страждання України» сягнули найвищого ступеня. Автор, роздумуючи над долею української нації, заявляє про те, що новітні нації визволялися майже виключно шляхом збройної перемоги на підставі конспіративної підготовки та революційного вибуху. При тім самі українці, а не хто-небудь чужий, повинні вирішувати долю України. «Щоб не було запізно: час, нарешті, схаменутися!», – так заклично-насторожено завершується публікація М. Чумака.

Постійний автор «Самостійної думки» український публіцист і письменник С. Лакуста зі сторінок часопису провів певну ревізію поглядів М. Драгоманова на українську державу у статті «Драгоманів: наша державницька ідеологія» (1932. – Ч. 21–22). Попри добрі справи, які М. Драгоманов зробив для України, він і зашкодив, як вважає С. Лакуста, «нашій державницькій ідеології». Автор статті критикує суспільно-політичні погляди М. Драгоманова, аналізуючи його листи до В. Навроцького (ЛНВ. – 1923. – Т. 79. – С. 255–259), переднє слово до «Громади» (Женева, 1878. – № 1), і робить висновок: «Драгоманів заперечив зовсім потребу української соборної держави». С. Лакуста відсилає читача до праці Д. Донцова «Націоналізм» та статті «Драгоманів і ми» з метою увиразнення поглядів М. Драгоманова на питання української державності.

Із редакцією «Самостійної думки» активно співпрацював відомий тогочасний журналіст і націоналістичний дія Євген Онацький. Після поразки визвольних змагань 1917–1920 рр. він оселився в Італії, звідки співробітничав з багатьма українськими виданнями Європи, у тому числі й з чернівецьким часописом. Прихильник незалежної Соборної України ділився знаннями про досвід становлення європейських націй. Оскільки українська нація переважно «селянська нація», тому вважав за необхідне розповісти в «Самостійній думці» про життя селянства в інших країнах та «що в них робиться для поліпшення їхнього стану». У центрі статті «В боротьбі за землю» (1932. – Ч. 21–22) Є. Онацький ставить за приклад уряд Муссоліні, який наприкінці 1920-х років так зумів організувати роботу в окремих регіонах Італії, що тисячі безземельних сільських пролетарів стали власниками чималих земельних наділів, а не так, як більшовики, – нищили всяке індивідуальне господарство і «робили все можливе для витворення власності колективної».

Є. Онацький у «Самостійній думці» виступив із серією статей під назвою «На міжнародні теми», висвітлюючи різні аспекти європейського політичного, економічного життя. Приводом до написання статті, поміщеної у першому числі «Самостійної думки» за 1933 р., стало підписання пакту про ненапад між Францією і Радянським Союзом. Розібравшись до найменших деталей у стосунках європейських держав з країною більшовиків, Є. Онацький висловлює думку, що підписаний договір є лише «шматком паперу для більшовиків», але Франція йде на такий пакт, вбачаючи в ньому конкретне – економічну складову. У зв'язку з цим автор «приглянувся трохи до совітської дійсності»: п'ятирічка, з допомогою якої «більшовія обіцяла «перегнати Європу й Америку» трагічно збанкрутувала; колективізація хліборобства привела до нечуваного голоду [...], до зруйнування цілої сільськогосподарської економіки».

Велика стаття Є. Онацького «На міжнародні теми» (1933. – Ч. 2) детально інформує про політичну ситуацію у Країнах Європи, особливо в Німеччині, де до влади прийшов Гітлер, а це не могло не позначитися на італо-французьких та італо-радянських відносинах. Автор аналізує й складність політичного життя на Далекому Сході, де ключову роль відігравали Японія та Китай, нагадує й про джерело «всєх конфліктів» – Балкани. Загальний стан політичного життя Є. Онацький означив як такий, коли «всі балакають про мир, але всі готуються до «нападу». Дискурс політичного життя у країнах Європи (Англія, Франція, Італія) здійснив Є. Онацький і в аналогічній статті за 1933 р. (Ч. 5–6). У числі дев'ятому (1933 р.) привертає увагу матеріал «На міжнародні теми», в якому Є. Онацький висловлює думки про підписаний між Московською державою та Італією пакт про ненапад. Щодо погляду українських націоналістів, то він ясний, заявляє автор статті: «Наш нарід є поневолений; московський уряд, чи він буде більшовицьким чи «фашистським», є для нас однаково чужим і ворожим, і всяка допомога цьому урядові є для нашого народу шкідлива». Висновок Є. Онацького зводиться до того, щоб «не покладатися на жодні «орієнтації», не покладатися на жадних «приятелів», близьких чи дале-

ких, але виховувати у власному народі почуття й силу відпорности». А ще автор мріє про день, коли на кожному шматку української землі внаслідок спалаху національної боротьби одного дня «сорокамільйонна маса поневолених рабів» перетвориться в сильну з почуттям національної гідності велику націю в рамках власної Української держави.

За нашими спостереженнями найбільш плідним у публікації матеріалів, пов'язаних із ідеями державотворення у контексті націоналістичного руху в Україні, був 1933 рік. Саме тоді «Самостійна думка» оприлюднила міркування кількох ідеологів українського націоналізму. Із кожної публікації віє уболінням за майбутнє української нації та держави. М. Органський у статті «Декілька думок про капіталізм та сучасну кризу» (1933. – Ч. 1) вважає, що запорукою «всебічного розвою сили й добробуту нашої нації й держави» повинно стати гасло «Держава понад партії і класи. Нація понад усе!». Розробник ідеї інтегрального націоналізму услід за Д. Донцовим Д. Андрієвський покладав великі надії на молодь щодо майбутнього України (Батьки й діти. – 1933. – Ч. 1). М. Райгородський у статті «У досвіток нації» (Ч. 1) засадничою передумовою розвитку нації вважає усвідомлення нею «цілоетнічної єдності, як певної самомети». До такого висновку автор доходить унаслідок уважного студіювання постання націй в історичному розрізі.

Безпосередньо соборницькою ідеєю пронизана стаття Марка Гарта «Єдине найпотрібніше» (1933. – Ч. 2). Пафосно й уводночас правдиво звучать слова про те, що соборництво перестає бути лише гаслом та мрією: «Нема двох Україн, нема двох українських народів, двох культур, двох традицій, двох шляхів, двох визволень!...». Для цього ще, переконує автор, треба «перестати бути рабами», «знищити рабський світогляд». Редакція «Самостійної думки» професійно підбирала матеріали для друку. Вони доповнювали один одного. Свідченням цього є й матеріали без авторства, як, наприклад, стаття «Віри нам треба!» (1933. – Ч. 2). Вона закликає українців вірити у свої сили на шляху до державності. Віра в Україну, її волю й самостійність «була тайною успіхів українського народу в його боротьбі з наїзниками». Жирним шрифтом у тексті виділено головну думку: «тільки власною силою й безперестанною боротьбою український нарід може добитися волі та державности», «ніяка чужа держава нам держави не збудує».

У числі четвертому (1933 р.) «Самостійна думка» помістила статтю одного з фундаторів ОУН Миколи Сціборського «Договір ганьби». Стаття приурочена 13-й річниці підписання політичної конвенції між урядом УНР та урядом Пілсудського («Варшавський договір»). На думку автора, цією конвенцією перекреслено «спільну визвольну акцію обох частин єдиного українського народу, а з нею і найбільший у нашій історії акт 22 січня 1919 р. про самостійність і соборність Українських Земель». Цей документ М. Сціборський назвав «фатальною помилкою», що й доводить викладом статті.

Цікавим із погляду вміщених публікацій на суспільно-політичну тематику є спарені 5–6 числа часопису за 1933 р. Так, інженер Юрій Артюшенко у статті «Роля молоді в розвитку укр[аїнського] націоналізму» основну ставку в розбудові ідеології націоналізму робить на молодих людей, які з рушницями в руках йшли в бій за Державність, виплекавши в серці гасло «Україна понад усе».

М. Ніцкевич у статті «Боротьба з більшовизмом і більшовиками» зазначає, що не зважаючи на те, що більшовики вже 15 літ панують на Наддніпрянській Україні, що вони визначили «напрямі своєї «роботи» на всіх українських землях – самостійницькому та незалежницькому таборі», все ж доводиться боротися з частими й навіть масовими проявами «більшовико-фільського хрунівства». Автор інформує про боротьбу за усамостійнення України по інший бік Збруча, а боротьбу з більшовизмом на землях, що не входять до складу СРСР, вважає не вповні плановою й сис-

тематичною. Більшовизм необхідно трактувати, за словами М. Ніцкевича, не як певну соціально-політичну програму, а як прояв московського імперіалізму, який у всі часи змінював свою форму, але не зміст.

Я. Дуб у статті «Зовнішньо-політичне ставлення Української справи» пророче дивився у нинішні часи. Зокрема він вважає, що українській нації потрібно мати «залізні нерви, крицеву волю та твердий характер» на шляху до соборності, а український націоналізм з радістю привітає таку нову Європу, до складу якої ввійде також «могутня та великодержавна Самостійна Соборна Україна».

Висновки та перспективи. «Самостійна думка» в цілому відіграла провідну роль у національному вихованні українців Буковини та в розвитку націоналістичного руху в 30-х роках ХХ ст. У силу фінансової скрути, постійних переслідувань редакції з боку румунської влади журнал перестав виходити у березні 1937 року. Проте, часопис, що за своїм національно-патріотичним духом, яким пронизані у ньому публікації на суспільно-політичну тематику, є актуальним і в наш час, коли продовжується боротьба за єдину Соборну Україну.

Відзначимо, що наша стаття не претендує на вичерпне висвітлення теми соборницьких ідей у «Самостійній думці». Вона є лише складовою частиною у висвітленні загальної проблеми, що потребує подальших студій щодо аналізу публікацій про споконвічні проблеми взаємин «Україна–Росія», про постаті визначних українських політичних, громадсько-культурних діячів (Т. Шевченко, Ю. Федькович, М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра, С. Русова та ін.). Уваги дослідників потребують публікації художніх творів, що виховували дух патріотизму, почуття єдності української нації на шляху до державності. Це твори письменників зі всіх українських земель (О. Дуда, О. Кобилянська, К. Ластівка, В. Олесенко, У. Самчук, С. Черкасенко та ін.).

Важливу роль у пропаганді ідей націоналізму як засобу в боротьбі за Незалежність та Соборність України відіграли два додатки до «Самостійної думки» – «Самостійна Думка Української Матери» та «Державно-творча Трібуна Буковини». Вони виходили в 1931–1932 рр. як окремі періодичні часописи зі своєю нумерацією. Тематика опублікованих матеріалів суспільно-політичного характеру різна – відстоювання прав українців Буковини навчатися рідною мовою, заклик до виховання дітей на національних традиціях, проблеми державотворення тощо. Проте багатий матеріал двох додатків до «Самостійної думки» – це тема окремого дослідження. А. Жуковський та Д. Квітковський відзначали, що «Самостійна думка» стала старшою подругою «Самостійності» (1934–1937) – газети, що підтримувала і поглиблювала націоналістичний рух на Буковині в роки румунської окупації.

1. *Буковина. Її минуле і сучасне* / Під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. – Париж-Філадельфія-Дітройт: Зелена Буковина, 1956. – 955 с.

2. *Василик Л. Є.* Місячник «Самостійна думка» та тижневик «Самостійність» – речники українського життя на Буковині у міжвоєнний період / Л. Є. Василик, Ю. О. Попович // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія соціальні комунікації. – Харків, 2011. – № 968. – С. 46–51.

3. *Животко А.* Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 326 с.

4. *Кость С.* Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини ХХ ст.: структура, проблематика): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Степан Кость; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 262 с.

5. *Міхновський М.* Самостійна Україна / М. Міхновський // Націоналізм: антологія. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 147–158.

6. *Романюк М.* Українські часописи Північної Буковини (1870–1940 рр.). Історико-бібліографічне дослідження / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Львів: Фенікс, 1999. – 428 с.

7. *Романюк М.* Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940) / М. М. Романюк. – Львів: Фенікс, 2000. – 588 с.

UDC 070.43(477.85)«1931/1937»

Socio-political articles on the pages of Chernivtsi magazine «Samostiyna dumka» (1931–1937) as the source of ideas of unity**Popovych Julia**, PhD student,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2, Kotsyubinskogo St., Chernivtsi, 58012, Ukraine, e-mail: y.popovych@chnu.edu.ua

The article gives the analysis of the publications on socio-political issues that played a significant role in the formation of national consciousness of Bukovinian Ukrainians towards an independent and united Ukraine. The main focus is on the content of the article, including state ideas and genre specificity of more than two dozen published materials, the authors of which were mainly Ukrainian leaders of nationalistic movement – D. Andriyevskyy, S. Lakusta, V. Lypynskyy, Yevhen Onatsky, M. Rayhorodskyy, M. Stsiborskyi and others. Due to elaborated analysis we may conclude that the ideas expressed by authors mentioned above is a certain contribution to the development of the theory of state and development of the Ukrainian nationalistic movement, including Bukovina as well.

Key words: magazine, unity, independence, state, nationalism.

Общественно-политические публикации на страницах черновицкой «Самостийной думки» (1931–1937) как источник соборнических идей**Попович Юлия**

В статье проведен анализ публикаций на общественно-политическую тематику, которые сыграли важную роль в формировании национального сознания украинцев Буковины на пути к независимой и единой Украины. Внимание сосредоточено на смысловом наполнении, в частности на идеях построения государства, и жанровой специфике более двух десятков опубликованных материалов, авторами которых выступали преимущественно деятели украинского националистического движения – Д. Андриевский, С. Лакуста, В. Липинский, Е. Онацкий, М. Райгородский, М. Сциборский и др. Проведенный анализ дает основание сделать вывод, что высказанные идеи упомянутых авторов являются определенным вкладом в разработку теории построения государства и развития украинского националистического движения, в том числе и на Буковине.

Ключевые слова: журнал, соборность, независимость, государство, национализм.

1. Kvitkovskiy, D., Bryndzan, T., Zhukovskiy, A. (1956), *Bukovyna. Yii mynule i suchasne*, [Bukovyna. Its past and present], Zelena Bukovyna, Paris-Philadelphia-Detroit.

2. Vasylyk, L. E. and Popovych, J. O. (2011), «Month “Samostijna dumka” and a weekly journal “Samostijnist” – a megaphone of the Ukrainian life on Bukovina during time between the military period», *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya sotsialni komunikatsii*, vol. 968, pp. 46–51.

3. Zhyvotko, A. (1999), *Istoriia ukrainskoi presy*, [The History of the Ukrainian Press], Nasha kultura i nauka, Kyiv, Ukraine.

4. Kost, S. (2008), *Istoriia ukrainskoi zhurnalistyky (zakhidnoukrainska presa pershoi polovyny XX st.: struktura, problematyka)*, [The History of the Ukrainian journalism (Western Ukrainian press first part of XX century: structure, problems)], LNU im. Ivana Franka, Lviv, Ukraine.

5. Mikhnovskyy, M. (2000), «Independent Ukraine», *Natsionalizm : antolohiya*, pp. 147–158.

6. Romanyuk, M. M. and Halushko, M. V. (1999), *Ukrainski chasopysy Pivnichnoi Bukovyny (1870–1940 rr.). Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia*, [The Ukrainian press of Northern Bukovina (1870–1940): Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia], Feniks, Lviv, Ukraine.

7. Romanyuk, M. (2000), *Ukrainska presa Pivnichnoi Bukovyny yak dzhерelo vuvchennia suspilno-politychnoho zhyttia kraiu (1870–1940)*, [The Ukrainian press of Northern Bukovina as the source of studying social and political life of the region (1870–1940)], Feniks, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017

УДК 007 : 304 : 070

САМОСТІЙНИЦЬКІ ІДЕЇ СИМОНА ПЕТЛЮРИ У ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ВІЗІЇ РОМАНА РАХМАННОГО

КЛІЩ Алла,

аспірантка,

Інститут журналістики і масової комунікації Класичного приватного університету, вул. Жуковського, 70Б, Запоріжжя, 69000, Україна, e-mail: allagalyza@gmail.com

У статті досліджуються самостійницькі ідеї політолога та ідеолога Української революції (1917–1921 рр.) Симона Петлюри та їх відображення в публіцистичному доробку Романа Рахманного як елемент авторської державотворчої концепції. Встановлюються авторські способи досягнення національно-культурної ідентичності українців материкової України та діаспори, вибудовується загальна концепція досягнення незалежності України силами народу. Симон Петлюра у публіцистичних візіях Романа Рахманного – це самостійник і соборник із власною концепцією народоцентризму та активної державотворчої політики, а його дії спрямовані на зміцнення і захист української державності.

Ключові слова: публіцистика, ідентичність, ідея нації, концепція.

Вступ. У часи активного реформування всіх сфер діяльності українця, переформування ідеї нації та України гостро постає потреба правильних ціннісних орієнтирів, які не можуть бути надиктовані окремим індивідом чи лідером думки, бо в цьому випадку країна повернеться до однопартійності та тоталітаризму. Необхідність комплексно та методично вивчати публіцистичні візії представників української діаспори, що і зараз можуть стати генераторами світоглядних цінностей суспільства, виявом національної ідентичності народу, виразом сенсу його буття. Важливу роль інтелігенції відзначає О. Богуславський: «перед українською інтелігенцією на еміграції теж ставилися великі завдання, головним з яких можна вважати проведення культурно-просвітницької та патріотично-пропагандистської роботи в найширших колах української суспільності як на еміграції, так і в Україні» [1].

Визначення основних елементів концепції державотворення та принципи використання всіх інтелектуально-комунікативних засобів для активізації самоусвідомлення українства в його рухові до прогресу через призму публіцистичного доробку визначних постатей минулого та сьогодення визначає *актуальність* розвідки.

Сучасний українець на етапі консолідації нації та нівелювання деструктивної сепаратистської політики держави-сусідки має вільно орієнтуватись у системі національних цінностей, усвідомлювати їх конструктивний контекст спираючись на емпіричний досвід персоналіїв, причетних до утвердження незалежності України, «поступово створюючи позитивні традиції повнокровного фактологічного й концептуального забезпечення інтерпретації сьогодинішніх суспільно-політичних і культурно-мистецьких процесів, які б поглиблювали процеси самоусвідомлення сучасного українця» [5].

Практично повна наукова бібліографія питання Української революції і державності (1917–1920 рр.) підготовлена відділом національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) [9]. Проте варто окреслити основні праці та розробки саме діячів діаспори, що стосувалися подій 1917–1920 рр.

В. Верстюк у монографії «Українська Центральна Рада» окреслив події та їх передумови на перших етапах зародження революції. Окремі аспекти національної ідентифікації досліджували українські науковці: С. Возняк, І. Дзюба, І. Драч, Л. Нагорна; І. Паримський досліджував «актуальні проблеми сучасної національної преси за умов нестабільних політичних процесів та прагнення України до євроінтеграції»

© Кліщ А., 2017

[5]; О. Щурко розглядав чинники формування міжнародного образу держави, серед яких виділяє також ЗМІ та персоналії [10] та інші.

Але особливе місце зайняли дослідження, присвячені неоднозначним постатям, які відіграли помітну роль у перебігу державотворчих процесів періоду Української революції. Наукові розвідки про П. Скоропадського, М. Міхновського, В. Липинського, Є. Петрушевича, В. Винниченка, С. Петлюру знаходимо за авторством таких відомих учених як Я. Пеленський, І. Курас, Р. Пиріг, Ф. Турченко.

Уперше робиться спроба прослідкувати ідеологічні настанови С. Петлюри в публіцистичній візії Романа Рахманного, відомого в українській діаспорі та за її межами публіциста, журналіста та радіокоментатора. Виокремити систему ціннісних орієнтирів Симона Петлюри та Романа Рахманного з огляду на концепцію державотворення, де суспільно-політичні процеси пов'язані з боротьбою українського народу за свою незалежність і державність. Здійснена розвідка вперше встановлює взаємозв'язок між актуальними самостійницькими поглядами Симона Петлюри і сьогоденням України як спосіб формування сучасного українського політичного простору.

Мета наукової розвідки – визначити особливості репрезентації самостійницьких ідей Симона Петлюри в публіцистичній візії державотворчої концепції Романа Рахманного. Для реалізації поставленої мети варто виконати такі *завдання*: з'ясувати проблемно-тематичні домінанти Симона Петлюри і Романа Рахманного; оглянути основні напрями публіцистичного доробку автора, визначити способи ретрансляції самостійницьких ідей Симона Петлюри в концепції державотворення.

Методи дослідження. Загальнонауковий метод добору й систематизації матеріалу став у нагоді при виділенні текстів у публіцистичному доробку Романа Рахманного із маркером «Симон Петлюра», описовий – для характеристики загального стану ЗМІ діаспори означеного періоду, біографічний та історичний методи допомогли встановити взаємозв'язок між фактами із життєпису політика-ідеолога та основними постулатами самостійницьких ідей, метод вивчення літературних джерел і документів – для опрацювання масиву публіцистичних текстів Романа Рахманного, логічний – для структурування тексту та результатів дослідження.

Результати й обговорення. С. Дацюк, політолог та публіцист-філософ, пише: «Україна втратила домінування мовної національно-культурної ідентичності в Революції Гідності. Без інтелектуальної революції України не відбудеться взагалі. Академічні інститути, відмовившись від інтелектуальної революції, зрадили Україну. Водночас інтелектуальна революція це, перш за все, гуманітарна революція» [3].

Українська революція 1917–1921 рр. розпочалася в умовах революційних потрясінь, що охопили Російську імперію у березні 1917-го. Ключовим її рушієм був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення власної державної незалежності [8]. У всіх регіонах розвивався національний рух, створювалися та діяли українські органи влади, політичні партії та громадські інституції, відроджувалася культура [8].

У персональному блозі С. Дацюк пише: «гуманітарна революція можлива лише з неакадемічної і неінституційної позиції, але може з ними взаємодіяти за їх щирим бажанням» [3], підводячи нас до думки, що залучення діаспори до демократичних та гуманітарних перетворень в Україні необхідне, а бажання українців бути вільними та незалежними закладено ментально, протягом усіх історичних етапів розвитку держави, один із яких – Українська революція 1917–1921 рр.

Упродовж десятиліть українська діаспора Канади та США продукувала численні наукові розвідки, де події в Україні в 1917–1920 рр. осмислювалися як політико-культурний феномен та публічно називалися національно-визвольною революцією. Протягом півсторіччя своєї публіцистичної діяльності Роман Рахманний доводив, що з геополітичного та націєтворчого погляду події 1917–1920 рр. мають

визначальний характер для формування загальної концепції державотворення. Не менш важливе місце у розбудові держави вільної та суверенної відводить публіцист українським інтелектуалам. Роман Рахманний осуджує дотримання українськими інтелектуалами «рабської орбіти». До активних ідеологів Української революції 1917–1920 рр. він відносить Симона Петлюру та його політичні погляди до системи чинників, що призвели до бажаної мети – незалежності України в 1991 р.

Українську пресу діаспори характеризує спільна тематика щодо української національної ідеї, звільнення України від колоніальної залежності, критика тоталітаризму, єдність націоналістичного руху, яку кожна група розуміла по-своєму. Але особливої уваги заслуговує саме тема Української революції (1917–1921 рр.) у творчих доробках представників діаспори, адже саме із їхніх сигналів, закликів, наукових та публіцистичних розвідок залунало питання «українська революція», а не «Велика Жовтнева соціалістична революція» та «Громадянська війна».

У розбудові державності публіцист не лише розмірковує про шляхи побудови вільної та суверенної держави, але й відзначає роль друкованих видань у цьому складному процесі. Роман Рахманний не лише талановитий публіцист, але й пророк свого часу, бо тісно пов'язував публіцистику друкованих видань та систему державотворення.

Ім'я Р. Рахманного тісно пов'язане з ідеєю державності України, яку автор розвивав у кожному написаному рядку. Його публіцистика як основне відгалуження документальної прози дозволяє побачити яскраві, хоч і суб'єктивно висвітлені, картини з історії тогочасного суспільства, змальовані подекуди в незвичному для читача ключі. Діаспорна публіцистика автора, яка довгі десятиліття була недоступна в межах України, розширює й доповнює палітру вітчизняної документалістики, поглиблює уявлення про історичні, політичні, культурні процеси, що відбувалися в соціумі й у світі, а також, що не менш важливо, переосмислює численні факти й висновки, зроблені діаспорними науковцями й письменниками десятиліття тому.

Наукова розвідка про способи ретрансляції самостійницьких ідей Симона Петлюри через публіцистичний доробок провідного представника української діаспори – Романа Рахманного створить передумови для більш глибокого й усебічного вивчення українського політичного життя, визначення шляхів зміцнення сучасної української держави, розробки найбільш оптимальних моделей взаємозв'язку ЗМІ та інституцій, способів трансляції системи ціннісних орієнтирів ідеологів Української революції 1917–1920 рр., що змогли здійснити якісні перетворення в державі.

Досліджуючи творчість Романа Рахманного, а особливо державницький аспект, варто сказати про те підґрунтя, на якому зростає майбутній публіцист. Непрості умови розвитку української літератури на американському континенті привели літературознавців, письменників усієї діаспори до об'єднання творчих сил.

Важливе значення в становленні світоглядних позицій Р. Рахманного мав Д. Донцов. Автор був прибічником інтегрального націоналізму політика-ідеолога, проте із власним баченням шляхів досягнення незалежності України.

Ще один патріот своєї держави Євген Маланюк наголошував, що запорукою відродження України «є активність, воля і наполегливість народу, вміння не лише досягти, а й зберегти свободу» [4]. Тема одвічної боротьби українського народу за незалежність знайшла своє відображення в комунікативній теорії Р. Рахманного.

У комунікативній концепції держави Романа Рахманного можемо виділити три рівня функціонування: ментальний (психічний), на рівні тексту, тобто культурологічний та праксіологічний рівень (дія) за аналогією до комунікативної концепції права І. Ситара [7].

Не менше значення в утвердженні державницьких настроїв Романа Рахманного мав Симон Петлюра, один із ідеологів та творців Української революції 1917–1921 рр.

Роман Рахманний присвятив політику та справжньому патріоту свого народу наукову розвідку «Актуальність самостійницьких ідей Симона Петлюри» (Інститут імені Симона Петлюри в м. Торонто), що вперше була опублікована в журналі «Визвольний Шлях» у частині 11–12/416–417 за 1982 рік. Друком як окрема робота, розвідка вийшла у Лондоні з друкарні Української Видавничої Спільки у 1983 р.

При цьому він бере не лише певні біографічні факти та власні думки, а й залучає відомості, що дозволяють якомога повніше висвітлити історичні події та передумови Української революції 1917–1921 рр. Публіцист окреслює поле для майбутніх розвідок: «дослідники розвитку української політичної думки в часи від знищення Козацько-української республіки (1764) до відновлення української держави у листопаді 1917 року мають широке поле для вивчення фактів, для аналітичних міркувань і прагматичних висновків... оформити основну концепцію українського самостійництва і соборництва, якою могли б покористуватися нові відновлювачі української державності в недалекому чи дальшому майбутньому».

Роман Рахманний визначає аудиторію, на яку розрахована праця «Актуальність самостійницьких ідей Симона Петлюри»: «саме до цих вільних українців та українок ми повинні спрямовувати наші слова, всі наші книжкові й періодичні видання та наші живі діла. Сьогодні люди українського роду в кожній країні потребують виразного орієнтира для того, щоб втримати свій національний курс на морях історичного минулого і в лабіринтах сучасного урбаністичного всесвітнього суспільства, де виникло більше установ – зокрема державницьких – залежатиме від сили характеру і рівня політичного розвитку їхніх членів і прихильників» [6, с. 2].

Автор ніби «заглядає у майбутнє» та вказує, що «сьогодні неодмінно треба оновлювати давні цінності, відсвіжувати самостійницькі погляди на українське минуле й сучасне життя без псевдонаукового цинізму. В умовах “помішання мов” і знецінення тривалих цінностей, ніж у біблійному Вавилоні» [6, с. 2]. Тим самим визначає важливість ціннісних орієнтирів як консолідуючих факторів майбутньої незалежної держави.

Публіцист визначає для себе та своїх глядачів найбільш знакові постаті боротьби українського народу за незалежність: «найбільш покривдженими орієнтирними постатями в українській історії були і досі залишаються два будівничі двох українських держав-республік – Богдан Хмельницький і Симон Петлюра» [6, с. 4]. Неоднозначність постаті політика відзначає сам Роман Рахманний: «сучасники Симона Петлюри мали право і багато нагод для того, щоб не погоджуватися з його діяльністю і критикувати її», але необхідність вивчати події 1917–1920 рр. не ставиться під сумнів: «звичайно, про шляхи й методи державного будівництва чи про закордонну політику Симона Петлюри в роки 1917–1921 можна і треба сперечатися. Їх варто і треба науково й публіцистично вивчати й висвітлювати» [6, с. 4].

Публіцист вбачає у С. Петлюрі лідера думки та національного героя: «в пошуванні за т. зв. позитивним героєм для себе, який був би сприйнятим також для неукраїнського середовища» та вказує на необхідність «“погромницький” чад навколо особи С. Петлюри (а втім, і Б. Хмельницького) треба розганяти тільки для того, щоб виправити історичну кривду. Чесне ім'я С. Петлюри треба відвойовувати, ще й тому, що це один із засобів просвітити власне молоде покоління і визволити його від комплексу вини перед обличчям своїх співгромадян» [6, с. 6].

Роман Рахманний вказує також, що опікувався Симон Петлюра, якого автор вважав «об'єктивний голос українського національного сумління» питаннями самоідентифікації «Симон Петлюра суворо картав також і тих українців – громадян Австрії, які надто щиро ідентифікували себе з інтересами Габсбурзької династії всупереч українським національним інтересам» [6, с. 7].

Українську справу С. Петлюра розглядав, як єдину суцільну справу на всій історичній українській території без уваги на чужі політичні кордони, «трактував її

понадкласово або принаймні міжкласово. І мав він уявлення про дедалі зростаючу всесвітню присутність української національності. Обмірковуючи причини і мотиви української еміграції за океан, Петлюра накреслив правдиву картину трагічного економічного становища українського народу» [6, с. 7]. Роман Рахманний змальовує типову і для сучасної України ситуацію: «в нутрі країни – цілковитий брак адміністративного апарату, нестачу освічених людей з українським світовідчуттям та українською ідейністю. Та найбільш дошкульно по молодій державі вдаряв брак завершеної української державницької концепції» [6, с. 8]. Відсутність сформованої ідеї нації із чіткими стратегіями та сценаріями розвитку відсутні і сьогодні.

Публіцист акцентує на державницьких поглядах політика: «на цьому тлі яскраво виділяється постать самостійника Симона Петлюри, що керувався головною ідеєю: насамперед утримати і розвинути українську самостійну державу принаймні на обмеженій території, а все інше, в тому числі приєднання тимчасово втрачених земель, можна буде доповнити у більш пригожій ситуації» [6, с. 9].

Роман Рахманний визначав також наслідки помилкових державницьких концепцій: «традиційна помилкова концепція може бути гарматною кулею при нозі всієї нації та як така помилкова концепція може штовхнути навіть великого самостійника й соборника на шлях помилкової стратегії» [5, с. 9].

Висновки та перспективи. Палітра тем державницького спрямування в публіцистичному та професійному доробку автора включає різновекторні інтереси, серед яких і місце України на європейському просторі. Публіцист не одноразово звертався до проблеми дихотомії «Україна-Європа». Відсутність конструктивних взаємин по лінії Україна-Європа – це проблема не лише сьогодення України. Роман Рахманний закликав українців і представників інших східноєвропейських народів, що опинилися під більшовицькою окупацією, «кликати Європу» до боротьби за такий лад, в якому було б місце для всіх суверенних народів, бо лише такі народи зможуть добровільно об'єднатися і раз та назавжди покласти край воєнним конфліктам. Особливе місце в проблематиці публіциста займає висвітлення взаємовідносин українців та інших націй, Роман Рахманний не лише висвітлює складні взаємовідносини народу та влади як публіцист, але й говорить як дипломат, зближуючи українців та канадійців, євреїв, американців та інші. У своїх статтях Роман Рахманний розглядав прагнення українців до відновлення своєї незалежної держави в комплексі взаємозалежності народів у подібному становищі.

Симон Петлюра у публіцистичних візіях Романа Рахманного постає як самостійник та соборник із власною концепцією народоцентризму, активної державотворчої політики, а його дії були спрямовані на зміцнення і захист української державності. Політик був прихильником твердження, що Україна може бути самостійною лише звільнившись від будь-якого впливу сторонніх сил, а одним з невідкладних завдань мусить бути консолідація всіх сил нації з метою відбудови самостійної української держави. С. Петлюра вважав російську сепаратистську політику найбільшою загрозою самому існуванню української нації. С. Петлюра у публіцистичному доробку постає як сильний лідер, що міг швидко і рішуче вирішувати питання геополітичного плану та завжди стояв на чолі боротьби українського народу за свою державність і під його проводом українська державність у 1917–1921 роках відбулася.

Необхідність вивчення журналістських та публіцистичних напрацювань національно-патріотичного спрямування представників української діаспори з метою виявлення основних чинників створення державницьких концепцій розбудови вільної та демократичної України як емпіричну базу для формування загальної ідеї нації, ефективних сценаріїв та протоколів застосування схеми заходів, спрямованих на консолідацію народу, визначають перспективу подальших досліджень.

Подяки. Висловлюю професорові Олегу Вікторовичу Богуславському, засновнику електронної бібліотеки української діаспори «Diasporiana», проекту зі збереження

інтелектуальної спадщини української еміграції, фонд якої став емпіричною базою дослідження, за титанічну працю по наповненню контенту книжковими, періодичними та неперіодичними виданнями представників української діаспори.

1. Богуславський О. Роль політичної еліти та інтелігенції в житті української еміграції (за матеріалами віденського тижневика «Воля» (1919-1921) [електронний ресурс] / О. Богуславський // Вісник львівського університету. Серія: журналістика. – Вип. 38. – С. 4-10. – режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Bohuslavskiyi.htm. – Дата доступу : 13.04.17.

2. Бойко О. Проблеми історії Української революції (1917 –1921 рр.) в «Українському історичному журналі» / О. Бойко // Укр. іст. журн. – 2007. – № 6. – С. 82-93.

3. Дацюк С. «Майбутнє України у глобальному контексті» [Електронний ресурс] / С. Дацюк // Блоги «Українська правда». – 07 червня 2016. – режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5756a8726ca6d>. – Дата доступу : 13.04.17.

4. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. – К. : Обереги, 1992. – 80 с.

5. Паримський І. С. Актуалізація концепції національної преси у контексті суспільної демократизації [Електронний ресурс] / І. Паримський // Наукові записки Інституту журналістики : щоквартальний науковий збірник / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – Київ, 2012. – Т. 48, липень–вересень. – С. 32–34. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2400>. – Дата доступу : 13.04.17.

6. Рахманний Р. Актуальність самостійницьких ідей Симона Петлюри / Р. Рахманний. – Лондон, 1983. – 22 с.

7. Ситар І. Комунікація у праві : до проблеми міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / І. Ситар // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – № 807. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_807_22. – Дата доступу : 16.04.17.

8. Українська революція 1917–21 [Електронний ресурс] // Український інститут національної пам'яті. – Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/page/ukrainska-revolutsiya-1917-21>. – Дата доступу : 16.04.17.

9. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін. ; наук. ред. В. Ю. Омелчук ; уклад.: А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєва, В. С. Гоїнець, Л. В. Лісо-вська, О. А. Сміченко. – К., 2001. – 808 с.

10. Щурко О. Чинники формування міжнародного образу держави: принципи класифікації [Електронний ресурс] / О. Щурко // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції [Політична наука в Україні: стан і перспективи], (Львів, 10 – 11 травня 2007 р.) / ЦПД ЛНУ ім. І. Франка / М. Поліщук, Л. Скочиляс, Л. Угрин. – Львів, 2008. – 308 с. – Режим доступу : <http://www.postua.info/shchul>. – Дата доступу : 16.04.17.

UDC 007:304:070

The idea of independence of Symon Petliura in journalistic vision of Roman Rakhmannyy

Klishch Alla, PhD student,

Institute of Journalism and Mass Communication Classic Private University, 70B, Zhukovskiy St., Zaporizhzhia, 69000, Ukraine, e-mail: allagalyza@gmail.com

The article deals with the idea of an independence political scientist and ideologist of the Ukrainian revolution (1917–1920 gg.) Symon Petliura and their reflection in the journalistic works of Roman Rakhmannyy as part of the author's state-concept. On the textual level defines the basic prerequisites of the Ukrainian revolution (1917-1920.). Copyright Establish ways to achieve national and cultural identity of Ukrainian diaspora and Ukraine mainland and builds up the general concept of achieving Ukraine's independence by the people. Characterized main directions of the national idea in the writings of Roman Rakhmannyy. Simon Petliura in journalistic visions Roman Rakhmannyy – a politician with its own concept state-active policies and his actions were aimed at strengthening and protection of Ukrainian statehood.

Key words: journalism, identity, the idea of nation, concept.

Освободительные идеи Симона Петлюры в публицистическом видении Романа Рахманного

Клищ Алла

В статье исследуются освободительные идеи политолога и идеолога Украинской революции (1917–1920 гг.) Симона Петлюры и их отражение в публицистическом наследии Романа Рахманного как элемент авторской государственной концепции. Устанавливаются авторские способы достижения национально-культурной идентичности украинский материковой Украины и диаспоры, выстраивается общая концепция достижения независимости Украины силами народа. Характеризуются основные направления развития идеи нации в трудах Романа Рахманного. Симон Петлюра в публицистических видениях Романа Рахманного – это самостоятельный и сборник с собственной концепцией народоцентризма, активный государственный политик, а его действия были направлены на укрепление и защиту украинской государственности.

Ключевые слова: публицистика, идентичность, идея нации, концепция.

1. Bohuslavs'kyi, O. (2013), The role of the political elite and intelligentsia in the life of Ukrainian emigration (based on the Vienna weekly «Will» (1919–1921). *Bulletin of Lviv University. Series: journalism*, Vol. 38, pp. 4–10. Available at: http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Bohuslavskiyi.htm. (Accessed 13 April 2017).

2. Boyko, O. (2007), Problems history of Ukrainian Revolution (1917–1921 years.) In the «Ukrainian historical journal» [Ukr. East. Zh], no. 6, pp. 82–93.

3. Datsyuk, S. (2016) «The future of Ukraine in the global context» [Blogs. Ukrainian Pravda]. Available at: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5756a8726ca6d/>. (Accessed 13 April 2017).

4. Malanyuk, Ye. (1992) *Essays on the history of our culture*. Kyiv, Talismans, 80 p.

5. Paryms'kyi, I. (2012), Updating the concept of national press in the context of social democracy. *Scientific Proceedings of the Institute of journalism: scientific journals quarterly / Taras Shevchenko National University of Kyiv. Institute of Journalism*, Vol 48, pp. 32–34. Available at: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2400>. (Accessed 13 April 2017).

6. Rakhmannyy, R. (1983), *Aktualnist samostiinytskykh idei Symona Petliury*, [Relevance of the ideas of independence Symon Petlyura], London.

7. Sytar, I. (2014), Communication in law: the problem of cross-cultural communication. *Proceedings of the National University «Lviv Polytechnic» . Jurisprudence*, Vol 807. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_807_22. (Accessed 13 April 2017).

8. Ukrainian revolution of 1917–21 [Ukrainian Institute of National Memory]. Available at: <http://www.memory.gov.ua/page/ukrainska-revolutsiya-1917-21>. (Accessed 17 April 2017).

9. Ukrainian revolution and statehood (1917–1920 gg.) (2001). [Nauk.-Ref. kind. / NAS of Ukraine, Nat. b-ka them. V. Vernads'koho; redkol : O. Onyshchenko (holova) ta in. ; nauk. red. V. Omel'chuk ; ukklad. : A. Panova, V. Soldatenko, L. Byelyayeva, V. Hoyinets', L. Lisovs'ka, O. Smychenko], 2001, 808 p.

10. Shchurko, O. Determinants of the international image of the state: the principles of classification. *Proceedings of the All-Ukrainian Conference [Political Science in Ukraine: state and prospects] (Lviv, 10–11 May 2007) / CPS LNU. Franko / Mikhail Polishchuk, L. Skochylas, L. Uhryn*, 308 p. Available at: <http://www.postua.info/shchul>. (Accessed 17 April 2017).

Стаття надійшла до редакції 22.05.2017

УДК 007 : 316.77 : 070 : 654.195 : 314.743

АУДИОПОДКАСТИНГ ЯК НОВІТНЯ ФОРМА ПОГЛИБЛЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ УКРАЇНЦІВ

ГИРІНА Тетяна,

канд. наук із соц. комунік., доц.

Інститут журналістики і масової комунікації Класичного приватного університету, вул. Жуковського, 70Б, Запоріжжя, 69000, Україна, e-mail: hirinatetyana@gmail.com

У статті розглядаються особливості презентації радіопрограм на історичну тематику у форматі аудіоподкастингу на сайтах українських радіостанцій світу. Досліджується потенціал радіомовлення як сучасного інструменту отримання знань, переосмислення користувачами історичного поступу та створення передумов до формування об'єктивної, історично-документальної картини світу. Встановлено, що на сучасному етапі подкаст стає новітньою універсальною формою презентації інформації, що володіє унікальними характеристиками для різних жанрів традиційної журналістики рисами: системності, періодичності, логічності викладу, сталості хронометражу, стилістики оформлення ефіру, роботи авторів та ведучих тощо. Авторами інтернет-аудіопроєктів стають знані політики, літературні та мистецькі діячі.

Ключові слова: аудіопроєкт, інтернет-радіомовлення, історико-культурологічні радіопрограми, подкастинг, радіожурналістика.

Вступ. Інноваційні технології дозволяють радіомовникам інтегрувати увагу слухача в інтерфейс програми радіостанції на персональному пристрої-приймачеві сигналу, що забезпечує взаємодію з людиною і спрямування її в напрямках, важливих адміністрації. Для досягнення цієї мети модераторам необхідно стратегічно визначити, які послуги мають бути налаштованими в автоматичному режимі, а які залишити для управління користувачеві. Ці можливості, з одного боку, повинні залишати свободу вибору, а з іншого – а це і є запорукою успіху новітніх технологій. Як засвідчують опитування зарубіжних інтернет-користувачів, рівень довіри до аудіоконтенту, у порівнянні з тим же інтернет-відеоконтентом, який розглядають у розрізі його маркетингового потенціалу, значно вищий [12]. Відтак на сучасному етапі нерідко авторами аудіоподкастів стають знані політики, літературні та мистецькі діячі.

Формат аудіоподкастингу дозволяє сучасникам, що живуть в умовах постійної інтенсифікації життєвого ритму, отримувати цікаву, корисну та різноманітну інформацію в лаконічному аудіоформаті. Не відволікаючись від повсякденних справ у фоновому режимі, за запитом користувачі всесвітньої мережі через мобільні засоби доступу до контенту мають змогу щодня знайомитися з найновішими та найрізноманітнішими проєктами. Саме подкастинг нині науковці визначають одним із основних векторів розвитку радіомовлення майбутнього.

Метою нашого дослідження є визначення потенціалу радіомовлення як сучасного інструменту отримання знань, переосмислення користувачами історичного поступу та створення передумов до формування об'єктивної, історично-документальної картини світу.

Методи дослідження. Для оптимального опрацювання та всебічного розкриття теми дослідження використано методи системного аналізу, синтезу отриманої інформації та опису результатів дослідження. Кожен із етапів роботи розкрито з використанням методу систематизації. Враховуючи малодослідженість із наукової точки зору феномену аудіоподкасту за допомогою порівняльно-типологічного методу вдалося визначити його структурні особливості та вагу в сучасному аудіовізуальному контенті. Для аналізу змісту аналізованих радіопроєктів використано історичний метод.

© Гиріна Т., 2017

Результати й обговорення. Аудіоподкастинг на історичну тематику для багатьох українців сьогодні стає джерелом отримання додаткових знань. Відомий у всьому світі формат завантаження та відтворення за запитом банк аудіофайлів, нині тільки входить у життя українців. І хоча більшість радіостанцій на своїх сайтах містять елементи звукових записів власних проєктів чи їх уривків, ґрунтовність викладу та системність їхнього відтворення серед користувачів має потенціал до зростання. Теоретичні розробки західних дослідників, які вже мали час з наукової точки зору осмислити феномен подкастингу, визначають його як серією аудіозаписів, що мають свою структуру. Це серійна форма відтворення аудіо- чи відеофайлів, що являє собою певну сукупність «епізодів подкасту», кожен із яких є елементарним аудіо- чи відеофайлом. Об'єм поняття «подкаст» співвідноситься із кожним з «епізодів» як «радіопрограма» із «радіопередачею», тобто є фактично вираженням у кожному з випусків загальної концепції авторського задуму. Втім визначальною у цьому контексті є можливість RSS-підписки, тобто формування кожним користувачів персональної унікальної інформаційної стрічки. У розробці для медійників під назвою «Керівництво для початківців подкастингу» К. Грей наводить квінтесенцію власного розуміння цього феномену: «звуковий файл сам по собі тільки звуковий файл. Але, звуковий файл, який завантажується на веб-сайт і включений в RSS-канал, так що люди можуть підписатися на нього – це подкаст» [11].

На сучасному етапі подкаст стає новітньою універсальною формою презентації інформації, що володіє унікальними характерними для різних жанрів традиційної журналістики рисами: системності, періодичності, логічності викладу, сталості хронометражу, стилістики оформлення ефіру, роботи авторів та ведучих тощо. Свобода вибору робить його незамінним в інформаційній карті дня слухачів не лише з точки зору отримання новинної інформації, а й більшою мірою відтворення вузькотематичних проєктів, що охоплюють винятково зацікавлену аудиторію. Серед таких користуються успіхом освітньо-пізнавальні, історико-культурологічні, історичні, ідеологічні ініціативи, журналістів, діячів культури та мистецтв, громадських діячів та політиків.

Більшість із українців за своє життя неодноразово ставали свідками переосмислення історичної дійсності, чого варте тільки переписування шкільних підручників на догоду політичній кон'юктурі, в якій звинувачують одне одного представники політичних еліт різних періодів. Утім інформаційна свобода та поліфонія думок науковців, які трактують політичні події на різний лад залишає користувача-слухача перед вибором змістового вектора, орієнтація на який дозволить сформулювати власне ставлення як до історичних постатей, так і епох у цілому.

В українському медіапросторі представлено одразу декілька цікавих історичних аудіоподкастів, що в різних форматах доносять до уважних слухачів цікаві, втім не позбавлені власного авторського трактування, про що йтиметься далі, факти. В подібних роботах, контент яких можна порівняти з авторською публіцистикою, що за природою своєю є не лише кліповим відтворенням реальності, а й авторським осмисленням подій, часто з літературними вкрапленнями, що попри стилістичну різноманітність обмежують документальність сказаного.

Цикл історичних радіопрограм із програмною для автора назвою, що нею звуться не лише радіопрограми, а й цикл книг «Що ж ми за народ такий?» (4 томи) В. Яворівського можна вважати прикладом вдало оформленого подкасту. Важливість проєкту «20 хвилин з Володимиром Яворівським», який протягом кількох років можна було почути щонеділі об 11.40 в ефірі Першого Національного радіо [1] багато в чому визначається неоднозначним ставленням до стилістики та особливостей авторського викладу матеріалу ведучим, політиком із багаторічним стажем депутатської роботи в Верховній Раді України I, II, IV–VII скликань. Так, на противагу висловлюванням, що з випуску до випуску дозволяє Володимир Олександрович, на підкріплен-

ня та ілюстрацію власної думки Г. Білий, один із дописувачів «Української газети плюс» ще у 2008 р. пише: «Набридли цинічні теревені в радіопередачі «20 хвилин з Володимиром Яворівським» про «російські звірства» більшовиків. Лукаві й провокативні «примазування» автора: «Ми українці». Його облудне твердження, ніби «російську революцію» творили росіяни. Настирне намагання нацькувати українців на росіян і навпаки. Огидно!» [5].

Чи варто говорити, що після буремних політичних подій останніх років один із засновників Народного Руху України, голова Національної спілки письменників України в 2001–2011 рр. В. Яворівський дозволяє собі й більш політично забарвлені вислови. Зокрема у програмі № 42 від 06.12.2015 р. можна почути таке: «У будь-якій цивілізованій країні щонайбільше через 50 років розсекречуються всі-всі архіви. Але це є новоявлена «Рассея», що боїться правди про своє минуле і замітає свої власні сліди. Цю «імперську таємницю» вона ховала дедалі глибше за стома печатями і при Катерині, і при дрібних царьках, і при більшовиках. Намагається тримати її в заперті і Ліліпутін. Хоч як бачите і чуєте ці таємниці вже на волі, служать правді й істині» [10]. Подібній брехливій, на переконання автора, історії він протиставляє достовірну, єдиновірну істину, обрамляючи її словами «отож заглиблюємось у правду» [10].

Патріотизм автор виявляє і через зневажливі звороти на адресу противників українства: «авантюра москаликів», «нахабне право Московії», «самозванець-імператор ліптевої імперії», «не забув Петька (*Петро I*, – Т. Г.) і про нас із вами» на протигагу звеличуванню українства: «продовжуємо розвінчувати ту зухвалу авантюрну брехню Московії, особливо в часи Петра I та Катерини II, які розуміючи нікчемність та цілковиту не привабливість своєї власної угро-фінської та золотоординської історії з якою годі і появлятися в Європі відмовляються від неї, а натомість крадуть складну драматичну, але прекрасну у своїй глибокій древньокореневій тягlostі історію Руси-України. Нашу з вами, братове-українці, історію» [10]. Не позбавлені радіопередачі й надихаючих закликів, як-то: «годі братове, пора забрати по злодійському вкрадене, повернути його на законне місце і жити з усієї сили» [10].

У цілому проект «20 хвилин з Володимиром Яворівським» вважаємо самобутнім циклом радіопрограм із яскраво вираженою авторською концепцією, що пронизує єдиною генеральною лінією кожен випуск. Подкаст зацікавить слухачів, яких не вдовольняє класичне трактування історичних подій. Передача виконує надважливу для сучасного інформаційного простору функцію формування нації-переможця, країни з довгою, тернистою історією, що сповнена як трагічними, так і героїчними моментами звитяги українства як на полі військової битви, так і на рівні історії, площини сучасності та екстраполювання набутих знань на перспективи майбутніх перемог, на які, на думку автора, Україна заслуговує не менше, ніж інші держави.

Історичний аудіоподкаст для української діаспори у США представлений циклом авторських радіопередач «За Україну, за її волю» для «Ukrainian Independent Radio» в Чикаго. Автор та ідейний натхненник проекту Р. Коваль відомий уродженець Горлівки, що на донеччині, український громадський діяч, письменник, краєзнавець, дослідник історії Визвольної боротьби українського народу першої половини ХХ ст. Крім того, дослідник є президентом Історичного клубу «Холодний Яр», у рамках діяльності якого створено 71 випуск передачі для радіо у 2005-му, 2009–2011 рр. Варто зазначити, що цикл аналізованих історичних радіопрограм є складовою цілого комплексу радіопередач Р. Ковалю, серед яких «Холодний Яр» (3-й канал Українського радіо, 1997 р.), «Отамани Гайдамацького краю» (1-й канал Українського радіо, 2000–2001 рр.), «Кубанська Україна» (1-й канал Українського радіо, 2002–2004 рр.), «Історія, яка не завершується» (радіо «Культура», 2004–2005 рр.).

Аналізований проект для «Ukrainian Independent Radio» був доступний для прослуховування слухачам радіостанції та на сайті газети «Незборима Нація» (за редак-

торством Р. Ковалю, виходить із грудня 1993 р.). Кожен випуск хронометражем від 7 до 10–25 хв., має власну назву, що визначається тематикою передачі та обрамлюється привітаннями автора і введенням слухачів до контексту розповіді: «Добрий день, шановні українці! Інформую вас, що Українське радіо Чикаго запланувало цикл радіопередач про Визвольну боротьбу українського народу за свою державність у 1917–20-х рр. У першій своїй радіопередачі для українців Чикаго дозвольте ознайомити вас з уривками з книги «Ренесанс напередодні трагедії», в якій я намагаюся осмислити події, що сталися в Україні в ті роки» [2].

Суспільна значимість подібного проекту лежить не лише в історичній площині, хоча багато дослідників історії України цитують у своїх розвідках аналізовану програму, а й журналістикознавчій, адже, попри незначні недоліки зі звуковим оформленням, передача є прикладом повноцінної самобутньої історико-культурологічної радіопрограми. Цікавою її робить ще й професійна самобутність ведучого, який є автором, редактором-упорядником десятків книг, сценаріїв документальних фільмів та тисяч наукових, науково-популярних статей.

Цінність передачі визначається ще й тим, що в ефірі автор зачитує власний текст, самостійно добирає фактаж, який органічно переплітається з сьогоденням. Проілюструємо на конкретному прикладі, уривком з передачі за номером 21 «Петро Дяченко», що вийшла в ефір 9 лютого 2010 р.: «30 січня виповнилося 115 років з дня народження Петра Дяченка, командира полку Чорних запорожців Армії Української Народної Республіки. Тож і хочу згадати його сьогодні «незлим тихим словом» [3].

Завдяки доступності у всесвітній мережі, цикл радіопередач «За Україну, за її волю!» викликав дискусію на тематичних форумах, у тому числі серед українців у США. Так, користувач під ніком «Vob-911», який проживає у Філадельфії, влучно характеризує побут українців у його штаті: «Я не знаю як в інших регіонах, але там, де я живу, краще все-таки знати українську мову. Як приклад, тут є український банк, українська кредитова спілка, український осередок, пошта «Дніпро» (*«Dnipro LLC», міжнародний перевізник вантажів у США – Т. Г.»*) та «Міст» (*«Meest-Karpaty», компанія що займається міжнародними вантажними перевезеннями, грошовими переказами у США – Т. Г.»*). Подивитись на авто – так майже кожен українець повісить наклейку, що він з України, росіян начебто немає, соромляться мабуть. І чув вже від росіян, що добре тому, хто розуміє українську мову» [4]. І таких відгуків чимало, українці по світу пишаються своїм корінням. Позитивним є й те, що подібні програми збуджують дискусію, еднають націю, при цьому розкриваючи на різних кінцях планети незнані сторінки історії нашої держави.

Формат історичного аудіоподкастингу представлений на сайтах українських радіостанцій та іншими проектами, проте більшість із них не є авторськими, як наприклад «Колесо історії», програма, що виходить в ефір «Радіо Ера FM» по буднях о 15.06, або «Історії з історії», там само в ефірі щосуботи о 15.08 [7]. Під рубрикою подкастів на сайті «Radio Обозреватель» завантажено банк аудіокниг різної тематики, у тому числі й історичної [6]. З'являються в Україні також радіостанції, орієнтовані на завантаження різнопланових тематично, структурно та організаційно аудіоподкастів. В однойменній рубриці на радіо «Аристократи» до уваги слухачів понад 70 проектів із можливістю прослухати та додати у «Вибране». Наявна на сайті також можливість вподобати, повторити та завантажити обраний файл, проте опція підписатися на оновлення відсутня [8]. На думку Я. Лодигіна, одного із засновників цієї інтернет-радіостанції подкастинг досить швидко технічно еволюціонує і для створення успішного проекту не обов'язково працювати у професійній студії. Крім того, «програми, не прив'язані до подій, набирають більше прослуховувань у подкастах, ніж те, що є актуальним. Музика, філософія, портрети завжди в топі подкастів. У прямому ефірі все навпаки, там потрібно потрапити на настрій слухача» [9]. Різняться також і тематичні вподо-

банья слухачів: від різноманітних музичних стилів до спортивних радіопрограм та он-лайн трансляцій масових заходів.

Висновки та перспективи. Нажаль, українська журналістика, як і теоретичне журналістикознавство, часто підміняють поняття подкасту звичайним комплектом аудофайлів, що фактично є банком чи бібліотекою. Навіть проаналізовані аудіопроєкти, попри те, що володіють основними рисами подкасту, повною мірою такими не є, адже можливості підписатися на оновлення автори на своїх сайтах не передбачають.

Подкастинг нині розвивається в умовах стрімкого техніко-технологічного поступу радіомовлення, яке під впливом новітніх інноваційних можливостей всесвітнього павутиння набуває нового, не властивого йому вираження. Все частіше радіомовлення послуговується альтернативними сервісами зі створення персонального плейлиста із контенту кількох радіостанцій чи подкастів, відеострімінгу, візуалізації, диджиталізації, інтенсифікації ефіру, його інтерактивності, можливості порекомендувати та поширити отриману з ефіру інформацію в соціальних мережах, скористатися мультифункціональним плеєром тощо.

За таких умов інформаційного різноманіття навіть найвибагливіший користувач вподобає контент, що максимально відповідає його інтересам. Саме тому проєктів на історичну тематику має створюватися якнайбільше, адже лише допитливий слухач-читач зможе сформулювати власну точку зору щодо важливих дискусійних історичних моментів чи постатей, ґрунтуючись на авторській думці та майстерно підібраному фактажіві кількох різноаспектних проєктів. Тим більше, що не повно описаних історичних моментів в історії України, навіть тій, що лише твориться, вдосталь.

Разом із тим у період неперервного технічного розвитку сучасного радіомовлення перспективними для дослідження є питання втілення його новітніх форм у комерційному радіомовленні.

1. *20 хвилин* з Володимиром Яворівським // Українське радіо. – 2017. – Режим доступу : <http://www.nrcu.gov.ua/prog.html?id=317>. – Дата доступу: 01.05.2017.

2. *Авторська* передача президента Історичного клубу «Холодний Яр» Романа Ковалю «За Україну, за її волю!» для Українського радіо Чикаго. Ренесанс напередодні трагедії // Видання історичного клубу «Холодний Яр» «Незборима нація». – 2009. – Режим доступу : <http://nezboruma-nasiya.org.ua/chicago01.php>. – Дата доступу: 01.05.2017.

3. *Авторська* передача президента Історичного клубу «Холодний Яр» Романа Ковалю «За Україну, за її волю!» для Українського радіо Чикаго. Петро Дяченко // Видання історичного клубу «Холодний Яр» «Незборима нація». – 2010. – Режим доступу : <http://nezboruma-nasiya.org.ua/chicago21.php>. – Дата доступу: 01.05.2017.

4. *Авторська* передача Романа Ковалю «За Україну, за її волю!» // Форум RC-SVIT.com. – 2006. – Режим доступу : http://forum.m.rc-svit.com/printTopic1812559_0.html. – Дата доступу: 01.05.2017.

5. Білий Г. Двадцять хвилин на брехунці // Українська газета плюс. – 2008. – Режим доступу : <http://ukrgazetaplus.net/article.php?id=1485>. – Дата доступу: 01.05.2017.

6. *Сайт* «Radio Обозреватель» // Obozrevatel. – 2017. – Режим доступу : <http://radio.obozrevatel.com/ua/books/ukrainian/istorychni-knyhy>. – Дата доступу: 01.05.2017.

7. *Сайт* радіо «Ера FM» // Eramedia. – 2017. – Режим доступу : <http://www.era-media.com.ua/>. – Дата доступу: 01.05.2017.

8. *Сайт* радіостанції «Аристократи» // Aristocrats. – 2017. – Режим доступу : <http://aristocrats.fm/podcasts/>. – Дата доступу: 01.05.2017.

9. Тулун М. Пролітаючи повз золоту добу подкастів // Mediasapiens. – 2015. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/prolitayuchi_povz_zolotu_dobu_podkastiv/. – Дата доступу: 01.05.2017.

10. Яворіський В. Випуск № 42 від 06.12.2015 - авторська програма «20 хвилин з Володимиром Яворівським» в ефірі Першого Національного радіо // Yavorivskyi. – 2015. – Режим доступу : <http://www.yavorivskyi.org/podcasts/54>. – Дата доступу: 01.05.2017.

11. Gray K. How to podcast: a beginners guide to podcasting // Thepodcasthost. – 2016. – Reference : <https://www.thepodcasthost.com/wp-content/uploads/2012/02/How-to-Podcast-The-Podcast-Host.pdf>. – Accessed: 01.05.2017.

12. *The Future of Broadcasting. The Search for Fundamental Growth* // *The Future of Broadcasting V.* – 2016. – Reference: https://www.accenture.com/t20170223T024253_w_us-en/_acnmedia/Accenture/next-gen/pulse-of-media/pdf/Accenture_Future_of_Broadcast_V_POV.pdf. – Accessed: 01.05.2017.

UDC 007 : 316.77 : 070 : 654.195 : 314.743

Audiopodcasting as a new form of the historical knowledge deepening Ukrainian

Hirina Tetyana, PhD (Social Communications),

Institute of Journalism and Mass Communication Classic Private University, 70B, Zhukovskiy St., Zaporizhzhia, 69000, Ukraine, e-mail: hirinatetyana@gmail.com

In the article the features of presentation of radio programs on historical themes in the form of audio podcasting sites Ukrainian radio stations around the world. The author explores the potential of radio as a modern instrument gain knowledge users rethinking historical development and create preconditions for the formation of an objective, historical documentary picture of the world. Established that at the present stage is the latest podcast universal form of presentation of information that uniquely specific to different genres of traditional journalism traits: consistency, frequency, consistency of presentation, sustainability timing, broadcast design style, leading the authors and others. The authors of Internet audio projects are well-known politicians, literary and artistic figures.

Key words: audioproject, Internet broadcasting, historical and cultural broadcast, podcasting, radio journalism.

Аудиоподкастинг как новейшая форма углубления исторических знаний украинцев

Гириня Татьяна

В статье рассматриваются особенности презентации радиопрограмм на историческую тематику в формате аудиоподкастинга на сайтах аукраиноязычных радиостанций мира. Автор исследует потенциал радиовещания как современного инструмента получения знаний, переосмысления пользователями исторического развития и создания предпосылок к формированию объективной, исторически-документальной картины мира. Установлено, что на современном этапе подкаст становится новой универсальной формой презентации информации, который обладает уникальными характерными для различных жанров традиционной журналистики чертами: системности, периодичности, логичности изложения, постоянного хронометража, стилистики оформления эфира, работы авторов и ведущих. Авторами интернет-аудиопроектов становятся известные политики, литературные и художественные деятели.

Ключевые слова: аудиопроект, интернет-радиовещание, историко-культурологические радиопрограммы, подкастинг, радиожурналистика.

1. 20 minutes with Volodymyr Yavorivsky (2017), «Ukrainske radio», available at: <http://www.nrcu.gov.ua/prog.html?id=317/> (accessed May 01, 2017).

2. Author's *President transmission historical club «Kholodnyi Yar» Roman Koval «Za Ukrainu, za yii voliu!»* for Ukrainian Radio Chicago. Renaissance tragedy eve (2009), Publication historical club «Kholodnyi Yar» «Nezboryma natsiia», available at: <http://nezboryma-naciya.org.ua/chikago01.php/> (accessed May 01, 2017).

3. Author's *President transmission historical club «Kholodnyi Yar» Roman Koval «Za Ukrainu, za yii voliu!»* for Ukrainian Radio Chicago. Petro Dyachenko (2010), Publication historical club «Kholodnyi Yar» «Nezboryma natsiia», available at: <http://nezboryma-naciya.org.ua/chikago21.php/> (accessed May 01, 2017).

4. Author's *Roman Koval radio program «Za Ukrainu, za yii voliu!»* (2006), «Forum RC-SVIT. com», available at: http://forum.m.rc-svit.com/printTopic1812559_0.html/ (accessed May 01, 2017).

5. Bilyi G. (2008), *Twenty minutes on the brehunets*, «Ukrainska hazeta plus», available at: <http://ukrgazetaplus.net/article.php?id=1485/> (accessed May 01, 2017).

6. Website «Radio Obozrevatel» (2017), available at: <http://radio.obozrevatel.com/ua/books/ukrainian/istorychni-knyhy/> (accessed May 01, 2017).

7. Website *radio «Era FM»* (2017), available at: <http://www.eramedia.com.ua/> (accessed May 01, 2017).

8. Website *radio «Aristocrats»* (2017), available at: <http://aristocrats.fm/podcasts/> (accessed May 01, 2017).

9. Tulup, M. (2015), *Flying past the golden age podcasts*, «Mediasapiens», available at: http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/prolitayuchi_povz_zolotu_dobu_podkativ/ (accessed May 01, 2017).

10. Yavorivskyi, V. (2015) Issue number 42 of 06/12/2015 – authoring program «*20 khvylyn z Volodymyrom Yavorivskym*» on the First National Radio, «V. Yavorivskyi», available at: <http://www.yavorivskyi.org/podcasts/54/> (accessed May 01, 2017).

11. Gray K. (2016) *How to padcast: a beginners guide to podcasting*, «Thepodcasthost», available at: <https://www.thepodcasthost.com/wp-content/uploads/2012/02/How-to-Podcast-The-Podcast-Host.pdf/> (accessed May 01, 2017).

12. The Future of Broadcasting. The Search for Fundamental Growth (2016), «The Future of Broadcasting», available at: https://www.accenture.com/t20170223T024253__w__/us-en/_acnmedia/Accenture/next-gen/pulse-of-media/pdf/Accenture_Future_of_Broadcast_V_POV.pdf/ (accessed May 01, 2017).

Стаття надійшла до редакції 21.05.2017

ГОЛОС ДОБИ: СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ

Єфремов С. О. Початок нової доби: радівська публіцистика. Березень-серпень 1917 / упоряд. М. І. Цимбалюк. – К. : Просвіта, 2011. – 382 с.

Єфремов С. Публіцистика революційної доби (1917–1920 рр.) : у 2 т. – К. : Дух і літера.

Т. 1. 9 березня 1917 р. – 28 квітня 1918 р. – 2013. – 648 с.

Т. 2. 9 травня 1918 р. – 30 травня 1920 р. – 2014. – 544 с.

Однією з найяскравіших постатей доби визвольних змагань був Сергій Єфремов, а в українській публіцистиці того часу він, без перебільшення, – основний виразник ідей української державності, політичний аналітик, прогностик, виразник прагнень українства до свого вимріяного самостійного незалежного майбуття, яке, на жаль, не збулося тоді й стоїть знову першочерговим завданням нині.

І тому всім нам зараз треба читати публіцистичні рядки Єфремова. Але це не так просто, бо не кожен же піде в газетні фонди, де видання сторічної давнини вже майже розсипаються від дотику. В цьому можуть допомогти збірники його матеріалів, але вони сьогодні стають бібліографічною рідкістю.

Маючи перед собою два видання, представимо їх ширшому загалу для ознайомлення. Вищезазначені книги вийшли з невеликим інтервалом у часі й мають різний спектр охоплення матеріалу.

Першу книгу (2011 р.) підготував Микола Цимбалюк, журналіст, краєзнавець, у 1991–2006 рр. – головний редактор відродженої газети «Рада», в якій на початку ХХ століття і розквітнув публіцистичний талант Сергія Єфремова та багатьох його політичних однодумців. Випуск здійснив видавничий центр «Просвіта» накладом у 3 тисячі примірників.

Двотомник випущений у серії «Джерела до вивчення історії української революції» Інститутом історії НАНУ на підставі документів, які зберігаються у Державній науковій архівній бібліотеці. Підготовку здійснювали співробітники Інституту під керівництвом доктора історичних наук, професора Владислава Верстюка, який зараз є заступником голови Інституту національної пам'яті. Вийшла книга у видавничому об'єднанні «Дух і Літера» у видавничій серії «Бібліотека спротиву, бібліотека надії».

Упорядники обох видань дякують співробітникам фондів Науково-дослідної бібліотеки архівів України, де зберігаються авторські примірники газети «Нова Рада» з помітками С. Єфремова.

Обидва видання мають простий допоміжний апарат. У першому – це примітки, в яких упорядник зокрема пояснює принцип укладання книги та особливості редагування текстів; присутній також іменний покажчик (близько 400 імен).

У другому – обидва томи мають примітки, іменний (в тому та іншому – понад 400 осіб) та географічний покажчики (1-й том – близько 350 позицій, 2-й – понад 200). Серед географічних назв домінують «Україна», «Росія», «Київ», «Петербург / Петроград», «Галичина».

Перша книга має вступну статтю «Апостол правди й волі» (від упорядника) та передмову «Непідкупна правда життя...» авторства Павла Мовчана, голови «Просвіти». У передмові вся суть висловлена в першій фразі: «Який дивовижний перегук часів, подій, обставин, вимог, мотивацій...», а далі вже розвивається думка про паралелі політичні, культурні, світоглядні, духовні, про вражаючу актуальність публіцистичного доробку С. Єфремова.

Вступне слово упорядника Миколи Цимбалюка дає чи не найповніший на сьогодні огляд діяльності Єфремова як журналіста, тут наведена періодизація його публіцистичної творчості, пов'язана зі змінами в суспільному житті, робиться спроба

оцінити величезну спадщину (наводиться цифра про понад 4 тисячі публікацій), характеризується ідейна складова, жанрова палітра, мовностилістичні особливості. Варто подати такі міркування: «Він перетворив журналістику, періодичну пресу в знаряддя боротьби за національні й соціально-політичні права, у засіб ширення здобутків української культури, освіти мас і гуртування їх навколо національної ідеї», «створив новий тип української публіцистики з чітко вираженим національним обличчям».

Вступне слово Владислава Верстюка «Революція 1917–1920 років у публіцистиці Сергія Єфремова» акцентує увагу саме на пріоритетах публіцистики доби визвольних змагань з точки зору історика, автор «спробував розглянути найбільші, магістральні проблеми».

Заслугує на увагу структура рецензованих видань. У першому випадку публікації подано в хронологічному порядку, розподілено за місяцями, всього вміщено 204 матеріали (17 березневих, 39 квітневих, 19 травневих, 46 червневих, 27 липневих, 63 серпневих). У вступному слові надається інформація про 808 встановлених матеріали. Подана назва, потім йде власне текст, а у примітках – вказано номер газети, сторінка та дані про підпис.

В іншому виданні тексти пронумеровані, том перший містить їх 463, другий – 367 (всього – 830), у вступному слові наводиться кількість – 926 встановлених матеріалів (публіцистичні твори подано в такому порядку: заголовок, потім текст, назва газети, рік, число).

Наукова цінність цих праць безсумнівна. Власне, це багатюща джерельна база для досліджень політологів, істориків, журналістикознавців, це зразки для видань подібного (хрестоматійного) типу, бо маємо чимало імен, які поки що чекають, поки їх з газетних шпальт сторічної давнини перенесуть у книги.

В освіті ці видання мають бути рекомендованими для вивчення тим, хто опановує історію, політологію, культурологію, журналістику, комунікативістику, літературу.

Подібні хрестоматії мають стати щоденними книгами для читання журналістів-практиків, бо саме такі тексти є зразками для наслідування, за якими слід виробляти свій смак, своє слово.

Зауваги стосуються, передусім, не власне самих видань, які дуже грамотно укладені і супроводжені необхідними допоміжними елементами, а їх функціонування в науковому просторі. Вони є, на жаль, показовими для демонстрації порушеної наукової комунікації. Парадокс: при глобалізації інтернет-спілкування втрачаються засоби донесення інформації між науковцями дотичних сфер, практично неможливо дізнатися, що, де і коли видано з тієї теми, яка може зацікавити дослідників суміжних галузей. Раніше, завдяки плідному спілкуванню на конференціях, відбувалося живе дискусійне спілкування між дослідниками, а зі збільшенням (штучним і невинуватим) їх числа та з комерціалізацією конференцій та подібних заходів наукові міждисциплінарні зв'язки розмиваються. Свідченням цього є і те, що в пізнішому виданні (за часом появи у світ) відсутнє посилання на книгу, що з'явилася раніше. А натомість вказаних джерел, представлених у другому виданні, і датованих більш ранніми роками, немає у першому, звідси – різні цифри кількості публікацій, повторення вже зробленого кимось. Також недопустимою є відсутність випускних даних у двотомнику, скажімо, не зазначено наклад книги. Тут не час давати рецепти подолання вказаних недоліків, бо їх причини досить складні і знаходяться поза межами науки.

Не буду тут порушувати законів жанру рецензії і заглиблюватися в аналіз власне предмету – публіцистичних творів С. Єфремова, бо то для окремого й не одного дослідження

Отже, не торкаючись особливостей текстів відомого українського публіциста, які стали причиною рецензованих книг, відзначаємо важливість їх появи (хоч і не вель-

ми помітної) у науковому обігу і сподіваємося, що вони стануть у пригоді якомога ширшому колу читачів.

Все ж хочеться подати насамкінець кілька цитат, адже думки літератора залишаються актуальними й сьогодні. Вчитуючись у його публіцистику, інколи важко зрозуміти: це цитата з сьогоднішньої стрічки новин чи спадщина сторічної давнини...

«Земельна справа стоїть у нас попереду всіх інших соціальних справ» (Нові заходи в земельній справі // Нова Рада. – 1917. – 16 черв.).

«Нас приневолено воювати, і від цього примусового обов'язку ми, звичайно, одмовитись не можемо і не повинні. Здобувати згоду мусимо збройною силою, сподіваючись, що, може, аж по перебутих чварах злине на окривавлену землю ясний янгол вселюдської згоди. Але приймаючи з мусу цю війну, ми з тим тяжчим серцем ставимося до неї. Ми не можемо забути, що знов починається руїна культури й знищення людського життя і що ареною цього знов робиться наша земля, і нашому народові в першу чергу доводиться відпокутувати ту страшну вину правительств...

Руйновища і знищення ми вітати не можемо. Ми тільки вітаємо їх як непереможний факт, як неодхильне лихо і віримо, що озброєний український народ усе зробить, щоб не побільшувати того стихійного лиха, що й де слідом за війною, та наблизити час, коли війна здаватиметься тільки страшним сном. І з цього погляду ми повинні закликати наших вояків до виконання своєї повинності перед рідним краєм та людськістю. Через кров і трупи, коли іншої дороги нема, підемо до вселюдської згоди і всесвітнього братання...» (Початок операцій на фронті // Нова Рада. – 1917. – 21 черв.).

Але ж закличу всіх читати Сергія Єфремова і робити з цього належні висновки, якщо хочемо, щоб через сто років наші нащадки пам'ятали ці часи, шанували уроки історії, бо інакше взагалі в пил історії перетворяться не лише газетні сторінки...

Олена ШКОЛЬНА,
канд. філол. наук, доц.

Науков е видання
Scientific edition

ОБРАЗ
Науковий журнал

OBR AZ
Scientific Journal

Випуск 3 (25) ' 2017

Issue 3 (25) ' 2017

Над випуском працювали:

*Галина Корявко,
Наталя Приходько,
Володимир Садівничий
Наталя Сидоренко*

Підписано до друку 15.11.2017
Формат 70х108/16. Гарнітура SchoolBook. Обл.-вид. арк. 12,95. Ум. друк. арк. 12,6.
Друк різнографічний. Наклад 300 примірників

Додрукарську підготовку здійснено
на кафедрі журналістики та філології
Сумського державного університету

Адреса редакції:
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2,
Кафедра журналістики та філології, кімн. 1107,
тел. +38-0542-68-78-50, e-mail: obraz@sumdu.edu.ua

Видавець і виготовлювач:
Сумський державний університет
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 3062 від 17.12.2007.